

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XXVI Nr. 7-8 IULIE - AUGUST 1967

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XXVI Nr. 7-8
IULIE - AUGUST
1967

Redacția și Administrația : Sectorul Cultural-Social al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

Prea Fericitul Părinte
J U S T I N I A N
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICEPREȘEDINȚI :

P. S. Dr. ANTIM
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. Dr. ANTIM TÎRGOVIȘTEANUL
Episcop vicar patriarhal

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU
Vicar mitropolitan

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA
Consilier cultural mitropolitan

C U P R I N S U L

Pag:

REDACTIA, 23 August, Sărbătoarea națională a poporului român . 677

INDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Arhim. GRIGORE BĂBUȘ, *La Sf. Prooroc Ilie* 680
Arhim. JUSTINIAN DALEA, *La Schimbarea la Față* 683
Pr. GH. IORDĂCHESCU, *La tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul* 687

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

REDACTIA, *Acțiuni în slujba păcii (iulie—august)* 691
O. B., *Știri ecumenice* 705
A. I., *Sesiunea Marii Adunări Naționale* 711

COMEMORĂRI

REDACTIA, *La 450 de ani de la sfințirea Minăstirii Curtea de Argeș* 715
Pr. prof. I. RĂMUREANU, *450 de ani de la întemeierea Minăstirii Curtea de Argeș* 718
Diac. G. DINCĂ, *Biserica Minăstirii Curtea de Argeș* 747

ARTICOLE ȘI STUDII

Prof. V. BRĂTULESCU, *Minăstirea de la Argeș a lui Neagoe Basarab* 757
MATEI CAZACU, *De ce a clădit Neagoe Basarab biserica Minăstirii Argeșului* 774

DOCUMENTARE

PAVEL CHIHAIA, *Semnificația portretelor din biserica Minăstirii Argeș* 788
ȘTEFAN ANDREESCU, *Observații asupra pomelnicului Minăstirii Argeșului* 800

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI
--

REDACȚIA, Profesorul Dr. NICOLAE MLADIN, <i>Mitropolit al Ardealului</i>	831
REDACȚIA, <i>La instalarea noului episcop reformat al Oradiei</i>	833
Asistent, <i>Biserica din Deleni</i>	841
Asistent, <i>Biserica din satul Ziduri</i>	845
Asistent, Pr. CHIRIAC NICOLESCU	848
Asistent, Pr. MIHAIL GAVRIILA	849
Asistent, Pr. POPESCU T. DUMITRU	850

RECENZII

EMIL LAZĂRESCU, <i>Biserica Minăstirii Argeșului</i> , Ed. Meridiane, Buc. 1967	851
MARIA-ANA MUSICESCU și GRIGORE IONESCU, <i>Biserica domnească din Curtea de Argeș</i> , Ed. Meridiane, Buc. 1967, de I. S.	856
<i>Stimme der Orthodoxie</i> , Berlin, nr. 2, 3 și 4, de O. B.	860
Prot. prof. MIHAIL MUDEOGHIN, <i>Punctul de vedere ortodox asupra evoluției concepției mariologice romano-catolică în ultima sută de ani</i> , în « <i>Messenger...</i> » 1966, nr. 53, p. 35—45, de PARASCHIV ION	861

ANEXĂ

23 AUGUST

SARBĂTOAREA NAȚIONALĂ A POPORULUI ROMAN

Animat de un fierbinte patriotism, întregul nostru popor a sărbătorit, în acest an, la 23 August, cea de XXIII-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist.

În conștiința națiunii noastre, această dată împlinește luptele, năzuințele și victoriile sale de veacuri.

Cu aproape un sfert de veac, în urmă, în vara anului 1944, poporul român înscrisa, cu sînge și jertfe grele, o nouă pagină în cartea istoriei sale bimilenară. Insurecția națională antifascistă, organizată și condusă de forțele patriotice a dus la înlăturarea dictaturii prohitleriste, ceea ce a permis începerea luptei pentru eliberarea teritoriului național de sub ocupația străină și alăturarea României la coaliția antifascistă. Sub lozincă: «Totul pentru front, totul pentru victorie», poporul român și-a unit toate forțele în slujba cauzei drepte a războiului antihitlerist. Alături de armata sovietică, armata română a luptat pentru eliberarea întregului teritoriu al țării. Pînă în ultima clipă a războiului, trupele române și-au adus contribuția ajutînd la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei. Aceste acte au marcat începutul unui șir de adînci transformări revoluționare în structura societății, transformări ce au dus România, din treaptă în treaptă, spre culmile de glorie pe care le-a atins astăzi.

Pășim în cel de al 24-lea an al marilor înfăptuiri.

Istoria acestor decenii, scrisă cu avînt, abnegație și înțelepciune de masele largi, se afirmă în ritmuri de dezvoltare fără precedent în toate domeniile de activitate ale țării.

Economia, cultura, viața întregii societăți au fost așezate pe temelii de nezdruccinat ale socialismului. Prevederile planului pe anul 1966 au fost realizate și depășite atît în industrie, agricultură cît și în întreaga economie. În primul an și jumătate al cincinalului, planul producției industriale a fost depășit, creîndu-se astfel premise pentru obținerea pe mai departe a unui ritm susținut al producției în acest sector de bază al economiei naționale. Aceasta este oglindită în următoarele date: în primele șapte luni ale anului curent, planul producției industriale globale a fost îndepli-

nit cu 102,3 la sută, obținându-se peste prevederi, o producție de 2,6 miliarde lei. Aceasta înseamnă un ritm mai înalt decât cel prevăzut și superior celui obișnuit în perioada 1961—1966. Tot în primele șapte luni ale acestui an, s-au obținut peste plan, 207 milioane kilowați/ore energie electrică, peste 30 mii tone de oțel, aproape 200 mii tone de cărbune, peste 110 mii tone țigări, 1,6 milioane m.p. de țesături, etc. Pe harta economică a țării au apărut noi obiective industriale. O bună parte a acestor realizări se datoresc măsurilor întreprinse pentru organizarea științifică a producției și a muncii.

Măsurile organizatorice adoptate în agricultură și nivelul tot mai ridicat de înzestrare tehnico-materială a muncii în această sferă a producției sociale, au făcut ca, an de an, să se obțină recolte tot mai mari; agricultura dând o contribuție importantă la mersul înainte al întregii noastre societăți; lucrătorii ogoarelor au realizat și depășit prevederile din acest an ale producției agricole.

Rezultate însemnate se obțin în domeniul științei, culturii și învățămîntului. Activitatea de cercetare a fost așezată pe temelii noi, printr-o vastă acțiune întreprinsă în unități productive și ramuri ale industriei, printr-o organizare științifică a producției și muncii.

Insemnatele realizări pe plan economic asigură creșterea bunăstării poporului. În primul an al cincinalului veniturile salariaților au crescut cu peste 10 la sută față de anul 1965; au crescut veniturile țărănimii, care, pentru prima oară, începînd din acest an, se bucură de sistemul pensiilor.

Astăzi România se face tot mai cunoscută în lume prin succesele sale în construcția pașnică, prin activitatea în sprijinul cauzei socialismului și progresului social, al păcii și colaborării pe plan internațional.

Recenta sesiune a Marii Adunări Naționale, care a dezbătut problemele politicii externe a țării, a definit cu claritate țelurile fundamentale ale politicii duse de țara noastră pe plan internațional.

Un loc cesațial în politica externă a României îl ocupă relațiile cu țările socialiste. Chezașia acestor relații o constituie principiile pe care sînt așezate; al egalității în drepturi, avantajului reciproc și într-ajutorării, ale respectării independenței și suveranității naționale și neamestecului în treburile interne.

Pornind de la realitatea obiectivă că astăzi în lume există state cu orînduiri sociale diferite, de la necesitatea dezvoltării relațiilor dintre ele, a schimbului de valori materiale și spirituale, a cooperării în vederea apărării păcii și securității popoarelor, România duce o intensă activitate pe linia extinderii relațiilor cu toate țările, indiferent de orînduirea lor socială.

Pornind de la aceste principii, au avut loc, schimburi de vizite, convorbiri cu șefi de state și guverne, cu personalități de seamă din numeroase țări, ceea ce constituie o contribuție la cauza apropierii dintre popoare, la creșterea schimbului de valori materiale și spirituale, la cauza păcii și progresului social. Toate acestea oferă multiple posibilități de a se găsi soluții reciproc acceptabile în rezolvarea unor probleme actuale ale vieții internaționale, în lupta pentru promovarea cauzei păcii și prieteniei între popoare.

Relațiile pe care le desfășoară România cu celelalte state ale lumii au la bază principiile neamestecului în treburile interne ale altor popoare, independenței și suveranității naționale.

Poporul român își intensifică relațiile de colaborare cu țările rămase în urmă din punct de vedere economic și social, ca urmare a dominației coloniale, își manifestă solidaritatea cu lupta acestor popoare împotriva imperialismului, pentru progres și prosperitate. Astfel, poporul român își exprimă solidaritatea frățescă cu lupta dreaptă a poporului vietnamez și hotărîrea de a-l ajuta pînă la victoria finală. Reglementarea situației vietnameze nu se poate înfăptui decît de poporul vietnamez însuși, fără nici un amestec din afară.

Aceleași principii trebuie să stea și la baza rezolvării conflictului din Orientul Apropiat.

Conștientă de dezastrul pe care l-ar putea aduce omenirii un nou război mondial, România duce o intensă activitate pentru încetarea cursei înarmărilor și lichidarea totală a stocurilor de arme existente.

România consideră necesară continuarea eforturilor pentru înfăptuirea unui tratat de nedisiminare, care să fie cu adevărat un instrument de întărire a păcii și securității în lume. Această poziție a României corespunde intereselor vitale ale poporului român, ale cauzei socialismului și păcii.

Conștienți de justetea principiilor ce stau la baza politicii interne și externe a țării noastre, masele populare sînt tot mai unite, în lupta pentru dezvoltarea societății noastre, pentru înflorirea națiunii noastre socialiste.

Cu prilejul celei de a XXIII-a aniversări a eliberării României de sub jugul fascist, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Domnului Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România și Domnului Profesor Dumătru Dogaru, secretar general al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, telegrame de felicitare, incredințînd pe ocîrmuitorii patriei noastre că ierarhii, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române adînc recunoscători înfăptuitorilor istoricului act de la 23 August 1944 — vor continua să participe cu același elan la toate acțiunile menite să asigure pacea și prosperitatea României Socialiste.

Redacția.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

LA SFÎNTUL PROOROC ILIE

În multe feluri și chipuri Dumnezeu Și-a manifestat grija și iubirea Sa față de oameni. Modul cel mai frecvent a fost acela în care mijlocitorul a fost ales chiar în persoana omului — bine înțeles a celor care s-au învrednicit prin curățenia inimii și sfințenia vieții. Acesta este cazul cu profeții și proorocii, cei dintii fiind cu osebire învățătorii omului în cele dumnezeiești, iar ceilalți muștrători pentru faptele rele și îndemnători spre pocăință și fapte bune.

Și unii și alții lucrau la îndemnul și porunca lui Dumnezeu care fără conținere poartă de grijă neamului omenesc, pentru a-l izbăvi de păcate și a-l mîntui.

În ziua de 20 iulie a fiecărui an, sfința noastră Biserică înalță rugăciuni și cîntări de laudă și de aleasă cinstire Sfîntului Prooroc Ilie.

Locul său în agheologia creștină este alături de marii sfinți și nevoitori ai Bisericii care s-au făcut cunoscuți prin fapte de totală dăruire pentru biruința binelui și adevărului în lume.

Sfîntul Ilie, numit prooroc; ne este cunoscut cuvîntul acesta.

Proorocul, sub inspirația divină, vestește și descoperă viitorul, amintește trecutul și muștră prezentul.

El nu este nici dregător, nici preot, nici conducătorul vreunei unități oarecare. Și, deși este singur, totuși dispune de puteri nebănuite și acestea sînt: curățenia sufletului și sfințenia vieții.

Proorocii, pe lângă rolul ce l-au avut de muștrători și de îndrumători ai poporului, de vestitori ai unor vremuri mai bune, toți au pregătit calea Domnului nostru Iisus Hristos și I-au prevestit venirea.

Iar misiunea aceasta s-a încheiat o dată cu venirea Mîntuitorului, adică atunci cînd a avut loc plinirea vremii rînduită de Dumnezeu.

Proorocul Ilie apare în istoria poporului evreu cu 900 de ani înainte de Mîntuitorul, pe vremea nelegiuitului și idolatrului rege Ahab și a Iza-belei, ale cărui răutăți ajunseseră strigătoare la cer. Căci «Ahab fiul lui Omri a făcut ce este rău înaintea Domnului mai mult decît toți cei ce fuseseră înaintea lui» (III Regi XVI, 30).

Născut în ținutul Arabiei, în localitatea Tesbe, de unde și numele de Tesviteanul, Proorocul Ilie, îndemnat de dragostea și rîvna pentru adevărul divin, se prezintă înaintea lui Ahab și-l muștră pentru nelegiurile prin care a jignit iubirea și bunătatea lui Dumnezeu. «Viu este Domnul Dumnezeu lui Israel, al cărui slujitor sînt, că în anii aceștia nu va fi nici rouă și nici ploaie, decît după cuvîntul meu» (III Regi, XVII, 1).

Proorocul Ilie se retrage apoi lîngă pîriul Crit, «care este în fața Iordanului». Aici este hrănit în chip minunat de corbii cerului. Apoi, merge în Sarepta Sidonului, la o femeie văduvă care, cu înțelegere și bunătate, îi oferă ultima turtă de pîine.

Pentru bunătatea ei, Dumnezeu face ca făina și untdelemnul să nu se mai împutineze din casa ei cită vreme a bîntuit seceta.

Murind fiul văduvei, Sfîntul Ilie înalță rugăciuni către Dumnezeu și-l readuce la viață, zicînd femeii: «Iată, fiul tău este viu», — la care femeia fericită că-și vede copilul viu zice: «Cunosc semn că ești un om al lui Dumnezeu și cuvîntul Domnului în gura ta este adevăr» (III Regi, XVII, 24).

Pentru că Ahab nu conținea cu fărădelegile înaintea lui Dumnezeu, proorocul îl ceartă și-i arată puterea adevăratului Dumnezeu, făcînd să fie mistuite cu foc din cer altarul de jertfă și apa din șanțul dimprejur.

Astfel, Ahab și slujitorii idolilor au fost rușinați, iar proorocul Ilie, care, prin rugăciunea lui, dovedește că «Dumnezeu este Cel ce este», iar închinarea la idoli este închinarea adusă închipuirii și minciunii.

Dumnezeu însă își arată îndurarea Sa față de popor, căci îndată după biruința proorocului asupra închinătorilor la idoli, a dat o ploaie binefăcătoare; pămîntul insetat s-a răcorit și toată făptura s-a înviorat după trei ani și șase luni de secetă.

Izabela, suflet hain, plină de răutate și de duhul răzbunării, aflînd de faptele minunate ale proorocului și de înfrîngerea idolatrilor, pune la cale omorîrea lui.

Pentru că misiunea sa încă nu era implinită, proorocul se retrage pe muntele Horeb, unde este hrănit și apărat de un înger.

«Doamne — spune el — am fost plin de rîvnă pentru Domnul Dumnezeu al oștirilor, căci copiii lui Israel au părăsit legămîntul Tău, au sfărîmat altarele Tale și au ucis cu sabia pe proorocii Tăi: am rămas numai eu singur și caută să-mi ia viața (III Regi XIX, 10).

Ahab și Izabela, prin mijloace necinstite și josnice, răpesc via unui oarecare om sărac, Nabot. Acesta este adus în fața judecății, unde doi martori mincinoși depun jurămint strîmb împotriva lui, fiind apoi omorît cu pietre.

Nelegiuirea aceasta strigătoare la cer aflînd-o proorocul, merge înaintea lui Ahab cu tot curajul și, fără teamă că-și pune viața în pericol, îl înfruntă zicînd: «Așa grăiește Domnul: nu ești tu un ucigaș și un hoț?...

Te-ai vîndut ca să faci ceea ce este rău înaintea Domnului. Fapta ta și a Izabelei își va găsi dreapta răsplată și în orice caz nu veți avea un sfîrșit mai ușor decît a avut Nabot».

Sfînta Scriptură ne arată că, atît Ahab, cît și Izabela au murit după puțină vreme de o moarte năpraznică, împlinindu-se astfel cuvîntul profetic al trimisului lui Dumnezeu.

După ce își săvîrșește misiunea, proorocul Ilie merge în părțile Iordanului, împreună cu Elisei, pe care cu puțin mai înainte îl unsese ca urmaș al său. Aici, el este învăluit de un nor și înălțat la cer într-un car de foc.

Aceasta este pe scurt viața și faptele Sfîntului Prooroc Ilie. Între ceilalți profeți, el este figura profetică cea mai populară, cea mai iubită de poporul israelit, iar pentru lumea creștină, se află în rîndul marilor profeți și e numit chiar «temeiul proorocilor».

Biserica i-a alcătuit imn de laudă, cinstindu-l cu frumoasele cuvinte: «Cel ce a fost înger în trup, temeiul proorocilor, al doilea înaintemergător al venirii lui Hristos, Ilie proorocul».

A fost prețuit și iubit de poporul evreu pentru curajul, rîvna și dragostea cu care apăra credința în Dumnezeu cel viu.

Ilie profetul mărturisește cu deplină siguranță ființa și existența lui Dumnezeu, ca «Cel ce este» și de multe ori cuvîntul său începe astfel: «Viu este Domnul Dumnezeu, viu este Domnul Savaot» (III Regi XVII, 1—15).

Proorocul Ilie era atît de cunoscut poporului evreu, că atunci cînd cei trimiși din Ierusalim la Sfîntul Ioan Botezătorul să afle cine este, îl întrebă: «Tu cine ești? Nu cumva ești Elie?» (Ioan I, 21). De asemenea, lîngă Cezareea lui Filip, Iisus întrebă pe ucenici: «Cine Îmi zic oamenii că sînt Eu, Fiul Omului?» Ucenicii răspund: «Unii zic că ești Ioan Botezătorul, alții zic că ești Ilie, alții Ieremia, sau unul din prooroci» (Matei XVI, 13—14).

Și însuși Mîntuitorul, vorbind despre Ioan Botezătorul, spune: «Și dacă voiți să înțelegeți, el este Ilie care trebuia să vină» (Matei XI, 19).

Cînd Mîntuitorul S-a schimbat la față pe muntele Taborului, strălucea fața Lui ca soarele, iar hainele Lui fiind albe ca lumina, atunci s-au arătat Moisi și Ilie stînd de vorbă cu El (Matei XVII, 2—3). Iar Sfîntul Apostol Petru, întrezărind frumusețea vieții veșnice, exclamă plin de uimire: «Doamne, bine este să fim aici: să rămînem totdeauna aici. Să facem trei colibe, dintre care una să fie pentru Ilie» (Matei XVII, 4).

În cîntările sale, Biserica îl numește pe Ilie al doilea înaintemergător, pentru că tradiția spune că la a doua venire a Mîntuitorului, pe care îngerii o vor anunța cu sunete de trîmbiță și vor chema din cele patru vînturi lumea la judecată, atunci, ca un înaintemergător, proorocul Ilie va arăta lumii pe Iisus ca Fiul lui Dumnezeu.

Sfîntul Prooroc Ilie a fost o figură măreață, pe care sinagoga ebraică l-a asemănat cu Mesia, iar Biserica creștină l-a asemănat cu Mîntuitorul Iisus Hristos.

Ilie a apărut în timpul regelui idolatru Ahab; Mîntuitorul Se naște în vremea regelui Irod, cînd Israelul își pierduse curățenia sufletească, iar sub cîrmuirea romanilor, se înfiripează idolatria.

Ilie fuge din fața lui Ahab și Izabela, după cum Mintuitorul va fugi în Egipt de la fața lui Irod.

Ilie înviază pe fiul văduvei din Sarepta Sidonului; Mintuitorul va învia pe fiul văduvei din Nain.

Ilie a înmulțit făina și untdelemnul, după cum Mintuitorul va înmulți piinile și peștii în pustie, săturind mii de oameni.

Ilie a pogorit foc din cer ca să mistuie jertfa de pe altar, iar Mintuitorul va trimite în ziua Cincizecimii focul Sfintului Duh peste ucenicii Săi.

Nu este întâmplătoare și fără însemnătate această asemănare între proorocul Ilie și Mintuitorul nostru Iisus Hristos. Proorocii au fost premergători Marelui, Unicului și Desăvârșitului Prooroc, Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. În persoana Mintuitorului nostru Iisus Hristos, funcția sacră de învățare a celor dumnezeiești și de îndrumare muștrătoare — dar tocmai pentru aceea plină de iubire — a oamenilor către Dumnezeu-Tatăl s-a desăvârșit.

Creștinii, conștienți de chemarea lor, cunoscînd acest lucru, au datoria să cunoască faptele minunate ale proorocilor, îndrăzneala și curajul lor în a-L sluji pe Dumnezeu și să ia pildă îndemnătoare pentru dînșii. De aceea, în fața lor, ca dascăli și îndrumători ai lor către Dumnezeu, se află Fiul lui Dumnezeu, Mintuitorul nostru Iisus Hristos, dimpreună cu toată cununa slăvită a profeților, a proorocilor și a sfinților.

Pe oricare ascultîndu-l, pe oricare slăvindu-l, Îl ascultăm și Îl slăvim pe Iisus, Fiul lui Dumnezeu, Profetul, Proorocul și Învățătorul cel desăvârșit în toate cele ale lui Dumnezeu, pe care noi, oamenii, trebuie să le cunoaștem pentru a noastră mîntuire. Amin!

Arhim. GRIGORE BĂBUȘ

LA SCHIMBAREA LA FAȚĂ A DOMNULUI

Prăznuim astăzi sărbătoarea Schimbării la față a Mintuitorului nostru Iisus Hristos, un eveniment din viața Mintuitorului, prin care s-a descoperit ochilor omenești lumina dumnezeirii Sale ce era ascunsă în trupul Său omenesc.

Prin Schimbarea la față a Domnului, s-a descoperit totodată și schimbarea la față a făpturii omenești, care se va întîmpla la a doua și înfricoșata venire a lui Hristos, cînd fiecare om care a crezut și s-a îmbrăcat cu Hristos prin botez va străluci ca soarele în împărăția cerurilor.

Pentru acest motiv, praznicul de astăzi este pentru noi creștinii îndoit prilej de bucurie și de fericire; întîi pentru că ne arată fața dumnezeiască în chipul omenesc al lui Hristos și al doilea pentru că ne

arată chipul dumnezeiesc pe care îl va avea în veșnicie firea noastră omenească împărtășită cu dumnezeirea.

Schimbarea la față a Domnului este încredințarea și dovada sigură a schimbării la față a omului. De aceea, pentru a prăznuii cum se cuvine acest praznic al luminii, veniți să ne suim cu Petru, cu Ioan și cu Iacov în muntele Taborului, ca să vedem acolo slava Dumnezelui nostru și să auzim glasul pe care l-au auzit ei, pentru ca să cunoaștem pe Hristos Mîntuitorul nostru, cu adevărat raza Tatălui.

Pe cînd Mîntuitorul Se afla cu ucenicii în Cezareea lui Filip, Domnul i-a întrebat zicînd: «Cine zic oamenii că sînt Eu, Fiul Omului»? Și ei au răspuns: «Unii zic că ești Ioan Botezătorul; alții Ilie; alții Ieremia sau unul din proroci». Atunci, Iisus a întrebat din nou: «Dar voi cine credeți că sînt»? Atunci Petru, ca mai în vîrstă, în numele tuturor, I-a răspuns: «Tu ești Hristos Fiul lui Dumnezeu celui Viu».

La această mărturisire solemnă, Mîntuitorul îi răspunde: «Fericit ești tu, Simone, fiul lui Iona, că nu trup sau sînge ți-a descoperit ție acestea, ci Tatăl Meu care este în ceruri». Cu alte cuvinte: fericit ești, Simone, om născut din om, că la această cunoaștere a firii Mele dumnezeiești nu ai ajuns prin puterile omenești, ci însuși Dumnezeu, Tatăl Meu din ceruri, ți-a descoperit ție că Eu sînt Fiul lui Dumnezeu.

Dar, n-au trecut decît cîteva clipe de la această mărturisire și iată că Petru pare a fi uitat această mărturisire, căci, atunci cînd Mîntuitorul le spune că Se va sui în Ierusalim și că acolo va fi prins, bătut și răstignit, dar că a treia zi va învia, Petru, neluînd în seamă cuvîntul că va învia, și fără a pune aceasta în legătură cu mărturisirea făcută, Îl ia de o parte pe Mîntuitorul și ca pe un om Îl sfătuiește: «Doamne, să nu-Ți fie Ție acestea; fie-Ți milă de Tine».

Așadar, cu toată inspirația divină, Petru privește pe Mîntuitorul ca pe un om și nu numai el și nu numai odată s-a întîmplat ucenicilor Mîntuitorului Iisus Hristos să uite că El este Fiul lui Dumnezeu.

Cunoașterea apostolilor a fost o cunoaștere firească și ca oameni, atîta au putut cuprinde. Pînă ce nu s-au întărit cu putere de sus și pînă ce nu au văzut slava Lui, cunoștința lor despre Mîntuitorul era nedepplină și slabă.

De aceea, pentru ca această cunoștință să devină clară și nestrămutată, după șase zile de la această mărturisire, Mîntuitorul ia cu sine pe trei din ucenicii Săi: pe Petru, pe Iacov și pe Ioan și, suindu-Se cu ei în muntele Taborului le-a descoperit acolo lumina dumnezeirii Sale ascunsă ca o făclie sub obrocul trupului.

Și iată cum s-a întîmplat:

Ca de obicei, Mîntuitorul, în asemenea ocazii, a început să Se roage și, pe cînd Se ruga, deodată fața Lui a devenit strălucitoare ca soarele și hainele Lui s-au făcut albe ca lumina și I s-au înfățișat Lui prorocii Moisi și Ilie, vorbind împreună cu El. Și iată, un nor umbrea pe ucenici și din nor s-a auzit glas zicînd: «Acesta este Fiul Meu cel iubit; de Acesta să ascultați!».

Despre această întâmplare care a zguduit inimile celor trei apostoli a scris mai târziu Sfântul Petru în Epistola sa a doua, zicînd: «Frații mei iubiți; v-am făcut cunoscute puterea și venirea Domnului nostru Iisus Hristos nu după basme meșteșugite, ci pentru că am văzut cu ochii noștri mărirea Lui. căci El a primit de la Dumnezeu Tatăl mărirea și cinstea atunci cînd a venit din înălțimea slavei un glas către El, zicînd: Tu ești Fiul Meu cel iubit, întru care bine am voit... și acest glas noi l-am auzit pogorîndu-se din cer. pe cînd noi eram cu El în muntele cel sfînt» (II Petru I, 16—19).

Așadar, împlinirea a fost reală, văzută cu ochii de ucenicii Mîntuitorului. Domnul Hristos Și-a arătat slava dumnezeiască ucenicilor, atît cît puteau ei să priceapă, ca atunci cînd Îl vor vedea răstignit să știe că acel om smerit pînă la moarte, și încă ce moarte: pe cruce; nu este un om de rînd, ci însuși Fiul lui Dumnezeu.

Fața Mîntuitorului a devenit atunci strălucitoare din cauza luminii dumnezeiești lăuntrice și ca un soare izvorau străfulgerări de raze strălucitoare, arătînd pe Hristos raza Tatălui.

În această lumină, apostolii au cunoscut prin vedere, față către față, pe Hristos adevăratul Dumnezeu; au cunoscut că Mîntuitorul este cu adevărat Fiul lui Dumnezeu celui viu. așa cum L-au mărturisit mai înainte cu șase zile.

Din această vedere, ei au cunoscut că Iisus nu este numai om, ca ei, ci în același timp, este și Dumnezeu și pentru aceasta au căzut cu fețele la pămînt, de frică și de ardoare.

Lumina care li s-a descoperit vederii lor, frica și sentimentul de ardoare ce le-au cuprins inima au creat în ei convingerea, credința puternică în dumnezeirea Mîntuitorului. De la această lumină și pînă la lumina Învierii, a înălțării la cer și apoi a pogoririi Sfîntului Duh în chip de limbi de foc, ucenicii Mîntuitorului au avut de aci înainte ocazii mereu înnoite de a-și întări această credință și de a trăi sentimentul apropierii lor de Dumnezeu, petrecînd în preajma Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

De aceea. tot ce au propovăduit și mărturisit despre Hristos de aci înainte au fost și sînt convingeri nestrămutate, bazate pe experiența personală despre care și spuneau ei, zicînd: «Ceea ce am văzut cu ochii și am pipăit cu mîinile noastre vă mărturisim, pe cuvîntul vieții. pe Acela vi-L vestim, pe Acela vi-L propovăduim».

Această convingere trăită au scris-o ei în Evangheli și Epistole, formînd Scriptura Noului Testament și au predat-o verbal, formînd tradiția sfîntă a Bisericii pe care noi o trăim în slujbe, în mărturisirea de credință și în viața creștină pilduită de Dumnezeu care S-a făcut om în Hristos, din lumina Căruia noi luăm lumina.

Așa s-a înseninat peste apostoli și peste urmașii lor și peste creștinii din toate timpurile și toate locurile lumina feții lui Dumnezeu. În această lumină a feții Sale, noi vedem lumina cea neapropiată a dumnezeirii Sale. așa încît credința în Mîntuitorul, trăirea cu Hristos și vederea Lui a devenit pentru creștini orientarea spre desăvîrșire.

De când lumina lui Hristos a pătruns în noi prin botez, noi ne simțim fiii lui Dumnezeu și frați întreolaltă. Datorită acestei convingeri care își face loc tot mai mult nu numai în conștiința individuală, ci în întreaga omenire, încît oamenii încep să se caute și să se iubească, iar popoarele simt dependența unul de altul și dorința de a se ajuta reciproc.

Din aceasta observăm că Fiul lui Dumnezeu nu a venit în lume numai să apropie pe om de Dumnezeu, ci să-l apropie pe om de om, să le trezească conștiința frățietății și a iubirii lor întreolaltă: «Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul». Iubirea lui Dumnezeu implică iubirea de aproapele și iubirea aproapelui duce la armonie și pace între oameni.

În ziua în care aceste principii izvorite din lumina lui Hristos vor conduce sentimentele și gândurile oamenilor, atunci și numai atunci lumea va înceta de a mai fi un iad de ruine și calamități.

Nu ne putem plînge că în lume aceste principii nu sînt active. Din tot începutul istoriei, de la păgînii care din fire fac cele ale legii lui Dumnezeu — cum spune Sfîntul Apostol Pavel — și pînă la creștinii zilelor noastre, omenirea se străduiește să le îplinească.

Omenirea caută să se realizeze atît prin activitatea fizică, cît și prin cea spirituală. Medicina, arta, știința, tehnica sînt căile omenirii de a face lumea și viața ei tot mai bună, mai fericită. Descoperirile din ultimul timp au făcut lumină în cele mai adînci tainițe ale lumii și în structura substanței ei și, bazați pe rezultatele spectaculoase ale ultimelor realizări în domeniul energiei nucleare, putem sconta realizări pe care mai ieri le consideram de domeniul ficțiunii.

Durere însă că, multe din aceste realizări încap pe mîna oamenilor lipsiți de respectul celor mai elementare principii de iubire și respect uman. Lumina blindă și caldă a Taborului nu luminează zorile opace și refractare ale despoților lăcomiei și ai egoismului. Aceștia utilizează cuceririle științei și tehnicei în scopurile lor războinice.

Se împlinesc azi 22 de ani de cînd prima bombă cu hidrogen a făcut explozie asupra Hiroșimei. Toți știm și simțim rana adîncă ce stă infiptă în conștiința noastră de oameni din această pricină. Omul secolului XX a vrut să știe dacă poate reedita un cataclism preistoric și a reușit să-și păteze fruntea cu stigmatul celei mai oribile crime. Sutele de mii de vieți suflăte, carbonizate sau prefăcute în gelatină, pămînturi infectate pe raze de zeci de kilometri și supraviețuitorii care și azi mor ca muștele în spitalele anume înființate pentru ei, acuză pe cei care după 22 de ani se joacă cu focul.

Sfînta Scriptură — Carta Magna — a principiilor umane de la întemeierea lumii și pînă la sfîrșitul ei blestemă pe cel care ia viața fratelui său să nu aibă liniște nici în mormînt: «Unde este fratele tău? Glasul singelui fratelui tău strigă către mine din pămînt, și acum iată, ești blestemat de pămîntul care a deschis gura ca să primească singele fratelui tău din mîna ta; zbcuciumat și fugar vei fi tu pe pămînt».

Sfînta Evanghelie, noua constituție a cetățeniei veșnice, infierează uciderea și războiul de cotropire ca păcat împotriva lui Dumnezeu, a firii

și a societății, iar locul ucigașilor este la un loc cu Iuda și cu diavoli, în cazanul cel cu foc.

Astăzi, când energiile descoperite de știință, folosite fără de înțelepciune, s-au dovedit distrugătoare, când civilizațiile ieșite din tehnică sînt amenințate să piară sub acțiunea forțelor noi pe care ele înșile le produc, noi nu trebuie să privim cu pasivitate sau cu indiferență acțiunile nesăbuite ale armatorilor cu energia pe care Dumnezeu a pus-o în fire pentru viața firii și nu pentru distrugerea ei.

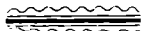
Viitorul omenirii este încărcat de norii grei ai amenințărilor și ațîțitorilor la război. Neliniștea aceasta apasă greu asupra destinului care jumătate este în mîna noastră.

De aceea, trebuie acționat cu energia cea necreată a luminii lui Hristos, care trebuie să lumineze pe fiecare om ce este în lume. Mai puternică decît energia atomică este energia umană a idealului de care se conduce. Mărirea sau decadența omenirii depinde de idealul pe care și-l alege.

Noi alegem idealul păcii, al iubirii și al buneii înțelegeri dintre popoare și dintre semenii noștri. Este idealul ieșit din principiul iubirii de Dumnezeu și de oameni.

În numele acestui ideal, condamnăm orice atentat împotriva păcii și a vieții omenirii, fiind convinși că tuturor acelor care luptă pentru pace, Dumnezeu le împrumută chipul dumnezeirii Sale, după cum spune Sfînta Scriptură: «Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema». Amin!

Arhim. JUSTINIAN DALEA

LA TĂIEREA CAPULUI SFÎNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL

*«Fost-a om trimis de la Dumnezeu și numele lui Ioan...»
(Ioan I, 7).*

Potrivit profețiilor, venirea pe pămînt a Mîntuitorului Iisus Hristos avea să fie precedată de un înaintemergător care să anunțe sosirea Sa, pregătind pe oameni pentru a-L primi cu vrednicie. Acest înaintemergător este Sfîntul Ioan Botezătorul, pe care Sfîntul Evanghelist Ioan îl numește pentru acest motiv «om trimis de la Dumnezeu», iar despre lucrarea lui spune că: «el a venit ca martor să mărturisească despre Lumină, pentru ca toți să creadă prin el» (Ioan I, 7). Predica sa înflăcărată are darul de a trezi conștiințele adormite ale fiilor lui Israel și de a înviora speranțele mesianice, dar fiind necruțătoare are și darul de a ațîța ura și dușmănia neîmpăcată a acelor ale căror păcate le mustra pe față și cu tărie. Pe cînd primii se îndreaptă în gloate numeroase pe malurile Iordanului, răscolți pînă în adîncul inimii lor de acel pătrunzător: «Pocăiți-vă că s-a apropiat împărăția cerurilor» întrebînd pe prooroc ce să facă, cei de al doilea între care se numără regele Irod Antipa și Irodiada uneltesc neîncetat asupra lui ca să-l piardă pentru îndrăzneala de a-i mustra pentru păcatele lor. «Nu ți

se cade să ții pe femeia fratelui tău», mustra Sfintul Ioan Botezătorul pe Irod Antipa pentru că luase de soție pe Irodiada, femeia fratelui său Filip. Pentru aceasta Irodiada îl ura pe Sfintul Ioan Botezătorul și la îndemnul său, Irod îl închide și mai apoi îi taie capul. Biserica ne cheamă să cinstim după cuviință, în cîntări de laudă, rugă și post, moartea sa mucenicească, căreia îi închină sărbătoarea de azi, numită Tăierea Capului Sfintului Ioan Botezătorul.

Irod închisese pe Sfintul Ioan Botezătorul dar se ferea să-i facă vreun rău pentru că după cum ne spune Sfinta Evanghelie, el «se temea de Ioan, fiindcă-l știa om neprihănit și sfînt; îl ocrotea și cînd îl auzea, de multe ori sta în cumpănă, neștiind ce să facă și-l asculta cu plăcere» (Marcu VI, 20). El se temea și de norod care-l socotea ca prooroc (Matei XIV, 5). În schimb Irodiada îl ura de moarte și căuta neîncetat prilej ca să-l piardă. Acest prilej se ivi cu ocazia cînd Irod, prăznuind ziua sa de naștere, a dat un mare ospăț dregătorilor săi și cînd regele și mesenii săi erau amețiți de băutură, Irodiada puse pe fiica sa Salomeea de jucă înaintea lor un joc care plăcu atât de mult regelui încît acesta se leagă cu jurămint să-i dea orice va cere, chiar pînă la jumătate din regatul său. La sfatul vicării al maicii sale, Salomeea nu ceru nici podoabe, nici haine, nici împărăție, ci capul proorocului pe tîpsie. Neașteptîndu-se la acest lucru, Irod se întristă, dar fiind prins în propriul său jurămint și din cauza celor de față nu avu tîria de conștiință să respingă această vicleană și crudă cerere și Salomeea primi pe tîpsie capul singerînd al proorocului pe care se grăbi să-l dea maicii sale Irodiada care triumfa de nespūsă bucurie.

Pentru moartea sa mucenicească și pentru vrednicia întregii sale vieți, Sfintul Ioan Botezătorul se bucură azi de multă cinstire din partea Bisericii și a credincioșilor, de o cinstire mai mare decît a celor sfinți, fiind socotit în vrednicie și sfințenie imediat după Prea Sfinta Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioara Maria.

Biserica îl cinstește în cultul său ca: sfînt, prooroc, inaintemergător și botezător.

Ca «sfînt» îl cinstește pentru că după cuvîntul îngerului el «s-a umplut de Duh Sfînt», adică de sfințenie încă din pîntecele maicii sale. El trăiește în pustie o viață plină de renunțări, într-o sărăcie deplină, avînd: ca îmbrăcăminte, haină aspră din păr de cămilă; ca hrană, acride și miere sălbatecă; ca așternut și pat, pămîntul gol și piatra pustiului; ca acoperămint cerurile. El trăiește apoi într-o deplină curățenie trupească, supus întru totul voci lui Dumnezeu, îndeplinind cu cea mai mare sîrguință lucrarea la care a fost trimis, plin de smerenie recunoscîndu-se nevrednic de a atinge măcar încălțămîntea picioarelor Mîntuitorului și mai ales nevrednic de a-L boteza. Viața lui pămîntească a fost așa de curată și aleasă încît Biserica îl cinstește în cultul său cu numirea de «înger în trup», iar în icoane este zugrăvit cu aripi îngeruști.

La toate acestea se adaugă apoi și moartea sa mucenicească, care întregeste cununa sfințeniei sale.

Il cinstește apoi ca «prooroc» pentru că însuși îngerul îl vestește părinților săi că va fi «prooroc al celui prea Înalt». Spre deosebire de proorocii

dinaintea sa el nu mai spune fiilor lui Israil că Mîntuitorul făgăduit va veni, ci le spune că a și venit, că El este chiar în mijlocul lor și-i va boteza nu cu apă ca el, ci cu Duh Sfînt pentru că El este Fiul lui Dumnezeu și are în mîna sa lopata, adică puterea și va curăți grîul din arie de pleava cu care este amestecat, adică pe oamenii buni de cei răi. Mai mult decît atît: el îl și arată pe Mîntuitorul spunînd: «Iată mielul lui Dumnezeu care ridică păcatul lumii». Prin aceasta întrece pe toți proroci dinaintea sa pentru că pe cînd aceștia L-au vestit numai cu cuvîntul pe Mîntuitorul, el îl arată chiar în fața poporului, în două rînduri. Pentru aceasta a și spus Mîntuitorul despre el că este mai presus decît toți prorocii.

Îl cinstește apoi ca «înaintemergător» pentru că el este solul care merge înaintea Mîntuitorului și-I anunță venirea, care prin predica sa pregătește pe oameni spre a-L primi cu vrednicie, trezindu-le conștiințele adormite din cauza nepăsării și a păcatului, așa precum cu mulți ani înainte arătase prorocului Maleachi cînd spune: «Iată eu trimit solul meu înaintea feții tale care va găti calea înaintea ta» (III, 1).

Îl cinstește apoi ca «Botezător», pentru că botează cu mîna sa, în apele Iordanului pe Fiul lui Dumnezeu întrupat, pe Mîntuitorul făgăduit oamenilor, învrednicindu-se astfel nu numai de a se atinge de sfîntul său trup, ci și de viziunea Sfîntului Treimi, precum și de marea descoperire că Acela peste care se va pogorî Duhul Sfînt și va rămîne peste El este Cel care va boteza cu Duhul Sfînt, adică Fiul lui Dumnezeu.

Sfîntul Ioan Botezătorul s-a făcut cunoscut poporului prin predica sa de pe malul Iordanului. Această predică are un pronunțat caracter social. El cere ascultătorilor săi să se pocăiască, dar nu le cere să se lepede de familie, bunuri, ocupații și să se retragă în pustie ca el, ci să-și îndeplinească fiecare munca și rostul său acolo unde este pus, cu conștiință, dreptate și dragoste de oameni. Cere schimbarea lăuntrică a omului, care se arată în afară prin fapte bune, așa cum pomul cel bun se arată prin roade bune. El aduce ideea de dreptate: răul va fi pedepsit, în imaginea pomului neroditor care se taie; ideea de răsplată a celor buni, în mîna Mîntuitorului fiind lopata care vîntură aria, alegînd grîul de pleavă. El mustră la ascultătorii săi și acele păcate care îngreuiază viața socială, astfel: pe farisei îi mustră pentru mindria lor de a se socoti fii ai lui Abraam din care cauză disprețuiesc pe ceilalți oameni, pe soldați pentru silniciile, răpirile și nedreptățile pe care le fac oamenilor, pe vameși pentru lăcomia pe care o arată cu ocazia încasării dărilor. Mai mult decît atît: el cere tuturor care au să ajute pe cei lipsiți. Predica sa urmărește să smulgă din viața oamenilor iubirea de sine sub diferitele sale forme, pentru ca aceștia să devie mai buni, să se respecte unii pe alții, să se ajute în lipsurile lor și să trăiască în bună înțelegere și pace unii cu alții.

În acest chip pregătea Sfîntul Ioan Botezătorul pe oameni pentru primirea, cu vrednicie, a Mîntuitorului.

Ce cuvinte de laudă vom aduce oare azi Sfîntului Ioan Botezătorul pentru viața lui plină de curăție și sfințenie? Pentru îndeplinirea cu atîta dăruire a lucrării la care a fost trimis? Pentru încheierea vieții lui prin moarte mucenică? Cuvintele noastre însă sînt prea slabe pentru a lauda

cum se cuvine vrednicia vieții acestui mare sfânt. Pentru aceasta ne vom îndrepta către cuvintele de laudă pe care le aflăm în proroci și în sfânta evanghelie, pentru că despre el au vorbit prorocii Vechiului Testament, îngerul Gavriil când vestește nașterea sa minunată, tatăl său, preotul Zaharia, Sfântul Ioan Evanghelistul și mai presus decât toți, Mîntuitorul Iisus Hristos.

Astfel prorocul Isaia îl numește «Glasul celui ce strigă în pustiu» (XL, 3). Prorocul Maleahi îl numește «solul» lui Dumnezeu (III, 1). Îngerul Gavriil spune despre el, că: «va fi mare înaintea lui Dumnezeu», «că se va umplea de Duhul Sfînt încă din pîntecele maicii sale», «că el va întoarce pe mulți din fiii lui Israil la Domnul Dumnezeu lor, că va merge înaintea lui Dumnezeu în duhul și puterea lui Ilie» (Luca I, 15—17). Prorocînd, tatăl său Zaharia spune despre el că: «va fi chemat proroc al Celui Prea Înalt», că va da poporului «cunoștința mîntuirii», care stă în «iertarea păcatelor lui» (Luca I, 76—77). Sfîntul Ioan Evanghelistul îl numește «om trimis de la Dumnezeu și martor al Luminii» (I, 7). Lauda cea mai mare i-o aduce însă Mîntuitorul Iisus Hristos cînd spune despre el că: «este mai presus decât prorocii, confirmînd că el este «solul» despre care s-a prorocit că va merge înaintea Sa și că dintre cei născuți din femeie nici unul nu este mai mare ca el» (Luca VII, 26—28). Într-adevăr Sfîntul Ioan Botezătorul este ultimul și în același timp cel mai mare proroc al Vechiului Testament: ultimul pentru că cu el se încheie șirul profeților și cel mai mare pentru că el nu vestește, ci chiar arată pe Mîntuitorul făgăduit și-L botează în apele Iordanului. Prin curăția vieții și tăria predicii se aseamănă cu prorocul Ilie, iar prin moartea sa cu prorocul Moisi, căci la fel precum acesta moare la hotarele pămîntului făgăduinții, la care privește, fără a intra în aceasta, el moare în zorile creștinismului, pe care-l vede răsărind, dar nu se împărtășește de el.

Ne unim azi prin prezența noastră aici cu Biserica noastră drept credincioasă spre a cinsti cu vrednicie, în cîntările de laudă și rugăciunile acestei prăznuri, pe cel mai mare dintre proroci. Cea mai potrivită cinstire pe care i-o putem aduce din partea noastră, pe lîngă participarea la această sărbătoare, plăcută sfîntului și folositoare nouă, este să ne străduim neîncetat să trăim în viața noastră virtuțile sale care l-au făcut așa de mare: credința sa tare, smerenia unită cu dragostea de oameni, curăția deplină a vieții, cumpătarea în toate. Zicem plăcută lui, pentru că el neîncetat se roagă lui Dumnezeu pentru mîntuirea noastră, alături de Prea Sfînta Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioară Maria, și folositoare nouă, căci făcînd așa noi devenim mai buni, mai drepți, mai iubitori de oameni, trăim în mai bună înțelegere unii cu alții, adică devenim creștini mai buni, contribuind în acest chip la mîntuirea noastră și în același timp la lățirea împărăției lui Dumnezeu în lume, care este dreptate, iubire, pace.

Pr. GH. IORDACHESCU

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ACȚIUNI ÎN SLUJBA PĂCII

(iulie — august)

VIZITA ÎN ȚARA NOASTRĂ A CANCELARULUI FEDERAL AL REPUBLICII AUSTRIA. — La invitația președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer, cancelarul federal al Republicii Austria, Dr. Josef Klaus, a făcut o vizită oficială în țara noastră între 10 și 14 iulie 1967.

Principalele ziare ale Austriei au acordat o importanță deosebită vizitei întreprinse de cancelarul federal, dr. Josef Klaus, în România. Astfel, în prima zi a vizitei, ziarul partidului populist de guvernământ — «Volksblatt», a publicat sub titlul «Călătorie la București», un amplu articol consacrat evenimentului. La fel, cotidianul «Die Presse», în pagina consacrată problemelor economice, a informat pe larg despre schimburile comerciale între România și Austria și despre perspectivele extinderii lor.

În timpul vizitei, între președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer și cancelarul federal, dr. Josef Klaus, au avut loc convorbiri consacrate relațiilor româno-austriace și problemelor internaționale care interesează ambele părți.

Din partea română la convorbiri au participat: Gheorghe Gaston Marin, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri; Corneliu Mănescu, ministrul afacerilor externe; Pompiliu Macovei, președintele Comitetului de Stat pentru cultură și artă; George Macovescu, prim-adjunct al ministrului afacerilor externe; Dumitru Bejan, prim-adjunct al ministrului comerțului exterior; Vasile Șandru, adjunct al ministrului afacerilor externe; Gheorghe Pele, ambasadorul Republicii Socialiste România în Austria; Mircea Bălănescu, ambasador, director în Ministerul Afacerilor Externe; Vasile Ileaș, director a.i. în Ministerul Afacerilor Externe.

Din partea austriacă au participat:

Dr. Lujo Toncic-Sorinj, ministrul afacerilor externe; dr. Carl Bobleter, secretar de stat pentru afaceri externe; dr. Eduard Chaloupka, șeful prezidiului Cancelariei federale; dr. Heinrich Haymerle, șeful secției politice din M.A.E.; dr. Friedrich Meznik, șeful serviciului federal de presă; dr. Franz

Karasek, șeful secției relații culturale cu străinătatea din Ministerul Federal al Învățămîntului; dr. Maximilian Fälbl, consilier ministerial în Ministerul Comerțului, dr. Alois Molk, șeful cabinetului cancelarului federal.

Examinînd stadiul actual al relațiilor dintre România și Austria, cele două părți au constatat cu deplină satisfacție că indiferent de sistemele lor sociale diferite, relațiile dintre cele două state se dezvoltă în spiritul prieteniei și în avantajul reciproc. Dezvoltarea economiilor celor două țări oferă noi posibilități pentru intensificarea și lărgirea cooperării dintre Republica Socialistă România și Austria.

Cu prilejul schimbului de vederi asupra situației internaționale a fost exprimată convingerea că sînt necesare eforturi stăruitoare din partea tuturor statelor, fie ele mari sau mici, în vederea menținerii păcii internaționale, a asigurării unui climat cît mai eficace pentru destindere și înțelegere între popoare. Respectarea principiilor suveranității și independenței naționale, neamestecului în treburile interne, egalității în drepturi și avantajului reciproc, trebuie să stea la temelia oricăror relații dintre state.

Părțile și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu situația creată în diferitele regiuni ale lumii, îndeosebi în Asia de Sud-Est și Orientul Apropiat, care constituie o primejdie pentru *pacea lumii* și securitatea internațională.

Referindu-se la situația din Vietnam s-a subliniat necesitatea rezolvării cît mai grabnice a conflictului pe baza acordurilor de la Geneva din 1954.

Ambele părți au considerat că soluționarea conflictului și o *pace durabilă* în Orientul Apropiat nu se poate obține decît prin folosirea mijloacelor pașnice și prin respectarea intereselor vitale ale tuturor statelor din această regiune.

După cum se subliniază în *Comunicatul* dat publicității cu privire la vizita cancelarului federal al Austriei în Republica Socialistă România, pentru *pacea și colaborarea internațională*, o deosebită importanță o are înfăptuirea securității în Europa.

S-a exprimat convingerea că dezvoltarea relațiilor și contactelor bilaterale între țările europene este mijlocul esențial pentru apropierea dintre statele Europei, precum și pentru crearea unui *climat de pace* și înțelegere pe acest continent; hotărîrea de a continua eforturile, pentru înfăptuirea acestui țel, în spiritul rezoluției adoptate de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, la propunerea unor state europene printre care România și Austria, cu privire la *acțiunile pe plan regional în vederea dezvoltării relațiilor de bună vecinătate și colaborare între statele europene, cu sisteme sociale diferite*.

Tot cu acest prilej, a fost subliniat rolul Organizației Națiunilor Unite, în apărarea *păcii* și securității și promovarea colaborării internaționale.

Vizita cancelarului federal Dr. Josef Klaus în Republica Socialistă România se înscrie ca un prilej favorabil pentru stringerea în continuare a legăturilor de prietenie și colaborare dintre România și Austria, constituind totodată, o contribuție la promovarea *păcii* și a înțelegerii între popoare. («*România Liberă*» din 14 și 15 iulie 1967).

«DE LA DESTINDERE LA ÎNȚELEGERE, DE LA ÎNȚELEGERE LA COOPERARE». — Jean-Louis Pons, ambasadorul Franței în România, cu prilejul zilei de 14 iulie, sărbătoarea națională a Franței, a acordat redactorului revistei *Lumea* (Nr. 29, din 13 iulie 1967, p. 10), Florica Șelmaru, o convorbire despre evoluția relațiilor franco-române.

Referindu-se la domeniul apropierii între popoare, domnul ambasador a spus, printre altele:

«Aspirînd la *pace*, dorind *pacea*, am vrea ca popoarele să trăiască în bună înțelegere, ca nimeni să nu caute extinderi teritoriale, ca litigiile să se rezolve în jurul meselor de conferință, nu prin forță. Sintem favorabili coexistenței între toate națiunile, ca națiuni, condamnăm orice spirit de amenințare sau imixtiune. Este un punct de vedere asemănător, de altfel, cu acela al guvernului român...».

Vorbind în continuare despre stadiul actual al relațiilor dintre România și Franța și despre perspectivele lor de dezvoltare, d-sa a declarat că țara sa urmărește, în primul rînd, între toate țările europene, itinerarul «de la destindere la înțelegere, de la înțelegere la cooperare» («de la *détente* a l'entente, de l'entente a la coopération»).

MITING DE SOLIDARITATE CU LUPTA POPORULUI VIETNAMEZ. — Cu prilejul împlinirii a 13 ani de la încheierea acordurilor de la Geneva, la Galați a avut loc în după amiaza zilei de 20 iulie a.c., un miting la șantierul naval din localitate, organizat de *Comitetul național de solidaritate cu lupta poporului vietnamez*, la care au participat sute de constructori.

Mitingul a fost deschis de Gheorghe Irimescu, membru în *Comitetul național de solidaritate cu lupta poporului vietnamez*.

A luat cuvîntul Panait Melisaratos, director general al șantierului naval, care, după ce a arătat sprijinul acordat de guvernul și poporul român luptei drepte a poporului vietnamez a spus:

«Alături de întregul nostru popor, cerem cu hotărîre ca S.U.A. să înceteze imediat, definitiv și necondiționat bombardamentele și orice alte acțiuni de război împotriva R. D. Vietnam».

Hoang Tu, ambasadorul R. D. Vietnam la București, în cuvîntarea sa, a spus printre altele: «Poporul vietnamez dorește *pacea* dar o *pace* adevărată, care să-i asigure independența și libertatea. S.U.A. trebuie să pună capăt războiului de agresiune în Vietnam, să-și retragă trupele americane și sate-lite și *pacea* va fi restabilită».

VIZITA ÎN OLANDA A PREȘEDINTELUI CONSILIULUI DE MINISTRI, ION GHEORGHE MAURER. — În sfera largă a acțiunilor întreprinse de guvernul țării noastre în direcția promovării cooperării multilaterale cu toate țările, se înscrie și vizita oficială pe care a făcut-o președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer și ministrul afacerilor externe al Republicii Socialiste România, Corneliu Mănescu, în Olanda între 17 și 21 iulie 1967, la invitația guvernului acestei țări.

Cu prilejul vizitei, Președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer și ministrul afacerilor externe, Corneliu Mănescu, au avut convor-

biri cu primul ministru al Olandei, Piet de Jong și cu ministrul afacerilor externe, Joseph Luns.

La convorbiri au mai participat:

Din partea română: Angelo Miculescu, prim-vicepreședinte al Consiliului Superior al Agriculturii. George Elian, ambasadorul României la Haga, Mircea Bălănescu, ambasador, director în Ministerul Afacerilor Externe, Mircea Bădică, director în Ministerul Comerțului Exterior.

Din partea olandeză: H. J. de Koster, secretar de stat al afacerilor externe, J. B. Haverkorn van Rijsewijk, ambasadorul Olandei la București, J. A. de Ranitz, director general al afacerilor politice din Ministerul Afacerilor Externe, W. P. H. van Oorschat, director general al relațiilor economice externe din Ministerul Afacerilor Economice, D. M. Ringnald, consilier la Cabinetul primului ministru, M. C. van der Burcht van Lichternbergh, director al Direcției pentru Europa din Ministerul Afacerilor Externe, P. J. Polak, șeful biroului pentru Europa Răsăriteană din Ministerul Afacerilor Externe.

Părțile au constatat că, între cele două țări, nu sînt probleme litigioase, fapt care permite exploatarea de noi căi în interesul ambelor părți și în spiritul prieteniei existente între popoarele român și olandez.

De asemenea, au avut loc discuții cu privire la problemele internaționale actuale, subliniindu-se ca sarcină primordială a tuturor statelor, depunerea de eforturi susținute pentru întărirea *păcii*.

După cum se menționează în *Comunicatul* dat publicității cu ocazia încheierii vizitei, cele două guverne și-au exprimat neliniștea în legătură cu situația din Vietnam, subliniind necesitatea reglementării neîntîrziate a conflictului, conform acordurilor de la Geneva din 1954, lăsîndu-se poporului vietnamez posibilitatea de a-și hotări singur soarta.

Situația din Orientul Mijlociu nu poate fi reglementată decît pe calea tratativelor, purtate într-un spirit de echitate, între părțile direct interesate, cu condiția de a se respecta interesele fundamentale ale tuturor statelor, — subliniază în continuare *Comunicatul*.

Partea olandeză a amintit că s-a raliat, invitației române exprimată într-o rezoluție adoptată de cea de a XX-a sesiune a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, în legătură cu promovarea bunelor relații între țările europene.

Vizita în Olanda a Președintelui Consiliului de Miniștri. Ion Gheorghe Maurer, a constituit un schimb util de păreri asupra posibilităților de dezvoltare a relațiilor dintre cele două țări, cît și asupra problemelor internaționale actuale, *pentru promovarea înțelegerii reciproce între state, în interesul păcii* («România Liberă» din 19. 21, 22 și 23 iulie 1967 și revista «Lumea», nr. 30, din 20 iulie 1967, p. 4—5).

ÎN SLUJBA CAUZEI SOCIALISMULUI ȘI PACII. — Cu un viu interes întregul nostru popor, a urmărit dezbaterile sesiunii Marii Adunări Naționale, în centrul cărora s-a aflat activitatea internațională a României. La sesiune, Dl. Nicolae Ceaușescu a prezentat raportul cu privire la politica externă a partidului și guvernului fundamentînd în mod științific liniile politicii

externe a țării noastre, izvorite din interesele vitale ale poporului român, ale progresului social și *păcii* în lume.

Recenta sesiune a Marii Adunări Naționale, se înscrie ca un moment de seamă în activitatea neabătută a Republicii Socialiste România desfășurată pentru dezvoltarea colaborării între popoare și *consolidarea păcii în lume*, pentru triumful idealurilor de libertate și independență a popoarelor, ale progresului economic, politic și social.

Supremul for al țării, aprobând în unanimitate, activitatea externă a României, a exprimat cu o deosebită forță, hotărîrea fermă a întregului nostru popor de a sprijini și înfăptui politica externă a partidului și guvernului.

În cuvîntul rostit la încheierea dezbaterilor asupra politicii externe a țării noastre, Dl. Nicolae Ceaușescu a spus: «Dați-mi voie să vă asigur, tovarăși deputați, pe dumneavoastră și întreaga națiune, că, pentru conducerea partidului și statului, și vă rog să-mi permiteți să adaug că pentru mine personal, nu există nimic mai sfînt decît servirea cu credință a poporului nostru, a cauzei socialismului și *păcii*» («*România Liberă*», din 26 iulie 1967).

ADUNĂRI ȘI MITINGURI DE PROTEST ÎMPOTRIVA AGRESIUNII AMERICANE ÎN VIETNAM. — Agresiunea americană în Vietnam a continuat să rețină atenția opiniei publice mondiale, care, în numeroase țări ale lumii a organizat demonstrații și manifestații de protest.

Astfel de demonstrații au avut loc după cum urmează:

— În Italia, în regiunea Umbria, s-a desfășurat un *marș pentru pace*, la care au participat peste 300.000 de persoane. Demonstrații au pornit de la Perugia spre Asissi, scandînd lozinci în favoarea *păcii*.

— În Siazetta Minerva, profesori și studenți ai Universității din Roma, s-au adunat pentru a protesta din nou împotriva escaladării agresiunii americane în Vietnam. Tot cu acest prilej, Comitetul universitar din Roma a lansat un *Apel*, în care, printre altele, se spune: *Ne exprimăm solidaritatea cu lupta eroică a poporului vietnamez și apărăm pacea, întrucît astfel ne apărăm propriul nostru drept la viață.*

— La Florența, *Comitetul local pentru pace* a organizat o demonstrație de solidaritate cu poporul vietnamez condamînd intensificarea agresiunii americane din această țară.

— În Australia, în portul Sidney a avut loc una din cele mai mari demonstrații din ultimele luni împotriva războiului, la care au participat zeci de mii de oameni ai muncii, funcționari, studenți, reprezentanți ai unor organizații de tineret, de femei și ai clerului. Pe pancartele demonstrațiilor erau înscrise proteste în legătură cu bombardamentele asupra poporului vietnamez și încetarea necondiționată a operațiunilor militare.

— Între 24 iunie și 2 iulie, la Londra și în principalele orașe din provincie, *Săptămîna pentru pace în Vietnam*, s-a bucurat de o largă participare a publicului. Pornind din Trafalgar Square, o impresionantă demonstrație s-a încheiat cu un mare miting național în Hyde Park.

— La Glasgow, *organizațiile de pace din Scoția* au intensificat campania lor și au obținut un sprijin larg pentru cea mai mare demonstrație care s-a ținut pînă acum în acest oraș, împotriva războiului din Vietnamul de Sud.

— În Danemarca la o conferință ținută de Partidul radical de stînga a fost adoptată o rezoluție, în care se precizează printre altele că escaladarea de către S.U.A. a războiului din Vietnam reprezintă o amenințare serioasă la adresa păcii în întreaga lume.

— Un număr important de veterani de război americani au semnat de curînd un apel, publicat de ziarul «New York Times», cerînd să se pună capăt bombardamentelor împotriva R. D. Vietnam și cheamă la organizarea unei demonstrații antirăzboinice a veteranilor de război la Washington.

MIȘCARI PENTRU PACE SE PRONUȚĂ PENTRU REZOLVAREA PE CALE PAȘNICĂ A CONFLICTULUI DIN ORIENTUL APROPIAT. — Încă din primul moment al izbucnirii ostilităților izraelo-arabe, numeroase mișcări pentru pace din diferite țări ale lumii și-au exprimat îngrijorarea lor în legătură cu aceasta, chemînd la reglementarea imediată, pe calea tratativelor a conflictului.

În declarația *Consiliului austriac al păcii* se arată printre altele:

«Consiliul austriac al păcii, împreună cu toți oamenii iubitori de pace, este foarte îngrijorat de cursul evenimentelor și își exprimă părerea că orice efort trebuie întreprins, pentru a se ajunge la o încetare imediată a conflictului armat din Orientul Apropiat. Marile puteri au o răspundere deosebită în această situație. Dar fiecare guvern, cele ale statelor neutre de asemenea, trebuie să se simtă obligat de a face tot ce-i stă în putință pentru a facilita o soluție pașnică».

— Declarația precizează apoi, că, orice încercare de a găsi o soluție trebuie să pornească de la următoarele baze:

1. *Încetarea imediată a operațiunilor militare din Orientul Apropiat și retragerea tuturor trupelor pe pozițiile pe care le ocupau înainte de 5 iunie 1967.*

2. *Angajarea imediată de tratative privitoare la toate chestiunile litigioase dintre țările interesate. Cu bunăvoința celor două părți pot și trebuie să fie găsite soluții acceptabile pentru toți. Măsurile violente nu pot aduce o soluție de durată problemelor litigioase.*

3. *Baza unor soluții de durată o constituie recunoașterea dreptului Izraelului la existență ca stat și la securitate. Statelor arabe trebuie să li se acorde dreptul natural la independență și la o dezvoltare politică corespunzătoare voinței populației lor.*

— Declarația *Mișcării franceze pentru pace*, pronunțîndu-se încă o dată împotriva recurgerii la forță armată pentru reglementarea problemelor politice dintre state, arată că orice problemă poate să fie rezolvată cu condiția ca nici o forță străină să nu ațîțe sentimentele de ură în scopul de a face să primeze interesele economice, politice și strategice.

Conflictul izraelo-arab își poate afla o pașnică rezolvare cu condiția ca hotărîrile O.N.U. să fie respectate și aplicate.

În încheierea declarației se spune:

«O hotărîre de ansamblu a devenit indispensabilă. Ea implică dreptul Statului Izrael la existență și drepturile popoarelor arabe la independență și suveranitate».

— Tot în legătură cu conflictul izraelo-arab. Secretariatul *Uniunii belgiene pentru apărarea păcii* a publicat un comunicat, din care reținem:

Prima măsură care trebuie luată este de a face să tacă armele și de a împiedica intervențiile imperialiste și colonialiste care sînt la originea conflictelor dintre puterile interesate, care împiedică popoarele de a-și dobîndi independența și pun în primejdie pacea lumii.

Folosirea armelor nu poate decît să facă mai dificilă soluționarea problemelor.

Uniunea cheamă forțele păcii să acționeze cu vigoare și tenacitate, pentru a se pune capăt imediat conflictului și pentru ca, *pe cale diplomatică, să poată fi găsit un deznodămînt crizei.* (Revista «Pentru apărarea Păcii», nr. 7/1967, p. 11—13).

DIMITRIE GUSTI ȘI ȘTIINȚA PACII. — Cu acest titlu, unul din elevii și admiratorii lui Gusti — Octavian Neamțu, semnează în revista citată (p. 14--16) un articol despre activitatea renumitului sociolog și filozof, înfățișînd inițiativele luate de distinsul om de știință român cu renume mondial, atît în țară, cît și în străinătate în domeniul studierii și facilitării relațiilor dintre state și națiuni, pe care savantul îl denumea *domeniul organizării păcii*.

Pentru prodigioasa activitate desfășurată la Academia Română a fost ales în februarie 1946. la vîrsta de 66 ani, președintele acestui înalt for de cultură românească.

Aproape două decenii, faima lui D. Gusti s-a aflat într-o neîntreruptă ascensiune în lumea sociologilor. Numeroasele comunicări și conferințe științifice ținute la marile universități ale Europei și la Congresele internaționale de sociologie au făcut ca, la cel de al 14-lea Congres Internațional de sociologie să fie ales președinte.

Înființarea catedrei de sociologie, etică, politică și estetică, de la Iași și București sînt tot opera marelui savant.

Dar, marile capacități ale concepției sale sociologice, etice și politice le va realiza în 1946, deci în noile condiții create în România de la istoricul act de la 23 august 1944, întreprinzînd, o călătorie, în Franța și în Statele Unite, pentru a da răspunsul său la preocuparea de atunci a țării sale și a lumii întregi: *organizarea și apărarea păcii*. Era o întrebare care frământase mintea lui D. Gusti mai de mult ca și a atîtor patrioți înaintași.

Încă din 1915, savantul român ajunsese la convingerea că *pacea nu se poate decreta prin legi, ci va deveni fapt, în urma evoluției culturii omenestii, care va determina o sociabilitate progresivă între state și națiuni; că pacea lumii, ca să fie durabilă și sinceră, cere mai mult decît precauții și dispoziții contra războiului; ca cere să se facă o operă pozitivă de organizare, destinată nu numai să împiedice ca războaiele să izbucnească, dar să suprime cauzele lor. Trebuie să se înjghebeze — spunea D. Gusti — o nouă*

structură economică și socială să se formeze o nouă mentalitate de colaborare strinsă între națiuni, pentru a făuri suprema unitate socială, umanitatea.

Scopul călătoriei sale la Paris și în Statele Unite era enunțarea unui proiect care, — după părerea lui Gusti — avea menirea să contribuie la instaurarea unei păci trainice în lume și prin aceasta să servească cauza României și a tuturor țărilor dornice de pace.

Ideile sale cu privire la *problema păcii* au fost înmănușiate în comunicarea pe care a făcut-o în ziua de 20 mai 1946, la «Academie des Sciences Morales et Politique» din Paris.

Luptător sincer *pentru cauza păcii*, creator și conducător al unei instituții de anvergură mondială, Gusti milita pentru înființarea unui Institut Social al Națiunilor, un institut internațional central specializat, cu caracter permanent, avînd menirea de a cerceta și cunoaște problemele păcii. Urma așadar, să fie un institut *pentru știința păcii*, care să stimuleze înființarea de *institute naționale pentru problemele păcii*, un institut de acțiune în direcția interdependenței active între națiuni, și, în sfîrșit, institutul trebuia să fie un organ de coordonare a activităților mondiale de cercetări sociale, precum și un organism permanent consultativ al O.N.U.

Ce ecou va fi avut în rîndul opiniei publice franceze proiectul savantului român, e de ajuns să amintim cuvintele academicianului Germain-Martin, fost ministru al finanțelor: *Sînteți cavalerul păcii și vă urez din toată inima să fiți înțeles și urmat.*

Dar, acest gînd, constituia un aviz consultativ, dar nu și punerea în practică a proiectului. Acest proiect l-a realizat D. Gusti, după îndelungate frămîntări, în noiembrie 1946, la New York, cînd, a luat ființă primul Institut mondial pentru problemele păcii, pentru știința păcii — *Institutul Social al Națiunilor*, — I.S.N. — pe care l-a și condus. (Revista «*Pentru Apărarea Păcii*», 1967, nr. 7, p. 14—16).

VIZITA ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA A VICECANCELARULUI, MINISTRUL FEDERAL AL AFACERILOR EXTERNE AL REPUBLICII FEDERALE A GERMANIEI, WILLY BRANDT. — După cum s-a anunțat în presa noastră centrală, la invitația guvernului Republicii Socialiste România, ministrul federal al afacerilor externe al Republicii Federale a Germaniei, vicecancelarul Willy Brandt, ne-a vizitat țara, între 3 și 7 august 1967.

Această vizită este ca răspuns la vizita ministrului afacerilor externe, Corneliu Mănescu, în Republica Federală a Germaniei din 30 ianuarie — 3 februarie 1967.

În timpul vizitei înaltul oaspete a avut convorbiri cu ministrul afacerilor externe, Corneliu Mănescu, în timpul cărora s-a constatat cu satisfacție că relațiile dintre Republica Socialistă România și Republica Federală a Germaniei se dezvoltă în avantajul celor două țări, servind *intereselor păcii și securității internaționale*.

Părțile au constatat că potențialul economic al celor două țări, oferă largi posibilități pentru sporirea schimburilor lor economice «și au căzut de acord că așezarea acestor schimburi pe o bază sănătoasă reciproc avan-

tajoasă este de natură să asigure creșterea lor continuă în viitor, corespunzător intereselor ambelor țări».

S-a semnat, cu acest prilej, de cei doi miniștri, un acord de cooperare tehnico-economică.

După cum se subliniază în *Comunicatul* cu privire la vizita în Republica Socialistă România a vicecancelarului, ministrul federal al afacerilor externe al Republicii Federale a Germaniei, Willy Brandt, au avut loc și un schimb sincer de vederi în legătură cu actualele probleme internaționale, exprimându-se ideea că în prezent se cer eforturi stăruitoare din partea tuturor statelor, pentru asigurarea *păcii* și securității în lume.

Unul din cei mai importanți factori care ar putea să influențeze favorabil situația internațională și să contribuie pozitiv *la cauza păcii* este înfăptuirea securității europene.

«Cei doi miniștri au fost de părere că în această problemă trebuie să se dea dovadă de realism și că este de datoria tuturor statelor europene, indiferent de mărimea lor, să-și aducă contribuția la *asigurarea păcii* și securității în Europa».

Un mijloc esențial pentru înfăptuirea acestui scop îl constituie relațiile bilaterale între țările europene, relații ce se dezvoltate, în spiritul încrederii, pe baza egalității în drepturi și avantajului reciproc.

Stabilirea de relații între Republica Socialistă România și Republica Federală a Germaniei, precum și dezvoltarea colaborării dintre ele, sînt în interesul ambelor țări și servesc cauzei securității și *păcii* în Europa și în lume — se subliniază în continuare în Comunicat.

Cei doi miniștri de externe și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu «pericolele generate de focare de încordare existente» — înlăturarea acestora impunându-se cu necesitate în vederea întăririi *păcii* internaționale.

Cele două părți consideră că dezvoltarea unor relații sănătoase între state, care să asigure baza pentru o pace durabilă și o colaborare internațională rodnică, este posibilă numai prin respectarea principiilor suveranității și independenței naționale, egalității și avantajului reciproc, prin recunoașterea dreptului fiecărui popor de a-și hotări singur soarta, fără nici un amestec din afară.

Vizita vicecancelarului, ministrul federal al afacerilor externe, Willy Brandt, în Republica Socialistă România, constituie o contribuție însemnată la dezvoltarea relațiilor de colaborare dintre cele două țări servind intereselor comune înțelegerii și *păcii* în Europa și în lume.

ROMÂNIA SE PRONUNȚĂ ÎN MOD HOTĂRÎT PENTRU DEZARMAREA GENERALĂ. — Cu prilejul ședinței din 8 august a.c., a Comitetului celor 18 state pentru dezarmare ce a avut loc la Geneva, șeful delegației române, Nicolae Ecobescu, a declarat că «Republica Socialistă România s-a pronunțat și se pronunță în mod hotărît în favoarea dezarmării generale, ca mijloc sigur de eliminare a amenințării războiului și de asigurare a unei *păci* trainice în lume».

«Nediseminarea armelor atomice — declara Dl. Nicolae Ceaușescu, în expunerea cu privire la politica externă a României, făcută la 24 iulie a.c.,

la sesiunea Marii Adunări Naționale — trebuie să conducă la lichidarea împărțirii lumii în țări nucleare și țări nenucleare, la întărirea egalității între state, la micșorarea reală a pericolului de război. Dacă tratatul de nediseminare va răspunde acestor cerințe fundamentale, el va putea fi într-adevăr un instrument de întărire a păcii și securității internaționale, de apărare a vieții popoarelor».

Vorbind de războiul agresiv al Statelor Unite ale Americii împotriva poporului vietnamez, delegatul român a spus printre altele: Încetarea războiului din Vietnam, ar contribui la normalizarea și dezvoltarea relațiilor dintre state, la consolidarea păcii în lume.

Politica de pace și de largă cooperare internațională, promovată neabătut de guvernul Republicii Socialiste România, are ca punct fundamental de plecare faptul că poporul român este angajat într-o vastă operă de construcție și de ridicare a nivelului său de viață. Poporul nostru, ca și celelalte popoare, este vital interesat în asigurarea unor condiții de pace și de securitate, care să-i permită să beneficieze plenar de roadele muncii sale, de binefacerile civilizației moderne. În aceasta rezidă și atașamentul neabătut al României pentru cauza dezarmării — a declarat în încheiere delegatul român («România Liberă» din 9 august 1967).

VIZITA ÎN ROMÂNIA A MINISTRULUI AFACERILOR EXTERNE AL ITALIEI, AMINTORE FANFANI. — La invitația guvernului Republicii Socialiste România între 7 și 11 august, țara noastră a fost vizitată de Amintore Fanfani, ministrul afacerilor externe al Italiei.

Cu acest prilej între ministrul afacerilor externe al Italiei, Amintore Fanfani și ministrul afacerilor externe al Republicii Socialiste România, Corneliu Mănescu, au avut loc, într-o atmosferă de sinceră cordialitate, convorbiri.

La convorbiri au participat:

Din partea română: Vasile Șandru, adjunct al ministrului afacerilor externe, Cornel Burtică, ambasadorul Republicii Socialiste România la Roma, Mircea Bălănescu, ambasador, director în Ministerul Afacerilor Externe, Vasile Measa, director a.i. în Ministerul Afacerilor Externe și Octavian Bărbulescu, director adjunct în Ministerul Afacerilor Externe.

Din partea italiană: Niccolo Moscato, ambasadorul Republicii Italia la București, Roberto Gaja, director general al afacerilor politice în Ministerul Afacerilor Externe, Luigi Valdetaro della Rorchetta, director general adjunct al relațiilor culturale, Alberto Rossi, șef de birou în Direcția Generală a afacerilor economice, Salvatore Saraceno, director adjunct al Serviciului de presă în Ministerul Afacerilor Externe, și Vieri Traxler, șef adjunct al cabinetului ministrului afacerilor externe.

S-a subliniat cu acest prilej că intensificarea contactelor dintre cele două țări contribuie la stringerea legăturilor dintre popoarele română și italiană, la dezvoltarea colaborării bilaterale în interesul lor comun și al cauzei păcii internaționale.

Efectuându-se un schimb de vederi privind situația internațională, cei doi miniștri și-au exprimat îngrijorarea față de încordarea existentă și au

convenit că este necesar să se desfășoare eforturi susținute pentru menținerea și întărirea păcii și pentru realizarea destinderii în lume.

Pentru realizarea securității și cooperării în Europa în avantajul tuturor popoarelor interesate, al *păcii și securității generale*, cele două părți, au reafirmat hotărârea lor de a promova și de a favoriza încheierea unui acord de dezarmare generală și completă și în deosebi de dezarmare nucleară sub control internațional eficace». Ca un prim pas în această direcție l-ar constitui încheierea unui tratat de neproliferare a armelor nucleare, «care, ca parte a unui sistem de măsuri destinat să ducă la eliminarea armelor nucleare, să fie în stare să asigure securitatea tuturor statelor, precum și drepturi și posibilități egale pentru toate țările de a beneficia de cuceririle științei și tehnicii contemporane în domeniul nuclear pașnic, sub un control precis și echitabil fără discriminări și fără amestec în afacerile interne ale statelor».

VIZITA ÎN REPUBLICA ARABĂ UNITĂ A D-LUI GHEORGHE RĂDULESCU, VICEPREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI. — Cu prilejul celei de a doua sesiuni a Comisiei guvernamentale mixte de cooperare economică și tehnică între Republica Socialistă România și Republica Arabă Unită, care s-a desfășurat între 8—10 august 1967 la Cairo, țara noastră a fost reprezentată de o delegație guvernamentală alcătuită din Gheorghe Rădulescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, șeful delegației, Mircea Malița, adjunct al ministrului afacerilor externe, Mircea Nicolaescu, ambasadorul României în R.A.U. și Ion Marcu, director în Ministerul Comerțului Exterior. Delegația R.A.U. a fost alcătuită din Hassan Albas Zaki, ministrul economiei și comerțului exterior, șeful delegației, Husein Khaled Hamdy, ministrul adjunct al economiei și comerțului exterior, Yehia el Moulla, și Mounir el Barbary, directori generali ai organismului pentru industrializare.

Părțile au examinat aspecte concrete ale cooperării economice și tehnice și a schimburilor comerciale dintre cele două țări, constatînd cu satisfacție evoluția favorabilă a relațiilor economice bilaterale, precum și perspectivele de extindere și îmbunătățire a lor, pe baza principiilor egalității și avantajului reciproc.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat într-o atmosferă de cordialitate și înțelegere reciprocă, specifică relațiilor de prietenie și colaborare dintre cele două țări și popoare. («*România Liberă*» din 12 august 1967).

ABDUL RAHMAN PAZHWAQ DESPRE «ROLUL STATELOR MICI ÎN ORGANIZAȚIA NAȚIUNILOR UNITE». — Cu acest titlu Abdul Rahman Pazhwak, președintele celei de a XXI-a sesiuni a Adunării Generale a O.N.U., reprezentant permanent al Afganistanului la O.N.U., a ținut la Asociația de drept internațional și relații internaționale, o conferință, al cărei text a fost publicat în revista *Lumea* (nr. 34 din 17 august, p. 6—7).

Înaltul oaspete ne-a vizitat țara la invitația ministrului de externe al României.

În partea introductivă a conferinței sale, vorbitorul a început prin a evoca relațiile dintre Afganistan și România, arătând că sînt largi domeniile în care cele două țări pot acționa laolaltă în interesul colaborării internaționale.

Un loc deosebit printre principiile și convingerile pe care le împărtășim — a spus în continuare Abdul Rahman Pazhwak, este apartenența noastră comună la Organizația Națiunilor Unite și devotamentul nostru față de Cartă și față de pacea și progresul tuturor popoarelor lumii.

S-a evidențiat apoi inițiativa României în Comitetul nr. 1 cu prilejul celei de a XX-a sesiuni a Adunării Generale, în 1965, cînd țara noastră printr-o rezoluție a cerut guvernelor statelor europene, aparținînd unor sisteme sociale și politice diferite, să promoveze relații de bună vecinătate și să dezvolte colaborarea pașnică în acest continent. Afganistanul a fost printre primele țări care au sprijinit această rezoluție. Adunarea Generală, în sesiune plenară, a adoptat în unanimitate această rezoluție.

«În momentul de față O.N.U. — a spus în încheiere vorbitorul — ne furnizează mijloacele de a realiza aceste *obiective de pace mondială* prin intermediul dreptului, în interesul tuturor popoarelor și puterilor lumii, mari și mici. Sarcina actuală este de a obține acceptarea de către lumea contemporană a idealurilor și principiilor de bază ale Cartei O.N.U.».

VIZITA ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA A MINISTRULUI AFACERILOR EXTERNE A IRANULUI, ARDESCHIR ZAHEDI. — Între 14 și 20 august 1967, a făcut o vizită oficială în țara noastră, la invitația guvernului Republicii Socialiste România, ministrul afacerilor externe al Iranului, Ardescchir Zahedi.

Cu acest prilej au avut loc convorbiri cu ministrul afacerilor externe, Corneliu Mănescu.

La convorbiri au participat din partea română: Petru Burlacu, adjunct al ministrului afacerilor externe, Pavel Silard, ambasador extraordinar și plenipotențiar al Republicii Socialiste România în Iran, Ștefan Cleja, ambasador, director M. A. E., Nicolae Sipoș, director adjunct în M. A. E.

Din partea iraniană au participat: Mohammad Reza Amir-Teymour, subsecretar de stat pentru probleme politice în M.A.E., S. H. V. Sanandaji, ambasador extraordinar și plenipotențiar al Iranului în Republica Socialistă România, Mohammad Hassan Pouyani, director în M.A.E., Shapour Bahrami, director în M.A.E.

Cei doi miniștri au constatat că relațiile româno-iraniene se dezvoltă în spiritul înțelegerii reciproce, al *cauzei păcii* și colaborării internaționale.

«Părțile consideră că relațiile între toate statele trebuie să se bazeze pe principiile respectării independenței și suveranității naționale, egalității

în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc. În-călcarea acestor principii constituie cauza principală a creerii de surse de tensiune și periclitează pacea lumii».

Dezvoltarea colaborării între state, contribuie la crearea unui climat de încredere între state, la asigurarea păcii și securității internaționale.

În principalele probleme ale vieții internaționale România și Iranul au numeroase puncte comune. La O.N.U. și în ansamblul vieții internaționale cele două țări militează pentru promovarea colaborării dintre toate statele în spiritul *păcii* și prieteniei între popoare. («*România Liberă*» din 22 august 1967).

APEL LA ÎNCETAREA CURSEI ÎNARMĂRILOR ADOPTAT ÎN REUNIUNEA CONSILIULUI MONDIAL AL BISERICILOR. — La 25 august a.c., Consiliul Mondial al Bisericilor și-a încheiat reuniunea la Heraklion, în insula Creta.

Participantii la reuniune au adresat guvernelor lumii un apel de a pune capăt înarmărilor și «de a se folosi resursele economisite în vederea unui asalt asupra sărăciei».

«S-au emis rezoluții prin care se condamnă nedreptatea rasială» din S.U.A. și Africa de Sud și se dezaprobă restrângerea libertăților religioase din Spania. («*România Liberă*» din 27 august 1967).

CONFERINȚA MONDIALĂ PENTRU VIETNAM. — Din inițiativa mai multor organizații de pace internaționale, — *Conferința internațională pentru dezarmare și pace, Internaționala adversarilor războiului, Biroul internațional al păcii, Consiliul Mondial al păcii, Conferința creștină pentru pace, Societatea suedeză pentru pace și arbitraj, Asociația internațională pentru reconciliere, Liga internațională a femeilor pentru pace și libertate*, a avut loc la Stockholm, între 6 și 9 iulie a.c. *Conferința mondială pentru Vietnam*.

La conferință au luat parte 385 delegați și 39 observatori din 63 de țări și reprezentanți din partea a 22 de organizații internaționale.

Dintre personalitățile prezente la conferință amintim: Claude Bourdet, Pierre Cot și Joe Nordman (Franța), Feuner Brockway și Martin Bernal (Anglia), Martin Niemöller (R.F.G.), Herbert Aptbeker și dr. Benjamin Spock (S.U.A.), Lelio Basso și Andrea Gaggero (Italia), Krishna Menon (India), Alfredo Varela (Argentina), P. A. Curtis Joseph (Nigeria), A. Bengnettat (Algeria), prof. Gunvar Myrdal și Arthur Lundkvist (Suedia).

Țara noastră a fost reprezentată la conferință de o delegație a mișcării pentru pace condusă de prof. univ. Tudor D. Ionescu, președintele *Comitetului național de solidaritate cu lupta poporului vietnamez*.

Lucrările s-au desfășurat pe comisii. Toți vorbitorii au subliniat ilegalitatea agresiunii S.U.A. împotriva poporului vietnamez, condamnând fără-delegile comise prin bombardamentele asupra R. D. Vietnam.

Luind cuvintul în cadrul comisiei *Lupta pentru independența și dezvoltarea Vietnamului*, prof. univ. Tudor D. Ionescu, a spus printre altele: «Mișcarea pentru pace din România, întregul nostru popor condamnă cu hotărîre, alături de opinia publică mondială iubitoare de pace, fărâdelegile agresorilor americani în Vietnam. Devotată cauzei nobile a libertății și independenței naționale a popoarelor, țara noastră nutrește cea mai vie simpatie față de eroicul popor vietnamez care duce cu eroism și abnegație lupta împotriva invadatorilor americani».

Conferința a adoptat un Apel adresat lumii întregi.

După ce arată că escaladarea în Vietnam «crează pentru fiecare om o obligație de conștiință», *Apelul* se încheie cu cuvintele:

«A susține cauza poporului vietnamez înseamnă a apăra dreptul tuturor popoarelor la independență și pace. De aceea noi, bărbați și femei de toate originile, de toate opiniile și credințele, ne luăm angajamentul să unim și să intensificăm eforturile noastre în fiecare țară și pe plan internațional, în vederea unor acțiuni din ce în ce mai numeroase și mai puternice împotriva războiului de agresiune dus de S.U.A. în Vietnam, pentru pacea, independența și libertatea poporului vietnamez, pentru pacea în lume, pentru viitorul umanității». (Revista «*Pentru apărarea Păcii*» nr. 8/1967, p. 9—10).

Redacția

ȘTIRI ECUMENICE

Simpozion ortodox-evangelic. — Primul simpozion de acest fel s-a ținut la Arnoldsheim (R.F.G.) în 1958, între teologi ortodocși ruși și protestanți germani. S-a ocupat de problema izvoarelor credinței și ale științei teologice («Sfinta Scriptură și sfinta tradiție») și de problema soteriologică: «Mintuirea prin credință». Al doilea simpozion de acest fel (Arnoldsheim II) s-a ținut la Zagorsk (Uniunea Sovietică) în 1963 avînd ca teme: «Lucrarea mîntuitoare și sfințitoare a lui Dumnezeu în serviciile divine și sfintele taine» și «Însemnătatea ecleziologică-teologică a conciliilor ecumenice și locale ale Bisericii vechi». Al treilea simpozion (Arnoldsheim III) s-a ținut în martie 1967 la Frankfurt (R.F.G.), la invitația Dr. A. Wischmann, președintele comisiunii pentru relațiile externe ale Bisericii evanghelice. Temele: Problema ecumenică și problema păcii. (*Stimme der Orthodoxie*, 5/1967 Berlin).

La pelerinajul anual al credincioșilor anglicani la Walsingham a participat anul acesta și un grup numeros de preoți și mireni ortodocși, în frunte cu Mitropolitul Atenagora de Theatira și Marea Britanie, exarhul patriarhiei ecumenice în Anglia. Mitropolitul Atenagora, înconjurat de preoți și diaconi — toți în haine liturgice —, stînd într-o parte a altarului, a rostit predica festivă, stăruind asupra «erei iubirii», care a început acum, precum și asupra străduințelor după unitate, afirmate în toate Bisericile. Pelerinajul la Walsingham datează din secolul XI; în secolul XVI a fost oprit, pentru a fi reintrodus de Biserica anglicană în deceniul al doilea al veacului de acum.

Noul păstor al Bisericii Ortodoxe Grecești, Arhiepiscopul Ieronim (Kotsonis), a primit la 14 mai hirotonia în episcop, iar la 17 mai i s-a făcut instalarea. Din partea patriarhiei ecumenice a participat Mitropolitul Meliton, oferind Arhiepiscopului Ieronim, ca dar patriarhal, o cîrjă arhierască. Noul Arhiepiscop a făcut studii teologice în Grecia, Anglia și la universitățile germane din Bonn, München și Berlin și vorbește cursiv și limbile engleză, franceză, germană. E membru al Comitetului central al Consiliului ecumenic al Bisericilor și a funcționat ca profesor pentru dreptul bisericesc și teologia pastorală la Universitatea din Salonic. În cuvîn-

tarea rostită la instalare. Primațul Bisericii Grecești a stăruit asupra întăririi unității pan-ortodoxe și a relațiilor cu Bisericile ne-ortodoxe și pentru colaborarea strânsă a tuturor Bisericilor creștine.

Prin instrucțiunile date de «Congregația cultului» la 4 mai 1967, drept completare la instrucțiunile liturgice date la 10 noiembrie 1964, Vaticanul desăvârșește reforma liturgică cu privire la întrebuițarea «limbii poporului» la toate serviciile divine, cărora li s-au adus și multe simplificări. Se îngăduie totodată ca Sfânta Euharistie să fie dată credincioșilor «sub ambele forme».

La 14 mai 1967 Vaticanul a publicat «Îndreptar ecumenic — indicații pentru înfăptuirea hotărârilor conciliului privitoare la îndatorirea ecumenică».

Cap. I dispune «înființarea de comisii ecumenice» pe eparhii și regiuni, care să se ocupe de aplicarea hotărârilor conciliare privitoare la ecumenism, la promovarea ideii ecumenice, la inițierea și cultivarea dialogului ecumenic cu ceilalți creștini, la «mărturisirea comună a credinței creștine», la coraborarea cu «frații despărțiți» (termenul e păstrat și utilizat permanent) în domeniul educației, moralității, problemei sociale, culturii, științei, artei, etc.

Cap. II se ocupă de valabilitatea Botezului administrat după rit ne-roman. Principial se afirmă: «Botezul aplicat prin cufundare, vărsare sau stropire, cu întrebuițarea formulei trinitare este în sine valabil». Dubiul se poate ivi numai în cazul când slujitorul unei Biserici nu îndeplinește ritualul botezului fixat de Biserica sa sau când n-are intenția să săvârșească Sfânta taină a Botezului. Lipsa de credință a săvârșitorului nu invalidează Sfânta taină a Botezului. Nu se aprobă obiceiul de a aplica «botezul condiționat», fără deosebire, tuturor care doresc să intre în Biserica romano-catolică, căci repetarea botezului nu-i permisă. «Botezul este legătura sacramentală a unității, este temeliea comunității tuturor creștinilor».

Cap. III se ocupă de «promovarea spiritului ecumenic» între creștinii romano-catolici, care «în viața lor zilnică trebuie să țină totdeauna seamă de îndatorirea unității creștine».

Cap. IV se ocupă de «communicatio in spiritualibus» cu «frații despărțiți», recomandându-se săvârșirea în comun a rugăciunilor fie într-o Biserică romano-catolică sau în Biserica altor confesiuni. Pentru «communicatio in sacris», se cere unitate de credință cu privire la Sfintele taine. Unde lipsește această unitate este interzisă săvârșirea Sfintei taine a Euharistiei, Mărturisirii și Maslului. Cu privire la «communicatio in sacris» Bisericile ne-romane sînt împărțite în două categorii. Din prima fac parte Bisericile ortodoxe, necalcedoniene și vechi-catolice «care, deși separate, au preoție cu succesiune apostolică și taine valabile, deci e dată temeliea eclezială și sacramentală pentru o «communio in sacris» cu ele. Din categoria a doua fac parte Bisericile protestante, cărora le lipsește unitatea de credință cu privire la Sfintele taine și deci nu-i îngăduită «communicatio in sacris».

În cazuri de extremă necesitate se poate admite protestanților (individuali) accesul la Sfintele taine ale Bisericii Romano-Catolice, — romano-

catolicilor însă în nici un caz accesul la tainele săvârșite de Bisericile protestante.

Mai amintim că în cazuri extreme și în condiții de reciprocitate se admite romano-catolicilor să se mărturisească la un duhovnic al «Bisericilor răsăritene separate de Biserica romano-catolică», grijindu-se ca să nu apară «suspiciune de prozelitism». Dacă un credincios romano-catolic a participat la o liturghie ortodoxă, nu mai are obligația să participe în aceeași zi la serviciile divine romano-catolice. Ortodocșilor se îngăduie să fie nași la botezuri și cununii romano-catolice și invers. Slujitorilor ortodocși să li se dea în Bisericile romano-catolice aceleași onoruri liturgice ca și celor romano-catolici de același rang. — Comentarii ortodoxe la toate acestea? După trecerea unui timp...

Catolicosul armean din Zilizia, Choren I, a vizitat Roma, Geneva și Canterbury, avînd convorbiri cu Papa, cu Primatul anglican și cu reprezentanți ai Consiliului ecumenic al Bisericilor.

Frăția veche-catolică «Sf. Willibrord» a ținut în mai a.c. o «săptămîină de reculegere» la Mînăstirea Benedictinilor din Osterhout (Olanda). Aici li s-a pus la dispoziție pentru servicii divine un paraclis romano-catolic. Benedictinii au participat la serviciile divine vechi-catolice, iar vechii-catolici, la serviciile divine romano-catolice.

Tema «săptămîinii de reculegere» a fost «Biserica și împărăția lui Dumnezeu», tratată de un conferențiar romano-catolic și unul vechi-catolic. Biserica, s-a spus, înseamnă începutul înființării Împărăției lui Dumnezeu; ea are cheia, ea este organismul prin care adună Hristos turma Sa. Granițele Bisericii Sale le fixează numai Dumnezeu.

Profesorul Dr. Urs Küry (Berna — Elveția), episcop al Bisericii catolice creștine (vechi-catolice) din Elveția, a participat activ în Spania — ca delegat al Bisericilor vechi-catolice aparținînd Uniunii de la Utrecht — la hirotonirea a doi episcopi. — unul aparținînd Bisericii catolice lusitane, celălalt Bisericii episcopale spaniole. — Evident spiritul ecumenic prinde teren.

Cinci Biserici din Zeelanda Nouă (anglicană, congregaționalistă, metodistă, prezbiteriană și Biserica unită a lui Hristos) au încheiat un «act de obligații» în baza căruia vor duce tratative oficiale de unire.

Creștinătatea se tot adună.

Primatul Bisericii suedeze, D. Gunnar Hultgren, Arhiepiscop de Upsala retrăgîndu-se, în loc a fost ales Dr. Ruben Iosefson, Episcop de Härnösund, unul dintre primii episcopi care au hirotonit femei, pentru a face serviciu de preot. Nou alesul e specialist în dreptul bisericesc și stăruie să se acorde mirenilor mai multă influență în chestiuni bisericești. (Akid, 129/30, 1967).

Peter Brunner, profesor de dogmatică la Universitatea din Heidelberg (R.F.G.) se ocupă în prezent de formarea canonului Noului Testament al Sfintei Scripturi.

La 28 aprilie 1967 a decedat la München profesorul de teologie Dr. Friedrich Heiler, bine cunoscut îndeosebi în domeniul istoriei religiilor, dar și sub aspect ecumenic. A inițiat cunoscuta mișcare liturgică în protestantism. La înmormântare au participat și clerici ortodocși, romano-catolici și catolici-vechi.

Dintre lucrările decedatului menționăm: *Das Gebet*, ed. I. 1918 (ed. V. 1923), lucrare despre rugăciune, apreciată deosebit de teologia tuturor Bisericilor creștine; *Der Katholizismus*, 1923; *Die Buddhistische Versenkung*, München. ed. III. 1919; *Katholischer und evangelischer Gottesdienst*, München, ș.a.

Date din interviul Patriarhului Alexei al Bisericii Ortodoxe Ruse acordat unui corespondent al ziarului italian *Corriere della Sera*.

I. Sinteti de părere că Biserica ortodoxă se află oarecum într-o stare de decădere?

R. Socot că întrebarea este fals formulată. Starea și viața Bisericii Ortodoxe Ruse s-a stabilizat de mult în Uniunea Sovietică. Preoțimea noastră este devotată datoriei sale și credincioșii noștri evlavioși sînt atașați cu profundă dragoste Bisericii lor.

I. Cum explicați succesul înregistrat de alte Biserici Creștine, de pildă, de bapțiști?

R. Dat fiind, domnule ziarist, că din întrebarea Dvs. nu se înțelege cu ce măsură măsurați succesul sau insuccesul activității bisericești în țara noastră, nu-i posibil de dat întrebării un răspuns.

I. Care-i relația cu celelalte comunități religioase, îndeosebi cu catolicii?

R. În țara noastră relația creștinilor ortodocși este prietenoasă cu toți creștinii, între care și cu catolicii, ca și cu mărturisitorii religiilor necreștine. Toți credincioșii din țara noastră sînt legați întreolaltă prin participare comună la crearea de valori spirituale pentru omenire.

I. Biserica Ortodoxă Rusă a trimis observatori la Conciliul ecumenic de la Vatican. Ce impresie au avut?

R. După cum am mai avut ocazii să spun, observatorii noștri și-au format o bună impresie despre primirea prietenească cu care au fost întâmpinați la Conciliul Vatican II. Firește, au apreciat toate acțiunile și hotărârile Conciliului, care contribuie la restabilirea unei atmosfere frățești în relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și celelalte Biserici creștine. În plus, aceste relații pot spori contribuția Bisericii Romano-Catolice la crearea unei păci internaționale solide și drepte. Desigur, nu aprobăm ceea ce ar putea împiedica aceasta.

I. Nu credeți că-i necesar să se convoace un concil al Bisericii Ortodoxe pentru înnoirea Liturghiei și pentru revizuirea relațiilor dintre preoțime și autoritățile civile, cum a cerut o parte a preoțimii?

R. În Biserica Ortodoxă problema, cum o numești D-ta, a «înnoirii liturghiei», nu necesită convocarea unui concil pan-ortodox special. Relațiile dintre preoțime și autoritățile sovietice sau, mai corect spus, dintre Biserica și Stat, sînt reglementate în fiecare țară pe baza tradițiilor și

condițiilor locale, în felul lor specific. Problemele acestea sînt în fiecare țară de competența cercurilor bisericești și statele locale.

I. De ce natură sînt relațiile reciproce cu consiliul pentru chestiunile Bisericilor? După părerea Dvs., Biserica Ortodoxă are trebuință de mai mare independență la numirea preoților și la săvîrșirea diferitelor servicii religioase?

R. Relațiile noastre reciproce cu consiliul pentru chestiunile religioase de pe lîngă Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice sînt deplin normale. La ocuparea serviciilor bisericești de către preoți, autoritățile bisericești nu întîmpină nici o restricție din partea Consiliului. Reprezentanților locali ai Consiliului le revine numai înregistrarea cetățenească a clericilor numiți de episcopii eparhioți. Consiliul nu se amestecă în îndeplinirea pastorală a datoriilor preoților noștri.

I. Cum explicați închiderea recentă a unor Biserici și Mînăstiri ortodoxe?

R. În fiecare Biserică Ortodoxă, deci și în Biserica Ortodoxă Rusă, numărul bisericilor și mînăstirilor este, desigur, supus anumitor schimbări. Anumite comunități bisericești pot înceta să existe sau numărul credincioșilor se poate micșora atît de mult încît ele pot fi desființate, pe cînd de altă parte unele comunități pot apare din nou sau se înființează noi comunități și în astfel de cazuri se deschid biserici noi. (Stimme der Orthodoxie, 5/1967, Berlin).

«Centrul pentru studiul instituțiilor democratice» din America a organizat între 28—31 mai a.c. la Geneva a doua conferință «Pacem in terris», Prima s-a ținut în 1965 la New York, Au participat oameni de știință, politicieni și reprezentanți ai Bisericilor din lumea întregă, între aceștia și I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei. Problemele în discuție: coexistența, războiul în Vietnam, situația în Europa centrală, dependența reciprocă dintre state.

Între 29 ianuarie — 4 februarie 1967 s-au întrunit la Beirut (Liban) delegați ai celor cinci Biserici ortodoxe răsăritene (necalcedoniene, coptă etiopiană, armeană, ortodoxă-siriană și siriană Mar-Toma din Malabar-India) pentru a pregăti în comun materialul pentru predarea învățămîntului religios în școli. Au participat la întrunire și trimiși ai unor Biserici ortodoxe, precum și secretarul general al consiliului mondial pentru educația creștină.

În luna februarie a.c. într-un spital din New York a încetat din viață, în vîrstă de 58 de ani, Dr. Leslie E. Cooke, secretar general adjunct al Consiliul Ecumenic al Bisericilor și director al secțiunii pentru ajutorul interbisericesc.

La începutul lui martie a.c. s-a ținut la Iena (R.D.G.) a doua sesiune a «Conferinței internaționale pentru teologia practică». Au participat peste 40 de teologi din zece țări, discutînd despre adaptarea teologiei practice la realitățile vremii.

Dr. André Appel, secretar general al Alianței luterane mondiale și Arhiepiscopul Dr. Martti Simojoki (Finlanda), primul vicepreședinte al Alianței, au vizitat Constantinopolul și Atena în vederea reluării cu Biserica Ortodoxă a contactelor și discuțiilor teologice oficiale, întrerupte în 1936.

Primele emisiuni religioase la Radio datează din 1932 când au intrat în funcțiune Radio-Vatican (romano-catolic) și «Vocea Anzilor» (protestant) din Quito, capitala Ecuadorului. Ultimul emite în limbile spaniolă, rusă, engleză, franceză, germană, suedeză, portugheză, japoneză și în quechua, dialect din Anzi. «Vocea Anzilor» dispune azi și de un post de televiziune.

Studentii creștini din Africa de Sud au întemeiat o nouă organizație studențească ecumenică, reluând astfel o veche tradiție a lor. Studenții, aparținând diferitelor Biserici creștine din Africa de Sud, înființaseră încă în 1895 o organizație studențească creștină care a dăinuită pînă în 1965. În acest an marile Biserici sudafricane, părăsind Consiliul Ecumenic al Bisericilor, s-a dizolvat și asociația amintită în patru grupe, după limbă și rasă.

Noua organizație studențească ecumenică sprijinită de Bisericile romano-catolice, anglicană, metodistă, prezbiteriană și congregaționalistă, primește ca membri studenți de orice rasă și aparținând oricărei Biserici.

Opoziția față de celibatul preoților din Biserica Romano-Catolică sporește în Anglia, America de Nord și Canada.

Consiliul ecumenic al Bisericilor propune duminica a doua din luna aprilie ca dată fixă pentru prăznuirea Învierii Domnului de către toate Bisericile (Z. d. Z. 5/1967).

Numind 27 de cardinali noi, Papa Paul VI a sporit numărul cardinalilor de la 93 la 120.

Vaticanul se vede nevoit să intervină pentru păstrarea purității credinței (romano-catolică) față de anumite interpretări greșite. Astfel în cuvîntul rostit la închiderea sesiunii adunării generale a «Conferinței episcopilor» italieni (aprilie 1967), Papa Paul VI a atras atenția asupra faptului că «din duh de ameteală» (Isaia XIX, 14) unii credincioși romano-catolici, chiar și din rîndul celor «care cunosc și studiază cuvîntul lui Dumnezeu» schimbă sensul «universal și autentic» al credinței, făcînd să dispară certitudinea cu privire la adevărul religios obiectiv». Se pune adică sub semnul întrebării orice dogmă care nu convine, dintr-un motiv sau altul, mai ales care cere ascultare smerită cînd e acceptată, desconsiderîndu-se totodată și autoritatea «magisteriului bisericesc».

Desigur, e acesta un fenomen deosebit. («Herder-Korrespondenz» 5/1967).

O. B.

SESIUNEA MARI ADUNĂRI NAȚIONALE

În zilele de 24, 25 și 26 iulie a.c., s-au desfășurat lucrările celei de a șaptea sesiuni a celei de a cincea legislaturi a Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România, cu următoarea ordine de zi:

1. Verificarea legalității alegerii deputatului declarat ales în locul vacant din Circumscripția electorală nr. 11 Tileagd din regiunea Crișana;
2. Expunerea cu privire la politica Partidului și Guvernului în problemele internaționale actuale;
3. Proiect de lege privind judecarea de către Tribunalele a cererilor celor vătămați în drepturile lor prin acte administrative ilegale;
4. Proiect de lege pentru aprobarea decretelor cu putere de lege emise de către Consiliul de Stat de la ultima sesiune a Marii Adunări Naționale.

Dată fiind deosebita însemnătate a principalei probleme din ordinea de zi, — politica Partidului și Guvernului în problemele internaționale actuale, — la ședință au luat parte peste 2.500 de invitați din întreaga țară, conducători de instituții centrale de stat și organizații obștești, de mari întreprinderi, vechi militanți ai mișcării muncitorești din țara noastră, personalități ale vieții științifice și culturale, generali și ofițeri superiori, șefi de misiuni diplomatice și persoane oficiale de peste hotare aflate în vizită în țara noastră, reprezentanți ai cultelor religioase, un mare număr de ziariști români și străini.

După anunțarea ordinei de zi, Marea Adunare Națională a păstrat un moment de reculegere în memoria lui Alexandru Buthy, fost episcop al Eparhiei reformate din Oradea, fost deputat în Circumscripția electorală nr. 11. Tileagd. regiunea Crișana.

Intrîndu-se în ordinea de zi, a fost ascultat referatul Comisiei de validare a mandatului deputatului Ladislau Papp, nou ales în locul devenit vacant prin moartea lui Alexandru Buthy.

Marea Adunare Națională a validat în unanimitate mandatul noului deputat Ladislau Papp, noul episcop al Eparhiei reformate din Oradea.

La pct. 2 din ordinea de zi, Marea Adunare Națională a ascultat cu multă atenție, cu viu interes, cu un sentiment de real și puternic optimism expunerea Secretarului General al Comitetului Central al Partidului Comu-

nist Român, Nicolae Ceaușescu, cu privire la politica Partidului și Guvernului în problemele internaționale actuale.

Vorbind despre superioritatea forțelor socialismului, progresului și păcii asupra forțelor reacțiunii, ale imperialismului, — despre dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare multilaterale între România și țările aparținând sistemului socialist mondial, obiectiv central al politicii externe a Partidului și Guvernului, — despre evoluția pozitivă a raporturilor politice economice-culturale și științifice între Republica Socialistă România și statele cu alte orânduiri sociale, despre problemele internaționale de actualitate stringentă de care depinde apărarea păcii și securității popoarelor, cum și despre activitatea Partidului Comunist pentru întărirea prieteniei cu partidele frățești, cu organizații democratice și progresiste pentru unitatea mișcării comuniste și muncitorești a tuturor forțelor antiimperialiste mondiale. Secretarul General al Comitetului Central conchide:

«Consider că merită să subliniez că elaborarea și promovarea politicii externe, ca a întregii politici de altfel, este rodul gândirii și activității colective a conducerii Partidului și Statului că această politică este aprobată în mod unanim de întregul Partid, de întregul popor român.

Dați-mi voie să rezum în încheiere liniile directoare ale politicii externe a României.

Punînd în centrul politicii noastre externe relațiile cu țările socialiste, Partidul și Guvernul vor milita neabătut pentru dezvoltarea prieteniei și colaborării multilaterale cu toate țările socialiste pentru întărirea unității și coeziunii sistemului socialist mondial, avînd convingerea că aceasta corespunde intereselor fundamentale ale poporului român, intereselor tuturor țărilor socialiste, cauzei socialismului și păcii în întreaga lume.

Pe baza principiilor coexistenței pașnice, vom continua eforturile pentru îmbunătățirea și dezvoltarea relațiilor în toate domeniile, cu toate țările lumii, fără deosebire de orînduire socială, aducîndu-ne în felul acesta contribuția activă la cauza colaborării și prieteniei între popoare.

Considerînd un imperativ de prim ordin al politicii sale externe lupta pentru zădărnicierea acțiunilor agresive ale imperialismului, pentru înlăturarea pericolului unui nou război mondial, România Socialistă va milita cu toată hotărîrea pentru înfăptuirea unor măsuri concrete în domeniul dezarmării, inclusiv în domeniul dezarmării nucleare, pentru reducerea încordării internaționale, pentru cauza păcii în întreaga lume.

Vom acționa și în viitor pentru transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii și înțelegerii, pentru înfăptuirea aspirațiilor spre securitate ale tuturor popoarelor europene.

O atenție deosebită vom acorda în continuare colaborării cu țările care au scuturat jugul colonial și luptă pentru dezvoltarea de sine stătătoare, pentru progres economic și social. În spiritul solidarității frățești, poporul român va acorda și în viitor sprijinul său popoarelor care luptă împotriva imperialismului și neocolonialismului, pentru dreptul de a-și hotărî singure destinul, pentru apărarea independenței lor naționale.

Credînci principiilor internaționalismului proletar, Partidul Comunist Român va milita cu hotărîre pentru dezvoltarea relațiilor de prietenie

și solidaritate cu toate partidele comuniste și muncitorești frățești, pentru întărirea unității mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

Vom continua activitatea pentru lărgirea contactelor cu partidele socialiste, mișcările de eliberare naționale și toate organizațiile progresiste din țările în curs de dezvoltare și cu alte organizații politice care se pronunță pentru colaborare și pace între popoare.

Fără îndoială că Marea Adunare Națională — forul suprem al țării — va aproba activitatea de politică externă a Partidului și Guvernului nostru, dînd expresie acordului unanim al poporului român».

Cuprînzătoarea expunere de o mare însemnătate principială și practică pe care Secretarul General al Comitetului Central a prezentat-o în fața sesiunii a fost întreruptă de nenumărate ori de puternice și însuflețite aplauze.

Au luat cuvîntul în această problemă un mare număr de deputați, conducători de partid și de stat, conducători de mari instituții, de organizații obștești, afirmînd toți cu tărie că înțeleapta politică externă a Guvernului și Partidului corespunde întru totul intereselor juste ale întregului popor român.

Din partea slujitorilor cultelor, deputați ai Marii Adunări Naționale, a vorbit I. P. S. Dr. Justin Moisescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, care, între altele, a spus:

«În tot cursul istoriei sale, ca oricare alt stat, țara noastră a desfășurat o activitate politică externă pe diferite tărîmuri. Dar abia în vremea de față, o dată cu înscăunarea definitivă a orînduirii socialiste, politica externă a țării a dobîndit o așezare care corespunde în întregime intereselor și năzuințelor fundamentale ale poporului nostru. Apărarea statornică a păcii în lume este una din caracteristicile ei dominante.

Desigur, omenirea a avut neîncetat nevoie de pace: totdeauna a dorit-o și s-a străduit să o obțină și să o păstreze. Astăzi însă, mai mult decît în oricare vreme, pacea a devenit un imperativ mondial. Oamenii își dau seama acum că pacea este indivizibilă și absolut necesară. În zilele noastre, pacea nu mai este o problemă a cîtorva state; pacea este problema tuturor popoarelor, a oamenilor de pretutindeni».

Arătînd în continuare primejdia pentru întreaga omenire a izbucnirii unui război mondial cu arme nucleare, subliniind faptul că războiul își are legile, dar mai ales fărădelegile lui, I. P. S. Mitropolit Justin conchide:

«În țara noastră, credincioșii și slujitorii tuturor cultelor dau viață în deplină libertate convingerilor și simțămintelor lor religioase. În același timp, însuflețiți de un cald patriotism, sprijină toate strădaniile pe care înalta ocîrmuire de stat le depune pentru înflorirea patriei și apărarea păcii.

Încadrați cu toată ființa noastră în istoria nouă ce se făurește astăzi în țară, noi sprijinim cu puteri mereu sporite idealurile de propășire și pace pe care Guvernul le promovează cu hotărîre și optimism robust din încrederea și cu devotamentul întregului nostru popor.

Politica de pace a Guvernului nostru este politica de pace a țării».

După încheierea discuțiilor și după o nouă scurtă cuvîntare a Secretarului General al Comitetului Central al Partidului Comunist Român,

prin care și-a exprimat mulțumirea pentru toți cei ce au luat cuvîntul, pentru invitați din țară și de peste hotare, pentru gazetarii străini față de care și-a arătat speranța că vor reda cît mai corect impresiile despre lucrările acestei sesiuni a Marii Adunări Naționale, Marea Adunare Națională a votat în unanimitate următoarea Hotărîre:

«Dezbătînd politica Partidului și Guvernului în problemele internaționale actuale, Marea Adunare Națională a Republicii Socialiste România

HOTĂRĂȘTE

Se aprobă Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu. Secretarul General al Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la politica externă a Republicii Socialiste România și sarcinile sale de viitor, precum și activitatea desfășurată de Guvern pentru realizarea acestei politici».

La pct. 3 din ordinea de zi, în cea de a treia zi a dezbaterilor, Marea Adunare Națională a votat legea cu privire la judecata de către Tribunalele a cererilor celor vătămați în drepturile lor prin acte administrative ilegale și la pct. 4 din ordinea de zi, legea pentru aprobarea decretelor emise de către Consiliul de Stat de la ultima sesiune a Marii Adunări Naționale.

Președintele Marii Adunări Naționale, Ștefan Voitec, a rostit după aceea cuvîntul de încheiere, subliniînd marea însemnătate a dezbaterilor și hotărîrilor acestei sesiuni, scoțînd în evidență faptul că și Marea Adunare Națională, prin numeroase contacte și schimburi de vizite parlamentare, prin activitatea desfășurată în cadrul Uniunii Interparlamentare, a adus propria sa contribuție la extinderea relațiilor externe ale țării noastre.

«Pornind de la înalta răspundere ce îi revine ca for suprem al statului nostru, Marea Adunare Națională este gata să lărgească contactele sale cu parlamentele și parlamentarii din toate țările lumii», — a spus Președintele Ștefan Voitec.

«Pe deasupra deosebirilor de păreri politice, filozofice sau religioase, îndatorirea supremă a celor aleși în organele de o asemenea răspundere din viața fiecărui stat este de a participa la soluționarea gravelor probleme care confruntă astăzi omenirea.

În ce ne privește, sîntem dornici, atît în cadrul Uniunii Interparlamentare, cît și în contactele cu parlamente nemembre ale Uniunii, — să venim în întîmpinarea oricărei propuneri și inițiative, oricărei acțiuni inspirate de preocuparea de a contribui la salvagardarea păcii și securității internaționale, la promovarea înțelegerii și colaborării între popoare.

În acest spirit, noi am salutat și salutăm inițiativele privind organizarea unei întîlniri a reprezentanților parlamentelor din toate țările europene».

Cu aceasta, au luat sfîrșit lucrările celei de a șaptea sesiuni a celei de a cincea legislaturi a Marii Adunări Naționale.

A. I.

C O M E M O R Ă R I

LA 450 DE ANI DE LA SFINȚIREA MINĂSTIRII CURTEA DE ARGEȘ

S-au împlinit, la 15 august, 450 de ani de cînd, la poftirea evlaviosului voievod Neagoe Basarab, Teolipt I, patriarhul Țarigradului, a săvîrșit slujba de sfințire a Mînăstirii Curtea de Argeș, înconjurat de mitropoliții «de la Sereș, de la Sardie, de la Midiia și de la Melichin», de protosul și stareții mînăstirilor din Sfîntul Munte Atos, de mitropolitul Macarie al Ungrovlahiei, de stareții și egumenii mînăstirilor din Țara Românească.

Bunul Dumnezeu a învrednicit pe Prea Fericitul Patriarh Justinian să se afle în fruntea Bisericii Ortodoxe Române la acest popas aniversar, astfel că — date fiind înaltele sale însușiri de cîrmuitor și organizator al treburilor bisericesti de la noi — evenimentul acesta a fost sărbătorit cu toată buna cuviință, la festivitățile închinat pomenirii ctitorilor și comemorării unei mari biruințe bisericesti culturale și artistice din istoria poporului nostru participînd reprezentanți ai aproape tuturor Bisericilor ortodoxe autocefale.

Neșterse vor rămîne în amintirea contemporanilor sfintele slujbe arhieresti de pomenire săvîrșite la căpătiul marilor ctitori, precum neștearsă va rămîne ședința solemnă a Sfîntului Sinod, ținută în «Sala meșterului Manole», la care au fost de față și au cuvîntat căpeteniile soliilor bisericesti ortodoxe de peste hotare.

Aud și acum glasul Prea Fericitului Patriarh Justinian rostind, sub cupolele minunatei biserici, cuvîntarea Sa festivă, în care sînt evocate deopotrivă atît chipurile luminoase ale ctitorilor, cît și acelea al legendarului meșter Manole și ale zidarilor săi, fără să fie trecute cu vederea împreriările istorice care au dus la înălțarea sfîntului locaș, pustiirile la care a fost supus în decursul timpului și viața culturală care a înflorit odinioară aci.

Aud, de asemenea, glasul domol al Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian al Olteniei depănînd, în cadrul ședinței solenne a Sfîntului Sinod din «Sala meșterului Manole», fapte și întîmplări legate de istoria

Biserica Mănăstirii Curtea de Argeș — vedere de la sud-est.

Minăstirii de la Argeş sau tilcuind frumuseţile bisericii acestei minăstiri, asemuită de Înalt Prea Sfinţia Sa cu «un chivot în lumină».

Pentru a cinsti cum se cuvine marea minune artistică înfăptuită de poporul nostru în primele decenii ale celui de al XVI-lea veac, s-au aflat la Curtea de Argeş nu numai locuitorii bătrînelui oraşel. ci şi mulţime de credincioşi veniţi acolo din felurite provincii ale ţării. La sfîrşitul Sfintei liturghii arhieresti şi a rugăciunilor de pomenire pentru ctitori, pentru meşterii zidari, pentru feţele bisericesti care au stăreţit acolo şi pentru toţi cei care s-au nevoit cu ajutorarea acestui sfînt locaş, credincioşii s-au revărsat puhoi peste pajiştile din jurul bisericii pentru a primi binecuvîntările Înaltilor ierarhi slujitori.

Iar noi, pentru a face cît mai bine cunoscută, sub aspect istoric, arhitectural, sculptural şi pictural biserica Minăstirii Curtea de Argeş, am adunat în paginile care urmează citeva studii documentare, pe care — cu pietate — le încredinţăm cititorilor noştri.

Redacţia

PATRU SUTE CINCIZECI DE ANI DE LA INTEMEIEREA MÎNĂSTIRII CURTEA DE ARGEȘ

S-au împlinit la 15 august 1967. patru sute cincizeci de ani, de cînd cucernicul voievod Neagoe Basarab (1512—1521), și evlavioasa lui soție Despina-Milița au sfîntit biserica Mînăstirii Curtea de Argeș, cel mai frumos și artistic monument ridicat pe pămîntul românesc. «Mînăstire 'naltă/Cum n-a mai fost alta». — una din capodoperele arhitecturii din întreaga lume, care stîrnește pînă azi admirația vizitatorilor.

Biserica mînăstirii lui Neagoe Basarab, situată în partea de miazănoapte a orașului Curtea de Argeș, cea dintîi capitală a Țării Românești, la aproape 2 km de vechea așezare a curții domnești, închinată cinstitei Adormiri a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu Maria, a fost construită pe ruinele unei alte vechi biserici. Se crede că aceasta a fost prima biserică mitropolitană a Țării Românești, în care a slujit primul ei mitropolit, Iachint de Vicina, strămutat în 1359 de la Vicina la Curtea de Argeș, cu aprobarea patriarhului ecumenic Calist I (1355—1363) al Constantinopolului, la dorința și cererea voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352—1364), fiul marelui Basarab (1315—1352), întemeietorul Țării Românești.

Biserica mitropoliei de la Curtea de Argeș a fost reparată în anul 1439 de voievodul Vlad Dracul (1436—1442 : 1443—1446) și ea a devenit centrul din care se desfășura propaganda creștină pentru cruciada anti-otomană, ca aceea de la Varna de la 10 noiembrie 1444.

Știrea că biserica lui Neagoe Basarab a fost ridicată pe ruinele vechii mitropolii a Ungrovlahiei este confirmată de Gavriil Protul, — mai marele Sfetagorei, cel ce a luat parte la sfîntirea ctitoriei lui Neagoe la 15 august 1517. — în lucrarea sa *Viața și traiul Sfîntului Nifon patriarhul Constantinopolului*, în care, vorbind despre începutul zidirii noului locaș, scrie despre Neagoe Basarab astfel:

«Și sparse mitropolia den Argeș den temelia ei și zidi în locul ei altă sfîntă biserică tot de piatră cioplită și netezită cu floriu»¹.

1. Gavriil Protul, *Viața și traiul Sfîntului Nifon patriarhul Constantinopolului*, ed. Tit Sime-drea, București, 1937, p. 27; A. Sacerdoțeanu, *Veștimea Mînăstirii Argeșului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), nr. 11—12, p. 765—769.

Neogoe însuși vorbește despre vechea biserică în prima inscripție slavonă, așezată la dreapta ușii de la intrare, exprimându-se astfel: «*A găsit-o domnia mea la Curtea de Argeș, dărîmată și neîntărită; și prin harul dumnezeiesc și inspirația acestei preacinstite Maici a Domnului, s-au deschis ochii inimii noastre și am hotărît această mai sus pomenită biserică din temelie a o zidi și a o înălța și a o întări...*»².

Duioasa legendă a Meșterului Manole vorbește de asemenea de «Un zid părăsit / și neisprăvit / La loc de grindis / La verde-aluniș», unde legendarul domn «Negru Vodă», în urma știrilor date de un ciobănaș din partea locului, spune hotărît:

«Iată zidul meu/ Aci aleg eu/ Loc de mănăstire
Și de pomenire»

Avînd în vedere că mitropolia Ungrovlahiei nu-și mutase încă reședința de la Curtea de Argeș la Tîrgoviște, se pare că vechiul locaș a mai putut servi un timp pentru slujbă, pînă cînd Neogoe Basarab l-a dărîmat, pentru a ridica apoi noua lui biserică. Nici o știre documentară nu ne confirmă însă această poziție. Reședința mitropoliei Ungrovlahiei a fost mutată de Neogoe la Tîrgoviște, prin hotărîrea patriarhului Teolipt I al Constantinopolului (1513—1522) și a mitropolitului Macarie al Ungrovlahiei (1512—1521), la 17 august 1517³.

Văzînd Neogoe Vodă starea de ruină în care ajunsese vechea biserică a mitropoliei Ungrovlahiei, s-a hotărît în 1512, chiar de la începutul domniei, să ridice în locul ei o biserică de mari proporții pentru vremea de atunci, de o armonie și frumusețe arhitectonică extraordinară, de o bogăție uimitoare, cum n-a mai construit nimeni pînă atunci în Țara Românească. Lucrările bisericii au început în vara anului 1514.

Voievodul Neogoe însuși era un mare iubitor de frumos. După unele relatări, Neogoe și-a desăvîrșit formarea sa artistică la Constantinopol, unde și-a petrecut o parte din tinerețe și s-ar fi ocupat în acest timp cu supravegherea lucrărilor de construcție ale unei moschei turcești.

Întorcîndu-se în țară, Neogoe Basarab ar fi adus cu sine un arhitect care lucra la Constantinople. Manolli din Niaesia și împreună cu acesta, voievodul ar fi întocmit planul ctitoriei sale, care trebuia să servească ca gropniță domnească pentru sine și membrii familiei sale. În același timp, pe lângă destinația de a fi gropniță domnească, biserica cea nouă avea ca scop să împace pe locuitorii din Curtea de Argeș cu ideea mutării capitalei și a reședinței mitropolitane la Tîrgoviște, unde tot Neogoe a ridicat biserica mitropoliei pe care a sfințit-o în 1520, dărîmată, din nefericire, din neînțelegerea față de valoarea vechilor noastre monumente bisericesti, de arhitectul francez André Lecomte du Nouÿ.

După alte relatări, arhitectul Manolli, din care duioasa legendă a Minăstirii Argeșului a creat pe «Meșterul Manole» care-și îngroapă iubi-

2. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, t. I, București, 1905, p. 146; Ilie Remus, *Inscripțiile de la Mănăstirea lui Neogoe Basarab din Curtea de Argeș*, în «Glasul Bisericii», XII (1953), nr. 9—10, p. 267.

3. Gavril Protul, *op. cit.*, p. 30.

ta-i soție Ana în zidurile bisericii pentru reușita terminării ei, ar fi fost un meșter armean ce lucra la Constantinopol, adus în Țara Românească. Legenda Meșterului Manole simbolizează jertfa imensă ce se cere omului pentru a făuri o operă nemuritoare.

Arhitectul Grigore Ionescu a emis ipoteza că la construcția lui Neagoe Basarab au lucrat doi meșteri, un pămîntean, ca zidar, și un pietrar, ca arhitect și decorator, adus din Constantinopol, bazîndu-se pe incongruențele constatate în planul ei⁴.

V. Vătășanu a propus o nouă soluție, cu mult mai interesantă și mai apropiată de adevăr. După opinia sa, meșterul care a ridicat biserica lui Neagoe a fost unul singur. Acesta a avut misiunea să refacă vechea biserică mitropolitană a Ungrovlahiei, în parte, din temelie, înglobînd în noul plan porțiuni din clădirea inițială. Refacerea lui Neagoe Basarab nu a fost o reconstrucție totală, ci una parțială, în care s-au păstrat o serie de elemente din vechea biserică mitropolitană. Neagoe Basarab a făcut o restaurare, amplificare și decorare a vechei biserici din secolul al XIV-lea. Talentul și priceperea excepțională a meșterului constă în faptul că a știut să rezolve o problemă complicată, încadrînd și contopind într-o construcție cu o structură diferită și mai amplă elemente arhitecturale din clădirea inițială⁵.

Meșterul Manole, român de origine, este o persoană istorică din timpul lui Neagoe Basarab. Meșter priceput și artist genial, cum nu se naște altul în viața unui popor decît la mari răstimpuri, el a conceput și a realizat unul din cele mai frumoase și grațioase monumente ale arhitecturii mondiale, biserica Mînăstirii Curtea de Argeș⁶.

Neagoe Basarab însuși a colaborat împreună cu Manole la întocmirea planului întregului edificiu și a supravegheat de aproape executarea lucrărilor ctitoriei sale.

4. Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș, Istoria orașului prin monumentele sale*, București, 1940, p. 121; *Idem, Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, p. 83; *Idem, Byzance et l'architecture religieuse en Roumanie*, în «Balcania», VI (1943), p. 318–322. Gr. G. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mînăstirii Curtea de Argeș restaurată... sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, București, 1886, p. 37; Fr. Jaffé, *Der bischöfliche Klosterkirche Curtea de Argeș in Rumänien*, Berlin, 1911, cu traducere franceză, p. 33–34. Critica reproducerilor artistice ale bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș puse de Jaffé în lucrarea sa a făcut-o Al. Izigara-Samurcaș, *Biserica episcopală din Curtea de Argeș. Cu prilejul unei publicații noi*, București, 1913. L. Reissenberger, în «Jahrbuch der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale», Band IV, Wien, 1860, p. 219, Anm. 2; J. Brun, *Mănăstirea Curtea de Argeș, Courlea D'Argesch et sa légende*, București, f. a., p. 14; Al. Odobescu, *Biserica de la Curtea de Argeș și legenda Meșterului Manole*, București, 1879, în *Opere complete*, t. III, București, 1908, p. 263–274; Arhim. Glnadie Enăceanu, *Meșterul Manole*, în «Biserica Ortodoxă Română», VII (1883), nr. 2, p. 75–95; nr. 3, p. 149–168, nr. 4, p. 217–231.

5. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, t. I, București, 1959, p. 198–200 și 489–498.

6. D-I Proi. V. Brătulescu, în lucrarea *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, București, 1942, p. 11–13, a crezut că a reușit să identifice numele Meșterului Manole în literele slavone **МЛ РЕ** = «Manole robu Bojiu», adică «Manole robul lui Dumnezeu», sapate la picioarele crucii sculptată pe lespedea de mormînt a lui Neagoe și pe lespezile membrilor familiei sale.

Într-un studiu recent, cu titlu: *Inițiale și monograme legate de semnul crucii*, publicat în «Mitropolia Olteniei», XVII (1965), nr. 7–8, p. 569–571, d-se a renunțat la interpretarea **МЛ РЕ** = «Manole robu Bojiu», reușind să descopere pe cea adevărată. Literele **МЛ РЕ** sînt prescurtarea cuvîntelor slavo-мѣсто локно раи бѣсть, «Locul capătului este rai», care se sapau de obicei la picioarele crucilor puse pe mormintele răposaiților.

Biserica lui Neagoe Basarab este construită în stil bizantin, ca arhitectură, stilizat în mare măsură sub influența stilului românesc, apoi a celui sirbesc, precum și de multe amestecuri orientale, în deosebi armeano-georgiene, în ce privește partea decorativă.

Manole a avut la dispoziția sa un mare număr de meșteri pricepuți, români și străini, dintre care unii au lucrat — după toată probabilitatea — sub Radu cel Mare (1495—1508), frumoasa Mânăstire Dealul de lângă Tirgoviște, pe care voievodul a sfințit-o cu mare pompă la 4 decembrie 1504.

Lucrările bisericii Mânăstirii Curtea de Argeș au durat din 1514 până în 1517, când a fost terminată în ceea ce privește zidăria și ornamentația, în afară de pictură, făcută numai parțial, fiind completată abia în 1526, de ginerele lui Neagoe, voievodul Radu de la Afumați (1522—1529).

Corpul bisericii măsoară 26,60 m. lungime, pe 15 m., în lărgimea ei cea mai mare. Lungimea totală a edificiului, socotită de la platforma de la apus până la balustrada de la răsărit, măsoară 45,85 m, iar lărgimea 20 m. Suprafața totală ocupată de biserică este de 756 metri patrați.

La ridicarea construcției s-au folosit materiale de cea mai bună calitate. Piatra a fost scoasă din cariera de la Albești, Muscel, lângă Cîmpulung, iar marmura a fost adusă cu mari cheltuieli de la Constantinopol pe Dunăre, până la Vidin, iar de aci la Curtea de Argeș.

Arhidiaconul Paul de Alep, care a însoțit pe patriarhul Macarie al Antiohiei în călătoria sa în țările române în 1657, ne relatează despre aducerea marmurei următoarele: «Se zice că nefiind marmură în această țară, voievodul, spre a dobîndi acest material, întrebuiță următorul meșteșug: El dobîndi un hatîșerif de la sultan pentru a clădi o gîmie în cetatea Vidin (Bodom). În acest scop aduse din Turcia, pe Dunăre, în corăbii, marmură și piatră pînă la acea localitate. În același timp, el tocmi, ca pentru clădirea geamiei, arhitecți și alți meșteri săpători de piatră, și îi puse să lucreze la această biserică, la a cărei înălțare era îndemnat de o inspirație divină»⁷.

Blocurile de piatră și marmură au fost lustruite și așezate cu o tehnică desăvîrșită, fiind legate între ele cu scoabe de fier. O particularitate a bisericii lui Neagoe este că la construirea ei s-a folosit piatra cioplită pentru fațade și cadre de marmură albă la uși și la ferestre. Ornamentațiile interioare și exterioare sînt de un mare rafinament.

Spre a i se da mai multă măreție, întregul edificiu a fost ridicat pe un soclu înalt și larg, pardosit cu lespezi de piatră, iar de jur împrejur a fost împodobit cu o balustradă de piatră cioplită în formă de flori trilobate, probabil după modelul vechei biserici mitropolitane din secolul al XIV-lea.

Planul bisericii cuprinde două părți distincte: naosul și pronaosul. *Naosul*, care formează o unitate arhitectonică cu *altarul*, este în formă de treflă, ca la Mânăstirea Cozia, ceea ce denotă influența arhitecturii sirbești.

Absida altarului are o rază mai mică decît horele laterale ale naosului.

Din vechea biserică mitropolitană n-au mai rămas decît zidurile absidei principale, adică partea răsăriteană a bisericii, limita fiind marcată

7. Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653—1658*. Traducere de Emilia Cioran, București, 1900, p. 141—142 (după traducerea engleză a lui F. C. Belfour, *The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch*, t. I și II, London, 1836).

spre vest de cei doi pilaștri care împing în afară horele laterale ale naosului.

Genialul arhitect al lui Neagoe, spre a amplifica spațiul central, a împins în afară horele laterale și a refăcut în întregime turla navei, în vîrful căreia tronează chipul Pantocratorului. Pe alocuri chiar a înglobat în noua clădire porțiuni din cea anterioară.

Turla principală, de forma unui tambur octogonal în interior și exterior, se sprijină pe o bază pătrată, care, la rîndul ei, se reazimă pe zidurile ce alcătuiesc trefla bisericii.

Pronaosul, sau nartexul, mai mare și mai încăpător decît naosul, este partea artistică cea mai originală din ansamblul edificiului. El are forma unui dreptunghi, cu latura cea lungă perpendiculară pe axa principală a bisericii.

În mijlocul pronaosului se află un *plan pătrat încadrat de douăsprezece coloane de piatră*, după un model răspîndit în veacul al XVI-lea la Muntele Atos, înalte de 7,20 m, cu un diametru ce variază între 65—70 cm care simbolizează pe cei doisprezece Apostoli.

Fusul coloanelor este fie cilindric, fie octogonal, iar acestea din urmă au muchiile simple și verticale sau au planuri răsucite spiralic. Pe aceste 12 coloane se sprijină turla pronaosului.

Despărțirea dintre naos și pronaos s-a realizat prin șirul a patru coloane din patratul celor douăsprezece coloane. Un frumos chenar de piatră, prins între spațiul mai larg al celor două coloane centrale, amintește de locul de trecere dintre pronaos în naos. Chenarul în formă de portal este construit din lespezi de marmură pe care s-au gravat două inscripții, una privind spre altar, pusă de voievodul Radu de la Afumați în care arată că Dobromir zugravul a pictat biserica la 18 septembrie 7035 (1526), iar alta, privind spre vest, pusă cu ocazia restaurării din 1875—1886, cuprinde o inscripție compusă de Vasile Alecsandri.

Prin înlăturarea peretelui despărțitor dintre naos și pronaos, s-a realizat o unitate a întregului interior.

În spațiile dintre coloanele de colț și cele de mijloc de pe latura de Est a careului care desparte naosul de pronaos se aflau la început mari icoane împărătești, astfel că trecerea din pronaos în naos nu se putea face decît prin spațiul mai larg al celor două coloane centrale, care servea drept ancadrament de ușă, al cărui gol era acoperit cu o dveră, pe care era zugrăvită «Adormirea Maicii Domnului», hramul bisericii, lucrată la fel ca dvera templei. În spațiile dintre coloanele de pe laturile de Sud și de Nord ale careului, cu excepția spațiului dintre coloanele de la Vest, lăsat liber pentru intrarea în pronaos, se aflau strane, ce aveau deasupra mari icoane cu două fețe, ferecate în argint, sculptate și poleite cu aur, încoronate deasupra cu «bolte», adică cu arce decorative sau baldachine. Pe fețele dinspre pînatul interior al icoanelor, erau zugrăviți sfinți cuvioși, iar pe fețele dinspre părțile mormintelor ctitorilor, erau zugrăviți sfinți militari ca sfinții Gheorghe, Dimitrie, Teodor Tiron și alții, reprezentați călare, aceștia fiind socotiți ocrotitorii voievozilor în rolul lor de apărători ai creștinilor de sub stăpînirea otomană. În modul acesta, mor-

mintele ctitorilor erau ferite de a fi călcate în picioare de credincioși în timpul serviciului divin, ceea ce ar fi constituit o împietate. Rămăneau libere pentru credincioși naosul și patratul din pronaosul bisericii.

O dovadă certă despre existența icoanelor dintre spațiile coloanelor de pe laturile de Sud și de Nord ale careului pronaosului ne-o dă pomelnicul Mănăstirii Argeșului de la 1798, în care se amintește că un călugăr, Pafnutie, a repictat «patru icoane din artica (pronaosul) bisericii cei mari, după cum se văd puse printre stâlpi (coloane), însă numai spre o parte»⁸.

Arhidiaconul Paul de Alep, vizitînd în ianuarie 1657, împreună cu patriarhul Macarie al Antiohiei. Mănăstirea Curtea de Argeș, scrie : «Între fiecare doi stâlpi (coloane) este cîte o pictură de o frumusețe surprinzătoare, pictată pe amîndouă părțile de artiști cretani»^{8 bis}.

Despărțirea dintre naos și pronaos prin arcade pe coloane avea să fie adoptată treptat de majoritatea bisericilor din Țara Românească și să treacă chiar la unele biserici din Moldova.

Pătratul dintre coloanele pronaosului a fost acoperit cu o turlă, înaltă de 42 m de la suprafața pardoselii, cu puțin mai mică decît turla principală, care are la bază, în interior, o formă de piramidă ce se continuă în formă de con. Prin această turlă, genialul constructor a reușit să compenseze impresia de orizontalitate pe care o lasă suprafața mărită a pronaosului mai, asigurîndu-se edificiului tendința de verticalitate. Alte două turlle mai mici, cu ferestre înguste și răsucite în formă de spirală, încoronează la dreapta și la stînga, cele două colțuri de vest ale pronaosului. Părțile laterale ale pronaosului, rămase dincolo de cele douăsprezece coloane, sînt acoperite cu bolți semicilindrice. Spațiul liber de jos, din cele două laturi ale pronaosului, au fost rezervate ca loc de înmormîntare pentru Neagoe Basarab, Despina Doamna și alți membri ai familiei domnitoare.

Datorită turlurilor și boltelor, Biserica lui Neagoe are o rezonanță, cum nu are nici un monument din Țara Românească.

Fațadele exterioare ale bisericii sînt împărțite în două registre, inferior și superior, printr-un brîu bogat format din ciubuce de piatră în formă de frînghie răsucită continuu într-un singur sens.

Registrul inferior al zidurilor, mai înalt decît cel superior, e împărțit în elegante panouri dreptunghiulare de piatră. În fiecare panou este așezat un chenar de piatră bogat ornamentat, în care sînt încadrate ferestrele dreptunghiulare înalte și foarte înguste, prin care se strecoară cu discreție lumina din afară, creînd în interior o atmosferă de cucernicie și rugăciune.

Registrul superior al zidurilor e împărțit într-un număr dublu de panouri semicirculare, iar în fiecare panou se află așezată cîte o rozetă, niciuna la fel cu alta, toate admirabil sculptate și stilizate. Modelele lor se regăsesc în arta din Armenia și Georgia, dar ele nu se întîlnesc toate la același monument ca la biserica lui Neagoe Basarab. Alte discuri mai mici sînt așezate în punctele de întretăiere a arcaadelor din registrul superior, iar peste ele se afla cîte un porumbel de piatră aurit, cu aripile întinse, ca

8. Emil Lăzărescu, *Biserica Mănăstirii Argeșului*, București, 1967, p. 26, 28; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 56.

8 bis. Paul de Alep, *op. cit.*, p. 144.

și cum ar zbura. La restaurarea din 1875—1886, Lecomte du Noüy a înlocuit acești porumbei cu alții de bronz. Clopoștii aninați în ciocurile porumbeilor sună plăcut și dulce la cea mai lină adiere a vântului, care impresionează mult pe vizitatori.

Un chenar extrem de elegant, alcătuit din trei rânduri de stalactite și firide de mare finețe formează cornișa, care dă întregului edificiu un aspect de eleganță și neîntrecută perfecțiune. Peste cornișe este pus acoperișul, deasupra căruia se înalță cele patru turle ale bisericii, avînd fiecare chenare în jurul ferestrelor bogat ornamentate, două mai mari și două mai mici, așezate pe baze pătrate. Tamburele celor două turle mai mici, așezate pe colțurile de vest ale pronaosului, au fețele împreună cu decorul și ferestrele lor arcuite, răsucite spiralic, încît dau impresia că s-ar răsturna unul peste altul. Acest ansamblu de turle proporționate, dau monumentului multă eleganță și armonie.

Ușa de la intrarea bisericii este încadrată în interiorul unui chenar bogat, acoperit în întregime cu ornamente în relief. Arcul de deasupra în formă de segment de cerc, este construit din bolțari de marmură, în culori care alternează, tăiați ondulat.

Despre ușa de la intrare, arhidiaconul Paul de Alep, care a vizitat biserica Mînăstirii Curtea de Argeș, în ianuarie 1657, însoțind pe patriarhul Macarie al Antiohiei, spune că «aceasta este cu două canaturi de proporție mare și lucrată cu măiestrie de meșteri din Constantinopol: pe ea este scrisă în grecește data clădirii»⁹.

Portalul de la intrarea unică a bisericii lui Neagoe Basarab a fost decorat din abundență. De o parte și de alta a ușii se află două panouri de piatră frumos sculptate, în mijlocul cărora sînt puse pisaniile, două ale lui Neagoe Basarab, în dreapta, în limba slavonă, iar alte două în stînga, completate în decursul timpului: prima în 1682 de Șerban Cantacuzino, a doua la 12 octombrie 1886, în timpul ultimei restaurări făcută de Lecomte de Noüy, acestea două din stînga în limba română.

Scara de la intrarea în biserică are douăsprezece trepte. În ansamblul construcției, formele cele mai neașteptate înlocuiesc suprafețele simple și liniile drepte, roșul viu al cărămizii și griul întunecat al tencuielii au fost înlocuite cu *lespezi de piatră frumos dăltuite*.

Gavriil Protul, mai mare Sfetagorei, care a văzut biserica la sfințirea ei în 15 august 1517, spune că «Neagoe o împodobi pe dinlăuntru și pe dinafară foarte frumos, și toate scobiturile pietrelor din afară le văpsi cu lazur albastru și florile le polei cu aur»¹⁰.

În fața bisericii, la o mică distanță se ridică un grațios și elegant aghiazmatar, construit în același timp cu biserica principală, după modelul fîntinilor decorative, ce se află în fața moscheelor turcești. El n-a adăpostit însă o fîntină, ci, după spusele lui Petru Verussi, a servit pentru așezarea toacei¹¹. Pictorul francez Auguste Lancelot, care a călătorit pe la 1860 în Țara Românească, vizitînd biserica Mînăstirii Curtea de Argeș, ne re-

9. Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*. Trad. Em. Cioran, p. 144. 10. Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 27. 11. V. Vătășlanu, *op. cit.*, p. 497.

latează astfel: «În fața bisericii, se află un mic monument de o îndrăzneală elegantă, de bolta căruia atîrnă *toaca* pe care se bate cu ajutorul unui ciocan, înainte de începerea slujbelor»¹². Actualul coronament al acestui aghiazmatar e opera restaurării lui Lecomte de Noüy și se deosebește sensibil de construcția originară din timpul lui Neagoe Basarab. Nu departe de biserica lui Neagoe, se găsește *Fintina Meșterului Manole*, ridicată în 1804, de episcopul Iosif I al Argeșului, spre a omagia memoria neîntrecutului constructor al Mînăstirii Argeșului. Mai de mult, ea se afla chiar lângă biserică, pe locul, unde — după legendă — ar fi căzut Meșterul Manole, care s-a aruncat de pe biserică cu aripi făcute din șită.

În ansamblul construcției, în afară de elementele arhitecturale românești, care predomină, se manifestă influența arhitecturii sîrbești și a artei armeano-georgiene, persane, arabe și turcești¹³. Arta Armeniei și a Georgiei a ajuns nu direct din aceste țări, ci prin intermediul artei musulmane care se afla în floare în secolul al XVI-lea.

«Proporție, simetrie, eleganță, rafinament, material de prima calitate, totul se întilnește în această podoabă a țării noastre»¹⁴.

Biserica lui Neagoe Basarab, prin armonia și eleganța liniilor, prin strălucirea, măreția și ornamentația ei nemaiîntilnită la alte monumente, a impresionat mult pe contemporani. Gavriil Protul, egumenul Muntelui Atos, scrie despre ea, cu mare admirație astfel: «*Și așa vom putea spune că adevărat că nu este așa mare și sobornică ca Sionul, carele îl făcu Solomon, nici ca Sfînta Sofia, care o (au) făcut marele împărat Justinian iară cu frămșeșea este mai predeasupra acelora*»¹⁵.

Un cronicar al Țării Românești repetă la mai bine de un secol și jumătate părerea lui Gavriil Protul asupra Mînăstirii lui Neagoe, spunînd: «*În scurte cuvinte, în lume nu se va afla alta ca aceasta; fericit cel ce au făcut-o, fericîți cei ce au lucrat-o; vrednici sînt de laudă*»¹⁶.

Bizantinologul francez Ch. Diehl, care a vizitat biserica Curtea de

12. Auguste Lanclot, *De Paris a Bucharest*, LV. *Au Monastère d'Argis*, în «Le Tour de Monde». Nouveau journal des voyages, VII (1866), p. 222; Silvestru D. Voinescu, *Impresii*, Pitești, 1967, p. 25.

13. M. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 198—200; 489—498; Grig. Ionescu, *Curtea de Argeș ...*, p. 118—134; *Idem*, *Istoria arhitecturii românești*, p. 83 ș.u.: N. Ghika-Budești, *L'Ancienne architecture religieuse de la Valachie*, Bucarest, 1912, p. 21—24; *Idem*, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, Partea I-a. *Originile și inițierile streine pînă la Neagoe Basarab*, *Vălenii de Munte* 1927, p. 24—27 și 39—42; Pentru influența arhitecturii sîrbești, vezi: Ion Radu Mircea, *Relations Roumano-Serbes au XVII-e siècle*, în «Revue des Etudes sud-est-européennes», I (1963), nr. 3—4, p. 384—391.

Pentru influența artei armenice și georgiene, vezi îndeosebi: G. Balș, *Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine*. Communication faite au III-e Congrès des Etudes Byzantines, Athènes, 1931. Commission des Monuments historiques. *Vălenii de Munte*, 1931, p. 5—17; St. Nicolaescu, *Din amonia lui Neagoe Basarab, Zidirea Mănăstirii din Argeș*, București, 1921; Ioan Panjurescu, *Biserica episcopiei de Argeș*, București, 1905, p. 12—16 și 59—70.

14. G. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, t. II, partea II-a, ed. IV. București, 1943, p. 619.

15. Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 27—28. Vezi și ed. V. Grecu, *Viața Sfîntului Nișon, O redacțiune grecească inedită*, însoțită de traducerea românească și germană, București, 1944, p. 163. *Letopiseșul Țării Românești sau Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. M. Gregorian, București, 1961, p. 108.

16. Filipescu Constantin Căpitanul, *Istoriile Domnilor Țării Românești*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 38; T. G. Buiă, *Personalitatea religioasă a voievodului Neagoe Basarab al IV-lea*, Craiova, f.a. p. 20.

Argeș în 1924, se exprimă cu admirație despre ctitoria lui Neagoe Basarab, scriind:

«La începutul secolului al XVI-lea, voievodul Neagoe Basarab a construit la Curtea de Argeș biserica numită «episcopală», a cărei măreție trebuia să întrecă tot ceea ce făcuseră predecesorii săi și să eclipseze gloria bisericilor lui Ștefan cel Mare. Într-adevăr, construcția lui Neagoe este de o incomparabilă splendoare... Biserica episcopală de la Curtea de Argeș este cu siguranță una din cele mai frumoase din România»¹⁷.

Neagoe Basarab și Doamna Despina-Milița au dorit să dea sfințirii ctitoriei lor cea mai mare strălucire și ea a constituit într-adevăr cel mai mare eveniment al Ortodoxiei, la începutul secolului al XVI-lea.

În acest scop, ei invită la festivitățile sfințirii pe însuși patriarhul ecumenic Teolipt (1513—1522) al Constantinopolului. Sfințirea s-a făcut cu o pompă strălucită în ziua de 15 august 1517 de însuși patriarhul Teolipt împreună cu mitropolitul Macarie (1512—1522) al Ungrovlahiei și de alți patru episcopi din Răsărit, de Seres, de Sarde, de Midia și Melnic (Melichin). În afară de aceștia, au fost invitați să ia parte la târnosire toți egumenii celor douăzeci de mânăstiri mari de la Muntele Atos, în frunte cu Gavriil Protul, apoi toți arhimandriții din Țara Românească, tot clerul și o imensă mulțime de credincioși.

Gavriil Protul, autorul vieții Sfântului Nifon, veni însoțit de egumenii mânăstirilor mari din Muntele Atos, de la Lavra, de la Vatoped, de la Iver, de la Hilandar, de la Xeropotam, de la Caracal, de la biserica lui Alimpie, de la Haritonul Cotlomuz, marea lavră a Țării Românești, de la Xínof (Xenofon), de la Zugrav, care este lavră bulgărească, de la Simensca, de la Dohiar, de la Constamonit, de la Sveatii Pavel, și de la Onisat (Dionisat, Dionisiu), de la biserica lui Sveatii Grigorie și de la Simonpetra.

Slujba a început, după tradiție, seara, 14 august. Au făcut vecernie și colivă în lauda Adormirii Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, apoi cina, iar după cină au făcut denie toată noaptea patriarhul, mitropolitul, episcopii, egumenii de la Muntele Atos și din țară pînă în zori.

În dimineața zilei de 15 august, au făcut sfințirea bisericii. «Deci dacă târnosiră biserica, scrie Gavriil Protul, se așezară toate lucrurile și le sfințiră, odihniră puțin și iar merșeră la biserică domnul Neagoe Vodă și doamna lui Despina și coconii, cari îi dăruise Dumnezeu și cu toți boierii, fiind patriarhul cu mitropoliții și cu toți egumenii și clirosul în biserică. Iară deca sfîrșiră dumnezeiasca Liturghie, făcu domnul ospăț mare și veselie tuturor oamenilor și-i dăruî pre toți pre cei mari și pre cei mici, pre săraci și pre văduve, pre mișei și pre cei neputernici, și tuturor cîți li se cădea milă le deade»¹⁸.

Arătînd purtare de grijă față de săraci și neputernici. Neagoe Basarab adeverește prin fapte ceea ce îndeamnă să facă pe fiul său Teodosie și pe fiicele și rudeniile sale, căroră le dă aceste sfaturi :

«Însă pre săraci care se trudesc cu slujba voastră, pe aceștia să nu-i puneți mai jos de fiii de boeri, ci să fie alături de dînșii, pentru că și de

17. Ch. Diehl, *Impressions de Roumanie*, i p. «Revue des deux mondes», 94 (1924), nr. 3, p. 844.

18. Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 28—30.

aceștia veți avea nevoie cândva, după cum și lor le va fi cu putință din mâinile lor».

«Dacă va fi dintre aceștia săraci unul mai bun decît cei de neam mare sau din rudele voastre sau din fiii de boieri, să nu dați acestora locul cel mai de cinste în pîrtinire pentru cel nevrednic, ci dați-l celui vrednic, chiar dacă este sărac. *Și dacă va păzi dregătoria cu cinste, se cuvine să fie în mai mare cinste cel sărac și să aibă cinste mai mare decît cei dintre boieri, dar nedestoinici»*¹⁹.

Sfințirea minunatei biserici a lui Neagoe Basarab a fost într-adevăr pentru toate popoarele creștine din Peninsula Balcanică, crunt asuprite de turci, o mare sărbătoare a Ortodoxiei și le-a nutrit speranța și încrederea că într-o zi vor reuși să-și recapete libertatea și drepturile lor pierdute.

Măreța biserică a lui Neagoe avea misiunea să transmită contemporanilor și viitorimil mesajul eliberării popoarelor ortodoxe din Balcani de crunta asuprire otomană.

În afară de aceasta, zidirea unei frumoase biserici vădea puterea, bogăția și mărinimia domnului, contribuind la vaza și prestigiul său printre contemporani, iar după moarte veșnicindu-i amintirea printre urmași.

După sfințire, în fruntea minăstirii a fost rînduit egumenul Iosif, omul de încredere al domnului. Apoi, în ziua de 17 august același an, patriarhul Teolipt și mitropolitul Macarie au hotărît să mute reședința episcopiei la Tîrgoviște, unde era și reședința domnului.

Neagoe voievod s-a îngrijit și de cele trebuincioase obștei călugărilor. «Iară minăstirea cea noao den Argeș, spune Gavriil Protul, o îngrădi împrejur cu curte de zid și în lăuntru curții făcu multe chilii călugărești și o înfrămseță cu tot felii de trebuință: făcu trapezărie și magherniță, magupie și povarnă de olovină, pivniță și clopotniță naltă și puse clopote mari și cu alte frămseți cu de toate o împodobi și o făcu asemenea raiului lui Dumnezeu»²⁰.

Prin hrisovul din 7 ianuarie 1517. Neagoe Basarab dăruie Minăstirii Argeșului vama ce este la Ocna Mică de la Tîrgoviște; Prin hrisoavele din 15 ianuarie și 11 iulie 1519, Neagoe a întărit ctitoriei sale unele sate și mori cumpărate de egumenul Iosif²¹.

O scrisoare cu data de 26 aprilie 1520, trimisă de Neagoe brașovenilor, ne descrie de asemenea cum s-a făcut sfințirea: «În sfîrșit, precum se știe și la voi, am terminat, după legea și ritul credinții noastre, biserica noastră sau minăstirea pe care de curînd începusem a o ridica întru cinstea Atotputernicului Dumnezeu. Am sfințit acea biserică întru lauda Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos, și am chemat la sfințirea bisericii toată țara aceasta a noastră... Cu prilejul cărei sfințiri să putem mai ușor vedea înaintea noastră pe toți supușii noștri»²².

19. *Inoăfăturile lui Neagoe Basarab*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. I. Bogdan-P. P. Panăitescu, București, 1959, p. 278.

20. Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 31. Pentru egumenul Iosif, vezi Șt. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, București, 1903, p. 17; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 22.

21. *Documente privind Istoria României. Țara Românească, veacul XVI*, t. I (1501—1525), București, 1951, p. 117—118, doc. 119; p. 140, doc. 141, p. 148, doc. 149.

22. E. Hurmuzaki — N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardclene Bistrița, Brașov, Sibiu*, publicate de N. Iorga, t. XV, 1, București, 1911.

Neogoe Basarab arată o mare prețuire și grije pentru biserica pe care a ridicat-o. De aceea în prima inscripție slavonă de la intrare, din dreapta, roagă pe cei ce vor urma la domnie să nu lase sfântul locaș în părăsire, spunând :

«Drept aceea, după a noastră petrecanie, pe care îl va alege Domnul Dumnezeu să fie unu și urmaș și stăpîn al smeritei domniei mele și al întregii țări Ungro-Valahe, pe acela îl conjurăm cu Domnul Dumnezeu, făcătorul ceriului și al pămîntului și cu prea curata Sa Maică și rugăm pe dumnealui: mare singur stăpîniorule și de Dumnezeu iubitele Dumnele și unsule, te rugăm noi pentru acest nou zidit lăcaș pe care l-am înălțat în cinstea și mărirea Stăpînului Hristos, ca pe acesta să nu-l lași să fie spre pustiire, ascultînd pe unii răi grăitori către tine și să nu se atingă mîna ta de comorile și de vasele lui să le iei, ci încă altele domnia ta după putere să adaogi, pentru ca să nu fie spre batjocura limbilor streine și locuința animalelor și a păsărilor și a tîrîtoarelor și a omenilor răi. Ci fii către el milostiv și întocmitor și pázitor și monahilor locuitori într-insul binefăcător...»²³.

Din cuprinsul unui hrisov datat la 24 iulie 1524 aflăm că în preajma Mînăstirii, «în fața porților bisericii de la Mînăstirea de la Argeș» era un loc «*primitor de călători*», «un loc de binefacere», căruia voievodul Vladislav al III-lea (1523—1525) îi dăruia la acea dată cășeria din județul Pădurețului, pe care trebuia s-o împartă în două cu bolnița de la Simidreni²⁴.

La sfințirea bisericii, în 1517, aceasta era zugrăvită numai în mică parte. Cum fondurile lipseau, biserica a putut fi zugrăvită abia în 1526 de viitorul domn, viteazul Radu de la Afumați, soțul Ruxandrei, fiica lui Neogoe Basarab. Deși mai toată viața a fost în luptă cu turcii, acest viteaz domn a mai putut găsi răgazul necesar pentru a îndeplini și această mare operă. Pictorul principal care a condus întreaga zugrăvire a bisericii se numește Dobromir de la Tîrgoviște.

Pictura bisericii a fost lucrată pe fond verde în partea de jos, fondul verde reprezentînd cîmpul, și pe fond albastru închis sau mai deschis, în partea de sus a primului registru, fondul albastru simbolizînd cerul luminat de stele.

Înainte de biserica lui Neogoe, Dobromir a zugrăvit la 10 octombrie 1519 împreună cu Dumitru și Chirtop, biserica Mînăstirii Bistrița, cum arată pisania ei, ctitoria fraților Craiovești Barbul, Danciu, Radu și Preda²⁵. Inscripția slavonă așezată deasupra ușii de marmură în portalul care desparte pronaosul de naos, privind spre altar, pusă de Radu de la Afumați, arată că Dobromir a sfințit zugrăveala bisericii în anul 7035 (1526), luna septembrie 18 zile²⁶.

p. 243; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ed. 2-a. t. I, București, 1929, p. 135.

23. Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș...*, p. 186; Pr. R. Ilie, *Inscripțiile de la Mănăstirea lui Neogoe Basarab din Curtea de Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1953), nr. 9—10, p. 587—588; Grigore G. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș*, p. 32—33.

24. *Documente privind istoria României. Țara Românească, veacul XVI*, t. 1, p. 181, doc. 185.

25. V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neogoe de la Argeș*, p. 7 și 24.

26. Pr. R. Ilie, *ort. cit.*, p. 591.

O inscripție mai lungă pusă de Radu de la Afumați pe portalul naosului, privind spre vest, dedesubtul biseriței din tabloul votiv, între Radu și soția sa Ruxandra, fiica lui Neagoe, care la început se afla pe partea de sud a peretelui de est al pronaosului, și nu pe cea de nord, cum a fost pusă la restaurarea din 1875—1886, după ce spune că Neagoe Basarab a ridicat acest sfânt lăcaș, continuă astfel :

«Iar eu Radu Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn, m-au înălțat Domnul Dumnezeu pe scaun domnesc, și au năpădit turcii cu multe greutateți și era să ia țara noastră, Țara Românească, și s-a ridicat domnia mea și cu boierii și multe războaie apărînd... pînă cînd puterea și ajutorul Celui de sus, Domnul Dumnezeu (biruința) ne-a dat...

«După porunca lui Neagoe Voievod și după voința lui, s-a zugrăvit chipul domniei mele aici și cu prea iubită soție a domniei mele doamna Ruxandra, fiica însuși a acestor binecinstitori domni Neagoe și Despina... Și s-a zugrăvit la anul 7035 (1526), septembrie în 10 zile, *cu mîna lui Dobromir Zugravul*»²⁷. Împrejurul portretelor ctitorilor, Neagoe Basarab și Despina Doamna, înfățișați în veșminte împărătești, cu înalte coroane pe cap, ținînd chipul bisericii în mîini, iar în falduri ținînd strînși cei șase copii, dintre care trei, Petru, Ion și Anghelina, nu trăiră, se întinde strălucita frescă a vechilor domni, începînd cu strămoșul familiei, Mircea cel Mare (1386—1416) pînă la ginerele lui Neagoe, Radu de la Afumați, cu masiva lui față pătrată și mustățile plecate, unul dintre marii eroi ai neamului nostru.

Se crede că la zugrăvirea bisericii Minăstirii lui Neagoe Basarab, în afară de zugravii români conduși de Dobromir, au lucrat și unii meșteri cretani. Arhidiaconul Paul de Alep, care a vizitat în ianuarie 1657 Curtea de Argeș, însoțind pe patriarhul Macarie al Antiohiei, scrie: «Toate sculpturile și ornamentele de pe pereți și turnurile acestei biserici sînt acoperite cu aur și lapis lazuli și cu toate culorile posibile... Între fiecare doi stîlpi este cîte o *pictură de o frumusețe surprinzătoare, pictată pe amîndouă părțile de artiști cretani...*»²⁸.

Se poate ca acești «artiști cretani», ieșiți din școala cretană din secolul al XVI-lea, înrîurită de inspirațiile artistice ale Veneției, să fi lucrat împreună cu Dobromir zugravul pictura bisericii lui Neagoe²⁹. În afară de Dobromir, izvoarele contemporane amintesc și pe pictorul german Veit sau Vitus, care a fost invitat în două rînduri, la 10 decembrie 1522 și la 23 ianuarie 1525 de voievodul Radu de la Afumați ca să-i potrivească și

27. *Ibidem*, p. 590. Vezi și I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transilvanie depuis les origines jusqu'au XIX-è siècle*, Paris, 1932, p. 108—110. Pentru ordinea în care au fost zugrăviți ctitorii, strămoșii și urmașii lor, vezi: C. Pavel (P. Chihaia), *Cîteva date în legătură cu portretele votive din «biserica lui Neagoe» din Curtea de Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 7—9, p. 451—472.

28. *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653—1658*. Trad. Em. Cioran, p. 144.

29. Pentru școala de pictură cretană idealistă și cea serbo-macedoneană realistă, vezi, *La Communication de A. Grabar, Contribution à la peinture byzantine. Les origines de l'école crétoise*, și discuțiile în jurul ei, la C. Marinescu, *Compte-rendu du premier Congrès international des études byzantines*, Bucarest, 1925, p. 49—52; St. Meleș, *Din istoria artei religioase române*, I. *Zugravii bise-*

să-i zugrăvească biserica din Argeș³⁰. Acest «pictor și sculptor» Veit, cum îl numesc socotelile Brașovului, putea fi probabil fiul celebrului sculptor în lemn din Nürnberg, Veit Stoss, din secolul al XV-lea, care s-a așezat la Brașov, iar doi frați ai lui în alte orașe din Transilvania deși Nicolae Iorga contestă că acesta poate fi confundat cu fiul anonim al lui Veit Stoss³¹.

Dl. V. Vătășianu a susținut recent că Vitus sau Veit, căruia Nicolae Iorga i-a atribuit o participare însemnată la decorarea și zugrăvirea bisericii lui Neagoe Basarab, a stat la Curtea de Argeș abia o lună, fiind chemat acolo pentru vreo consultare, dar nu i s-a încredințat nici un fel de lucrare. Elementele stilistice ale bisericii lui Neagoe interzic orice apropiere de arta apuseană³².

Biserica Mînăstirii Curtea de Argeș și chiliile din jur, ridicate de Neagoe Basarab s-au păstrat în bună stare în secolul al XVI-lea.

În anul 1534, se afla la conducerea Mînăstirii Curtea de Argeș, ca egumen, un fiu al lui Radu cel Mare, anume Paisie Călugărul, care a fost ales apoi domn al Țării Românești și domni în două rînduri sub numele de Radu Paisie (1534; 1535—1545), căsătorit cu Ruxandra, fiica lui Neagoe, după uciderea soțului ei Radu de la Afumați. Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, domnul Țării Românești, Petru Cercel (1583—1585) reconfirmă Mînăstirii lui Neagoe Basarab unele moșii ce-i fuseseră luate între timp, repară biserica și o zugrăvi, punînd în pronaos pe fresca ctitorilor și portretul său și al fiului său Marcu³³.

Mihai Viteazul (1593—1601), reîntări privilegiile de care se bucura Mînăstirea lui Neagoe și-i dădu pe deasupra și dreptul de a judeca pe locuitorii orașului Curtea de Argeș și a lua vama orașului³⁴.

În timpul domniei lui Radu Șerban (1601—1611) se vede că biserica Mînăstirii Argeșului ajunsese în stare de ruină. În hrisovul dat de voievodul muntean la 9 februarie 1608, se spune că acesta aflînd-o «stricăță și neîntărită», ceea ce în limbajul de atunci însemna că moșiile și veniturile ei nu erau întărite prin documente, i-a întărit stăpînirea asupra moșiilor, satelor și morilor. În ce privește starea ei de stricăciune, voievodul se exprimă astfel: «Am cugetat să zidesc ei să ridic acest hram mai sus spus și să încep să-l zidesc și să-l înalț din temelie și să întăresc...»³⁵. N-a mai apucat însă să-și realizeze gîndul acesta.

ricilor române (Extras din «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice». Secția pentru Transilvania, 1926—1928); Cluj, 1928, p. 28—29.

30. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Brasov)*, I, Brașov, 1886, p. 460—505; E. Hurmuzaki, II, pars. 3, p. 447; N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1926, p. 32—33; *Idem*, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, ed. 2-a București, 1929, p. 134—135; V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, p. 27.

31. Alex. Lepădatu, *Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor din Țara Românească în sec. XV și XVI*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», V—VI (1912—1913), p. 181; N. Iorga, *Istoria Românilor*, t. IV, București, 1937, p. 297—298.

32. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 497.

33. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 47.

34. *Ibidem*, Pentru diferite moșii și donații făcute Mînăstirii Argeșului în secolele XVI și XVII, vezi T. G. Bulat, *Din trecutul episcopiei Argeș*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 5—6, p. 494—506.

35. *Documente privind istoria României. Țara Românească, veacul XVII*, t. I (1601—1610), București, 1961, p. 294—296. Pr. Nic. Șerbănescu, *450 de ani de la sfințirea bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș*, manuscris, p. 15 și în «Biserica Ortodoxă Română», IXXV (1967), nr. 7—8.

În ianuarie 1611, principele Transilvaniei, Gabriel Bathory (1608—1613), năvăli cu 3000 de ostași în Țara Românească, fiind atunci domn Radu Șerban care făcu mari prădăciuni și stricăciuni, mai ales la mormintele domnilor și minăstirile țării, ostașii prădalnici căutînd aur și comori. Au prădat atunci și Mînăstirea Argeșului, renumită prin aurăriile și bogățiile ei. În turnul bisericii, au descoperit odoarele prețioase ale bisericii pe care le-au jefuit. Barbaria lor a mers atît de departe încît au luat și plumbul de pe acoperișul bisericii, lăsînd-o dezvelită.

Mitropolitul grec Matei al Mirelor, care se afla în timpul năvălirii lui Gabriel Bathory în Țara Românească la Mînăstirea Bistrița se exprimă cu mare indignare, istorisind jafurile făcute atunci de principele ungar al Transilvaniei și de ostașii lui, scriînd astfel: Deci s-a luat de către dînsul Ungro-Vlahia și cite ticăloșii și vărsări de sînge și profanări de biserici și jafuri de mînăstiri (s-au făcut), nu se pot spune cu de-a măruntul... Și mai ales se aprindea mînia lor împotriva monahilor și preoților, pe cari, cu multe chinuri și încercări îi ucideau... *Au sfărîmat și mitropolia din Argeș, cea foarte scumpă și toate sfintele mînăstiri și mînăstirile de călugărițe și bisericile le-au distrus*»³⁶.

Cronica săsească din acel timp lasă să se înțeleagă că biserica a fost prădată de tot aurul și argintul, mormintele ctitoricești au fost deschise și jefuite de aur, argint și pietre scumpe, plumbul de pe acoperișul bisericii a fost luat, încît sfîntul locaș a rămas «descoperit și expus la ploaie și ninsoare»³⁷.

După jaful din 1611, Mînăstirea lui Neagoe Basarab, fiind distrusă de un incendiu, a rămas fără clopotniță și o parte din chiliile.

Matei Basarab (1632—1654), văzîndu-o «veche și de nesocotiți ani și stricată, cu multă cheltuială o înnoi. Și cu sfinte vase și bucate și cu multă danie o au împodobit stătătoare și umblătoare»³⁸ Cucernicul domn reinnoi și înveli biserica lui Neagoe Basarab din nou. Rezidi clopotnița și chiliile arse.

Arhidiaconul Paul de Alep, care a însoțit pe patriarhul Macarie al III-lea al Antiohiei (1647—1672) în călătoria făcută în Țările Române, vizitînd între 12—15 ianuarie 1657, în timpul lui Constantin Basarab (1654—1658), domnul Țării Românești, Curtea de Argeș, găsește ctitoria lui Neagoe, recent preînnoită de Matei Basarab, în bune condiții, scriînd despre ea astfel: «Auzisem de la mulți oameni că în acest ținut al Țării Românești, se află o mare mînăstire domnească, a cărei frumusețe arhitectonică n-are egal. Mai auzisem de la niște negustori greci, ce făceau comerț în țara francilor și la Veneția, că acolo nu este nimic asemenea ei. Se nu-

36. Introducerea la Slujba marelui Grigore Decapolitul, lucrată și scrisă de Matei, smeritul Mitropolit al Mirelor. Text grec. Traducere de N. Iorga, în *Analele Academiei Române*, Seria II-a, t. XX (1897—1898), București, 1899, p. 232, text grec: p. 245, text românesc: D. Russo, *Matei al Mirelor, în Studii istorice greco-române*, t. I, București, 1939, p. 160.

37. *Mînăstirea Curtea de Argeș. La 450 de ani de la sfințire*, București 1967, (Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă), p. 21. V. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602—1611)*, București, 1926, p. 63—69.

38. Documentul dat la 6 iulie 1674 de Gheorghe Duca (1673—1678), la Grig. Tocilescu, *op. cit.*, p. 48.

mește Minăstirea Argeș...». Aceasta este descrierea minăstirii. Deasupra porții e clopotnița, clădită acum de puțini ani, de către răposatul Matei Voievod. Chiliile care alcătuiesc circumferința sînt de o frumoasă clădire de piatră, cu o galerie sus și alta jos...». Ceva mai departe, adaugă despre chiliile: «Structura chiliilor acestei minăstiri e foarte frumoasă. avînd galerii de comunicații de la una la alta...».

«*În mijloc stă biserica, care e, în adevăr, ceea ce se zice că e, un obiect de minunăție a minții și fără asemuire printre minăstirile din acest principat*»... «Cînd biserica fu terminată, ea rămase fără rivală, cel puțin în frumusețea exterioară, precum am văzut-o; căci exteriorul este mult mai frumos decît interiorul»³⁹.

Cu timpul minăstirea lui Neagoe Basarab a început să cadă iarăși în ruină. Temeliile și scara au început să se strice, iar pietrele construcției erau mutate de la locul lor. Domnul Șerban Cantacuzino (1678—1688), văzînd starea de ruină a unui asemenea frumos lăcaș dumnezeiesc, a trimis pe un boier al său, Dona Pepano, împreună cu meșteri, care au reparat atît biserica principală cît și clădirile anexe.

Noua restaurare s-a făcut în anul 1682, după cum reiese din inscripția I-a în limba română, pusă în stînga intrării în biserică la 25 august 1682 de Șerban Cantacuzino, în care după ce preamărește rîvna și meritele lui Neagoe Basarab pentru ridicarea măreței biserici, spune:

«Și după aceia, vreme multă trecînd, au din greșala meșterilor, au din umezeala vremilor, început-au a se strica temelia și scara, și a se muta pietrele de la locul lor. Și într-aceastăși vreme, și eu robu lui Dumnezeu Io Șerban Cantacuzino Voievod, din mila lui Dumnezeu, învrednicindu-ne la aceeași stepenă cu domnia Țarei Românești, în scaunul strămoșilor noștri, și înțelegîndu de stricăciunea aceasta, luîndu răvnă ca de o zidire a strămoșilor, ca să nu se piarză pomenirea acelu fericit domn (Neagoe Basarab), făcut-am nevoie ca să dreg și să întăresc acea stricăciune, și am trimis ispravnic pe boierul nostru Dona Pepano împreună cu meșterii de au dres toată stricăciunea, întărînd pietrele în tot chipul cu fier ca să poată sta cu tărie. Și fără aceasta, socotit-am de am udaos și am miluit suta minăstire și cu vinăriciul deu dealul Alimăncștilor ot sud Argeș...» Sub inscripție se află semnătura meșterului pietrar al lui Șerban Cantacuzino, *Gligore Cornescu*⁴⁰, mic boier, de origine din Moldova, stabilit de curînd în Țara Românească.

Optzeci de ani mai tîrziu, biserica lui Neagoe Basarab a trebuit să fie zugrăvită parțial după cum aflăm dintr-o inscripție pusă pe zidul exterior

39. Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653—1658*. Traducere de Emilia Cloran (după traducerea engleză), p. 141; despre chiliile, vezi și p. 139, 141—143; F. C. Bellour, *The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch*, t. II, London, 1836. p. 324—325.

40. Pr. R. Ilie, *art. cit.*, p. 594; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 52; Grig. Ionescu, *op. cit.*, p. 191. V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, p. 22—23. *Idem*, *Arhitectul moldovean din secolul al XVII-lea «Gligorie Cornescu»*, în «Mitropolia Moldovei et Sucevei», XXXVII (1961), p. 701—703; N. Iorga, *Sculptorul refacerii de la biserica episcopală din Curtea de Argeș*, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice», IX (1916), Fasc. 33, p. 19—20.

de sud, în dreptul altarului, în care sînt menționați niște meșteri din Transilvania ce au lucrat aci în cursul anului 1761. Aceștia sînt:

«Stan Zugrav i brat ego (și fratele lui).

«Jacob Zugrav sin (fiul) popei Radu ot (din) Rășinari, meseța (luna) septembrie, 1 zile, leat 7270 (1761).

«Pămînt și cenușe. Eu Filipuș (?)»⁴¹.

După 1611, biserica lui Neagoe Basarab a rămas fără învelitoarea ei de plumb, aceasta fiind ridicată, cum am amintit de ostașii lui Gavriil Balthory, principele Transilvaniei. Biserica a început să fie acoperită din nou cu o învelitoare de plumb din anul 1752, iar lucrarea s-a terminat, cu mare întîrziere, probabil din cauza cheltuielilor și a lipsei de material, abia în 1781, în timpul arhimandritului Partenie (1779—1793 + 1797), precum s-a constatat după însemnările făcute pe unele table de plumb de meșterii care au lucrat aci în cursul acestor ani.

Tablele de plumb scoase de pe acoperiș, cu ocazia restaurării făcută de Lecomte du Noüy între anii 1875—1886, se păstrează în prezent la Muzeul Național de Antichități din București⁴².

Biserica lui Neagoe Basarab a rămas cu rangul de mînăstire de la 17 august 1517 pînă la 18 octombrie 1793, cînd fu înălțată la rangul de episcopie, primul ei episcop fiind Iosif I Sevastis (1793—1820). O inscripție în limba română, pusă deasupra arcului ușii de la intrare, într-un chenar de piatră artistic împodobit cu o ghirlandă de flori de crin tăiate delicat în piatră, de primul episcop Iosif I al Argeșului, menționează ridicarea Mînăstirii lui Neagoe Basarab, la rangul de episcopie, în acești termeni:

«Această sfîntă și dumnezească besearică s-au ridicat din temelie întru slava și cinstea Adormirii prea Sfentei Stăpînei noastre de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioarei Mariei, de cel întru sfînt Dumnezeu bine credincios Io Neagoe Voevod Basarab, și s-au tirnosit la leat 7025 (1517), de prea Sfîntitul Patriarh al Țarigradului Kyr Theolipt; iar scaun de episcopie s-au așezat la anul de la Hristos 1793»⁴³.

O inscripție în românește, prinsă în zidul exterior de sud al bisericii lui Neagoe, în dreptul altarului, care indică locul de înmormîntare al schimonahului Parthenie, ne dă deasemenea data înființării episcopiei Argeșului, avînd următorul cuprins:

«Dreptu acest locu odihnescu-se osele robului lui Dumnezeu Parthenie schimonah, ce a fost igumen aicea 14 ani, pînă la leat 93 (1793), cînd s-au făcut mînăstirea scaun de episcopie. Și acum la leat 1797, sept. 20, au răposatu. fiind preasfn. părinte chir Iosif întii episcop»⁴⁴.

Biserica Mînăstirii Curtea de Argeș a păstrat rangul de Episcopie pînă la 5 februarie 1949, cînd Episcopia Argeșului s-a contopit cu Episcopia Rîmnicului sub denumirea «Episcopia Rîmnicului și Argeșului».

41. Pr. R. Ilie, *ibidem*, p. 594—595; V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, p. 23; Gr. Tocilescu, *ibidem*, p. 53. 42. Gr. Tocilescu, *ibidem*, p. 53—54.

43. Gr. Tocilescu, *ibidem*, p. 54; Pr. R. Ilie, p. 555; Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș*, p. 129.

44. Pr. R. Ilie, *ibidem*, p. 595; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 54; Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș*, p. 192; V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, p. 23.

Din *Pomelnicul sfintei și dumnezeieștii Mănăstiri Argeș*, transcris de către Petrache Giurca Rimniceanul, la 1785, aflăm că arhimandritul de mai sus, Parthenie, ca egumen al Argeșului, «*au învălit Mănăstirea cu plumb și au făcut patru brine de piatră la temelie Mănăstirei. Au mai făcut vase de argint, încă un sfânt potir, cu discos și zvezdă (stea), doao cutii de sfintele moaște, artoforion, kivot și o Evanghelie ferecată cu argint peste tot și icoanele cele mari împărătești, i altele mai mici cu praznicele peste an, i alte odoară, și odăjdii, i un epitaftion zugrăvit pe sandal. Au mai dat într-acest an (1785) tal(eri) o mie să drégă zugrăvêla oltariului și a bisericii peste tot pîn'la pragul tindii, cu aur, cu văpsêle bune cum au fost, cum și icoana Platitera dêsupra ușii bisericii, au cumpărat și 1 policandru mare și frumos de alam, și s-au pus în sfînta beserică»⁴⁵.*

În timpul războiului dintre ruși și turci din anii 1769—1774 Mănăstirea Argeșului a avut mult de suferit, fiindcă egumenul ei de atunci, Damaschin a trecut de partea celor dintii. De asemenea, în urma ocupației austriace a Țării Românești dintre anii 1788—1790, Mănăstirea Argeșului a fost din nou prădată de turci⁴⁶.

O altă mină a scris în pomelnic următoarea însemnare: «Și în urma răsmeriții din dilele Mării Sale: Io Nicolae Petru Mavroghen Vvd (1786—1789) s-au făcut alte sfinte icoane cu a sa cheltuială (adică a lui Partenie), și policandru, și alte odoare de s-au împodobit beserica cu 2 cutii de argint a sf. mucenic Serghie și a sf. mucenițe Tatiana, și ușa bisericii cea săpată»⁴⁷.

În timpul răzmeriței amintite, biserica lui Neagoe Basarab a fost prădată de turci. O însemnare din 1793 din Pomelnicul Mănăstirii Argeșului, care fusese prădat de turci și răscumpărat de Ioan de la Oreva, amintește de dania mai multor arhierei. «Aceștia au dat tal(eri) 100, în urma răsmeriții, pentru dresul temeliei besericii; 1795, fevr. 24». Alți clerici «au dat 18 galbini împărătești pentru prefăcutul candelilor besericei; 1795, martie 20»⁴⁸.

În 1798, episcopul Iosif I al Argeșului, nemaiputînd suferi frigul, «ghețăria», cum îi spune el, din biserica lui Neagoe, a construit pentru slujba zilnică un paraclis, alături de biserica episcopală — cum arată inscripția din altarul paraclisului, cu data din 5 august 1798, distrus în timpul incendiului din 23 aprilie 1866⁴⁹.

Biserica Mănăstirii Curtea de Argeș a suferit mult din cauza cutremurului din 26 octombrie 1802.

Episcopul Iosif I al Argeșului a arătat multă grijă și rivnă pentru ctitoria lui Neagoe Basarab, reparîndu-o și pictînd-o, după cum arată pisania în românește pusă în pronaos deasupra ușii de la intrare, care are următorul cuprins:

45. Gr. G. Tocilescu, *ibidem*, p. 55; A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Mănăstirii Argeșului*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 3—4, p. 319—328.

46. E. Lăzărescu, *Biserica Mănăstirii Argeșului*, p. 12; T. Bulat, *Din trecutul episcopiei Argeș*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), p. 500—501.

47. Gr. Tocilescu *ibidem*, p. 55—56.

48. *Ibidem*, p. 36.

49. *Inscripția XX*, la Fr. Jaffé, *op. cit.*, p. 41 și Anexe.

«Întru slava sfintei ceii de o ființă, de viață făcătoare și nedespărțite Troițe, și întru cinstea și lauda Prea Curatei Fecioare Maici lui Dumnezeu, zugrăveala aceștii sfinte besearici pre unde căzuse din străbaterea ploilor prin zid, de când au fost acoperișul stricat, s-au prefăcut de iznoavă, iar pe unde era numai frecată, s-au spălat, prennoindu-se cu vâpsele peste tot, prin osidia smeritului Kir Iosif I-iul Episcop Argeș, întru ale căruia zile și alte lucruri s-au făcut fiind mitropolit Ungr(o-Vlahiei) prea sfin(ția sa) Kyr Dosithei și domn Io Constantin Ipsilant Vvd. Ostenitoriu fiind la lucrul Kyr Meletie iconomul, la anul 1804, luna octombrie, 25»⁵⁰. O scurtă descriere a interiorului bisericii lui Neagoe Basarab o face un credincios oarecare la 13 septembrie 1813⁵¹.

În secolul al XIX-lea, biserica Mînăstirii Curtea de Argeș a avut de suferit diferite stricăciuni și incendii. Cutremurul cel mare din 28 ianuarie 1838 a zguduit biserica din temelie, mutînd multe pietre de la locul lor; ea a fost restaurată de episcopul Ilarion al Argeșului (1820—1823; 1828—1845)⁵², sfătuitorul lui Tudor Vladimirescu.

În timpul celei de a doua păstoriri a episcopului Ilarion și-a început cursurile de la 14 septembrie 1836 Seminarul Episcopiei de Argeș, adăpostit în încăperile mînăstirii.

În 1847, s-a pus piatra de temelie a unui nou local pentru Seminar, în timpul păstoriei episcopului Samuil (1845—1849), fiind dărîmate două parclise cu hramul Sfinții Apostoli și Sfintul Nicolae, care existau mai înainte în colțurile de sud-est și nord-est ale incintei mînăstirii⁵³.

Cu timpul stricăciunile de la Mînăstirea Argeșului s-au mărit. Din rapoartele date la 7 aprilie 1853 și 6 septembrie 1856, înaintate de episcopul Argeșului Climent (1850—1862), se constată că la biserica episcopală din Curtea de Argeș, «pietrele turlor, din cutremurele după vremi, sînt mai toate mișcate», temelia, amvonul și scara sînt stricate; «zuvrăveala din lăuntru bisericii, fiind veche, s-a șters pe alocurea»; pardoseala e stricată, «aflîndu-se sfărîmată mai toată marmura», iar la «turlele bisericii, sus, mai multe flori de pietre sînt căzute după vremuri».

Caimacanul Alexandru Ghica (iulie-octombrie 1858) a hotărît ca din toate reparațiile să se facă «numai acelea ce nu s-ar atinge de părțile artisticele sculpturi și podoabe și de turnuri, carele toate trebuiesc pipăite cu respect și de artiști superiori»⁵⁴.

Din descrierea bisericii Mînăstirii Argeșului pe care ne-a lăsat-o L. Reissenberger prin anul 1860, în valoroasa sa lucrare apărută la Viena

50. Pr. R. Ilie, *art. cit.*, p. 596; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 55; Al. Odobescu, *Episcopia de Argeș*, în «Convorbiri Literare», XLIV (1915), nr. 11—12, p. 1111—1112.

51. Ilie Corișu, *O descriere a Mînăstirii Curtea de Argeș din anul 1813*, București, 1945, p. 217—220.

52. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 56.

53. *Mînăstirea Curtea de Argeș*, București, 1967, p. 30—31. Econom Stavrofor George C. Drăgănescu, *Istoricul Seminarului din Curtea de Argeș*, Pitești, 1900, p. 6; Gh. C. Marinescu, *Seminarul din Curtea de Argeș (1836—1936)*, București, f. a., p. 12.

54. *Mînăstirea Curtea de Argeș*, București, 1967, p. 32; N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, domn al Țării Românești, (1849—1956)*, Vălenii de Munte, 1910, p. 215—216. Pr. Nic. Șerbănescu, *art. cit.*, p. 25—26, și în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8.

în 1867, în a 2-a ediție, rezultă că atît biserica cît și clădirile minăstirești se păstrau încă destul de bine pînă la această dată.

«Biserica, scrie Reissenberger, se înalță în mijlocul unei curți pătrate, care spre miazăzi se unește cu o a doua curte, unde este Seminarul. Curtea are trei laturi formate din clădiri; cea de a patra latură este deschisă. Spre miazăzi e locuință cu două caturi a episcopului, clopotnița, cancelariile și cîteva chilii; spre apus, legindu-se cu locuința episcopală sînt: sala de recepție și aceea a consistoriului, camera musafirilor și mai departe paraclisul și bucătăria; spre miazănoapte celelalte chilii ale călugărilor»⁵⁵.

În august 1860, biserica episcopală a Curții de Argeș este vizitată de pictorul elvețian Trenk, de la care a rămas o acuarelă interesantă a Mînăstirii lui Neagoe, în care se poate vedea înconjurimea cu clopotnița ridicată de Matei Basarab și chiliile călugărilor. Acuarela se păstrează în prezent la Muzeul de Artă religioasă din București⁵⁶.

În timpul păstoriei episcopului Ghenadie I Petrescu (1865—1868), un incendiu izbucnit în noaptea de 29 spre 30 ianuarie 1866 a ars pînă la temelie Seminarul înființat la 14 septembrie 1836 de episcopul Ilarion al Argeșului (1820—1823; 1828—1845)⁵⁷. Seminarul a fost mutat în casele alăturate ale episcopiei. În curînd însă, incendiul izbucnit la 23 aprilie 1866, a nimicit casele episcopiei în care se afla Seminarul, paraclisul și clopotnița mînăstirii, iar cele trei mari clopote ale mînăstirii s-au topit în acest dezastru.

Din nefericire, un alt incendiu care a izbucnit la 2 decembrie 1867 a distrus interiorul bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș, arzînd tîmpla și odoarele. De atunci, în biserica lui Neagoe nu s-a mai putut oficia serviciul divin⁵⁸.

Încă de la 1863, s-a simțit nevoia unei restaurări radicale a Mînăstirii lui Neagoe. Arhitectul Gaetano A. Burelly a fost însărcinat cu întocmirea proiectelor necesare, pe care le-a prezentat în 1864. Din diferite motive, lucrările au întîrziat pînă în 1868.

La începutul domniei lui Carol I (1866—1914), a fost numită o Comisie cu studierea întregii probleme. Între anii 1868—1870, s-au făcut preparativele. Între 1870—1874, s-a lucrat sub conducerea arhitectului Filip Montoreanu numai la reclădirea soclului cu piatră nouă de Albești-Muscel de sculptorul C. Storck și s-au ridicat schelele interioare și exterioare. Dar lucrările se executau fără un plan de ansamblu bine stabilit.

55. L. Reissenberger, *L'Eglise du monastère épiscopal de Curtea de Argeș*, Vienne, 1867, p. 35. Lucrarea a apărut mai întîi în limba germană sub titlul: *Die bischöfliche Klosterkirche bei Curtea d'Argisch in der Walachei*, Wien, 1860; S. N. Șolmescu, *Biserica episcopiei Argeșului. Istoria și descrierea ei*, București, 1886, p. 70; Pentru înfățișarea Mînăstirii Curtea de Argeș, pe la 1801, vezi: O. Lugoșianu, *Stampe vechi înfățișînd Mănăstirea Curtea de Argeș*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», IV (1911), p. 24—28.

56. V. Brătulescu, *Curtea de Argeș*, 1941, p. 38; A. Sacerdoțeanu, *Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani. Lucrările lui Al. Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu*, București, 1924, p. 17.

57. Econom Stavrofor Gh. C. Drăgănescu, Director al Seminarului, *Istoricul Seminarului din Curtea de Argeș*, Pitești, 1900, p. 31.

58. *Anuarul Episcopiei Argeșului*, Pitești, 1929, p. 42.

În această situație, după sfatul istoricului și arheologului Alexandru Odobescu, au fost consultați arhitecții francezi Eugène Emmanuel Viollet le Duc (1814—1879) și Anatole de Baudot (1834—1915), iar la recomandarea acestora s-a încredințat restaurarea bisericii lui Neagoe Basarab arhitectului francez André Lecomte du Nouÿ (1844—1914). Acesta a fost ajutat de maestrul pietar Pierre Decasse și de românii P. Popescu-Pășcanu și N. Gabrielescu⁵⁹.

În 1875, începu restaurarea generală a bisericii lui Neagoe Basarab. Baptisteriul sau aghiazmatarul din fața bisericii lui Neagoe nu mai exista. Frumosul coronament al ușii de la intrare și brîul cel mare ce încinge întreaga biserică, împărțind-o în două registre, erau arse și stricate. Porumbelii de piatră aurită cu clopoței în ciocuri ce existau pe discurile de piatră de la întretăierea panourilor din registrul superior, nu mai existau de mult timp. Turlile bisericii, zguduite de cutremure, stau plecate într-o parte. Tîmpla sau catapeteasma bisericii, făcută în timpul lui Șerban Cantacuzino, cu prilejul restaurării din 1682, a fost ridicată de primul episcop al Argeșului, Iosif, și pusă în ctitoria sa, în biserică din Valea Danului, 3 km. vest de Curtea de Argeș, unde se păstrează pînă azi. În locul ei, Iosif I al Argeșului a pus altă tîmplă de lemn în 1812, care a ars în incendiul din 5 decembrie 1867.

În locul tîmplei arse în 1867. Lecomte du Nouÿ a făcut o catapeteasmă nouă cu partea de jos din marmură încrustată cu bronz și cea de sus din bronz, încrustată cu marmură și onix.

Portalul bisericii și scara de la intrare au fost refăcute în întregime.

În exterior, temelia a fost refăcută în întregime, iar pietrele stricate din ziduri au fost înlocuite cu pietre noi aduse de la Albești. Muscel, după ce se numerotau cele vechi și se stabilea precis poziția lor. Turlile, plecate într-o parte, au fost îndreptate cu mare greutate. Acoperișul de plumb a fost refăcut în întregime.

În interior, în afară de catapeteasmă, care a fost refăcută în întregime, nu însă după modelul celei vechi din timpul lui Șerban Cantacuzino, care se păstrează în biserică din Valea Danului, s-au curățit complet pereții, bolțile și coloanele, destul de afumate și stricate de diferite incendii și cutremure.

La restaurarea dintre anii 1875—1886. Lecomte du Nouÿ apreciind pe nedrept că vechea pictură este lipsită de valoare artistică, a desprins-o din tencuiala burdușită și a înlăturat frescele originale. Din fericire, resturile mai importante ale picturii, opera talentatului zugrav român Dobromir, ca chipurile unor sfinți și sfinte, portretele domnilor și inscripția lui Radu de la Afumați, au fost scoase cu grijă și depuse la Muzeul de Artă religioasă din București. Cîteva se păstrează la Curtea de Argeș, iar unele au luat drumul Franței, după unele afirmații. Pe zidurile astfel curățite și netezite, în locul vechii picturi, s-a făcut în întreaga biserică o pictură nouă în ulei de Jean Jules Antoine Lecomte du Nouÿ (1842—1923), fratele arhi-

59. V. Brăulescu, *Curtea de Argeș*, p. 39; Fr. Jalić, *op. cit.*, p. 3, 42; 104—109. T. G. Bulat, *La 50 de ani de la moartea arhitectului André Lecomte du Nouÿ 1914—1964) restauratorul Minăstirii Curtea de Argeș*, în «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 11—12, p. 1128—1158.

tectului, după modelul celei vechi, în culori deschise și vii, cu multă poleială de aur, ce îmbogățește peste măsură interiorul bisericii. Peste 863 de chipuri de sfinți și scene sacre împodobesc în interior 2343 m.p. cu minunată armonie de culori a frescelor și a diferitelor motive decorative.

Este drept că pictura cea nouă nu are valoarea istorică a celei precedente, fiind puțin sobră și prea încărcată față de pictura lui Dobromir zugravul.

La locul ctitorilor, în pronaos, sint zugrăviți episcopii Argeșului, Iosif I, în dreapta, care a restaurat pictura în 1804 și Ghenadie II Petrescu, numit și Ghenadie Piteșteanul (1876—1893), în stînga, în timpul păstoriei căruia s-a realizat restaurarea din 1875—1886.

Tot în pronaos, se află portretele regelui Carol I și a reginei Elisabeta, în dreapta, iar în stînga a regelui Ferdinand și a reginei Maria.

Deasupra chenarului în formă de portal, ce desparte pronaosul de naos, s-a gravat pe lespede de marmură, privind spre vest, o inscripție compusă de poetul Vasile Alecsandri, cu următorul cuprins:

«Tu, ce te lupți în lume cu crîncena durere,
Tu, ce din umbra neagră aspiri să vezi lumină,
În ăst locaș de pace găsi-vei mîngiere.
Altarul pune raze pe fruntea ce se-nchină».

Biserica Mînăstirii lui Neagoe Basarab, astfel restaurată de arhitectul Lecomte du Noüy a fost sfințită cu mare solemnitate, duminică 12 octombrie 1886.

Inscripția a doua din stînga arată că biserica Mînăstirii Curtea de Argeș a fost restaurată de arhitectul francez André Lecomte du Noüy, în timpul domniei regelui Carol I⁶⁰.

Inițiatorul restaurării dintre 1875—1886 spune că «văzînd această sfință biserică, care a fost prada focurilor, a cutremurelor și a vrăjmașilor, lăsată în părăsire», și-a «unit gîndul cu voința celor mai dinainte ctitori Io Neagoe Basarab Voievod și Io Radu Basarab Voievod» și a hotărît «în anul de la Hristos MDCCCLXXV ...a o scăpa de nimicire», că «în zece ani de muncă neobosită, care n-a încetat nici în timpul marelui război pentru neatîrnare», a «reclădit această falnică, luminoasă și minunată zidire cu ajutorul Țării întregi, după planurile și documentele ctitoricești, cu materialul vechi și cu cel nou scos din piatrăria de la Albeștii Cîmpulungului», sfîrșindu-se lucrările «în anul mîntuirii MDCCCLXXXV... spre veșnică amintire a faptelor care au ridicat România la mărire și întru pomenirea... întregului popor al acestei țări»⁶¹.

Cu prilejul sfințirii s-a bătut o medalie comemorativă, arheologul Gr. G. Tocilescu a tipărit un elegant volum care cuprinde expunerea pe scurt a

60. V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, p. 9—10; *Idem*, *Curtea de Argeș*, p. 120—129; 134; 191; Episcopul Grigorie Leu al Argeșului, *Comorile Argeșului*, Craiova, f.a., p. 26; Fr. Jaffé, *op. cit.*, p. 127—132; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 57—91; Episcopul Ghenadie Enăceanu, *Curtea de Argeș, (Solemnitatea sfințirii)* din 12 oct. 1886, în «Biserica Ortodoxă Română» X (1886—1887), nr. 9, p. 793—854; N. D. Popescu, *Inaugurarea catedralei Curtea de Argeș*, în «Calendarul pentru toți românii», 1887, p. 95—122.

61. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 64—65.

istoriei Mînăstirii lui Neagoe Basarab și a scos un album cu fotografii, care înfățișează biserica ei. Poetul Vasile Alecsandri a scris o «odă» și o «legendă a sfințirii bisericii de la Curtea de Argeș», publicate în volumul lui Gr. Tocilescu. În biserică, a fost așezat un foarte frumos manuscris, existent și astăzi, care cuprinde Evangheliile Patimilor Domnului Hristos, împodobit cu viniete, chipuri și ornamente florale.

Restaurarea bisericii lui Neagoe Basarab de Lecomte du Noüy, care a rămas apoi în țara noastră și este înmormîntat la bolnița Mînăstirii Argeșului, a fost și este aspru criticată de unii specialiști și istorici ⁶².

Care este adevărul?

După opinia exprimată cu competență de V. Drăghiceanu, specialist în materie, restaurarea bisericii lui Neagoe de Lecomte du Noüy este caracterizată în acești termeni:

«Dacă în privința exteriorului, biserica episcopală de Argeș, restaurată de Lecomte du Noüy, este aceea din timpul lui Neagoe Basarab, întrucît nicio piatră nu s-a scos din loc, afară de cele stricate, nici un zid nu a fost dărîmat și nici o culoare adăosă de prisos, fondul de lazur și de aur, constatîndu-se și pe vechile pietre ale lui Neagoe Basarab, se poate obiecta numai că biserica a fost prea mult curățită.

«De asemenea, se poate critica dărîmarea chiliilor, care făceau un fond pentru strălucirea sculpturală a acestei biserici, care astăzi se pierde în vidul în care e lăsată biserica în lumina orbitoare a soarelui» ⁶³.

Palatul episcopal situat ceva mai în afară de latura de răsărit a fostei incinte, a cărui construcție a început la 13 octombrie 1886, e departe de a crea atmosfera și decorul mînăstiresc al fostelor chilii și clădiri ridicate în jurul minunatei biserici a lui Neagoe.

Un specialist în istoria artei ca Louis Réau, profesor la Sorbonna, se exprimă astfel despre restaurarea Bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș: «E un curios și misterios edificiu. Totul este deosebit în această biserică. Din nefericire, biserica feerică de la Argeș, care era, e adevărat, foarte stricată, a fost victima unei restaurări abile, în secolul al XIX-lea, dar prea radicale, care a fost încredințată... arhitectului francez Lecomte du Noüy, elevul lui Viollet le Duc... Portretele sînt zugrăvite de Jean Lecomte du Noüy, fratele arhitectului ...într-un decor somptuos, din nefericire prea modern, în care nu s-ar recunoaște meșterul Manole, dacă ar învia» ⁶⁴.

Se poate spune că interiorul bisericii reconstruit de Lecomte du Noüy nu mai redă atmosfera timpului lui Neagoe Basarab. Mobilierul bisericii din timpul ctitorilor, din care de-a lungul secolelor nu mai rămăsese mult, din cauza incendiilor, nu mai păstrează azi nici o piesă originală.

62. N. Gabrielescu, *Restaurarea monumentelor istorice. Răspuns la raportul d-lui Révoil*. Datat din Sinaia la 20 Iunie 1890, Iași, 1891; H. Révoil, *Restaurarea monumentelor istorice. Rapoarte despre catedrale și reședința episcopală de la Curtea de Argeș, bisericile Trei Ierarhi și Sfîntul Nicolae* — Iași, București, 1890.

63. V. Drăghiceanu, *Curtea de Argeș, Călăuza vizitatorului monumentelor orașului*, București 1924, p. 16. 64. L. Réau, *L'Art roumain. In colecția N. Dufourq*, Paris, 1946, p. 36 și 38.

Restaurarea lui Lecomte du Nouÿ însă, realizată în condiții tehnice excelente, a salvat monumentul de la distrugerea care-l amenința, iar acest fapt constituie meritul său incontestabil.

Ceea ce a mai rămas din mindra ctitorie a lui Neagoe Basarab sînt pietrele de pe morminte cu pisaniile lor, dar unele din acestea, din cauza reparațiilor făcute în decursul timpului, precum și din cauza jafurilor, au fost puse pe alte morminte decît cele pentru care fuseseră destinate la început. Mormintele au fost profanate cu mult înainte de restaurarea lui Lecomte du Nouÿ. Dovada o constituie faptul că la deschiderea lor, făcută în ziua de 22 mai 1883, în mormintul Platonidei, care e numele de călugăriță al doamnei Despina-Milița, soția lui Neagoe, s-a găsit o bucată din lespeda funerară a lui Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe Basarab.

În nartexul sau pronaosul bisericii, s-au găsit douăsprezece morminte, zece în partea dreaptă și două în partea stîngă.

E de regretat lipsa de seriozitate în cercetarea și așezarea mormintelor, care la restaurarea lui Lecomte du Nouÿ n-au mai fost puse în ordinea în care au fost găsite.

Mormintele se aflau în ordinea aceasta:

În partea dreaptă a pronaosului, lîngă zidul care desparte naosul de pronaos, sînt mormintele celor trei copii ai lui Neagoe: *Petru*, *Ion* și *Angheлина*, decedați în fragedă vîrstă. În viață au rămas trei copii: Teodosie, Stana și Ruxandra, care au murit în vîrstă matură.

Imediat la capătul copiilor, se află mormintul lui *Neagoe Basarab*, decedat la 15 septembrie 1521, care se pare că s-a păstrat neatins de profanatori.

La dreapta mormîntului lui Neagoe, lîngă peretele dinspre miazăzi al pronaosului se află mormintul fiicei sale *Stana*, căsătorită în 1526 cu voievodul Moldovei Ștefăniță (1517—1527), fiul lui Bogdan și nepotul lui Ștefan cel Mare, care, la moartea soțului ei a îmbrăcat shima monahală sub numele de *Sofronia*, decedată la 8 februarie 1531. Osemintele ei par să fi fost aduse de sora ei mai tînără, Ruxandra și îngropate în biserica de la Argeș, alături de mormîntul tatălui ei, Neagoe Basarab.

Aceste cinci morminte au fost lăsate la restaurarea din 1875—1886 la locurile lor.

La capătul lui Neagoe, urma mormîntul voievodului *Radu de la Afumați*, care a fost mutat în partea stîngă a pronaosului. S-a păstrat deasupra mormîntului lespeda cea veche cu minunata ei dantelărie originală.

Pe peretele din dreptul mormîntului sînt zugrăviți Radu de la Afumați și soția sa Ruxandra, fiica cea mai mică a lui Neagoe Basarab. Viteazul voievod Radu de la Afumați a fost asasinat barbar, împreună cu fiul său Vlad, la 2 ianuarie 1529, la Rîmnicu-Vilcii, în biserica Sfinții Arhangheli de pe dealul Cetățuiei, de boierii răzvrățiți în frunte cu Neagoe vornicul și Drăgan postelnicul. Trupul său a fost adus și înmormîntat la 4 ianuarie 1529 în biserica Mînăstirii Curtea de Argeș, căreia i-a făcut pictura. Capul său ca și al fiului său Vlad au fost trimise de răzvrățiți la Constantinopol.

La dreapta mormîntului lui Radu de la Afumați, lângă peretele de miazăzi al pronaosului, se afla mormîntul *monahiei Platonida*. La restaurarea lui Lecomte du Noüy, a fost aruncat afară din biserică, neștiindu-se că acesta este mormîntul soției lui Neagoe, evlavioasa doamnă Despina-Milița, despre care se spune că, pentru ridicarea sfîntului locaș și-a jertfit bijuteriile și podoabele sale. E cu atît mai regretabil că mormîntul darnicei, jertfitoarei și pioasei doamne Milița-Despina, n-a fost păstrat în biserică la locul cuvenit. În urma întîmplărilor tragice din familia ei, moartea lui Neagoe în 1521 și a fiului ei Teodosie la Constantinopol în 1522, pe care-l iubea atît de mult, doamna Milița-Despina s-a călugărit, luînd numele de *Platonida*, apoi a pribegit mulți ani prin Transilvania și a decedat de ciumă la 30 ianuarie 1554, la Sibiu. Osemintele ei au fost aduse, doi ani mai tîrziu, în 1556, de mitropolitul Anania al Ungrovlahiei (1554—1556), în timpul lui Pătrașcu cel Bun (1554—1557) și așezate lângă mormîntul ginerelui ei Radu de la Afumați și la căpătiul fiicei sale Stana-Sofronia.

După mormintele lui Radu de la Afumați și al monahiei Platonida — respectiv al doamnei Despina-Milița, urma mormîntul *mitropolitului Anania* și al *jupîniței Kiajna*, soția lui Ivașco vel Armaș, decedată la 5 octombrie 1641. Și aceste două morminte au fost scoase afară din biserică.

În partea stîngă a pronaosului, se aflau două morminte, unul al lui *jupan Constantin*, fiul lui Preda Spătarul, repausat la 10 decembrie 1640 și al unei necunoscute. Ele au fost desființate, iar în locul lor, a fost mutat din dreapta pronaosului *mormîntul lui Radu de la Afumați*. Astfel, la restaurarea lui Lecomte du Noüy au fost păstrate doar șase morminte, care aparțin familiei lui Neagoe, cinci în dreapta pronaosului și mormîntul lui Radu de la Afumați, în stînga.

În dreapta pronaosului lângă peretele de vest, au fost puse mormintele regelui Carol I († 11 octombrie 1914) și al reginei Elisabeta († 18 februarie 1916). În mormîntul reginei Elisabeta, au fost depuse și osemintele fiicei lor, principesa Maria, decedată în vîrstă fragedă.

În partea stîngă a pronaosului, lângă peretele de vest, se află mormintele regelui Ferdinand († 20 iulie 1927) și al reginei Maria († 18 iulie 1938).

Inscripțiile de pe mormintele găsite în biserica lui Neagoe Basarab, sînt următoarele:

Lîngă zidul despărțitor dintre pronaos și naos, la mijloc, pe lespede de piatră care acoperă mormîntul celor trei copii ai lui Neagoe, *Petru, Ion și Anghelina*, îngropați unul peste altul, se află cea mai veche inscripție sepulcrală în limba slavonă din biserica lui Neagoe, împărțită în trei cîmpuri, dar ea nu ne dă anii morții copiilor, avînd următorul cuprins în limba romînă. În dreapta:

«A încetat din viață robul lui Dumnezeu *Io Petru Voievod*, fiul lui *Io Basarab Voievod* și al Doamnei lui *Despina*, în luna lui iunie? 15»;

La mijloc: «A încetat din viață robul lui Dumnezeu *Io Ion Voievod*, fiul lui *Basarab Voievod* și al Doamnei lui *Despina*, în luna noiembrie 27 de zile;

În stînga: «A încetat din viață roaba lui Dumnezeu *Anghelina*, fiica lui *Io Basarab Voievod* și a Doamnei lui *Despina*, în luna lui august 3 zile».

Se crede că copii au murit în urma sfințirii bisericii între anii 1517—1519.

Piatra de mormint a lui *Neagoe Basarab* este bogat ornamentată cu zece rozete așezate în jurul unei rozete mari, sculptată în solzi, amintind floarea de crăiță, avînd la mijloc o cruce cu două brațe. Pe marginea lespedei se desfășoară inscripția slavonă, care are următorul cuprins în românește:

«A răposat robul lui Dumnezeu Io Neagoe Voievod și domn a toată Țara Românească și a părților dunărene, în luna lui septembrie 15 zile, anul 7029 (1521), crugul soarelui 26, crugul lunii 15, temelia 18. A domnit 9 ani și jumătate. Și rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădui să vie după noi, să păzească adăpostul acesta mic și locașul oaselor mele ca să fie nestricat».

Pe piatra de deasupra mormintului *Stanei-Sofronia*, soția lui Ștefăniță Vodă al Moldovei, așezat în pronaos la dreapta mormintului lui Neagoe, se află o inscripție slavonă, cu următorul cuprins în românește:

«A răposat roaba (lui Dumnezeu) *Doamna Stana*, fiica lui Io Basarab Voievod și a Doamnei lui Despina, și a fost Doamna lui Io Ștefan Voievod, iar la moarte a luat shima îngerească și i s-a zis numele ei: *călugărița Sofronia*, în anul 7039 (1531), luna lui februarie 8 zile».

Piatra de mormint a voievodului *Radu de la Afumați*, fără îndoială, unul din cei mai mari viteji și apărători ai neamului românesc, în vremuri de cumplită încercare, al cărui mormint a fost mutat din dreapta pronaosului în stînga, este cea mai frumoasă din cite se află astăzi pe mormintele domnilor și prezintă un mare interes istoric și decorativ. Cîmpul ei interior este împărțit în două registre: pe cel superior este sculptat chipul voievodului erou, călare, cu buzduganul în mînă, cu faldurile mantiei aruncate în vînt, așa cum alerga el contra cötropitorilor turci în lupte. În registrul inferior, sînt înșirate în ordine cronologică, ca într-o pagină de cronică cele douăzeci de lupte purtate de viteazul domn în scurta și frămîntata lui domnie (1522—1529).

În jurul chenarului, format dintr-o împletitură de ornamente în formă de cerculețe înlanțuite, se află inscripția slavonă, cu următorul cuprins în românește:

«A răposat robul lui Dumnezeu și mult milostivul Io Radu Marele Voievod și Domn a toată Țara Românească și a părților dunărene, fiul marelui și (prea bunului) Radu Voievod, în anul 7037 (1529), luna lui ianuar, 4 zile, crugul soarelui 7, indicația 3.

Pe cîmpul interior din registrul inferior al lespedei, se află înșirate războaiele purtate de viteazul domn în ordinea aceasta:

«Să vă fie știute războaiele ce vă voi povesti, pe care le-am făcut eu: cel dintîi război cu agarenii (turcii), al doilea la Gob(avi), al treilea la satul Ștefani lingă Neajlov, al patrulea de la C(lejani), al cincelea la Ciocănești, al șaselea la cetatea București, (al șaptelea la cetatea Tîrgoviște), al optulea la riul Argeșel, al noulea la (satul Plătărești), al zecilea la (A)lămănești, pe Teleorman, (al unsprezecelea, cel mai iute și virtos) din toate războaiele, la Gruma (zi cu 7 sangeacuri), (al doisprezecelea) la Nicopol, al treisprezecelea la Șiștov, (al patrusprezecelea) la cetate la Poienari, cu horanii (ță-

rării?), al cincisprezecilea la Gherghița, (al șasesprezecilea iar la București, al șaptesprezecilea la oraș la Slatina, al optsprezecilea (la cetatea București), cu Vladislav Voievod, al nouăsprezecilea la satul Rucăr, al douăzecilea la Ditrih (Didrih). Atunci ne-a dăruit (Dumnezeu cu stăpînire și schiptru, și m-au încins cu caftan mohorit (de porfiră) și cu cunună m-au încununat și cu cinstea bogăției și cu multă mărire de dar aducătoare și cu mulțimea oștilor fiind înconjurat) și la mulți am întins mîna de ajutor cu îndurare. Acum zac singur aici în mormînt mic, așteptînd glasul arhanghelului, cea de pe urmă trîmbiță, învierea a toată lumea, prefacerea stihilor. Rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădui să vie după noi să păzească acest mic adăpost și casă a oaselor mele, ca să fie nestrîcat».

Ruxandra, fiica mai mică a lui Neagoe Basarab, soția lui Radu de la Afumați, s-a căsătorit apoi, a doua oară, cu voievodul Țării Românești Radu Paisie (1535—1545).

Pe piatra de mormînt a *Doamnei Despina-Milița*, soția lui Neagoe, în călugărie cu numele de Platonida, care se află astăzi la Muzeul de artă religioasă din București, se află următoarea inscripție slavonă cu următorul cuprins în românește:

«A răposat roaba lui Dumnezeu *Doamna călugărița Platonida* și s-a săvîrșit la Sibiu, în anul 7062 (1554), luna ianuarie 30 de zile. Și după doi ani a adus-o prea sfințitul mitropolit Anania».

În interiorul pronaosului, în partea dreaptă, lingă peretele de vest se afla mormîntul *mitropolitului Anania*, pe a cărui piatră se afla scrisă greșit, fără anul morții și cu totul confuză o inscripție în slavonește, cu acest cuprins în românește:

A răposat roaba lui Dumnezeu Doamna a prea sfințului mitropolit chir Anania al Țării Românești, în anul 70... , luna..., crugul soarelui..., crugul lunii..., epacta... temelia...». Diferitele interpretări care s-au dat acestei pisanii pline de confuzii n-au ajuns la rezultate clare. Este posibil ca mormîntul acesta să nu aparțină mitropolitului Anania (1554—1557), care în 1556 a adus de la Sibiu osemintele doamnei Despina-Milița, în călugărie monahia Platonida, spre a fi înmormîntate în ctitoria ei de la Argeș, între altele pentru faptul că un mitropolit nu putea avea «doamnă». Dl. Emil Lăzărescu crede că «doamna mitropolitului Anania», al cărui nume de botex nu este indicat și căreia nu i s-a mai completat pe piatra sepulcrală data morții, este *Ruxandra*, fiica mai mică a lui Neagoe Basarab, căsătorită mai întîi cu Radu de la Afumați, apoi cu Radu Paisie⁶⁵.

Alți istorici socotesc că nu se știe sigur dacă doamna Ruxandra a murit în țară sau în exil, împreună cu soțul ei de-al doilea, Radu Paisie.

Tot în partea dreaptă a pronaosului, lingă zidul de vest se afla și mormîntul *Cheajnei*, soția vel armașului Ivașco din timpul lui Matei Basarab, a cărei piatră sepulcrală avea următoarea inscripție în românește:

«Supt această piatră odihneascu-să oasele roabei lui Dumnezeu *jupăniții Cheajnii* carea au fostu jupăneasa jupanului Ivașco vel Armaș și se-au pristăvitu în zilele răposatului Domn Io Mateiu Voievod Basarabu, vă meas. oct. vă 5 dni vleat 7150 (1641).

55. E. Lăzărescu, *Biserica Mănăstirii Argeșului*, p. 17.

Piatra de pe mormîntul lui *Constantin*, fiul lui Preda Spătarul, care se afla în partea stîngă a pronaosului, în locul în care e astăzi mormîntul lui Radu de la Afumați, purta inscripția următoare, jumătate slavonește, jumătate românește:

«A răposat robul lui Dumnezeu dumnealui Constantin — *fiul Predei Spătar și muma lui Stanca*, fata log. Prăvului ot Ruda. nepot Bădicănelui, în zilele lui Io Matei Voievod. Scris în luna decembrie 10 zile, în anul 7149 (1640), iar de la Nașterea lui Hristos 1607 (sic!). Și pentru pomeana părinților și a lui și a morților lui au lăsat aici în sfînta mănăstire: Șegarcea, jumătate sat, partea lui toată, care iese la gura Oltului și partea de la Stîlpi, de jos de București, care a fost al moșe-sa Grăjdana».

Pietrele de mormînt a mitropolitului Anania, a jupănesei Cheajna și a lui Constantin, fiul lui Preda Spătarul, sînt pierdute, sau poate rătăcite cine știe pe unde.

Pe piatra sepulcrală, așezată pe mormîntul unui negustor necunoscut din Argeș, care se afla în afara bisericii, se putea citi următoarea inscripție în românește:

«Supt această piatră odihnescu-se osele robului lui Dumnezeu Ioana sinu *jupan Pătru cupețu* ot Argeșu, care s-au prestăvit la leat 7255 (1747), avg. 25, și au lăsat sfîntei minăstiri partea lui de moșie de Cerbureni».

Tot în afara minăstirii se afla și mormîntul monahului *Ioanichie Berindescu*, pe a cărei piatră se afla următoarea inscripție în românește:

«Iunie 29, leat 7264 (1756) s-au prestăvit și robu lui Dumnezeu *Ioanichie monahu Berindescu*, și s-au îngropat aici în minăstire, și au lăsat sfîntei mănăstiri moșia Turburia (dincolo de Căpățineni-Argeș) și doao roate de moară în orașu Argeșului».

În curtea Minăstirii Curtea de Argeș, se află o troiță ridicată în 1661 de egumenul Theodosie, viitorul mitropolit al Ungrovlahiei (1668—1672; 1679—1708), în amintirea morții egumenului Ștefan, decedat de ciumă, avînd următoarea inscripție în românește: «Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvirșirea Duhului Sfînt, amin. Ridicatu-s-au această sfîntă cruce întru pomenirea marelui mucenic Gheorghie, în zilele creștinului Io Gligore Ghica Voievod, cu blagoslovenia mitropolitului Chir Ștefan și cu toată nevoința igumenului Theodosie, cu toată cheltuiala mănăstirii: într-aceia vreme fost-au înfricoșata ciumă în toată țara și la această minăstire încă s-au petrecut Ștefan egumenul de această moarte: vecinica lui pomenire... 7170 (1661)»⁶⁶.

66. Pr. R. Ilie, *art. cit.*, p. 589—593; V. Brătulescu, *Frescele din Biserica lui Neagoe de la Argeș*, p. 10—20; Gr. Ionescu, *op. cit.*, 143—148; T. Pallade, *Radu de la Afumați*, București, 1939, p. 65, 89. Fr. Jaffé, *op. cit.*, p. 109—11 și 119; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 146—152; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 42—63; P. Năsturel, *Invățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisanilor de la biserica Minăstirii de la Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1960), nr. 1—2, p. 12—23.

Pentru Despina-Milița, soția lui Neagoe vezi: I. C. Fililiti, *Despina, princesse de Valachie, fille prêsămée de Jean Brankowitch*, în «Revista istorică română», I (1931), fasc. 3, p. 241—250. Al. Lapedatu, *Mormîntul Doamnei Despina*, în «Revista Istorică Română», VII (1921), nr. 1—3, p. 23—26.

Pentru Mitropolitul Theodosie al Ungrovlahiei, fost egumen la Argeș, vezi: Pr. N. Șerbănescu, *Mitropolitul Teodosie al Țării Românești*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 5—6, p. 331.

Restaurarea bisericii lui Neogoe Basarab, făcută de Lecomte du Nouÿ s-a păstrat în condiții destul de bune pînă în timpul nostru. Din 1965, observîndu-se unele stricăciuni la acoperiș, la turla, bolți, și la unele ornamente interioare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, cu rîvna pe care o are pentru păstrarea vechilor monumente bisericesti ale poporului român, a început, primind și ajutorul Direcției Monumentelor Istorice, să facă reparațiile trebuitoare.

În cursul istoriei, Mînăstirea Curtea de Argeș a jucat un rol de seamă în evoluția arhitecturii și artei bisericesti românești, contribuind la formarea gustului artistic al poporului român.

Ea a fost în același timp un centru important de păstrare și apărare a credinței strămoșești, nu numai în Țara Românească ci și în Transilvania, unde Biserica Ortodoxă, după încheierea uniației din 1701 cu Roma papală a unui număr dintre români, a primit lovituri grele. În secolele XVII și XVIII, de la Mînăstirea Curtea de Argeș s-au trimis românilor ortodocși din Transilvania, apăsați și înrobiți de silniciile catolicismului, ajutoare și încurajări la rezistență.

Nemaiputînd suporta asuprirea confesională catolică, protopopul Nicolae Pop din Balomir, s-a refugiat în 1748 în Țara Românească. După călătoria făcută la Moscova în cursul anului 1749, îl întîlnim egumen la Curtea de Argeș, fiind ajutat să ocupe acest post de domnul țării Grigore II Ghica (1748—1752). În 1761, egumenul Argeșului, Nicolae Pop din Balomir, a adăpostit pe călugărul Sofronie de la Cioara, care se refugie de asemenea din Ardeal în Muntenia, fiind urmărit de autoritățile austriace pentru lupta dusă contra uniației cu Roma papală. În 1769, domnul Țării Românești, Constantin Mavrocordat (1761—1763) l-a numit egumen al Mînăstirii Argeșului ⁶⁷.

Mînăstirea Curtea de Argeș a fost și un însemnat centru de cultură teologică. În secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, unii dintre călugări și ierarhi, ucenici sau imitatori ai starețului Paisie Velicovschi (+1794) de la Neamț, au copiat, au tradus și tipărit un număr de cărți de cult și de teologie.

Pentru pregătirea viitorilor clerici, la Mînăstirea Curtea de Argeș a funcționat Seminarul teologic «Neogoe Vodă» între anii 1836—1901; 1920—1940; 1946—1948. Seminarul a fost redeschis prin străduința Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian în 1951 și a funcționat aci pînă în 1957, împreună cu Școala de cîntăreți bisericesti, cînd a fost mutat la București ⁶⁴.

Din 1951, Mînăstirea Curtea de Argeș a devenit stavropighie patriarhală, din inițiativa Prea Fericitului Patriarh Justinian și *Centru de îndrumare pastorală și misionară a preoților*, la început din cuprinsul mitro-

67. S. Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, t. II, Sibiu, 1930, p. 198—199, 207, 244—259.

68. C. Marinescu, *Seminarul Curtea de Argeș (1836—1936)*, București, 1936; Econom Stavrofor, George C. Drăgănescu, *Istoria Seminarului din Curtea de Argeș*, Pitești, 1900; Pr. Prof. N. C. Buzescu, *Încăjămîntul religioas seminariilor de azi*, în «Glasul Bisericii», XVIII (1958), nr. 6—7, p. 546—553.

poliilor: Ungrovlahiei, Moldovei și Olteniei, apoi din cuprinsul întregii Patriarhii a Bisericii Ortodoxe Române.

Inscripția pusă la intrarea clădirii cursurilor preoțești spune următoarele:

«Această sfântă, strălucită și mult împodobită Minăstire, vechi scaun episcopal și martoră a multor fapte de seamă din trecutul Bisericii noastre, amintite în parte de slovele pisanilor sale, a trecut în patrimoniul Arhiepiscopiei Bucureștilor, în anul 1951».

«Prea Fericitul Patriarh Justinian a așezat în ea obște de călugări condusă de Arhiepiscop și a rânduit să se țină aici cursurile de îndrumare misionară pentru preoții din eparhiile Mitropoliilor: Ungrovlahiei, Moldovei și Olteniei».

La 1 ianuarie 1959, tot complexul de clădiri al fostei Episcopii a Argeșului a trecut în administrarea *Căminului de Pensii și Ajutorare a Salariaților Patriarhiei Române*, înființată în acest an. Aci s-a organizat un Cămin arhieresc și o Casă de odihnă.

Biserica Minăstirii Curtea de Argeș este socotită și apreciată de marii cunoscători și specialiști în arhitectură și artă ca cel mai frumos, armonicosi și desăvârșit monument ridicat pe pământul românesc, unic prin originalitatea lui arhitectonică în întreaga lume.

«Biserica lui Neagoe-Vodă, zice Jules Brun, nu este totuși o îngrămădire miraculoasă a muntelui Pelion peste Ossa, ca Sfântul Petru din Roma; nu giganții au ridicat bucăți de munte pînă la nouri, ca în Colonia; sudoarea a o sută de mii de oameni n-a cimentat zidurile ei ca în Strassburg; de asemenea nu este aici nici cartea de istorie a unei rase de regi ca Notre-Dame din Paris, sau o necropolă sfântă cum este catedrala din Westminster.

«Dar acest templu proporționat după măsura României, tot așa de fin brodat ca maramele naționale, rezumă secole de istorie. Și cînd vîntul sonor din Carpați suflă, corul său de porumbițe cîntă zelul pios al foștilor voievozi care l-au ridicat»⁶⁹.

Cu toate înriuririle și aporturile străine, biserica Minăstirii Curtea de Argeș are un caracter românesc, este creația originală a geniului poporului român, cu însușiri particulare arhitectonice și stilistice, care nu se mai întîlnesc la monumentele niciunei țări din lume. Ea este pe drept creația și mîndria poporului român și va rămînea fără îndoială una din capodoperele arhitecturii mondiale, care va stîrni totdeauna admirația vizitatorilor.

Pr. Prof. IOAN I. RĂMUREANU

⁶⁹ Jules Brun, *Minăstirea Curtea de Argeș. Curtea de Argeș et sa légende*, I.a., p. 1.

BISERICA MINĂSTIRII CURTEA DE ARGHEȘ

Încă de la întemeierea voievodatelor în Țara Românească, biserici și minăstiri, au fost înălțate «pe văile munților, la adăpost și strîmtori și pe dîmburi de șes», care veacuri de-a rîndul au fost scutul cel puternic de apărare al neamului românesc. În șirul cel nesfirșit de pomelnice ale acestor locașuri sfinte stau scrise cu slovă veche, alături de călugări și mireni, nume de domnitori ctitori de biserici. Dintre aceștia amintim cîțiva: Neagoie Basarab, Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu, în Muntenia; Ștefan cel Mare, Vasile Lupu și Miron Barnovschi, în Moldova.

Aceste locașuri sfinte, prin construcția și arhitectura lor, au creat epoci de glorie, în țara noastră: au creat epoci cunoscute azi sub denumirea de: epoca lui Brîncoveanu, epoca lui Matei Basarab sau epoca lui Ștefan cel Mare. Astăzi, aceste monumente bisericesti, care au mai rezistat încă vremurilor, au devenit prin importanța lor adevărate podoabe ale culturii întregii lumi.

Aruncîndu-ne privirea pe filele Cronicilor prăfuite de vreme vom putea ceti în ele că la 17 august, anul acesta, se împlinesc 450 de ani de cînd «pe pajiștea înflorită de pe malul stîng al Argeșului, tot poporul dreptcredincios, mic și mare, sărac și văduvă, oștean și boier, toți cuprinși de negrăită bucurie și înfocată rivnă creștinească, se adunaseră în zi de sârbătoare. Înaintea lor se înălța mindră și strălucitoare o biserică însemnată, fără potrivă ca frumusețe arhitecturală, fără asemănare ca podoabă»¹. Era biserica Minăstirii Curtea de Argeș care-și aștepta sfințirea ca să fie redată cultului; era ctitoria Domnului Țării Românești, Neagoie Basarab, «cel cucernic, cel religios ca un călugăr și uritor de sînge ca un pustnic»². Ce l-a îndemnat pe Neagoie Basarab să dureze această minăstire? Răspuns la această întrebare aflăm din inscripția bisericii unde el face mărturisirea credinței sale spunînd: «Ciți cu duhul lui Dumnezeu să povățuiesc, sunt fii ai lui Dumnezeu. Iată și eu robul Domnului Dumnezeuului

1. Gr. G. Tocilescu, *Biserica Episcopală a Minăstirii Curtea de Argeș*, București, p. 7.

2. N. D. Popescu, *Meșterul Manole sau fundarea monastirii Curții de Argeș*, București, 1882, ed. II-a, p. 3.

nostru Iisus Cristos. Io Neagoe Voevod, adusumi-am aminte domnia mea, cum că mulți împărați, întru împărățiile acestea s-au sălășluit, ci puțini pe cereasca împărăție o au moștenit-o. De aceea dar, iată și eu nu numai că m-am sirguit a cîrmui această împărăție, ci și pe Domnul din tot sufletul a-l iubi împreună cu fapte bune... Aceste dar văzîndu-le și noi și de dorință și de osîrdie fiind conduși către sfințele și dumnezeestile biserică a le zidi și înălța și înfrumuseța, precum le-au făcut și înălțat și înfrumusețat ai noștri răposaiți moși și strămoși și s-au făcut ctitori. asemenea și noi urmînd lor cu dorință și osîrdie către sfînt și dumnezeesc templu și locaș al Prea Sfintei curatei și preabinecuvîntatei stăpînei noastre de Dumnezeu născătoare și pururea Fecioarei Maria, a preacinstitei Adormiri. pe care am găsit-o domnia mea la Curtea de Argeș, dărîmată și neîntărită și prin darul dumnezeesc și cu inspirația acestei Preacinstitei Maicii Domnului, s-au deschis ochii inimei noastre și am hotărît, acest mai sus pomenit templu de la temelie a-l zidi și a-l înălța și a-l întări. Și i-am mai dărîuit sate și țigani și bălți cu pește și vâmi și vase de aur și de argint și mărgăritar și pietre neprețuite...»³.

Și povestind Cronica anonimă a Țării Românești despre faptele strălucite și pioase ale lui Neagoe Basarab grăește așa despre zidirea Mînăstirii Curtea de Argeș: «Se sparse Mitropolia din Argeș din temelie ei și zidi în locul ei altă biserică, cioplită și netezită și săpată cu flori și au prins pe dinlăuntru toate pietrele una cu alta pe din dos cu scoabe de fier, cu mare meșteșug și au vărsat plumb de l-au întărit și au făcut prin mijlocul tindei bisericii 12 stîlpi înalți, tot de piatră, ciopliți și învîrțiți foarte frumos și minunați, care închipuiesc 12 Apostoli. Și în sfîntul oltar deasupra prestolului încă făcea un lucru minunat, cu turlișoare vărsate, iar ferestrele oltarului și ale bisericii celei de pe deasupra și ale tindei, tot scobite și răsbătute prin piatră, cu mare meșteșug ei făcu și la mijloc o ocoli cu un brîu de piatră, împletit în trei vițe și cioplit cu flori și poleit.

Biserica cu oltarul, dimpreună cu tinda, închipuind sfînta și nedespărțita Troiță. Iar pe desupt streășina cea mai de jos, împrejur a toată biserica, făcu ca o strașină tot din marmură albă, cioplită cu flori, scobite și săpate foarte frumos, ia acoperămintul tot de plumb amestecat cu cositor. Și crucile pe turlle tot poleite cu aur și turllele tot cioplite cu flori și unele făcute sucite și împrejurul boltelor făcute steme de piatră cioplite cu meșteșug și poleite cu aur. Și făcu un cerdăcel dinaintea bisericii, pe patru stîlpi de marmură pestriță, foarte minunat boltit și zugrăvit și învălît cu acela de plumb. Și făcu scară bisericii tot de piatră scobită cu flori și cu 12 trepte semnînd 12 semînții ale lui Israil. Și pardosi toată biserica și tinda și oltarul împreună cu acel cerdăcel, cu marmură albă și le împodobî pe dinlăuntru și pe din afară foarte frumos și toate scobiturile picturilor pe din afară le vâpsi cu lazur albastru, iar florile le polei cu aur.

3. Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940, p. 120.

Și așa vom putea spune cu adevărat că nu este așa mare și sobornică Sionul, carele îl făcuse Solomon, nici ca Sfinta Sofie, care o făcu Justinian, iar ca frumusețe este mai pe deasupra de cât acelea...»

Din însemnările cronicarilor vremii «reiese faptul că pe locul unde s-a ridicat biserica de astăzi a Curții de Argeș, fusese înainte o altă biserică mai veche, mitropolia țării, că temeliiile vechi ale acesteia au fost întrebuințate în construcție». Aceasta o confirmă însuși Neagoe când zice

Biserica Mînăstirii Curtea de Argeș, văzută de la nord-vest

într-una din inscripțiunile citoricești, că a găsit biserica din Curtea de Argeș, «dărimată și nereparată și a hotărît a o rezidi din temelie, a o înălța și a o întări». Piatra a fost adusă de la Albești, de lângă Cîmpulung, iar marmora și mozaicul a fost adusă, cu mari cheltuieli după cît se pare, de la Constantinopol.

Biserica a fost începută în anul 1512 și după multă trudă terminată în anul 1517, însă numai în ceace privește construcția — partea arhitecturală, iar în interior «cîteva picturi murale». El s-a hotărît să ridice această biserică, în locul fostei mitropolii a Argeșului, «de o bogăție uimitoare, cum nimeni nu mai clădise pînă atunci, care să preamărească deapururi numele ctitorului său»: în acest scop el a întrebuițat materialele cele mai bune, fără a face nici un fel de economie. Neagoe Basarab prevăzînd vremuri, de neliniște pentru țară, hotărî să o sfințească chiar în anul 1517, iar «zugrăveala dinlăuntru, începută de dînsul, s-a sfîrșit numai la 1526, patru ani după moartea sa»⁴.

Și voind Neagoe Basarab să dea o cît mai mare strălucire tîrnosirii celui mai grandios monument religios, din Țara Românească, pofți pentru jumătatea lunii august, să vie la sfințire, «toți arhimandriții din muntele cel sfînt al Atonului, toți egumenii de pe la toate minăstirile, patru Mitropoliți, cu Patriarhul Țarigradului în frunte și toți egumenii cu tot clerul din țară. Toți alergară la glasul piosului domn, pentru că sărbătoarea aceea era a Miresei lui Cristos; pentru că în acele timpuri de groaznică asupra, ceace lega strîns toate popoarele creștine ale Orientului subjugat, era Crucea Mîntuitorului Cristos, era credința fierbinte și nestrămutată, că numai prin mila și ajutorința celui Atotputernic, ele vor scutura jugul cel apăsător și-și vor redobîndi libertatea și drepturile pierdute. Sfințirea unei biserici mari la Argeș era o sărbătoare pentru întreaga creștinătate din întreaga Peninsulă Balcanică»⁵.

Iată cum descrie sfințirea bisericii Minăstirii Curtea de Argeș, Gavriil Protul, cel mai mare dintre egumenii de la Sfetagora⁶, care a luat parte la solemnitatea tîrnosirii: «Deci, chemă Domnul și pe Theolipt țarigrădeanul, care iaste Patriarh a toată lumea și cu dînsul patru Mitropoliți: de la Seros, de la Sarde, de la Midia și de la Melichin și veniră și ei și-i primi Domnul cu mare cinste și chemă și pre egumenii din țara sa, pre toți și pre tot clirosul. Și merșeră dimpreună cu Neagoe ighimonul Panonii și cu Macarie, mitropolitul țării, la minăstirea cea nouă și minunată de la Argeș și făcură vecernie și colivă în lauda Preacuratei Născătoarei lui Dumnezeu și dete de luară toți oamenii din colivă, după obicină. Apoi făcu cină ca să se cdihnească oamenii, lăudînd pre Dumnezeu. Iar după cină tocară și făcură denie⁷ toată noaptea Patriarhul și ighimonul, dimpreună cu Mitropoliții care fură ziși, mai sus, cu Protul și cu toți egumenii Agorii și ai țării și se ruga lui Dumnezeu cu rugăciuni și cu cîntări. Iară alți oameni ziceau toți: gospodi pomilui⁸ și sfîrșiră dania, cînd se vărsau zorile.

4. Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 35.

5. *Ibidem*, p. 7.

6. *Sfetagora*, cuvînt românizat din limba slavonă care înseamnă «Sfîntul Munte». Numele popular al Sfîntului Munte este «Sfînta Agura».

7. Priveghere.

8. *Gospodi pomilui* «Doamne miluește».

Deci, dacă trecu un ceas de zi, în luna lui august în 15 zile, traseră clopotele ca să meargă Patriarhul, cu Mitropoliții și cu tot clirosul împreună să tîrnoască biserica. Iar prestolul în oltariu tocmi-l și-l așează însuși Neagoe Vodă cu miinile sale spre sfințiri și așează și făcătoarele de minuni icoane, a lui Pantocrator și a Precistii, în biserică la locul lor, împodobite tot cu aur și cu pietre scumpe: așisderea puse și alte sfinte icoane în biserică, cite încăpură și în tindă printre stîlpi și cele din tindă erau cite cu două fețe și deasupra cu bolte săpate cu meșteșug și poleite și erau acele icoane toate ferecate cu argint curat și poleite cu aur, între care icoane era și chipul Sfintului Nifon, ferecat tot cu aur și cu pietre scumpe înfrumusețat, atît de minunat cît nu poate mintea omului să închipuiască și să spue.

Deci, dacă tîrnosi biserica și așezară toate lucrurile și le sfințiră, odihniră puținel. Și iară merseră la biserică Domnul Neagoe Vodă și Doamna lui, Despina și cuconii care îi dăruise Dumnezeu și toți boiarii, fiind Patriarhul cu Mitropoliții și cu toți egumenii și clirosul în biserică. Iar dacă sfinșiră dumnezeiasca Liturghie făcu Domnul ospăt mare și veselie tuturor oamenilor și-i dăruî pre toți, pre cei mari și pre cei mici, pre săraci și pre văduve, pre mișei⁹ și pre cei neputincioși tuturor cît li se cădea milă le dete. Iar slujba care se făcuse Fericitului Nifon¹⁰ se blagoslovi de Theolipt Patriarhul și de tot soborul să se facă și să se așeze pretutindenea și tocmiră de făcură și slujba sfiției sale, cu vecernie, cu utrenie și cu liturghie. Și puseră pe Kir Iosif să fie arhimandrit într-aceea minăstire nouă și-l blagosloviră să facă liturghie cu bederniță: așisderea toți cîți vor fi cu dînsul, toți să poarte bederniță și blagoslovenie se dete de Kir Theolipt Patriarhul și de tot soborul cum și mai nainte se dedese și se făcuse în Tismana, cu blagoslovenia lui Filotei Patriarhul.

Și tocmi să fie aceste minăstiri amindouă cinstite într-un chip și arhimandrii și scaune mai mari de cît toate minăstirile Țării Muntenesti și de făcu lucrul acesta cu mare legătură și cu groaznic blestem... Aceste toate se așezară cînd fu curgerea anilor 7025, luna lui august 17 zile, în zilele credinciosului Domn Io Neagoe Vodă și a celui Theolipt Patriarhul Țarigradului și a lui Macarie, mitropolitul Ungro Vlahiei, în slava lui Dumnezeu și în frumusețea și lauda a toată Țara Muntenească.

Dirept aceea făcură laudă Domnului și boiariilor și cuvinte de cinste și a toată curtea lui și tuturor oamenilor țării. Deci bunul și iubitorul de Cristos Domnul Neagoe Vodă le făcu mare cinste și-i dăruî cu multe daruri și-i lăsară de se duse toți care-și pe la locul său. Iar minăstirea cea nouă din Argeș o îngrădi împrejur cu curte de zid și înlăuntrul curții făcu multe chilii călugărești și o înfrumuseță cu tot felul de trebuință; făcu trepăzărie¹¹ și magherniță¹² magupie și povarnă de olovină¹³, pivniță și

9. Mișei «săraci, sărmani».

10. Moaștele Sfîntului Nifon au fost aduse în țară, de la Muntele Atos, de către Neagoe Basarab cu prilejul sfințirii bisericii Minăstirii Curtea de Argeș.

11. Sală de mîncare într-o minăstire, sufragerie.

12. Cuvînt vechi românesc care înseamnă bucătărie. Mai are înțelesul și de căscioară sau prăvălioară de scinduri.

13. Fabrică de ulei, de spirit sau de rachiu.

clopotniță naltă și puse clopote mari și cu alte frumuseți, cu de toate o împodobii și o făcu asemenea raiului lui Dumnezeu, iar în mijloc era acea casă dumnezească stînd ca și pomul cela al vieții, ce însă nu așa că dintr-aceia mîncară strămoșii noștri poama morții, iar dintr-acesta se mîncă dătătorul de viață trup și singe al Domnului nostru Iisus Cristos care se înjunghie, în toate zilele întru iertarea păcatelor și în viața de veci. Aceasta făcu bunul credincios Domn Io Neagoe Vodă»¹⁴.

Și pentru că în vremuri de averiște era obiceiul ca în mînăstiri să se aducă de către boieri și nobili averi scumpe, pentru a le feri de cotropitori, Neagoe Basarab lăsă poruncă cu blestem, egumenilor și monahilor, trăitori în această mînăstire, că: «dacă cineva din boieri și din nobili va voi să aducă ale lor averi și vase pentru ca să le ascundă în mînăstire, fie chiar și de orice frică, atunci egumenul și monahii să nu le primească în mînăstire, ca să nu fie averi străine în mînăstire, să nu cadă mînăstirea în nevoe. Iar egumenul sau monahul care va primi avere străină să se ascunză în mînăstire să fie proclit și anatema»¹⁵. Gîndindu-se la buna stare a mînăstirii și după moartea sa spune domnilor care vor urma la domnie așa: «te rugăm noi pentru acest din nou zidit templu, pe care l-am înălțat să nu-l lași să fie spre pustiire, ascultînd pe unii grăitori către tine și să nu se atingă mîna ta de comorile și vasele de mai sus¹⁶. să le iai, ci încă bine și domnia ta, după putere să adaugi — dăruiești — pentru ca să nu fie spre batjocura limbilor străine...».

După moartea lui Neagoe Basarab, Radu de la Afumați nepotul său, a terminat și zugrăveala interioară a bisericii, dar în curgerea vremii Mînăstirea Curtea de Argeș a avut multe de suferit: prădăciuni, cum a fost și aceea a lui Gavriil Bathory¹⁷ din Ardeal, «care-i luă și plumbul de pe acoperiș». În 1814 a ars clopotnița și s-a topit clopotul cel mic, împreună cu cel mare: în 1838 un cutremur «sgudui biserica din temelie, mutînd multe pietre din locul lor»; în 1867, luna lui decembrie, un alt incendiu mistui întreg interiorul bisericii și împiedica de atunci de a mai oficia într-însa serviciul divin»¹⁸.

Toate aceste calamități a necesitat, în timp, ca biserica să fie restaurată în multe rînduri. Ultima restaurare, în stil mare, s-a făcut în anul 1886, de către arhitectul francez A. Lecomte du Noüy, cu care ocazie s-a scos o medalie comemorativă, pentru restaurarea și sfințirea bisericii episcopale din Curtea de Argeș, avînd pe una din părți emblema mînăstirii, în jurul căreia scria: «Fondată de Neagoe Basarab — Restaurată de Carol I 1886». La sfințirea Bisericii a venit popor din toate colțurile țării, iar Bardul de la Mircești, Vasile Alecsandri, cu acest prilej, prin pana sa măiastră, a alcătuit în versuri *Legenda sfințirii Bisericii de la Curtea de Ar-*

14. Gavriil Protul, *Viața și traiul sfințirii sale părintelui nostru Nifon patriarhul Tarișgradului*, București, 1888, p. 115, ș. u.

15. *Proclit și anatema*, blestemat, afurisit.

16. Vase de aur și argint, mărgăritar și pietre neprețuite, etc.

17. Ilie Corfus, *O descriere a mînăstirii Curții de Argeș din anul 1813*, București, 1945, p. 47. 18. Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 56.

geș. În această legendă face el un admirabil tablou al celor veniți, la această înălțătoare sărbătoare creștinească, de pe meleagurile românești spunind:

«Din Moldova cea nurlie / Din voioasa Oltenie, / Din întreaga Românie / De prin munți, de pe cîmpii / Din colnice, podgorii / De pe văi cu ape vii / Din orașe, de prin sate / De la schituri depărtate / Și minăstiri neînchinate / Au plecat în cete, cete, / Nalți flăcăi cu negre plete / Roi bălai de mîndre fete».

Apoi întreabă poetul: ce este această lumină? Și immortalizînd răspunsul tot în versuri, spune:

O biserică creștină, / Ridicată din ruină.

Iar în «Oda» alcătuită, tot cu acest prilej, văzînd măreția acestui sfînt lăcaș scrie:

«Privește-n jur, privește-n zare
Umbrele mari a celor morți,
Care-ți trimit o închinare
De pe-ale veșniciei porți.
Mărirea ta este deplină
Geniu a fost meșterul tău
Ești demn de-o nație creștină
Ești demn locaș de Dumnezeu!»!

Biserica Mînăstirii Curtea de Argeș, este «cea mai frumoasă dintre bisericile pămîntului românesc. Elegant proporționată, lucrată din materiale de cea mai bună calitate, împodobită bogat, ea a stîrnit admirația contemporanilor și poate fi considerată, pe drept cuvînt, printre capodoperile arhitecturii din întreaga lume»¹⁹ iar Nicolae Iorga spune că biserica Mînăstirii Curtea de Argeș «este fără îndoială monumentul cel mai curios pe care ni l-a dat veacul al XVI-lea în Muntenia. Puține biserici românești s-au bucurat de atîta faimă și mai ales nici una n-a fost mai cîntată, de legendele populare, ca Mînăstirea Curtea de Argeș»²⁰.

Cu o circulație destul de mare în popor, este și balada Meșterului Manole în care se povestește construirea Mînăstirii Curtea de Argeș; balada «Meșterul Manole», care a rămas în tradiție ca un personaj legendar, «este una din cele mai întinse din literatura noastră populară» înfățișîndu-l «ca cel mai preocupat pentru reușita înălțării construcției»²¹.

Mergînd în căutarea locului pentru ridicarea mînăstirii balada ne povestește că:

«Nouă meșteri mari, / Calfe și zidari
Și Manoli zece / Care-i și întrece
Merg cu toți pe cale / Să aleagă-n vale
Loc de mînăstire / Și de pomenire».

19. G. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea I-a, p. 145.

20. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericilor Românești*, ediția a II-a, vol. I, București, 1939, p. 138.

21. *Meșterul Manole, Balade populare*, București, 1960, p. VII și IX.

Și mergînd Domnul cu meșterii zidari găsește locul unei așezări mai vechi, fosta biserică dintii a Mitropoliei, din Curtea de Argeș, întemeiată de Nicolae Alexandru Basarab, în 1359, despre care balada spune că era:

«Un zid părăsit / Și neisprăvit
La loc de grunduș / La verde aluniș».

La vederea căruia Domnul spune meșterilor, plin de bucurie: «Iată zidul meu / Aici aleg eu / Loc de minăstire / Și de pomenire».

Adresîndu-se celor zece meșteri mari, calfe și zidari Domnitorul le spune:

«Deci voi meșteri mari / Calfe și zidari
Curînd vă siliți / Lucrul de-l porniți,
Ca să-mi ridicați / Aci să-mi durați
Minăstire naltă / Cum n-a mai fost altă».

Frumusețea extraordinară a Minăstirii Curtea de Argeș din timpul lui Neagoe Basarab a stîrnit admirația călătorilor străini încă de prin a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Arhidiaconul Paul de Alep, care a însoțit pe Patriarhul Macarie de Antiohia, într-o călătorie prin țara noastră, între anii 1653—1658, scrie în jurnalul său de călătorie, despre Minăstirea Curtea de Argeș: «Urmînd călătoria noastră ne-am apropiat de tirgul Argeș. Această localitate are nouă biserici. Apoi am trecut prin oraș înainte către minăstire. Deasupra porții minăstirii e clopotnița. Chiliile care alcătuiesc o circomferință sunt înconjurate de o frumoasă clădire de piatră, cu o galerie sus și alta jos. În mijloc stă biserica, un obiect de minunție a minții și fără asemuire printre minăstirile din acest Principat.

În biserica minăstirii se află moaștele unei tinere fecioare martiră, numită Sfînta Filoftea. Noi avurăm norocul să ne închinăm la moaștele ei. Biserica are patru turle, dintre care două deasupra ușii, înalte și rotunde, cu margini spirale și se prezintă privitorului ca și cum ar fi gata să cadă, neputîndu-se vedea de care parte sunt sprijinite. Bolta cea mare deasupra corului e înconjurată cu șaptezeci de balustrade, care se crede că corespunde cu numărul celor șaptezeci de discipoli. Deasupra fiecărei cupole e o cruce; pe laturile bisericii, la fiecare din cele patru unghiuri, este iar cîte o cruce: astfel sunt cu totul douăzeci de cruci. În cei doi pereți mai mici, ai bisericii, cel dinspre sud și cel dinspre nord, se află în fiecare fereastră șase stîlpi de marmură albă; jumătate dintre aceștia se văd chiar pe dinafară. Acești stîlpi se crede că corespund cu cei doisprezece Apostoli, purtînd numele lor. Ei sunt sprijinatorii construcției. Dinaintea ușii bisericii e o frumoasă cupolă pe patru stîlpi de marmură, cu baze de aramă poleită. Împrejurul bolței, la cîte și patru cupole, se reazemă o mare balustradă. Toate sculpturile și ornamentele, de pe pereți și turnurile acestei biserici sunt acoperite cu aur și lapis lazuli²² și cu toate culorile posibil. Pereții sunt peste tot închinși cu un brîu împletit. Ușa este cu două canaturi,

22. *Lapis-lazuli*, o piatră scumpă de un albastru opac.

de proporție mare, lucrată cu măiestrie de meșteri din Constantinopol; pe ușă e scris grecește data clădirii. După ce între pe acea ușă, mai urci trei trepte spre a ajunge la pardoseala bisericii, care e toată de marmură, fină-albă. Biserica se compune din două părți: prima parte care e nava sau amvonul; ea conține doisprezece stilpi groși, de piatră, în spirală, fiecare pereche de aceeași formă. Cei doi, de la ușa exterioară dau între ei trecerea persoanelor care intră în biserică; cei corespunzători sunt dinainte ușii de a doua, adică a ușii despre cor. Apoi patru în partea dreaptă și patru în cea stîngă, ce fac împreună doisprezece, numărul celor doisprezece Apostoli. Între fiecare doi stilpi este câte o pictură de o frumusețe surprinzătoare, pictată pe amîndouă părțile de artiști cretani. În față sunt înfățișați unii martiri călări, iar în dos sunt portretele unor vestite cuvioase. Din spatele coloanelor, la dreapta, sunt mormintele Domnilor Țării Românești și ale ctitorilor minăstirii, cu soțiile lor, iar pe perete sunt zugrăvite portretele lor. Ușa chorei, de marmură albă, largă și frumoasă, acoperită cu o stofă de aur, cusută peste tot cu înfățișarea Adormirii Maicii Domnului. Cortina sau perdeaua altarului e o lucrare foarte frumoasă și în adevăr minunată. Se zice că a fost cusută de mîna Doamnei Voevodului Neagoe Vodă. Cît despre chipul lui Hristos, care este la ușa altarului, e compus din mozaic, așezat pe o placă foarte veche; este chiar acela de care se vorbește în cronicile grecești că a fost mai întîi așezat la fîntina Samariteanului din Sfînta Sofia. Într-un colț al clădirii e o frumoasă capelă cu două cupole, închinată Sfinților Petru și Pavel. Spre a spune totul într-un cuvînt această biserică e o minune în lume»²³.

Profesorul și scriitorul francez J. A. Vaillant, care a fost prin țara noastră între anii 1830—1833, a făcut multe excursii prin Muntenia și Moldova. În țară el a ocupat funcția de educator-perceptor, atît în familia Iordache Filipescu, cît și în familia Mihalache Ghica. Cu ocazia excursiei făcute la Minăstirea Curtea de Argeș, el scrie în jurnalul său de călătorie că acest sfînt locaș «e un juvaer cu care Italia s-ar putea mîndri; e un măr-găritar, un vas ales, o madonă. De trei ori o înconjurăm fără a ne putea sătura ochii»²⁴.

Un alt călător, Roberto Fava, în notele sale de drum scrie și el despre Minăstirea Curtea de Argeș: «Cine face o călătorie în România nu poate să omită de a vizita frumoasa biserică din Curtea de Argeș, unul din cele mai curioase și mai interesante monumente din Europa Orientală».

Ceeace deosebește mai ales această biserică fără pereche, spune Nicolae Iorga, e bogăția împodobirii: la uși, la ferestre, pe linia împletită de trei vițe a colacului de împrejmuire, pe turnuri, dintre care cel din față, au pereți oblici ce nu se mai află pe aiurea. Lazur albastru, aur deasupra florilor de piatră adusesse mindria colorilor, pe lîngă armonia proporțiilor și scumpetea trainică a materialelor. Prin moartea lui Neagoe Basarab s-a

23. Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653—1658*, București, 1900, p. 141 ș.u.

24. Petre Gîrboviceanu, *Monumentele noastre istorice. Biserici și minăstiri. Conferință...* București, 1932, p. 6.

întrerupt, pentru mult timp, «dezvoltarea bisericească proprie, ca și cea artistică, literară și culturală, pe teren bisericesc»²⁵.

Se cuvine deci, să pomenim cu acest prilej și câteva din faptele lui Neagoe Basarab, fost Domn al Țării Românești. El a fost un domnitor cucernic și evlavios. Pașnic din fire și uritor de sînge. În țară, a pus «bună rînduală și odihnă între popor și în biserică și a ținut în frîu boierimea cea gilcevitoare și totdeauna gata de sînge»²⁶. În afara țării, era prieten cu toți vecinii. N-a purtat nici un război în tot timpul domniei, de 9 ani și jumătate. A cheltuit sume mari de bani pentru înfrumusețarea și înzestrarea sfintelor locașuri din Țara Românească, din Moldova și din Transilvania, tipărind și foarte multe cărți bisericești pentru credincioșii din țară și pentru cei din întreg răsăritul ortodox. În Ardeal a clădit biserica românească din Scheii Brașovului, cu hramul Sfîntul Nicolae, iar la Sfîntul Munte Atos, biserica Sfîntul Nifon, terminînd tot acolo, Mînăstirea Cutlumuș. El personal a scris în slavonește «Învățăturile lui Neagoe Basarab către Fiul său Teodosie». Dintre toate acestea cea mai mare operă a lui rămîne construirea Mînăstirii Curtea de Argeș.

El a mutat scaunul mitropoliei, de la Curtea de Argeș la Tîrgoviște și a terminat mitropolia din acest oraș, care era începută de Radu cel Mare: «a săvîrșit canonizarea Sfîntului Patriarh Nifon II»²⁷ la 15 august, Adormirea Maicii Domnului, hramul bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș, moaștele căruia au fost aduse în țară cu mari cheltuieli, din partea lui Neagoe Basarab.

Astăzi, umbrele fericitilor ctitori: Neagoe Basarab și Despina Doamna, Radu de la Afumați și Ruxandra Doamna, precum și ceilalți ctitori scriși în pomelnicele mînăstirii, pentru pomenire la sfîntul jertfelnic, vin între noi și se închină plini de recunoștință, că n-am dat uitării și n-am lăsat să se prăpădească pomenirea ostanelilor lor. Astăzi, umbrele mari a celor morți trimit o închinare, de pe ale veșniciei porți, acestui sfînt locaș, a cărui sfîntire s-a săvîrșit la 17 august, în anul mîntuirii 1517.

Astăzi, cu prilejul sărbătoririi a 450 de ani de la tîrnosirea bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș, spunem și noi, ca și cronicarul de acum aproape o jumătate de veac: «fericiți celce a făcut-o; fericți ceice au lucrat-o». Vrednici de laudă sint toți!

Diac. GEORGE DINCA

25. Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 140.

26. Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 31.

27. *Manual pentru Institutete Teologice*, vol. I, București, 1957, p. 382.

ARTICOLE ȘI STUDII

MINĂSTIREA DE LA ARGEȘ A LUI NEAGOE BASARAB

INIȚIALE DE CARACTER RELIGIOS PE LESPEZILE MORMÎNȚALE OPERA LUI DOBROMIR ZUGRAVUL

Cercetările și săpăturile arheologice de la sfârșitul secolului trecut și cele de la începutul acestui secol au semnalat existența pe pământul țării noastre a mai multor lăcașuri de cult creștine, din secolele al IV-lea, al V-lea și al VI-lea. Înmulțirea cercetărilor din zilele noastre și descoperirile din urmă au adus lumini noi în problema acestor lăcașuri și au lărgit orizontul istoric în ce privește viața religioasă românească, fixând și primele jaloane ale unei vieți chinoviale, în locuri retrase, cum s-a putut constata la Basarabi (Murfatlar) din Dobrogea. De aici aflăm unele date de prin secolul al X-lea, după o inscripție.

Dar, mai aflăm tot despre părțile acestea de loc că, în 1259, deci, cu 100 de ani înainte de înființarea mitropoliei de la Argeș, că Arhiepiscopia Vicinei este ridicată la rang de mitropolie, ceea ce înseamnă că va fi avut o existență ca episcopie de cel puțin 100—200 de ani și prin aceasta ne apropiem de data când ne este semnalată Minăstirea de la Basarabi, stabilind astfel continuitatea vieții românești și sub aspectul religios încă din primele veacuri ale erei noastre.

În 1359, de aici, de la Vicina este adus ca mitropolit al Ungrovlahiei, Iachint și este instalat în Minăstirea de Argeș din marginea capitalei Basarabilor, proaspăt mutată de la Cîmpulung.

Minăstirea lui Neagoe Basarab. — După trecere de mulți ani, vechia minăstire se va fi ruinat și astfel s-a pornit la refacerea ei. Noua construcție prin proporțiile ei, prin eleganța liniilor, prin variația decorației sculpturale, prin strălucirea aurului risipit din belșug, prin decorul pictural interior, prin bogăția odoarelor, a vaselor sfinte de aur și argint, a vestmintelor preoțești, a țesăturilor și broderiilor grele, țesute cu fir de aur și împodobite cu portretele ctitorilor: dvere, poale de icoane, epitafe, epi-

trahile, aere, procovețe etc., datorită dărnicii noilor ctitori, Neagoe Voievod și Despina Doamna au făcut din această ctitorie o minăstire legendară a cărei faimă a trecut granițele Țării Românești chiar de la sfințirea ei, săvârșită cu un mare sobor de clerici străini și români, în frunte cu patriarhul Teolipt al Constantinopolului, în anul 1517.

Gavriil Protul, de la Muntele Atos, uimit de frumusețea lăcașului dumnezeiesc, la a cărui sfințire a luat parte, spune despre biserica lui Neagoe că «*nu-i așa de mare ca biserica lui Solomon, nici ca biserica Sf. Sofia, făcută de împăratul Justinian, dar ca frumusețe este mai presus de acelea*»¹.

Tot așa Paul de Alep care însoțește pe tatăl său patriarhul Macarie, vizitînd-o în ianuarie 1657, rămîne uimit văzînd-o și confirmă cele auzite prin propriile sale mărturii: «*Auzisem de la mulți oameni că în acest ținut al Țării Românești se află o mare mănăstire domnească, a cărei frumusețe arhitectonică n-are egal. Mai auzisem de la niște negustori greci, ce făceau comerț în Țara Francilor și la Veneția că acolo nu este nimic asemenea ei. Se numește mănăstirea Argeș*»².

Semnele de pe pietrele de mormînt: M. A. P. E. B. K. K. A. A. A. A. K. K. K. K. — Pe piatra de mormînt a lui Neagoe Basarab, la baza crucii care împodobeste cîmpul pietrei apare o inițială înflorată urmată de alta, ambele cu semnele prescurtării deasupra. Prima este M a doua este L. Aceasta m-a făcut să cred acum douăzeci și cinci de ani, că ar putea fi monograma meșterului Manole³.

Așa cum sînt făcute legăturile dintre cele două bucle exterioare ale literei M și cele două unghiuri interioare ce leagă aceste bucle care dau un O stilizat socotind ca A dublu, cele două bare verticale cu bucle ca N. Aceleași două bare verticale care alcătuiesc și litera M, socotind și semnele de prescurtare de deasupra literelor M și L ca întregiri ale sunetelor lipsă am dedus că această combinație dă numele meșterului Manole, mai ales că asupra unor atari inițiale se mai oprise cineva. Este vorba de inițialele *M. A. P. E.* de pe piatra de mormînt a lui Matei Basarab de la Arnota și al doamnei Elena, ca și al lui Mateiaș, fiul lor de la Țirgoviste, asupra cărora s-a oprit și Virgil Drăghiceanu în 1914 și a crezut că reprezintă numele sculptorului «polonez» al acestor pietre mormîntale.⁴

Am avut îndoieli asupra interpretării date mai ales că îndată urmau alte două inițiale *r. A.*, pe care le-am interpretat exact fiind în nemijlocită apropiere a căpăținii lui Adam schematizată tot la baza crucii *r. A.*, = *G. A.*, însemnînd *Glava Adama (ГЛАВА АДАМА) căpățina lui Adam.*

1. Victor Brătulescu, *Frescele din Biserica lui Neagoe de la Argeș*, București, MCMXLII, p. 25; Cf. St. Mateș, *Zugravii bisericilor românești*, în Anuarul Com. Mon. Ist. Secția pentru Transilvania, 1926—1928, Cluj, 1928, p. 27. 2. *Ibidem*. 3. *Ibidem*, fig. 3.

4. Victor Brătulescu, *Inițiale și monograme legate de semnul crucii*, în rev. «Mitropolia Olteniei», nr. 7—8/1965, p. 568—586; Cf. Virg. Drăghiceanu, *Morminte domnești: Matei Basarab, Doamna Elena și fiul lor Mateiaș*, în Bul. Com. Mon. Ist., 1914, p. 175 și fig. de la p. 174. La 37 ani după Drăghiceanu. P. Constantinescu-Iași, în «*Influențe ale arhitecturii rusești asupra celei românești*», București, 1951, p. 37 și nota 2, citind A în loc de L (Λ cirilic e un A fără bara transversală) a dat numele MAPI.

Locul pe care a fost răstignit Iisus era numit *locul căpăținii*, de unde, prin asociere cu coborîrea lui Iisus la iad și ridicarea lui Adam și a Evei, s-a zis că acolo este căpățina lui Adam. Îndoiala mea a fost întărită și de faptul că inițialele acestea apar și pe alte pietre mai tîrziu. Dar cum meșterii pietrari aveau semnele lor speciale am scotit că acest semn este al meșterului cărturar creator de școală, Manole⁵.

Am omis atunci să adaug și să fac apropierea între meșterul Manole și arhitectul Manolli, despre care Tocilescu spune că sultanul Selim, însărcinînd pe Neogoe să-i facă o moschee în Constantinopol, acesta ar fi durat-o singur sau ajutat de arhitectul Mānolli de Nicosia, Neogoe însuși fiind priceput în arhitectură pe care o învățase cît a stat ca ostatec la curtea sultanului Selim (Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 37).

M. A. P. S. ; Γ. Δ. ; Κ. Κ. Κ. ;

A. A. A. A. ; Κ. Κ. Κ. Κ. ; Θ. Θ. Θ. Θ. ; Χ. Χ. Χ. Χ.

În articolul nostru: *Inițiale și monograme legate de semnul crucii*, în revista «Mitropolia Olteniei» nr. 7—8 (iulie-august) 1965, p. 568—586, am reluat și formula M. A. P. S. citînd, așa cum era firesc pe diaconul N. M. Tuță și pe Constantin George Munteanul care dăduseră interpretarea exactă în 1943. Cu acest prilej am analizat și am deslegat și alte semne rămase «enigmatice» pentru toți cercetătorii anteriori chiar pentru un studiu așa de documentat, cum este studiul de care va fi vorba îndată.

În același an, 1965, a apărut un studiu condensat și bine documentat al lui I. C. Chițimia în care autorul vorbind de formula M. A. P. S. spune: «*încercăm să dăm deslegare exactă*» (p. 299). deși deslegarea exactă fusese dată cu 22 de ani înainte de autorii citați și de noi și de I. C. Chițimia, Diac.

5. La un an după tipărirea cărții noastre. *Frescele din Biserica lui Neogoe de la Argeș*, a apărut teza de doctorat a Diac. Nica M. Tuță, *Sfîntul Antimis*, București, 1943, în care se dădea explicația exactă a semnelor M. A. P. S. În același timp în «Revista Istorică», an. XXIX, 1943, p. 151—158, întemeiată de marele istoric N. Iorga, apărea articolul lui Constantin George Munteanul. *Un antimis rar la mănăstirea Brădetul (Argeș)*, p. 157. Vom arăta în altă parte discuțiile stîrnite de interpretarea dată semnelor M. A. P. S. Pentru a ușura urmărirea acestei discuții o redăm în rezumat.

I. D. Ștefănescu, într-o recenzie apărută în revista Istorică Română 1943, p. 110—111 se mulțumește să observe că sînt semne obișnuite pe pietrele funerare folosite pînă în secolul al XVIII-lea și mai tîrziu, nu le dă însă nici o interpretare și nu spune nimic de reproducerea în culori a frescelor de la biserica lui Neogoe, date în condițiuni tehnice deosebite pentru prima dată. Semnele respective le-a mai întîlnit autorul și în lucrarea sa din 1944, «*Autels, tissus et broderies liturgiques*», dar le-a lăsat fără nici o lămurire, după cum tot fără vreo lămurire, a lăsat și traducerea în grecește a cuvintelor ce reprezentau în slavonește formula M. A. P. S. (fig. 8 și 14), adică M. K. P. S. din fig. 13. Și cele slavone și cele grecești le-ar fi aflat tîlmăcite în cartea Diac. N. M. Tuță

Petre Năsturel, în cele două recenzii, una în «Revue des études byzantines», 1947, p. 262, alta în «Romanoslavica», IV, 1960, p. 270 nr. 6, comentează semnele M. A. P. S. fără a da și deslegarea.

M. Gorescu socotește că este o formulă de rugăciune pe care o tîlmăcește: «*Milostivește, Doamne, pe robul tău ca pe capul lui Adam*» (Revista Fundațiilor, decembrie 1943, p. 699—700).

M. Berza crede că ne aflăm în fața «unei formule invocatoare». în *Revue historique du sud-est européen*, XXI, 1944, p. 272.

Em. Condurachi vorbește de interpretarea noastră fără vreun comentariu. în *Balkanica*, VII, 1944, p. 295

Pentru o parte din mențiunile de mai sus a se vedea lucrarea documentată a lui I. C. Chițimia, *Considerații referitoare la interpretarea formulei slave M. A. P. S.*, în «Romanoslavica», XII, Filologia, 1965, p. 299—306.

N. M. Tuță și C. G. Munteanu; deci cu trei ani înainte de a i se cere de «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», în 1946⁶.

«Formula» **М. А. Р. Б.**, fără a forma obiect de discuție, a fost rezolvată în 1943 de Diac. N. M. Tuță și Constantin George Munteanu, independent unul de altul. Studiul mai amplu cerut în 1946 lui I. C. Chimiția a apărut în 1965, în același an în care a apărut și explicația celorlalte semne «enigmatice», publicat de noi în revista citată. Pentru marele interes pe care îl prezintă aceste semne, le reiau rezumativ în rîndurile ce urmează, după care voi mai adăuga o altă serie aflată pe unele cruci din părțile Muscelului.

Pentru început să luăm semnele **А. А. А. А.** și **К. К. К. К.** socotite «enigmatice». Iată tălmăcirea lor după cheia aflată de mine într-un manuscris slavon de la Mănăstirea Neamț și publicată în revista «Mitropolia Olteniei», citată mai sus. Formula se întregește așa: a) **ДРЕВО ДАРУЕТ ДРЕВНѢ ДОСТОЯНІЕМ** (Lemnul dăruiește vrednicia veche (averea, moștenirea); b) **ДРЕВО ДОБРО ДОСАДА ДІАВОЛѢ** (Lemnul buna sau marea supărare a diavolului). Lemnul este dat cu înțeles de cruce deci.

Formula **К. К. К. К.** — **КРЪ КРЪНОСТЪ КОНСТАНТИНС КЕЪРЪ** are o singură semnificație: *Crucea tăria lui Constantin pentru credință*⁷. Asu-

6. Ceea ce este foarte prețios pentru noi, — pe atunci conform legii, directorul publicațiilor Comisiunii Mon. Istorice, fiind și secretarul acestei Comisiunii între anii 1938—1948, este că, în calitate ce o aveam, nu am cunoștință să-i fi cerut asemenea deslegare de formule și era firesc să fie așa ca unul care am urmărit paralel și deslegarea altor semne pe care deslegare am dat-o integral în 1965, odată cu reproducerea formulei **М. А. Р. Б.**, aflată în 1943 de cei doi citați mai sus: Diaconul Nica M. Tuță și Constantin George Munteanu. Este drept însă că în acea vreme funcționa, fără o bază legală și un comitet de conducere al Bul. Com. Mon. Ist., care figurează pe coperta acestei publicații mai mult ca decorație repetată, deoarece membrii Comisiunii apăreau în mod obișnuit pe coperta publicației, odinioară în frunte cu președintele, strălucitul istoric Nicolae Iorga. Este iarăși drept că, acest comitet decorativ apare după moartha ilustrului dispărut, probabil ca un omagiu postum adus de cei care figurau și fără obligația de a colabora efectiv și de a ajuta cu studii și articole, această publicație. Pe cit înțeleg din nota 5, de la aceeași pagină, «arhitectul prof. Horia Teodoru» care nu era «membru atunci în Comisia monumentelor istorice», și n-a fost niciodată, ci numai șeful serviciului tehnic al Comisiunii, făcînd parte din serviciile de sub conducerea noastră dar care figura și el ilegal în comitetul alcătuit împotriva legii de conservare a monumentelor istorice din 1919, printr-un abuz frecvent pe acele vremuri, după năpraznica dispariție a fostului președinte, N. Iorga, e cel cu ideea.

Ca să fim clari, legea de conservare a monumentelor istorice din 1913 prevedea un comitet de conducere care figurase și anterior. Legea publicată în Mon. Oficial, nr. 82 din 29 iulie 1919, desființa însă Comitetul prevăzut de legea din 1913 și conform art. 9 îl înlocuia printr-un director. Acesta urma președintelui, care era ales pe trei ani, directorul publicațiilor nefiind limitat în timp, dar întîmplător era și secretarul Comisiunii. Din 1923 pînă în 1938, director al publicațiilor Com. Mon. Ist. și al Buletinului, deci, a fost Virgil Drăghiceanu iar din 1938 pînă în 1948, semnatul acestor rînduri.

Aceasta este adevărul în ce privește conducerea și colaborarea la Bul. Com. Mon. Ist. a cărui grijă deosebită a purtat-o pînă la năpraznica lui moarte, din noaptea de 27—28 noiembrie 1940, de-a pururea regretatul mare învățat Nicolae Iorga.

7. Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 573. Cea de a doua tălmăcire a formulei **А. А. А. А.** amintește cîntarea de laudă adusă crucii în care este cuprinsă și formularea *Crucea rană veșnică diavolilor*. Cîntarea aceasta se aude după *sveitina* (luminînda) expostilările de la cele trei mari sărbători de peste an, închinate crucii: 14 septembrie (Inălțarea sau Aflarea Sfintei Cruci, — popular *Cristovul viilor*), Dumineca a treia din Postul Mare și ziua de 1 august.

pra acestor semne și asupra altora aflate pe de o parte și de alta a crucii sculptată pe piatra de mormint, care acoperă mormintul lui Stepan (cu p. nu cu f), marele ban al Olteniei, în biserica Minăstirii Bucovăț, din marginea Craiovei, unde Stepan este ctitor, vom stărui reproducînd tîlmăcirea dată în revista citată, pentru înlesnirea celor ce se vor ocupa cu această problemă, precum am arătat mai sus.

Înainte de a trece mai departe să ne oprim asupra lămuririlor date în studiul mai larg al lui I. C. Chițimia, în ce privește inițialele: θ . θ . θ . θ . și χ . χ . χ . χ . După învățații pe care îi citează, aceste inițialele θ . θ . θ . θ . «ar ascunde inițialele unor cuvinte luate din scrisoarea lui Iisus către Avgar»: $\Theta \epsilon \omicron \upsilon \theta \acute{\epsilon} \alpha \Theta \epsilon \iota \omicron \nu \Theta \alpha \upsilon \mu \alpha$, traduse astfel: «*minunea sfîntă a Dumnezeirii*», iar χ . χ . χ . χ . s-ar tîlmăci: $\chi \rho \iota \sigma \tau \omicron \chi \rho \iota \sigma \tau \iota \alpha \nu \omicron \iota \varsigma \chi \alpha \rho \iota \xi \epsilon \tau \alpha \chi \alpha \rho \iota \nu$ (Hristos singur a hărăzit creștinilor fericirea).

I. C. Chițimia crede că aceste semne sînt de origine bizantină și s-au trecut automat pe crucile slavilor, cu schimbarea explicabilă a lui Θ în Δ și a lui X în K^8 . După cit se știe Θ la slavii răsăriteni (la ruși) a trecut supt forma Φ iar celelalte două semne și X și K își află explicația pe care am dat-o și ca urmare sînt slavone și au trecut și la noi, deci formulele χ . χ . χ . χ . și κ . κ . κ . κ . nu sînt enigmatice, și nu și-au pierdut înțelesul din grecește, ci sînt slavonești și își au și explicația lor pe care am

mai dat-o și în 1965. Iată și tîlmăcirea acestor semne: χ . χ . χ . χ . $\chi \epsilon \alpha \chi \omicron$
 $\rho \upsilon \chi \epsilon \nu \chi \rho \tau \iota \mu \omicron \nu \mu \alpha \chi \epsilon \alpha \lambda \lambda \alpha$ (Steagurile lui Hristos, laudele creștinilor).

κ . κ . κ . κ . $\kappa \rho \tau \kappa \rho \acute{\iota} \nu \sigma \tau \alpha \kappa \omicron \nu \sigma \tau \alpha \nu \tau \iota \nu \nu \kappa \epsilon \kappa \rho \acute{\iota} \kappa$ (Crucea tîria lui Constantin pentru credință)⁹.

Urmează alte semne de pe lespedeza lui Stepan, marele ban al Craiovei, din 1573, văzute și menționate sau nementionate dar rămase fără explicație la cei care au trecut pe la mormintul acestuia, din Minăstirea Bucovăț, începînd cu generalul P. V. Năsturel¹⁰. ψ . ψ . ψ . ψ . : $\psi \rho \kappa \iota \nu \psi \rho \kappa \iota \tau$
 $\psi \rho \kappa \iota \nu \psi \rho \kappa \iota \tau \iota$ Bisericească floare, bisericii flori).

8. I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 304. În nota I de la p. 303, autorul citează și o altă interpretare a mea pentru μ . α . ρ . ϵ . (Mihai rabu Bojii) după lucrarea de doctorat. *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă*, București, 1934, pl. XXXIV și p. 78, citată și de P. S. Năsturel. Tot acolo, Chițimia menționează frontispiciul reprodus de Dan Simonescu, după *Miniaturi...* în *Le vieux livre roumaine*, în «Arcades» 1947, nr. 3—4, extras, București, 1947, p. 10, pl. I. În ce privește nota 12 din lucrarea lui I. C. Chițimia în care este vorba de explicațiile menționate dar ne date, despre $\alpha \alpha \alpha \alpha$ și κ . κ . κ . κ în lucrarea noastră, *Frescele la Argeș*, 1912, p. 12, aceste explicații le-am dat și în revista «Mitropolia Olteniei» nr. 7—8 din 1965 și le repet și aici ca să se acopere lipsa din 1942. Asupra termenului vâl de pe aceeași pagină 303, în care este cuprins antimisul iar în alte lucrări, ale altor autori, se cuprinde și antimisul și alte broderii și țesături, folostele la timp, în altar și la prăscomidie, fiecare cu denumirea ei proprie» aer (văzduh), procovăț, perdea (dveră) epitaf, antimis, poale de lcoane etc., aceste termen de vâl care amintește mai degrabă ceva de învelit capul la femel, este un barbarism introdus în terminologia aceasta la noi, pe de s pare de I. D. Ștefănescu și însușit, fără o prealabilă analiză de mai toți cercetătorii mai tineri.

Cu privire la fig. 8 (Crucea simbolică ebraică din pergamentul talisman de la Varșovia) cuprinzînd termenul α . ρ . α . α , bibliografia trebuie întregită cu o comunicare a doctorului N. Vălămanu și nulă de Asociația pentru Istoria Mediciniei. 9. Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 575.

10. General P. V. Năsturel, *Mănăstiri, biserici și schituri din Oltenia*, în «Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie», vol. XIV (1913) p. 114; August Pessiacov, *Schife din istoria Craiovei*;

В. В. К. К. Cu două tâlmăciri: a) **ВСТѢМЪ ВѢРОМЪ ВОЗРАЩЕНІЕ ВРАИ** (*Tuturor celor credincioși reîntoarcerea în rai*) și b) **ВЕСЕЛІЕ ВѢРОУЩИМЪ ВЪМ.** (*Mare veselie celor ce cred în tine*). **БѢЛЫЯ БОКІИ БАЕТЪ БѢСЫ** (*Alb pe o parte... cîntare*). **Н. Н. Н. Н. НОЩИ НЕКЪДЕНІА НУЖНЪ ИНАГЪЕТЪ** (*Noaptea necunoașterea nevoie impune*), adică *Nevoia te învață ce să faci în bezna nopții*. **Ч. Ч. Ч. Ч. ЧИТНАА ЧЕСТЬ ЧТЪЩИМЪ ЧЛКОМЪ** (*Cinstită cinste celor ce cinstesc pe oameni*). **С. С. С. С. = СЛОВОМЪ СПАСЕМЪ СЕРОПЛАВАЩИКЪ** (*Cu cuvîntul mîntuirii*). **П. П. П. П. : ПОДОБАЕТЪ ПОВАНАТИСА ПАКИ ПОРОДАС** (*Se cuvine să ne închinăm, iarăși din nou, după rînduială*).

În manuscrisul de la Mînăstirea Neamț, mai întîlnim formula **W.W.W.W.** cu două tâlmăciri: a) **ОБРѢТЕНЪ ОБРѢТАТЕА ОБРѢТИНЪ ОБРѢТЕСА ЕЛЕНОУ Ѡ** **ЕЛА** (*Găsiți gășitor gășit, de Elena de la Dumnezeu*), și b) **В РЪЖІЕ ВДОБѢНІА ВБРАЖДАЕ ВБРВЧНИКИ** (*Armă (care) învinge și apără pe logodiți*).

Pe unele cruci din părțile Muscelului cetite de paleograful D. Băjan, pe altele întîlnite de mine prin județele Prahova, Buzău și spre Focșani se mai întîlnesc și alte semne săpate în general în partea superioară a crucii. **П. К. III. З = ПРАКО ВЕРІЕ ЦАРЬ ЗЕМЛЯ** (adică *Dreapta credință peste tot pămîntul*). **С = СПАСЕНІЕ** (Mîntuire).

Am făcut această lungă incursiune în tâlmăcirea semnelor grafice de pe cruci din două motive: a) Pentru cei care se vor găsi în fața acestor semne inexplicabile altfel și pentru tâlmăcirea acelor care se află pe pietrele mormintale din biserica lui Neagoe. Dar unele din semnele de pe lespezile din biserica lui Neagoe stau în legătură cu pisania din fațada de apus și cu sfaturile lui Neagoe către fiul său Teodosie cînd se referă la patimile lui Iisus pe cruce ceea ce dovedește o adîncă educație religioasă a societății feudale și o atentă observare a dogmelor cînd este vorba de închinare la Sfînta Treime (= Troița) simbolizată la noi prin crucile de la rîspîntii de drumuri ¹¹.

Pietrele de mormînt din Mînăstirea de la Argeș cu inițialele ce urmează a fi întregite sînt următoarele: Piatra lui Neagoe Basarab cu inițialele **М. А. Р. В. Г. А.**, piatra doamnei Despina (Platonida), piatra comună a celor trei copii Pătru, Ioan și Anghelina, piatra cu inscripția de neînțeles, pusă de mitropolitul Anania ¹².

Virgil Drăghiceanu, *Monumentele istorice ale Olteniei*, în «Bul. Com. Mon. Ist.»: I. B. Georgescu, *Pietrele de mormînt din vechea biserică a mănăstirii Bucovăful zisă Coșuna*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 1-3/1956, etc. Și în publicații mai noi formula respectivă **М. А. Р. В. Г. А.** a fost explicată. P. Ilie Diaconescu, *Materiale documentare istorice la monumentele feudale bisericesti din r. Găești reg. Argeș* în «Glasul Bisericii», an. XXIV, nr. 5-6, mai-iunie 1965, p. 481 etc.

11. *Pisania lui Neagoe Basarab*. Vezi Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 33-34. Vezi și Fr. Jaffé, *op. cit.*, p. 4-5. Anexe.

12. Victor Brătulescu, *op. cit.*, fig. 1, 2, p. 8, fig. 3 și 4 p. 9; fig. 7, 8, 9 și 10, p. 12, 13 și 14; fig. 11, p. 14 și fig. 12 p. 15. Pentru toate vezi și nr. 1, 2, 3, 4, p. 13. Pe piatra pusă de mitropolitul Anania (fig. 11 și 12) se observă și semnele **К. Х. К.** = **КРЪ ХРИСТОГО КРЪПОСТЪ** adică (*Crucea lui Hristos tărie*).

Pe piatra de mormint a lui Constantin fiul spătarului Preda tot de la Argeș, lipsesc semnele *м. а. р. с.* în schimb apar semnele *А. А. А. А.* și *к. к. к. к* a căror semnificație am dat-o în cele de mai sus și nu le mai repetăm. În felul acesta se lămuresc semnele grupate câte patru și întâlnite pe diverse lespezi mormintale pe care apare sculptată crucea.

Alte motive decorative sculptate pe cruci ridicate în diverse locuri, sau în jurul crucii, când aceasta este săpată pe o lespede mormintală își au rolul lor simbolic și se explică pe această cale.

Motive și simboluri sculptate pe lespezile de mormint. — Așa cum este așezată crucea de pe mormintul lui Neagoe, al Despinei, și al Stanei, (Platonida și Sofronia în monahism) această cruce pare ca un copac ale cărei rădăcini sînt înfipte în pămîntul în care a fost așezat omul pămîntean, simbolizat prin Adam, cel dintîi, de unde și cîntarea de la înmormîntarea: «că pămînt ești și în pămînt te vei întoarce, unde toți pămîntenii mergem».

Rozeta de pe piatra lui Neagoe, din vîrfurile crucii, stilizată ca floarea soarelui, cu bogate petale dispuse concentric în jurul unui cerc rotund, alcătuit din raze dispuse tot concentric, iar în mijlocul acestui cerc un miez compus din raze arcuite în direcția învîrtirii lor permanente, pare însuși focarul central al astrului solar. Cele patru rozete mai mici din jurul rozetei mari, ornate cu diverse motive lineare, amintind crucea, cred că reprezintă cele patru stihii ale lumii sau cele patru anotimpuri ale anului în curgerea și repetarea lor continuă. Decorația din jurul formulilor Is. Hs. Ni. Ka. de pe cele patru medalioane în relief este compusă din cîte două patrate împletite, împletirea lor amintind iarăși crucea, ca și decorația sculptată în zig-zag dînd romburi împletite pe întreaga suprafață a crucii. Cele două medalioane mai mici, dispuse de o parte și alta a căpătîinii lui Adam, prezintă aceleași motive. Rozeta din vîrfurile crucii ar mai putea simboliza și coroana arborelui vieții, simbolizat prin cruce. Cultul acestui arbore a fost foarte răspîndit încă din cele mai vechi timpuri, din copilăria omenirii și a fost îmbrăcat în fel de fel de legende legate de existența primilor oameni amintiți de Biblie: Adam și Eva.

Rozeta din capul crucii de pe piatra Despinei Platonida, ca și aceea din capul crucii de pe lespede aproape identică lucrată din porunca mitropolitului Anania, se pare pentru dînsul, prezintă numai simburile cu razele arcuite în sensul învîrtirii, închis într-un cerc de raze de același fel, dispuse tot în sensul învîrtirii.

Decorația în zig-zag a brațelor crucii, dar mai ales a trunchiului vertical simbolizează treptele scării pe care sufletul omului, prin fapte bune, se poate urca la înălțimile cerești al căror simbol este soarele sub formă de rozetă de deasupra crucii înseși.

Pe blocul de piatră care a acoperit mormintul voievodului ctitor din Biserica Domnească de la Argeș¹³, în locul crucii de pe lespezile mormintale din biserică lui Neagoe apare însuși arborele vieții, cu tulpină și

13. *Biserica Domnească din Curtea de Argeș.* Bul. Com. Mon. Ist., an. X—XVI (1917—1925) fig. 41, p. 51.

coroană sculptate în lungul blocului, deci pe verticală. ca și crucile care apar pe lespezile mormintale din biserica lui Neagoe.

Ordinea pietrelor mormintale din biserica Mănăstirii Argeș. — Hotărâtă a fi și grobnița domnească cel dintii mormint a fost acela al celor trei copii mai mici, ai ctitorului: *Pătru, Ion și Anghelina*, morți între 1519—1521 și îngropați în imediata vecinătate a zidului de est, latura de sud a nartexului. Îi acopere o lespede comună, ceea ce înseamnă că au murit la puțin timp unul după altul, poate de vreo molimă.

După schița planului de distribuție, întocmită de Gr. Tocilescu înainte de a se deschide mormintele, după care parte din pietre au fost scoase din Biserică în 1883, deci înainte de începerea lucrărilor de restaurare, erau în total 12 poziții, adică 12 inscripții. Dar inscripțiile de la numerele 1, 2, 3 fiind pe o singură lespede rămân zece lespezi din care pentru familia lui Neagoe 5, iar restul străine. Planul de distribuție al acestor lespezi mormintale în 1874 era după Tocilescu acesta:

Nord	Nartex	Sud
		1 2 3
		4 5
11 12		6 7
		8 9 10

- 1, 2, 3 Pătru, Ion, Anghelina
4. Neagoe Basarab
5. Stana (Sofronia)
6. Radu de la Afumați
7. Despina (Platonida)
8. Fără inscripție, decorația asemenea celei de pe piatra lui Neagoe Basarab
9. Piatra mitropolitului Anania cu începutul greșit.
10. Chiajna soția vel armașului Neagu
11. Constandin fiul lui Preda Spătarul
12. Mormint fals. Depozit de gloanțe și proiectile¹⁴.

Mormintele din latura de sud a nartexului. — 1. 2. 3. Mormintul celor trei copii: Pătru, Ioan și Anghelina morți între 1519 și 1521 și îngropați în nartex, în latura de est spre sud.

4. Mormintul lui Neagoe Basarab îngropat în latura de sud a nartexului, în 1521.

5. Mormintul Stanei (călugărită cu numele de Sofronia) fiica lui Neagoe și a Despinei, îngropată în 1531¹⁵.

14. Gr. Tocilescu, *Biserica Curtea de Argeș*, p. 63.

15. Așezarea Stanei (Sofronia) în 1531, lângă tatăl său Neagoe, în locul rezervat Despinei, mama sa și doamna lui Neagoe, presupune graba îngropării și economisirea spațiului, căci în 1529 fusese îngropat Radu de la Afumați, urmind lui Neagoe ca așezare, spre vest și păstrându-se lângă el, spre sud, loc și pentru Ruxanda. Imprejurările vieții Ruxandei care s-a remarcat cu Radu Palsie în 1541 au hotărât altfel. Așa se explică îngroparea în spațiul liber de lângă Radu de la Afumați, în 1556, a Despinei (Platonida).

6. Mormintul lui Radu de la Afumați, soțul Ruxandrei, ginerele lui Neagoe Basarab, îngropat în ianuarie 1529¹⁶.

7. Mormintul Doamnei Despina (Platonida) moartă de ciumă la Sibiu, în ziua de 20 ianuarie 1554 și adusă la Argeș în 1556, de mitropolitul Țării Românești, Anania¹⁷.

16. Victor Brătulescu, *Elemente profane în pictura religioasă*, Bul. Com. Mon. Ist., 1934, p. 5 și fig. 8. Piatra de mormint a lui Radu de la Afumați este deosebită ca decorație sculpturală față de celelalte printr-o însăși moartea lui ca și laptele de război îl deosebesc de ceilalți. Un chenar marginal, realizat din linii curbe și împletite între ele și din loc în loc împletite cu romburi, este urmat de al doilea chenar cu o inscripție marginală, asemănătoare cu cele de pe pietrele altor membri ai familiei lui Neagoe, în care este vorba de calitatea sa de domn, de descendența sa și de data morții. Cîmpul pietrii este decorat în raport cu străvechea tradiție a reprezentării eroilor morți luptînd. În asemenea situație eroul este reprezentat călare pe cal, în luptă cu dușmanul: un balaur, un monstru sau un om. Astfel apare eroul trac în luptă cu șarpele ceea ce se reflectă și în reprezentările Sfîntului Gheorghe sau Sfîntului Teodor Tiron iar în basme motivul este redat narativ în lupta dintre Făt Frumos și zmeu. (Victor Brătulescu, *Elemente profane în pictura religioasă*, Bul. Com. Mon. Ist., 1934.

În reprezentarea lui Radu de la Afumați acesta apare figurativ ca domn și ca erou care își povestește luptele date cu turcii, adăogînd rostul lui pe lume: Voievod al țării, om bogat și darnic iar mai apoi ca orluc muritor, singur în locul de odihnă, unde roagă pe cei ce vor veni să nu-l tulbure. Pe cap poartă cunună domnească, în dreapta buzdugan, cu stînga ține friul, în spate mantia fluturată în vînt. Deasupra este sculptată ornamental în inscripția cu numele și calitatea de Voievod. Așa cum este așezată, inscripția pare o bară deasupra căreia se vede un arc mare din care se desfac, în patru părți, alte patru cerculețe, din banda neîntreruptă și numai înnodată a cercului mare. În cercul mare este înscrisă o cruce bizantină cu trei bare orizontale, cea din mijloc mai lungă. Între bare apar monogramele Is. Hr. N. Ka. Cele patru cerculețe, realizate din linia continuă a cercului, prezintă decorații lineare: cele două de sus, raze curbate în sensul învîrtirii, cele de jos, unul o stea în șase colțuri, altul două triunghiuri întretăiate, dînd forma stelei lui David. Trecerea pietrei de mormint a lui Radu de la Afumați din latura de sud, în cea de nord s-a făcut precum spune Gr. Tocilescu (*op. cit.*, p. 46) o dată cu rezugrăvirea chipului său și al Ruxandei pe peretele de răsărit al nartexului spre latura de nord, unde a fost rezugrăvită și pisania respectivă. În vechea distribuție aceste portrete erau pe latura de sud a nartexului.

17. Din felul cum au fost distribuite mormintele pînă în 1874, cînd a început restaurarea lui Lecomte du Noüy, se vede lămurit că lîngă Neagoe Basarab mort în 1521, se rezervase loc soției sale Doamnei Despina. Murind și Radu de la Afumați, ucis de boieri împreună cu fiul său în altarul bisericii Cetățuia din marginea orașului Rîmnicul Vilcea, în ianuarie 1529, acesta a fost îngropat în continuare, în rîndul următor, la capul lui Neagoe Basarab, spre vest, rezervîndu-se loc, lîngă el, soției sale, Ruxanda, fiica lui Neagoe. Murind înaintea mamei sale Despina, refugiată la Sibiu. Stana, călugărită la moarte, supă numele Sofronia, a fost înmormintată ea lîngă tatăl său Neagoe, în anul 1531.

După 25 ani de la această dată, adică în 1556, osemintele Doamnei Despina au fost aduse de la Sibiu și înmormintate prin grija mitropolitului Anania, cum spune inscripția de pe piatra de mormint, la Argeș. Ne mai fiind loc lîngă Neagoe, unde în acele vremuri turburi fusese îngropată fiica lor Stana, iar Ruxanda, măritată a doua oară cu Radu Paisie, înălțurat de Mircea Ciobanul și mort departe de țara sa, prin Africa, Ruxanda ea însăși la acea vreme în viață, sau moartă cine știe unde, nu s-ar mai fi îngropat lîngă Radu de la Afumați și atunci osemintele Despinei aduse de la Sibiu au fost îngropate în locul aflat liber, lîngă Radu de la Afumați. Întrebarea care se pune acum este următoarea. Ce rost are a doua piatră, cu inscripția fără datele morții dar cu mențiunea: «doamna Prea sfințitului Mitropolit Anania»? Pare a fi o greșală a sculptorului neștiutor de carte. Mitropolitul Anania a fost înmormintat în mitropolia din Tîrgoviște potrivit ultimei sale dorințe, iar nu în Mănăstirea de la Argeș unde de mai înainte își pregătise lespeda de piatră cu inscripția slavonească, în al cărei cuprins însă s-a strecurat o afirmație nefirească pentru calitatea de mitropolit al lui Anania» (Pr. N. I. Șerbănescu, *Mitropolii Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII, nr. 7—10 (Iulie-Oct.) 1959, p. 158—159. Pr. N. Șerbănescu socotește că mitropolitul Anania era înrudit cu familia lui Neagoe, de vreme ce-și pregătise piatra de mormint pentru a fi îngropat în Mănăstirea de la Argeș. Ar fi o explicație plauzibilă pregătirea pietrelor

8. Mormint cu piatră decorată asemenea pietrei lui Neagoe, dar neterminată și fără inscripția marginală¹⁸.

9. Mormint cu inscripție greșit începută a mitropolitului Anania.

10. Mormintul Chiajnei, soția marelui armaș Ivașcu, din 1641.

Mormintele din latura de nord. — 11. Mormintul lui Costandin fiul lui Preda Spătarul, din 1640¹⁹.

12. Mormintul fals ca depozit de gloanțe și proiectile de tun din fontă și de piatră²⁰.

O parte din aceste pietre între care și a Despinei (nr. 7) ca și aceea cu începutul greșit a mitropolitului Anania (nr. 9), piatra Chiajnei (nr. 10), piatra lui Constantin fiul Predei spătarul (nr. 11) și o alta a lui Petru cupețul (negustorul) din Pitești, au fost scoase din biserică (N. Iorga, *Inscripții I*, p. 150—152).

Dezbătând problema inițialelor *М. А. Р. Б. Г. Д.* și altele pe care le-am deslegat în 1965, am reluat-o aici pentru ceea ce am arătat în rindu-

mormint ca măsură de prevedere a mitropolitului Anania. Decorația sculpturală, motivele ornamentale, ductul slovelor, inscripțiilor marginale cu prea mici deosebiri în ce privește formula decorată: *М. А. Р. Б.*, comună cu adausul la piatra presupusă a mitropolitului Anania a formulei *К. Х. К.*, adecvată și rangului sau ierarhic, rozeta de deasupra crucii, comună, pledează pentru comanda la același meșter a pietrei Platonidei și a celeia a mitropolitului Anania, în 1556.

18. Din inventarul mormintelor se constată că acestea au fost de mai multe ori cercetate, fie pentru o nouă îngropare, fie ca la șapte ani sau din 7 în 7 ani să li se spele cu vin oasele morților, odată cu pomenirea lor. Așa se explică și mulțimea oaselor și a mai multor cranii aflate în același mormint. Deasupra mormintului indicat de Tocilescu sub nr. 8, decorația pietrei fără inscripție aduce foarte bine cu decorația de pe piatra lui Neagoe Basarab. Crucea este mai lată are trei bare orizontale, cea de deasupra postamentul fiind oblică. Sub postament lipsește și schița căpăținii lui Adam și cele două rozete care o flanchează cum le găsim pe piatra lui Neagoe. Intre barele crucii apare numai o rozetă decorată cu două romburi ce se întretaie însă fără monogramele lor. Rozeta de sus, înfățișând soarele și cele patru mai mici, din cele patru colțuri, sînt aproape aidoma cu deosebirea că pe această lespede, în jurul rozetei mari este tras un cerc care prezintă trei cerculețe mai mici și patru mai mari, rezultate din întoarcerea pe loc a cercului înconjurător, dînd forma inodarii și închizînd în cele patru cercuri mari patru motive decorative asemenea celor de pe piatra lui Neagoe.

Dimensiunile prea mari ale elementelor decorative n-au mai lăsat loc suficient pentru inscripția marginală din care pricină cred că nici n-au mai fost executate celelalte medalioane care lipsesc și piatra a rămas și fără inscripție și fără restul elementelor decorative. Bănuesc de asemenea că aceasta a fost destinată la început ca piatră de mormint pentru Neagoe Vodă, dar greșindu-se dintru început ori neavînd loc inscripția marginală a fost lăsată neisprăvită. Pentru doamna Despina s-a folosit piatra comandată de mitropolitul Anania. Este cea care i-a acoperit osemintele la 1556, iar piatra comandată pe cit se pare și pentru sine, de mitropolitul Anania, cu începutul greșit, cum a constatat N. Iorga înaintea tuturor (*Inscripții I*, p. 151) a fost folosită pentru alții, mitropolitul Anania îngropîndu-se la Tirgoviște (Pr. N. Șerbănescu, *loc. cit.*).

19. Piatra din latura de nord a cărui inscripție amintește pe Constantin fiul lui Preda spătarul, îngropat în anul 7149 dec, 3 (1640), greșit scris anul de la Hristos, 1607, cum observă și Tocilescu și N. Iorga. Se pomenesc în inscripția acestei pietre și de o moșie Stîlpi, în jos de București. În comentariul lui Tocilescu, în loc de Stîlpi, trece Stîlpeni, ceea ce poate da naștere la confuzii, Stîlpenii fiind spre Cimpulung iar Stîlpii spre Alexandria, deci în jos de București, cum spune inscripția.

20. Sub lespede de pe mormintul de lingă cel de mai sus, cu nr. 11 așezat tot în latura de nord pînă în 1874 s-au găsit gloanțe, ghiulele de fontă și de piatră. Aceasta înseamnă că se păstra o veche tradiție a mormintelor false pe care o aflăm și la Biserica Domnească tot din Curtea de Argeș. Obiceiul acesta de a ascunde în morminte lucruri de preț sau lucruri pentru altă folosință, se vede că a fost răspîndit și în popor și a durat și poate că mai durează și astăzi.

rile de mai sus, dar mai ales pentru stabilirea cronologiei urmăririi în timp a descifrării și tălmăcirii acestor semne, cu atât mai mult cu cât mulți ne-luând cunoștință pînă acum au rămas la stadiul bijbielilor prin care am trecut toți cei care ne-am străduit pentru lămurirea acestei probleme²¹.

Am adăugat, după indicațiile aflate la D. Băjan și la alții, încă un număr de semne cu tălmăcirile lor: *п. в. ш. з. с.*, discutate mai sus.

Ca urmare a celor desbătute pînă aici și spre a stabili pentru viitor istoricul acestei probleme voi rezuma ca încheiere de unde s-a pornit, cîte minți a frămîntat și cum s-a rezolvat aceasta pasionantă problemă deschisă de Virgil Drăghiceanu în 1914, și rezolvată în bună măsură și cu ajutorul smereniei mele, după 51 de ani.

Virgil Drăghiceanu a crezut în 1914 că *м. л. р. в.* ascunde numele sculptorului polonez al lui Matei Basarab. Mai tîrziu P. Constantinescu-Iași, cetind A în loc de *л* a crezut și dînsul că formula dă numele meșterului respectiv. Eu am crezut că inițialele respective sînt cuprinse sub forma unei monograme care dă numele vestitului meșter Manole pe care l-am indicat, după Cegăneanu în 1942, deci înainte de 1965, cînd am spus că s-a contestat cu dreptate identificarea propusă de mine. Cei care au contestat identificarea n-au adus nimic în loc. Tot acolo am mai arătat că cel care, după Gosev, dă tălmăcirea exactă, este diaconul N. M. Tuță, în același an cu C. George Munteanu în 1943. Maria Golescu în 1943, încercase și dînsa o tălmăcire specială a acestor formule *м. л. р. в.* prin cuvintele: *Milostivește, Doamne, pe robul tău ca pe capul lui Adam*. Puțin cam fantastică. Un coleg binevoitor din serviciile de sub direcția mea, de la Com. Mon. Ist., grijuliu pentru a nu mă surmena, vrînd să-mi facă o plăcută surpriză, a apelat și la alții pentru lămurirea acestei probleme, în 1946, cum arată I. C. Chițimia.

Opera picturală a zugravului Dobromir. — Marele meșter zugrav Dobromir din Tîrgoviște, român de neamul lui, fiindcă numele de botez nu este numai decît și o indicație a originii cuiva, între alte biserici pe care le-a zugrăvit între 1515 și 1564, începînd cu biserica Mănăstirii din Deal și sfîrșind cu biserica Mînăstirii Tismana, a terminat împodobirea cu frescă a bisericii Mănăstirii de Argeș, în 1526, subt Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe Basarab ctitor și el la această străveche mînăstire.

Vremurile grele prin care a trecut și această «bijuterie» arhitecturală, ridicarea plumbului cu care era acoperită, cu prilejul năvălirii armatelor ungurești ale lui Gabriel Bethlen, în 1610, pătrunderea apelor din ploii și zăpezi a făcut să se umezească și să se degradeze pictura bolților și pînă la urmă, după mai multe reparații, precum arată inscripțiile bisericii și documentele timpului, s-a simțit nevoia înlocuirii acestei picturi cu alta nouă. Se pare însă, prin comparație cu pictura de la Tismana, care și ea a fost desvelită de plăcile de plumb, că mai mult dorința de înnoire cu orice preț,

21. În această situație găsim în «Glasul Bisericii», această tălmăcire pentru *м. л. р. в.* la care presupunem că s-a adăugat D pentrucă să iasă la mărțurie formula: *M.D.L.R.B.*, adică «*Maria Fecioara, Născătoare de Dumnezeu*», care nu se suprapune deloc inițialelor consacrate (Pr. S. Tudor, *Cruci vechi în părțile Buzăului*», în «Glasul Bisericii» XXVI, nr. 1—2 (ian.—febr.), 1967, p. 120.

la modă în a doua jumătate a secolului trecut a determinat înlăturarea întregii picturi care a împodobit pereții bisericii lui Neagoe de la 1526 pînă în 1876, vreme de 350 de ani.

Dîndu-și seama de marea valoare a picturilor din 1526, arhitectul Leconte du Noüy a cruțat și a extras din registrul de jos de pe pereții naosului și al pronaosului un număr de cinci panouri: cu ctitori și douăzeci și cinci cu chipuri de sfinți și încă trei bucăți fragmentare din alte părți de care m-am ocupat în 1942, publicîndu-le în culori ²².

În rîndurile ce urmează voi schița foarte pe scurt aceste capodopere ale genului datînd de la începutul secolului al XVI-lea.

Tabloul votiv. — Ctitorii. Neagoe Voievod și Despina Doamna, în somptuoase vestimente bizantine, poartă pe cap coroane, scumpe lucrate în aur și pietre scumpe; safire, rubine. Doamna Despina are în plus doi pandativi grei, lucrați în aur, bătuți cu safire, rubine și perle. Pletele lui Neagoe sînt lucrate cu fierul, nu poartă barbă, figura e tînără cu mustața subțire plecată în jos. Haina de deasupra cu guler lat, brodat cu aur, se încheie la gît cu o agrafă tot de aur care prinde și gulerul și marginile din față ale vestimentului de culoare liliachie, ornate cu un galon lat de aur. Din tunica de culcare purpurie de pe dedesupt se vede gulerul răsfrînt peste cel brodat cu aur și mînecuța terminată cu un galon de aur.

Doamna Despina poartă pe umeri o mantie scumpă de culoare ver-zue, brodată cu flori de aur, cu guler de blană și multe cheutori din fir de aur.

Rochia de culoare roșie, pare etajată, partea superioară este garnisită cu benzi de aur. Un briu de culoare azurie o începe foarte sus. Fiecare din cei doi ctitori susține cu o mînă biserica deasupra căreia apare în înălțimile albastre Maica Domnului bust, cu mîinile întinse în lături, avînd pe Iisus în față tot bust, cu ambele mîini în lături binecuvîntînd. În fața lui Neagoe, cei trei fii în ordinea vîrstei, după înălțime: Teodosie, Pătru și Ioan, iar în fața Doamnei Despina cele trei fete: Stana, Ruxanda și Anghelina, în costume de culori diferite însă de aceeași croială ²³.

Radu de la Afumați, soțul Ruxandei, poartă cunună domnească mai puțin încărcată decît celea ale ctitorilor principali, cu plete pe umeri nelucrate cu fierul, și este îmbrăcat cu o mantie fără mîneci, cu galon lat de

22. Victor Brătulescu. *Frescele din Biserica lui Neagoe de la Argeș*. București, 1942, cu 30 de planșe.

23. Portretele copiilor lui Neagoe, mai puțin Anghelina, mai apar pe o icoană a Sfințului Nicolae, zugrăvită în 1517. (Victor Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXIX, nr. 7—8 (iulie—august) 1961, p. 777 și fig. 1.

Portretele letelor apar brodate pe perdea de altar, astăzi în colecția *Orujinia Palata* din Kremlin (Moscova) (M. A. Misičescu, *O broderie necunoscută din vremea lui Neagoe Basarab*, în «Studii și Cercetări de Istoria Artei», 1952, 2). La 15 iunie 1519 Inscriptiile brodate pe două feloane, unul la M-rea Kruședol, altul la Deciani, pomenesc dintre copiii lui Neagoe și ai Despinei pe Teodosie, Pătru și Ruxandra, ceea ce înseamnă că la această dată nu mai erau în viață Ion și Anghelina, aceasta din urmă trăind deci mai puțin de doi ani dacă este să ne gîndim că ea nu este zugrăvită pe icoana din 1517 și nu este pomenită în inscripția celor două feloane (Victor Brătulescu, *op. cit.*, p. 780, nota 8. Cf. Gr. Tocilescu, *loc. cit.*). Portretele familiei lui Neagoe cu cei trei băieți și cele trei fete se află brodate și pe un epitrahil din M-rea Xenofon de la Muntele Atos.

blană pe umeri, încheiată la piept cu nasturi de aur, dedesubt tunică largă de culoare roșie cu mîneca strînsă fără nicio ornamentație. În picioare încălțămîntea e de culoare roșie. Între el și între Ruxanda este scrisă în slavonește cunoscuta pisanie cu numele lui Dobromir, citată mai sus²⁴.

Ruxanda poartă de asemenea o coroană mai puțin încărcată cu pandativi mai simpli din aur, mantie fără mîneci, încărcate cu motive ornamentale florale, înblănită și cu guler din aceeași blană.

Mînecele, strînse în jurul încheetorii, decorate cu galon de fir de aur, ornat, închee partea bufantă decorată cu rîuri roșii, negre și de aur. Rochia de culoare roșie cu dungi negre și cu un lat volan pe poale, pare o fotă din regiune.

Mircea cel Bătrîn. — Cu plete scurte și cu barbă de culoare castanie, Mircea poartă pe cap coroană asemănătoare coroanei lui Radu dela Afumați. O largă pelerină de culoare roșie, căptușită cu material de culoare închisă, decorată pe margine cu un guler ornat cu perle dispuse pe două rînduri în lung, avînd din distanță în distanță un ornament în formă de pătrat dublu se închee pe umărul drept printr-o agrafă rotundă cu perle.

Tunica scurtă de culoare verzue, despictată în față, avînd pe margini un galon lat de aur mărginit cu perle pe ambele laturi, ca și cingătoarea din jurul mijlocului. Mînecele strînse pe mînă sînt decorate cu ornamente aurite și cu perle pe margini, subt umeri, la coate pe braț și cu mînecuțe în jurul încheetorii. Pantalonii de aceeași culoare verzue cu un galon de aur cu perle subt genunchi și în față pe fluere. În picioare încălțămîntea cu virfurile ascuțite cu marginile cu perele, un fel de pantofi legați în jurul gleznei printr-un galon tot de aur cu perle pe margini.

Radu Paisie și fiul său Marco. — Portretele acestor doi sînt zugrăvite după anul 1541 cînd Radu Paisie, Petru Voievod ca domn, se căsătorește cu Ruxanda. Coroanele lor amintesc într-o măsură pe aceea a lui Radu de la Afumați, cu deosebire că sînt mai aproape de forma cilindrică decît ale celorlalți care apar mai răsfrînte, dulămile fără mîneci, a lui Radu Paisie înblănită și cu guler lat pe spate, lasă să se vadă anteriile lungi, încheiate la piept cu bumbi aurii și cingători de stofă în forma unor brîe colorate. Verdele și liliachiul îmbrăcămîntei lui Radu Paisie se potrivește cu vîrsta lui matură și se armonizează cu roșul deschis, înflorat cu galben al dulămei și cu anteriorul de culoare deschisă ale lui Marco, corespunzînd și vîrstei mai tinere a acestuia. Vișiniul încălțămîntelor lui Radu Paisie și culoarea de lămîie a încălțămîntei lui Marco se armonizează cu culorile vestmîntelor fiecăruia²⁵.

24. Vezi nota 16.

25. Cred că aceste două portrete ale lui Radu Paisie și al fiului său Marco au fost lucrate tot de Dobromir autorul picturii din 1526, deși nu este exclusă nici posibilitatea ca Radu Paisie să fi arătat preferințele sale pentru Maxim maistorul care l-a pictat bolnița Coziei, unde se află de asemenea portretele celor doi (C. Pavel (Pavel Chinala), *Portretele votive din «Biserica lui Neagoe» — Curtea de Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», an. XIV, nr. 7-9 (iulie-septembrie) 1962, p. 460, nota 3. Un pictor neprețuit a intervenit în anii din urmă asupra portretelor lui Radu Paisie și Marco, de la bolnița Coziei ferchezindu-le după propria inspirație și denaturîndu-le. Ceea ce e curios este că tocmai pictorul respectiv denunța pe alții pentru atari abateri.

Deisis. — Scena care urmează extrasă de sigur din absida de sud înfățișează pe Iisus tronînd în mijloc, în jeț larg ca «*împărat al împăraților, domn al domnilor și ca mare arhiereu*». În dreapta, în atitudine rugătoare, este zugrăvită sfînta Fecioară Maria, în stînga sa, Ioan Botezătorul.

Pe fond albastru cu stele inchipuind cerul în partea superioară, verde în partea inferioară, inchipuind pămîntul cu iarbă verde, se înscriu figurile spiritualizate și corpurile proporționate ale personajilor investmîntate în îmbrăcăminte aleasă, în culori armonice și corespunzînd rolului fiecăruia: Maica Domnului rugătoare către Fiul său, Iisus stăpînul a toate, Iisus în rolul arătat, Sfîntul Ioan Botezătorul ca slujitor supus, înainte mergător, vestitor al Celui care avea să vie după el, Mesia, căruia, după propria mărturie, nu era vrednic să-i deslege cureaua încălțămintelor.

Arhanghelul Mihail. — Pe același fond albastru și verde, în ținută și atitudine de arhistrateg al oștilor cerești, înzestrat cu aripi îngerești, cu mantia roșie căzînd în falduri și unghiuri cu umbre, cu torsul strîns în tunică mulată bine pe formele corpului, paznic neadormit în fața intrărilor în naos, cu sabia ridicată amenințător pentru cei preveniți de inscripția așternută pe filacteria din mina stîngă, impune respect și teamă.

Calendarul zugrăvit. — *Sfinții ostași Gheorghe și Dimitrie.* Primul este începătorul, cel de al doilea, încheetorul calendarului agricol, și păstoresc după o străveche datină marcată în templul dacic, din vechea capitală prin 180 de coloane care reprezintă jumătate de an. Ei cuprind între dinșii în desfășurarea iconografică, un număr de alți sfinți ostași, mai de seamă, unii chiar din lunile anterioare sau din cele posterioare sărbătoririi lor: 23 aprilie (Sfîntul Gheorghe), 26 octombrie (Sfîntul Dumitru). Tradiția păstorească și agricolă i-a impus iar Biserica noastră instituție păstrătoare de datini a primit cu înțelegere această exprimare calendaristică a zugravilor care și ei erau produsul poporului cu care mergeau în pas.

Nu s-a întreat pînă acum nimeni de ce Sfîntul Teodor care se prăznuiește în luna martie ca și alții din lunile anterioare, se zugrăvește după Sfîntul Gheorghe la 23 aprilie iar Sfinții Mina, Victor și Vichentie de la 11 noiembrie se zugrăvesc înainte de Sfîntul Dumitru de la 26 octombrie. Aceasta este explicația. Toată activitatea agricolă și cea păstorească, toate tocmelile pentru muncile agricole și cele pentru activitatea păstorească începeau la Sfîntul Gheorghe și se încheiau la Sfîntul Dumitru ale fiecărui an. Așa se explică în distribuția iconografică din biserici înfringerea cronologiei pentru acești doi sfinți: Gheorghe și Dumitru. Sfinții mucenici cei mai mulți ostași tineri, îmbrăcați în platoșe de metal purtînd coifuri și scuturi, săbii și suliți, arcuri și săgeți, junghere și genunchiere pentru luptă și apărare, înfățișează simbolic și coloanele de susținere ale învățăturilor lui Iisus Pantocrator, proorocit de profeții Vechiului Testament, toți zugrăviți în turla Pantocratorului, propovăduit de apostoli și binevestit de cei patru evangheliști, așezați în cei patru pandativi ai aceleiași turle, aceștia simbolizînd cele patru colțuri ale lumii sau cele patru puncte cardinale. Toți la un loc formează temelia pe care Biserica stă neclintită de veacuri.

Biserica lui Hristos. În rîndul celor zugrăviți la Argeș în Biserica lui Neagoe se înșiră, între cei păstrați la Muzeul de Artă din București: Sfîntul Dumitru, Sfîntul Mercurie, Sfînta Areta, Sfîntul Teodor Tiron, Sfîntul Agapie, Sfîntul Procopie, Sfîntul Lup, Sfîntul Sevastian, Sfîntul Sozon, Sfîntul Mamant și alți doi sfinți ostași tineri.

Sfîntul Eustatie Plachida. Unul dintr-înșii mai vîrstnic, fost general în armata romană, poartă într-o mină un cerb, emblema vîntătorilor. Acesta este Eustatie Plachida care amintește pe Sfîntul Hubertus al catolicilor, patronul vîntătorilor a cărui legendă este aidoma legendei lui Eustatie Plachida, căci amindoi erau așa de pasionați că mergeau și în zile de sărbătoare la vînat, de unde, într-o zi de Crăciun, a apărut între coarneau unui cerb în pădure, Iisus răstignit pe cruce și un glas i-a mustrat pentru lipsa lor de la biserică²⁶.

Sfîntul Iacov Persul. Deosebit de ceilalți și ca îmbrăcăminte, nefiind ostaș, poartă pe cap un fel de pălărie cu marginile ridicate în sus, după care este recunoscut cu ușurință.

Sfînta Elisaveta, purtînd în stînga pe Sfîntul Ioan Botezătorul, copil, pare a fi fost pandantul Sfînta Ana care poartă în dreapta pe Sfînta Fecioară, de asemenea copilă. Gama culorilor folosite și în îmbrăcămîntea celor două mame și în aceea a copiilor pare a confirma poziția lor ca pandanți în zugrăvelile de la Argeș.

Un sfînt tînăr în vestminte bizantine: mantie vișinie pe spate prinsă la gît printr-o agrafă, anterior lung cu mîneca strîmtă, cu un galon lat pe poale decorat cu motive lineare, romburi și puncte colorate se deosebește de ceilalți îmbrăcați ca ostași.

Proorocul Solomon, tînăr cu coroană regească și aureolă, cu mantie roșie pe spate, tunică scurtă albastră, cu mîneacă strîmtă, decorată cu galon avînd motive florale, poartă părul buclat rotunjit în jurul gîtului, pantalonii deschiși iar picioarele înfășurate în feși albe cu vergi de culoare închisă.

Sfîntul Nicolae cu figura lui clasică, îmbrăcat în vestminte arhieresti, cu dreapta binecuvîntează, cu stînga ține o carte, evanghelia ferecată în coperte de argint aurit bătută cu pietre prețioase.

Din cercetările întreprinse pînă acum asupra acestei opere de mare zugrav a lui Dobromir din Tirgoviște, am ajuns la concluzia că la vremea lui era foarte căutat pentru marea lui artă și folosit mai ales la ctitorii domnești și boierești.

În 1515 el zugrăvește cu cheltuiala lui Neagoe Basarab, biserica Sfîntul Niculae a Mînăstirii Dealul, rămasă nezugrăvită după moartea ctitorului ei Radu cel Mare, avînd ca ajutoare pe Jitiian și Stanciu; în 1519 biserica Mînăstirii Bistrița, a fraților Craiovești, împreună cu Dumitru și Chirtop, deci altă echipă: în 1526, sub Radu de la Afumați, Mînăstirea de Argeș a lui Neagoe Basarab, în 1564, cu cheltuiala vornicului Bălăceanu, Tismana.

²⁶ Victor Brătulescu, *Elemente profane în pictura religioasă*, în Bul. Com. Mon. Ist., 1934. Extras, p. 13, fig. 21.

Prea marile intervale de timp între o lucrare și alta constatate documentar, ne obligă să credem că Dobromir n-a stat în nelucrare, de aceea cred că el a zugrăvit, sub Radu Paisie și fiul său Marco, biserica mitropoliei din Tîrgoviște în 1537, a adăugat în rîndurile ctitorilor din biserica lui Neagoe portretul lui Radu Paisie și al fiului acestuia Marco după 1541, cred că a zugrăvit și Minăstirea Valea în 1548, poate și Curtea Veche din București în jurul anului 1550, biserica Sfîntul Gheorghe Vechi din București, ctitorie a vornicului Bălăceanu, care îl duce și la Tismana în 1564 sub Petru cel Tînăr, fiul lui Mircea Ciobanul, sub care cred că a zugrăvit și Snagovul, în 1563. Așezarea chipurilor ctitoricești și unele afinități între zugrăvelile de la Snagov și cele de la Tismana, legăturile dintre vornicul Bălăceanu și Petru cel Tînăr, datele apropiate: 1562 ctitoria Sfîntul Gheorghe Vechi din București, 1563 zugrăvirea Snagovului și 1564, zugrăvirea Tismanei, aceasta cu arătarea numelui lui Dobromir din Tîrgoviște, ne îndeamnă a crede, așa cum am afirmat și despre Dealul, că Dobromir a zugrăvit și biserica din București a vornicului Bălăceanu și Snagovul, sub Petru cel Tînăr.

În consecință nu-și au rostul îndoielile exprimate de unii autori fără experiență în materie, după care au luat și alții, tot fără experiență, perseverînd în greșala celor dintîi. S-a atras atenția asupra acestei probleme în discuția care s-a purtat cu prilejul comunicării în ședința din 4 iulie 1956 a Academiei Republicii Socialiste România ²⁷.

Piatra de mormînt a Platonitei — Despina și piatra de mormînt pentru Mitropolitul Anania. — Aceste două pietre trecute în planul lui Tocilescu sub nr. 7 și 9 în latura de sud, au fost scoase din Biserica lui Neagoe cu prilejul restaurării întreprinse de Lecomte du Nouÿ ²⁸.

Inscripția marginală și decorația din cimpul ambelor pietre prezintă mari asemănări și chiar identități. Prima este aceea care a servit la mormîntul Platonitei-Despina, și a cărei inscripție arată data morții 30 ianuarie 1554 și că osemintele Platonitei-Despina au fost aduse de la Sibiu la Argeș de mitropolitul Anania, după doi ani. A doua prezintă începutul inscripției la fel, adică: «*A răposat roaba lui Dumnezeu doamna, pe latura de sus, dar continuarea de pe latura din dreapta n-are sens prin folosirea genitivului «preasfîntului chîr Anania al Ungro-Vlahiei, în anul 7000... crugul soarelui... crugul lunii... epecta... temelia... ceea ce s-ar traduce prin doamna adică soția preasfîntului etc.*

Desigur că mitropolitul Anania, precum arată profesorul N. Iorga și-a comandat și pentru sine o piatră funerară. Pe această piatră s-au păstrat

27. Duiliu Marcu și G. Russu, *Descoperirea frescei din secolul al XVI-lea de la minăstirea Tismana*, în Monumente și Muze I, București, 1958, p. 45. (Victor Brătulescu, *Izvoarele picturii în Banat* Pictura Minăstirii Tismana, în «Mitropolia Banatului», nr. 5-6 (mai-iunie), 1961; Rada Teodoru, *Minăstirea Tismana*, București, 1966, p. 21. Nu cred că poate trage în cumpănă ipoteza autoarei privind deosebirile de compoziție între pictura de la Argeș mai rigidă și cea de la Tismana, mai liberă, folosirea zurulii în mai mică măsură la Tismana etc., ca să pue la îndoială pe autorul ambelor decoruri, Dobromir. Trebuie să înținem socoteală de intervalul de timp 1526 (Argeșul) 1564 (Tismana) 38 de ani, că prima era biserica domnească, zugrăvită de un domn cu multe posibilități, a doua de un boier cu mai puține posibilități. Pentru alte greșeli în altă parte.

locuri goale privind anul, luna, ziua, crugul soarelui și al lunii care să fie întregite după moartea și înmormântarea lui Anania. Pietrarul neștiind carte și încurcînd desenele a copiat începutul inscripției de pe piatra Platonidei iar restul de pe desenele cu inscripția pietrei destinate lui Anania. Observîndu-se greșala piatra a fost părăsită și nu a mai fost întrebuințată pentru mormîntul lui Anania, care, de altminteri s-a înmormîntat la Tîrgoviște și astfel această piatră a rămas nefolosită pînă ce prin cine știe ce grabă, a acoperit provizoriu alte rămășițe pămîntești, de a căror soartă nu s-au mai ocupat nici urmașii mortului respectiv și astfel a rămas pînă la restaurarea din 1875—1886, acoperind niște necunoscuți.

Piatra fără inscripție cu decorație asemănătoare celei de pe piatra lui Neagoe. — În latura de sud prima din ultimele trei pietre dinspre vest, din același plan, al lui Tocilescu, purtînd nr. 8, se află o altă piatră fără inscripție dar cu decorație asemănătoare cu aceea de pe piatra lui Neagoe. Și această piatră, ca și cea de alături cu nr. 9 a mitropolitului Anania s-a folosit pentru mormîntul unuia sau mai multor necunoscuți.

Faptul că decorația nu este terminată, în sensul că lipsesc inițialele de subt postamentul crucii, împreună cu schița căpățîinii lui Adam și cele două inițiale Γ.Α. ca și monogramele dintre brațele crucii: Is. Hs. Ni. Ka., precum și un medalion, faptul că spațiul dinspre margini nu este destul de larg pentru a cuprinde inscripția respectivă, ne face să credem că aceasta a fost prima piatră comandată pentru Neagoe. Observîndu-se că nu s-a calculat bine spațiul pentru inscripția marginală și că inscripția nu are loc nici cu o literă mai mică, s-a renunțat și la această piatră și s-a comandat alta pentru Neagoe.

Poate că în cele două morminte alăturate, nr. 8 și 9, acoperite cu cele două pietre disponibile, să fie îngropate persoane din familii înalte care vor fi murit de moarte năprasnică, de vreo molimă, ca Platonida de ciumă, sau ucise ca Radu de la Afumați.

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

DE CE A CLĂDIT NEAGOE BASARAB BISERICA MINĂSTIRII ARGEȘULUI

Știrile noi ce se descoperă aduc lumini într-un trecut istoric pe care-l înțelegem din ce în ce mai bine pe măsură ce ne îndepărtăm de el. Personalitatea excepțională a unui domnitor ca Neagoe Basarab ni se dezvăluie astăzi, mulțumită eforturilor istoricilor¹, tipic feudală în energia cu care scopurile sînt aduse la îndeplinire. În trufia bizantină a domnitorului uns de Dumnezeu, iar nu ales de boieri² care împarte cu profuziune milostenii în lumea creștină ce privește la el ca la singurul urmaș al împăraților — sfinți bizantini, dar și în umilința și îndemnurile la blîndețe și pietate ce se vădese în *Invățăturile*. Aceste trăsături de caracter aparent contradictorii manifestate de un singur personaj (a se vedea și cruzimile lui Neagoe)³, au făcut pe unii istorici să creadă în ele ca dovezi ale respingerii paternității *Invățăturilor* lui Neagoe, afirmînd că domnia autoritară și îndemnurile la retragere din viața publică sînt incompatibile între ele. O astfel de judecată nu poate fi considerată întemeiată pentru motivul că între acțiunile unui om, și în special un domnitor feudal, și gîndurile și opiniile sale pot exista discrepanțe enorme, aparent ireductibile. Negarea lor și re-

---

1. Principalele contribuții aduse în această problemă sînt: P. P. Panaitescu, *Invățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității* în «Balcania», V, 1, București, 1942, p. 137—205; P. Ș. Năsturel, *Invățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pîsaniilor de pe biserica mănăstirii de la Argeș*, în «Mitropolia Olteniei» XII, 1960, p. 12—23; Dan Zamfirescu, *Invățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității*, în «Romanoslavica», VIII, București, 1963, p. 341—401; P. P. Panaitescu, *Invățăturile atribuite lui Neagoe Basarab. O reconsiderare*, în aceeași revistă, p. 403—424; studiul lui I. C. Chițimia, *Considerații despre* (sic) *Invățăturile lui Neagoe Basarab*, în aceeași revistă, p. 309—339, nu poate fi considerat ca o completare a celor două articole citate mai înainte, nici prin calitate și nici prin materialul prezentat; Manole Neagoe, *Despre politica externă a lui Neagoe Basarab*, în «Studii», tom. 19, 1966, nr. 4, p. 745—764.

2. Vezi pasaje caracteristice în *Invățături*, Ediția N. Iorga, Vălenii de Munte, 1910, passim; p. 6, și Dan Zamfirescu, *op. cit.*, p. 351, ș. u.

3. Cf. scrisoarea lui Neagoe către brașoveni: «Să știți că eu voi face Țara Birsei, așa că nu i se va cunoaște nici locul». (citat la P. P. Panaitescu, *op. cit.*, în «Balcania», p. 147).

ful de a le explica sînt poziții comode care nu duc la mersul înainte al cercetării științifice în istorie.

Personalitatea complexă a lui Neagoe Basarab ne-a lăsat două monumente unice în egală măsură: *Învățăturile* și biserica Mînăstirii Argeșului. Omul care a avut magnificența și gustul de a construi un lăcaș de talia Mînăstirii Argeșului și-a dezvăluit o parte din gîndurile și îndoielile sale în *Învățături*, replică scrisă dată monumentului de piatră⁴. Împrumuturile din scrieri religioase mai vechi ale unor idei și luări de poziție din *Învățături* sînt dovada nu unei lipse de originalitate, ci a unei minți care află corespondențe pentru propriile-i frămîntări în operele altora, se regăsește în ele și, pornind de aici, adîncește introspecția și lărgeste cîmpul meditației, ca un adevărat creator care avînd rădăcinile în experiența înaintașilor, o împinge înainte și în sus, în sens evolutiv. A vorbi de lipsa de originalitate a *Învățăturilor* înseamnă a nega esența procesului de creație în sine, care constă tocmai în preluarea a tot ce i se pare mai bun creatorului din experiența altora și a-și face din ea un sprijin și îndreptar pentru propria-i realizare⁵.

Aceleași lucruri se pot spune despre biserica Mînăstirii Argeșului. Inovațiile arhitectonice și elementele decorative orientale care o împodobesc au «încurcat» din totdeauna pe cercetătorii care au înțeles prin originalitate doar inventarea unor soluții absolut noi, inexistente pînă atunci și neînțelegînd utilizarea spiritului creator în cazul arhitecturii religioase decît în limite de timp și spațiu creștin ortodox. Privit ca un monument insolit nerăspunzînd unor pretense «cereri» ale unui pretins «moment istoric» (moment istoric ce a fost studiat amănunțit abia în ultimii ani cu concluzii ce îndeptătesc prezentul studiu), lăcașul de la Argeș a fost studiat în scopul descoperirii «influențelor» care i-au dat naștere⁶. Meșterii armeni despre care vorbește Paul de Alep, cărămida din turla Pantocratorului pe care este zgîriat cuvîntul «Allah», vădit orientalele decorațiuni exterioare și unele interioare, au fost considerate dovezi zdrobitoare ale caracterului «neromănesc» al monumentului, a lipsei lui de legătură cu realitățile Țării Românești de la începutul secolului al XVI-lea. Astfel de păreri nu se bazează însă pe o justă înțelegere a oricărui proces istoric, pe cunoașterea situației sociale, economice și politice a Țării Românești din acel timp.

În primul rînd, ctitoria lui Neagoe este o biserică ortodoxă în plan general, concepție arhitectonică și destinație. Elementele decorative orientale, analizabile în al doilea rînd, nu pot fi considerate ca dovadă a lipsei de originalitate a unui constructor sau de neglijare a creației românești existente pînă atunci, ci trebuiesc privite tocmai ca un efort vădit și inteligent de îmbogățire, de aducere de noi soluții în decorația exterioară în piatră, domeniu artistic mai puțin valorificat la noi pînă atunci (ne men-

4. Formularea aparține lui Dan Zamfirescu, *op. cit.*, p. 380.

5. Vezi combaterea acestor teorii în studiul amintit al lui Dan Zamfirescu, p. 350, ș. u.

6. Vezi majoritatea autorilor vechi în bibliografia publicată de N. Stoicescu, *Bibliografia Monumentelor Feudale din Țara Românească* litera C, în «Mitropolia Olteniei», XVI, 1964, nr. 3—4, p. 342—346.

ținusem, cu excepția Dealului, pe linia tradiției bizantine de îmbinare a cărămidei aparente cu straturi de mortar), dacă îl comparăm cu decorația interioară, în speță pictura, care atinge aici la Argeș o culme prin opera lui Dobromir zugravul, meșterul de la Dealu. O dovadă că în acest sens experiența meșterilor lui Neagoe a dat roade este influența pe care arhitectura și decorația de la Argeș o au exercitat asupra artei românești din secolele următoare, pînă la Constantin Brîncoveanu, cînd încep să fie utilizate și experiența și realizările Renașterii italiene din acest domeniu. Epoca de decădere politică și culturală care urmează în Țara Românească morții lui Mircea cel Bătrîn, este urmată în istoria artei românești de înflorirea din timpul lui Vlad Călugărul (1482—1495), Radu cel Mare (1495—1508) și Neagoe Basarab (1512—1521). Înflorirea economică și culturală se îmbină cu o politică de prestigiu în condițiile vitrege ivite după căderea Constantinopolului, ultim simbol al creștinismului militant din sud-estul european, întruchipat de Imperiul Bizantin. În această conjunctură nouă din păcate repede sfîrșită, elementele orientale de la Argeș reprezintă o experiență creatoare, tinzînd la îmbogățirea și lărgirea cîmpului de manifestare al artei noastre, proces început încă de la Dealu. Aceleași condiții prelungite încă un sfert de secol, au dus în Moldova la soluția zugrăvirii complete a fațadelor bisericilor, realizare profund originală a geniului artistic al poporului român.

În studiul de față ne propunem să cercetăm și să reliefăm cauzele obiective și subiective care au dus la clădirea Mînăstirii Argeșului. Biserica lui Neagoe este opera gîndului acestuia, ca o condiție subiectivă, și un rezultat al realităților sociale, economice și politice românești din pragul veacului al XVI-lea, ca o condiție obiectivă. Despărțirea lor ar fi un procedeu artificial, pentru că întrepătrunderea lor strînsă este un fapt ce nu mai trebuie demonstrat, ele influențîndu-se continuu în sensul punerii în concordanță a primei cu cerințele celei de a doua. Analizîndu-le, le vom separa însă pentru a le studia mai amănunțit, însă, așa cum am spus, varietatea lor aparentă ajunge în cele din urmă la personalitatea lui Neagoe Basarab și la situația Țării Românești din primele decenii ale secolului al XVI-lea.

O primă cauză, esențială, ce a contribuit la împlinirea în piatră a vîsului lui Neagoe, este *credința acestuia*. Încă înainte de a deveni domn, Neagoe clădise o biserică purtînd hramul Sfinților Apostoli, probabil biserică de cimitir sau bolniță la Bistrița «să fie de îngroparea morților»⁷. Acest lucru este demn de luat în seamă pentru studierea personalității lui Neagoe. Tot el, numit constant de către Gavriil Protul «cocon de boieri», desigur în sensul dependenței față de părinți (probabil era neînsurat), este singurul om apropiat de patriarhul Nifon în timpul disgrăției acestuia de la curtea lui Radu cel Mare. Neagoe «aducea bucate de hrana sfîntului și a eve și într-ascuns cu îndemnarea lui Dumnezeu fără nici o temere. Iar fericitul Nifon îl întăria cu învățăturile sale, ca se crească și să se înalțe în toate faptele cele bune și să se rădice în noroc bun și să fie plăcut în-

7. Gavriil Protul, *Viața Sfîntului Nifon Patriarhul Constantinopolului*, ediția Tit Sîmedrea, București, 1937, p. 16.

naintea lui Dumnezeu și a oamenilor, cum mai apoi, cu rugăciunea sfinției sale, să umplură amîndoaă»⁸. Versiunea grecească a *Vieții Sfintului Nifon* îl numește pe Neagoe «fiu sufletesc al sfintului»⁹. Neagoe are vedenii la aducerea moaștelor sfintului Nifon în țară, povestite pe larg de Gavriil Protul (redacția românească), care îl indică în fața sfintului ca fiind mai vrednic și mai pios decît ceilalți¹⁰. Redacția grecească și cea românească a *Vieții Sfintului Nifon* au pentru Neagoe epitele constante de «prea creștinul», «prea cucernicul», «credinciosul». El este fiul spiritual al patriarhului Nifon, îi este apropiat, îi ascultă sfaturile. Neagoe «ardea de dragoste dumnezeiască să ridice pe umerii săi sfințele moaște ale părintelui său sufletesc, ca și profetul David chivotul lui Dumnezeu»¹¹. Prin aducerea moaștelor lui Nifon, Neagoe a devenit un al doilea Teodosie împărat¹². Cînd racla cu moaștele lui Nifon ajunge la Tîrgoviște, Neagoe «luînd în brațe sicriul, săruta și îmbrățișa fără săturare și cu lacrimi sfințele moaște»¹³.

Puternica înclinare religioasă a lui Neagoe este unică în istoria noastră medievală, putînd fi comparată cu pietatea lui Ștefan cel Mare. Ctitoriile mărețe — biserica Mitropoliei din Tîrgoviște, Mînăstirea Snagov, reparațiile și ctitoriile din țară și de la locurile sfinte, alături de daniile imense i-au adus lui Neagoe titlul de «mare ctitor a toată Sfetagora»¹⁴. Nu vom mai insista aici asupra personalității religioase a lui Neagoe Basarab, așa cum reiese ea din cercetarea altor izvoare ca *Invățăturile*¹⁵, pisană de la Argeș¹⁶, sau chiar documentele interne din timpul său¹⁷.

Tot înrudită cu credința lui Neagoe este de adăugat o altă cauză a construirii Mînăstirii Argeșului, amintită de Paul de Alep.

«În același timp el (Neagoe) tocmi... arhitecti și alți meșteri săpători de piatră, și îi puse să lucreze la această biserică, la a cărei înălțare era stimulat de o inspirație divină. Locul pe care e înălțată fusese odinioară un lac, adunat din apele de izvoare, în mijlocul căruia se descoperi o veche icoană a Maicii Domnului, pe care unul din preoți o duse la biserica din oraș cu hramul Sfîntul Nicolae, despre care se zice a fi cea dintîi biserică zidită

8. Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 11; și *Viața Sfintului Nifon. O redacțiune grecească inedită*, ed. Vasile Grecu, București, 1944, p. 93, ș. u.

9. Gavriil Protul, ed. V. Grecu, p. 93.

10. Versiunea românească este singura care povestește aceste vedenii (ed. Tit Sîmedrea, p. 22).

11. Gavriil Protul, ed. V. Grecu, p. 141—143.

12. *Ibidem*, p. 143.

13. *Ibidem*, p. 151.

14. Vezi enumerarea daniilor lui Neagoe în «*Viața Sfintului Nifon*, ed. Tit Sîmedrea, p. 23—26; în versiunea grecească lipsește acest paragraf. Pentru legăturile lui Neagoe cu Muntele Atos, vezi studiul lui P. S. Năsturel, *Aperçu critique des rapports de la Valachie et du Mont Athos des origines au début du XVI-e siècle*, în «*Revue des Études sud-est européennes*» Tome II, 1964, nr. 1—2, p. 93—126.

15. Cercetate în amănunt de către Dan Zamfirescu, *op. cit.*, p. 357 ș. u.

16. Vezi studiul lui P. S. Năsturel, *Invățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisanților de pe biserica mănăstirii de la Argeș*, în «*Mitropolia Olteniei*», XII, 1960, nr. 1—2, p. 12—23.

17. Nu există încă un studiu care să analizeze din acest punct de vedere documentele noastre interne: indicații la P. Ș. Năsturel, *op. cit.*

acolo... Mai tirziu icoana de care am vorbit s-a reîntors la locul său de altădată și atunci Dumnezeu inspiră pe Neagoe Voevod, carele îndată veni la acest loc și începu zidirea mănăstirii»¹⁸.

Gavriil Protul, în opera sa atât de importantă pentru noi, se face ecoul impresiei produse de biserica Mănăstirii Argeșului asupra contemporanilor: «Și așa vom putea spune cu adevărat că nu iaste așa mare și săbornică, ca Sionul care-l făcu Solomon, nici ca Sfînta Sofîia carele o făcu Justinian împăratul; iar cu frumusețea iaste mai pe deasupra decît acelia»¹⁹. Tot Gavriil Protul aduce o serie de știri deosebit de interesante: «Și au făcut pren mijlocul tinzii bisericii 12 stîlpi înalți, tot de piatră, ciopliți și învîrțiți, foarte frumoși și minunați, carii închipuiesc 12 apostoli. Și în sfîntul altariu, deasupra pristolului, încă făcu un lucru minunat, cu turlișoare vărsate... Și la mijloc ocoli cu un brîu de piatră împletit în 3 vițe și cioplit cu flori și poleit, biserica cu altariul dempreună cu tinda, închipuind sfînta și nedespărțita troiță... Și făcu scara bisericii tot de piatră scobită cu flori și cu 12 trepte, semnînd 12 semenții ale lui Israil»²⁰. După o sută și ceva de ani, Paul de Alep adaugă noi corespondențe elementelor componente ale bisericii, spunînd că «bolta» — de sigur cupola cea mare de deasupra naosului —, are 70 de «balustrade» — de sigur fleuroanele de piatră — simbolizînd cei 70 de apostoli, iar cele 318 de «balustrade» din jurul bisericii — de fapt actualele fleuroane care depășesc, după restaurarea lui, Lecomte de Nouÿ cu puțin cifra de 200 — ar simboliza pe capii de familie ce au strîns bani pentru construcție, deși numărul ne duce cu gîndul la cei 318 sfinți de la Nicea, a căror cinstire era puternică la noi. Vorbînd despre cei 12 stîlpi de piatră din pronaos, Paul de Alep întărește spusele lui Gavriil Protul, adăugînd că «purtînd numele lor, ei sînt sprijinatorii construcției»²¹.

Unele din aceste elemente apar pentru prima oară în arhitectura noastră medievală cum sînt cei 12 stîlpi din pronaos, brîul din jurul bisericii și fleuroanele de piatră de la turle și cele ce înconjoară corpul bisericii. Toate corespondențele indicate de Gavriil Protul și Paul de Alep, par a fi mai

18. Paul de Alep, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române. 1653—1658*, ed. Emilia Cioranu, București, 1900, p. 142; cf. și un pasaj din *Învățătură* (ed. N. Iorga, p. 163): «Pentru aceea, și eu, maica mea, am cugetat că doar am dobîndi ceva bucurie de la Prea Sfînta Născătoarea lui Dumnezeu și ajutătoarea cea bună, că noi toți din păcate sîntem născuți, și iarăși păcatului lucrăm, iar pentru mila lui Dumnezeu și a prea Curatei Lui Maici doar nu te va lăsa să fii osebită de la fața Lui cea bună. Că pe mine așa mă duse firea și cugetul că Maica Domnului nostru, lui Iisus Hristos, este milostivă către toți creștinii cari o iubesc. Drept aceea, și eu m-am nevoit și am început a zidi Sfîntei Sale casă din temelie, și nu nădăjduiam ca să o isprăvesc și să o văd sfîrșită. Iar Prea Curata Fecioara și nevinovata Maică a Marelui Împărat Ceresc, Ea n-a băgat de seamă păcatele mele, ci a săturat ochii mei de dorul ce doriām, și văzui casa Ei gata și sfîrșită». A se observa și predilecția lui Neagoe pentru biserici cu hramul Adormirea Maicii Domnului, comparînd-o și cu formularul bogat al documentelor destinate lor.

19. Ed. Tit Simedrea, p. 27—28: versiunea grecească nu cuprinde nimic privind descrierea Argeșului. O singură mențiune amintește de păstrarea aici a moaștelor Sfîntului Nifon. (Ed. V. Grecu, p. 157): «prea frumoasa mănăstire».

20. Ed. Tit Simedrea, p. 27. 21. Paul de Alep, *op. cit.*, p. 143—144.

de grabă rezultatul observațiilor privitorilor decît al planului unui arhitect. Totuși, în ceea ce privește elementele decorative este foarte posibil ca simbolurile să fi fost căutate și stabilite ca atare. În orice caz, înfățișarea bisericii Mînăstirii Argeșului a impresionat puternic pe privitori. Legenda meșterului Manole și cuvintele entuziaste ale lui Gavriil Protul și Paul de Alep situiază ctitoria lui Neagoe la locul ei real între realizările lumii ortodoxe din acea vreme²². Simbolistica ei, căutată sau nu la origine, a devenit cu timpul o realitate, biserica fiind astfel o adevărată *mărturisire de credință* a domnitorului și a Țării, expresia de voință a unei comunități puternică prin coeziunea ei spirituală²³. Biserica este păzită de fleuroanele simbolizînd pe cei 318 sfinți de la Niceea, care au stabilit dreapta credință: se sprijină pe 12 stîlpi uriași de piatră — cei 12 apostoli, piatra pe care s-a clădit biserica; briul, în trei «vițe», simbolizînd Treimea nedespărțită înconjoară biserica, trupul Mintuitorului. Păsările de metal ce împodobesc exteriorul bisericii pot avea și ele o simbolică²⁴. Astfel apărea de sigur ctitoria lui Neagoe Basarab în ochii poporului, chiar dacă, repetăm, nu toate aceste simboluri au fost căutate. Părerea noastră este că totuși, în măsura posibilităților, arhitectul și piosul domnitor au căutat să dea o simbolică precisă monumentului. Ca ajutor în sprijinul ipotezei noastre, putem aduce cazul picturii exterioare a bisericilor din nordul Moldovei, apărută la puțini ani după ctitoria lui Neagoe, și care a fost privită, de curînd, drept un uriaș îndemn la luptă împotriva turcilor²⁵, dar și ca o încercare de prezentare în fața poporului a unor scene biblice de mare răspîndire²⁶.

În ceea ce privește fastul cu care a fost sfințită biserica Mînăstirii Argeșului, ca element de comparație, putem aduce sfințirea Mitropoliei din Tirgoviște, tot în timpul lui Neagoe Basarab, despre care însuși domnitorul într-o scrisoare din 1520 adresată brașovenilor, spune următoarele: «Apoi, cum știți și dumneavoastră, am isprăvit biserica noastră sau mănăstirea pe care o făceam din nou întru cinstea Atotputernicului Dumnezeu: după legea și rînduiala credinței noastre am sfințit acea biserică întru lauda Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos. La sfințirea acestei biserici *va veni toată țara aceasta*. Deci am trimis de le-a poruncit să se adune; cu prilejul acestei închinări vom putea să cercetăm în scurt oștile noas-

22. Vezi Paul de Alep, *op. cit.*, (p. 139, 141).

23. Vezi cum descrie Gavriil Protul situația bisericii din Țara Românească în timpul domniei lui Radu cel Mare la venirea patriarhului Nifon, precum și măsurile acestuia pentru întărirea ei., (ed. Tit Simedrea, p. 8—9; ed. Vasile Grecu, p. 83 ș. u.).

24. Ne gîndim eventual la corbul trimis de Dumnezeu proorocului Ilie, pasaj amintit și de Gavriil Protul (ed. Tit Simedrea, p. 11 și ed. V. Grecu, p. 93) sau la pasajele din cărțile populare (de exemplu scrierea apocrifă *Protoevanghelia lui Iacob, fratele Domnului*, la N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, Vol. II, București, 1938, p. 67), după cum s-ar putea să fie vorba de o decorație orientală, fără o simbolică creștină.

25. Sorin Ulea, *Origina și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești*, în «Studii și cercetări de Istoria artei», 1963, nr. 1.

26. Petru Comarnescu, în special în *Indreptar artistic la monumentele feudale din nordul Moldovei*, Editura Meridiane, 1962.

tre»²⁷. Iată dar, că, cu prilejul sfințirii bisericii Mitropoliei din Tîrgoviște Neagoe Basarab anunța că va aduna «toată țara aceasta». Ce va fi însemnat atunci sfințirea bisericii Mînăstirii Argeșului la care a participat însuși patriarhul Constantinopolului și patru mitropoliți, alături de egumenii mînăstirilor de la Atos și ierarhii români? Evident, ea a fost prilejul manifestării comuniunii de idealuri și interese a domnitorului și a țării, a mărturisirii credinței lor, în acele momente de mare amenințare turcească, cînd ideia unei cruciade anti-otomane se vîntura tot mai insistent în Europa²⁸.

Analizînd evenimentele politice din prima jumătate a secolului al XVI-lea din Țara Românească, cu privire specială la domnia lui Neagoe Basarab, putem trage cîteva concluzii: în primul rînd, Neagoe este primul domn al Țării Românești ridicat din rîndurile boerimii²⁹. Chiar dacă în actele interne el se intitulează destul de consecvent fiu al lui Basarab cel Tînăr (Țepeluș), totuși, principalele izvoare documentare ce îl privesc îi subliniază originea boierească: ne referim la *Viața Sfîntului Nifon*, la *Învățăături* și la pisania Mînăstirii Argeșului³⁰. El aparține însă unei familii boierești atotputernică în Oltenia, care posedă bănia de Craiova ca pe o funcție ereditară, emițînd acte cu un formular asemănător cu cel domnesc. Craioveștii se numesc pe ei însuși «Băsărăbești», nume care îi arată înrudiți cu dinastia domnitoare a Basarabilor. Ei domină scena politică a Țării Românești de mai bine de două decenii, ei îl răstoarnă pe Mihnea cel Rău, și pe Vlad cel Tînăr (Vlăduț) cu ajutor turcesc, în momentul în care acești domni caută să domnească autoritar³¹. Situația politică externă oferă și ea cîteva concluzii importante: după căderea Constantinopolului, Peninsula Balcanică nu mai oferă turcilor nici un obstacol în calea înaintării lor. Așezați la Dunăre, turcii își îndreaptă eforturile spre nord-vest,

27. N. Iorga, *Scrisori domnești*, Vălenii de Munte, 1912, p. 34—36, după Hurmuzaki, Vol. XV.

28. Pentru împrejurările europene vezi Manole Neagoe, *op. cit.*

29. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, în «Balcania», p. 142.

30. Opinia lui P. P. Panaitescu, *Inceputurile istoriografiei în Țara Românească*, în «Studii și Materiale de Istorie medie», V, 1962, p. 204—205; «Rezultă deci că *Viața lui Nifon* a fost scrisă sub patronajul Craioveștilor, ale căror idei politice le adoptă, și nu sub patronajul domnului». Din contră, la o analiză atentă a textului *Vieții*, observăm că vederile Craioveștilor nu mai sînt prezentate ca atare; mai ales, după suirea în scaun a lui Neagoe, nu se mai pomenește nimic despre aceștia, ci numai despre acțiunile domnului. Gavriil Protul povestește două vedenii pe care le-a avut Neagoe în biserica Mînăstirii Dealu, la aducerea moaștelor Sfîntului Nifon, vedenii pe care i le-a povestit însuși Neagoe, iar nu altcineva. Este semnificativ faptul că boierii Craiovești nu au nici un rol cu această ocazie. *Viața* menționează numai cîtoriiile și daniile lui Neagoe, iar nici de cum pe ale Craioveștilor, în afară de Bistrița, a cărei dărimare sub Mihnea cel Rău, e pomenită, dar în schimb nu se spune nimic despre moaștele sfîntului Grigore Decapolitul de aici, cumpărate de Barbu Craiovescu, nici despre călugărirea acestuia și despre nici una din legendele ce circulau în legătură cu această familie (ca de ex. legenda iconei sfîntului Procopie). Craioveștii nu mai au nici un rol politic după suirea lui Neagoe pe tron. — Aceasta este impresia pe care ți-o lasă lectura *Vieții*. Personalitatea lui Neagoe domină de la mare distanță pe toți ceilalți, astfel că Gavriil Protul nici nu-i mai menționează.

31. Vezi Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Ed. Științifică, București, 1965, passim.

spre Belgrad și spre centrul Europei. Belgradul va cădea în 1521, Viena va cunoaște un puternic asediu la 1529³². În aceste condiții țările române devin ultimul bastion al creștinătății ortodoxe în Balcani, lupta lor contra turcilor îmbrăcînd acest dublu aspect de apărare a ființei de stat și a ortodoxismului contra semilunii. Domnii români, începînd cu Vlad Călugăruș, devin campionii creștinătății balcanice; bogați, generoși cu mănăstirile și bisericile de la locurile sfinte și din Balcani, ei sînt priviți ca urmașii împăraților bizantini, simbolul viu al creștinismului militant în sud-estul Europei. Într-o asemenea conjunctură, politica de prestigiu a lui Neagoe Basarab, capătă un relief mai clar, conducîndu-ne la următoarea concluzie: Craioveștii au avut, după suirea pe tronul Țării Românești a lui Neagoe, tendința clară de a se instala ca *dinastie domnitoare la conducerea statului*, scop pentru a cărui realizare s-au inspirat din politica împăraților bizantini, cunoscută prin reflexe tîrzii și mai mult exterioare. Neagoe este cel ce a urmărit cu consecvență acest scop, prin a cărui împlinire el devenea un urmaș al împăraților-sfinți bizantini³³. Căile de atingere și împlinire a țelului propus au fost următoarele: 1) politică de prestigiu personal și de familie a lui Neagoe; 2) politică religioasă de anvergură europeană, caracterizată prin ctitorii mărețe, pietate deosebită, strîngere de sfinte moaște, și ajutoare enorme la locurile sfinte; 3) scrieri panegirice, și proprii, destinate proslăvirii Domnului și respectiv menite să fie un îndreptar pentru urmașii săi la domnie.

Vom analiza pe rînd aceste aspecte ale politicii generale ale lui Neagoe Basarab.

1) Politica de prestigiu personal și de familie a lui Neagoe este ilustrată prin numeroase pasaje din *Viața Sfîntului Nifon*, scrierea panegirică de bază ce avea ca scop răspîndirea în lumea ortodoxă a faimei lui Neagoe și a familiei sale. Citind aceste pagini, observăm mereu tendința de ilustrare a faptului că Neagoe și neamul său, Craioveștii, sînt dragi lui Dumnezeu și au protecția Sfîntului Nifon care-i ajută prin rugăciunile sale. Iată cum este caracterizată prigonirea de către Mihnea cel Rău (1508—1510) a Craioveștilor: «Iară pre un neam carele era mai ales și mai temătoriu de Dumnezeu, căruia era numele de moșie Banovții, adevă Băsără-beștii, el cu multe amăgele și șutele și cu grele jurămînturi se lega cu boierii carii era de acel neam, că nu-i va omori, nice nu le va face nice o nevoie; și făcu și cărți de jurămînt și de afurisanie. Iară el în toate zilele săpa groapa și cugeta cum va putea face să-i piarză și neamul lor, ca se nu se mai pomenească în țara Panoniei. Iar rugăciunea Sfîntului Nifon nu-l slobozia nici nu-l lăsa să le facă nice un rău, ce toate meșteșugurile cele hiclene ale lui ca nește paiajeni să strica»³⁴. Cînd Craioveștii scapă de Mihnea trecînd Dunărea, Gavriil Protul exclamă cu satisfacție: «Și scăpară toți de cursa Mihnei Vodă călcătoriul de jurămînt, că era Dumnezeu cu dînșii și rugăciunile sfîntului Nifon Patriarhul, și nu putea nimenile

32. Interesante considerații la P. P. Panaitescu, *De ce n-au cucerit turcii Țările române*, în «Interpretări românești», București, 1947, p. 149—159.

33. Vezi Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 763

34. Gavriil Protul, ed. Tit Sîmedrea, p. 14—15; ed. V. Grecu, p. 125.

să se potrivească lor, ca și lui Moisi marele proroc»³⁵. De prigonirea lui Vlad cel Tânăr, Craioveștii scapă grație unui călugăr, care le destăinuie uneltirile domnului și ale lui Bogdan vornicul; fuga lor peste Dunăre trezește iarăși entuziasmul lui Gavriil Protul: «Ce cu ajutoriul lui Dumnezeu și pentru rugăciunea Sfântului Nifon să mântuiră de mînia și de moartea cea năpraznică ce au trecut la un ostrov den care au trecut Dunărea, ca Iisus Navi Iordanul. Și merseră iară la Mehmed Pașa și-i spusese război patimile cite li s-au întîmplat de la Vlad Vodă. Iar pașa se aprinse cu dumnezeirea spre răscumpărarea acelui neam, măcar de și era el păgîn și strînse, oaste mare și trecu Dunărea dimpreună și făcu război lingă orașul Bucureștii și birui pre oastea Vladului Vodă»³⁶. Dacă adăugăm la toate aceste măsuri, bogăția enormă și puterea economică și militară pe care o posedau Craioveștii, vom înțelege mai ușor pretențiile lor de a constitui o dinastie, idee ce se închegase într-un răstimp mai îndelungat în mintea lor³⁷.

În ceea ce îl privește pe Neagoe personal, acesta a avut de întîmpinat o adversitate internă, împotriva căreia a luptat mai multă vreme. Celor ce-i puteau imputa că nu este născut în familia domnitoare a Basarabilor, el le-a răspuns intitulîndu-se în majoritatea documentelor sale fiu al lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș). Însă această afirmație a lui Neagoe, nu a fost făcută fără un scop precis. Într-adevăr, Basarab cel Tânăr a avut ca soție pe doamna Maria, care după uciderea soțului ei, poate chiar de Craiovești³⁸, devine soția lui Vlad Călugărul, noul domn muntean³⁹. Din această căsătorie se va naște Vlad cel Tânăr, victima Craioveștilor⁴⁰. Prin urmare, Neagoe Basarab, intitulîndu-se fiu al lui Basarab cel Tânăr, era considerat frate vitreg (numai de mamă) cu Vlăduț, astfel că în ochii poporului apărea ca un fratricid⁴¹. În acest sens, trebuie să considerăm și pasajul din *Viața Sfîntului Nifon*, lucrare scrisă după ce Neagoe se consolidase în scaunul Țării Românești, în care Craioveștii jură în fața lui Vlăduț că Neagoe este fiu al lui Pîrvu Craiovescu, iar nu fiu de domn⁴².

35. *Ibidem*, ed. Tit Sîmedrea, p. 15; ed. V. Grecu, p. 127.

36. *Ibidem*, ed. Tit Sîmedrea, p. 18—19; ed. V. Grecu, p. 135.

37. Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, passim.

38. O problema încă nelămurită în istoriografia noastră este aceea a împrejurărilor în care s-a produs moartea lui Țepeluș.

39. Ioan Bogdan, *Croniclele...*, p. 213—214; pentru doamna Maria vezi și articolul nostru, *Cea mai veche biserică din București: biserica Doamnei Maria*, în «*Glasul Bisericii*», 1966, nr. 9—10, p. 845—853.

40. Vezi actul din 1520, iunie 11, prin care Neagoe Basarab întărește Minăstirii Snagov daniile făcute ei de «*Monahia Eupraxia*, care a fost mama lui Vlăduț voevod» (*Documente privind istoria României*, B., Țara Românească, Veac XVI, Vol. I, p. 157).

41. Vezi inscripția pietrei de mormînt a lui Vlăduț, care spune atît despre moartea lui: «Și a venit domn Io Basarab voievod și fiind luptă au tăiat capul lui Io Vlad voevod în cetatea București» (publicată de Al. Lapedatu, *Vlad Vodă Călugărul. 1482—1495*, București, 1903, p. 63; Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 326; regist la N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*. Vol. I, București, 1905, p. 99).

42. Gavriil Protul, ed. Tit Sîmedrea, p. 18; ed. V. Grecu, p. 133, 135.

Neagoe însuși se arată cu numele său adevărat în câteva documente interne și pe pecete⁴³. Însă, rolul său înuciderea lui Vlăduț nu putea să fie uitat astfel că Neagoe și-a dat toată silința pentru a-i fi iertat păcatul. O variantă a Letopisetului Cantacuzinesc exprimă clar aceasta: «După aceea, tare s-au căit Basarab Vodă pentru moarte lui Vlăduță Vodă și au chemat patriarși și vlădici și episcopi și egumeni și tot cinul preuțăsc și călugăresc și au venit toți în cetatea Țirgoviștii în sfânta mitropolie, de au făcut rugăciuni și slujbe dumnezeiești și au dat multă milostenie la mulți oameni»⁴⁴. Toate aceste acțiuni aveau ca scop ștergerea petei infamante ce umbrea personalitatea lui Neagoe. În țară mai trăia încă bătrina doamna Maria, soția lui Țepeluș și apoi a lui Vlad Călugărul, precum și soția lui Vlăduț, doamna Anca și fiul lor Vlad, ce va fi domn al Țării Românești între 1530—1532, luînd numele în istoriografia noastră de Vlad Înnecatul. Doamna Maria era în acest caz presupusa mamă a lui Neagoe, așa că putem considera că ea avusese un rol în evenimentele care au marcat domnia lui Vlad cel Tânăr. Nu cunoaștem atitudinea lui Neagoe față de ea. Știm doar că în anul 1520 făcea unele danii Minăstirii Snagov, fiind călugărită sub numele de Eupraxia⁴⁵.

Tot în cadrul politicii de prestigiu personal a lui Neagoe, trebuie pusă căsătoria acestuia cu Milița Despina, fiica despotului sîrb Ioan Brancovici. Icoane sîrbești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, îi consideră pe țării dinastiei Namania și Brancovici drept sfinți, astfel că Neagoe prin această căsătorie tindea a deveni un urmaș al acestora⁴⁶. Numele Teodosie pe care Neagoe îl dă fiului său cel mai mare este pus de către Gavriil Protul în legătură cu împăratul Teodosie cel Mic⁴⁷. Fastul curții lui Neagoe, așa cum reiese din izvoarele contemporane, era pe picior de egalitate cu cel al altor curți princiare din Europa⁴⁸. În portretul votiv de la Argeș, Neagoe are brodat pe poala mantiei sale un vultur bicefal bizantin, care va trece și pe pecetea orașului Curtea de Argeș⁴⁹. În sfîrșit, strălucirea sfințirii bisericii de la Argeș în prezența unui sobor de ierarhi, cum nu mai văzuse de mult Răsăritul ortodox, a adăugat mult la prestigiul personal și al Țării lui Neagoe.

43. Excepții, afară de pisanile de la Argeș și *Invățăture*, actele din 1514, decembrie 13, (*D.I.R.*, XVI, Vol. I, p. 103) 1517, august 23, (*idem*, p. 123) și 1519, septembrie 16 (*idem*, p. 149); pentru pecete vezi Toma G. Bulat, *Din domnia voevodului Neagoe Basarab IV*, în «Închinare lui N. Iorga cu ocazia împlinirii a 60 de ani», Cluj, 1931; pentru inscripțiile de pe obiecte, cum ar fi cele donate de Neagoe la Bistrița și Tismana, unde apare cu numele de Neagoe, vezi *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*. Vol. I, Editura Acad. R. S. România, București, 1965, passim.

44. *Istoria Țării Românești. 1290—1690. Letopisetul Cantacuzinesc* ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, Ed. Acad., București, 1960, p. 23, varianta; și p. 205; diaconul Nicolae M. Popescu, *Patriarhii Țarigradului prin țările românești. Veacul XVI*. București 1914, p. 21—22; citat și de Dan Zamfirescu, *op. cit.*, p. 377.

45. Vezi nota 40.

46. Vezi, *Delo Hristofora Jefarovița*, Galereiija Matije Srpske, 1961, p. 108.

47. Ed. Tit Simeadrea, p. 20.

48. Vezi costume la Muzeul de Artă al R. S. România.

49. Mai pe larg la P. Chihaiia, *Cîteva date cu privire la portretele votive din biserica lui Neagoe din Curtea de Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XIV, 1962, p. 463.

2) Politica religioasă pe plan european a lui Neagoe s-a manifestat prin: a) *ctitorii mărețe*, dintre care cele mai importante au fost Argeșul, Mitropolia din Tîrgoviște, biserica Minăstirii Snagov, biserica Sfintul Gheorghe din Tîrgoviște, biserica Sfintul Nifon la Minăstirea Dionisiu, locul de îngropăciune a sfântului Nifon, biserica Minăstirii Cutlumuz, afară de reparații și donații enorme minăstirilor din țară și de la locurile sfinte: b) *pietate deosebită și strîngere de sfinte moaște*. Despre pietatea deosebită a lui Neagoe am vorbit și mai sus; în ceea ce privește strîngerea de moaște, avem de menționat în primul rînd aducerea moaștelor sfântului Nifon de la Minăstirea Dionisiu, povestită pe larg de Gavriil Protul. Începutul povestirii este remarcabil: «Decii îi veni cuget și gînd bun dumnezeesc în inima lui, ca și mai de mult Teodosie cel Mic împărat să mute moaștele sfântului Ioan Hrisostom, de la Cucus în Țarigrad ca se dea ertare și tămăduire maicei sale Evdoxie împărătese, într-acelua chip să asemănă și creștinul Neagoe vodă»⁵⁰. După trimiterea moaștelor înapoi la Dionisiu, călugării de aici îi trimit lui Neagoe capul și o mină a sfântului: «Iară el priimi acele daruri cu mare bucurie ca și Moisiu proroc tablele legii vechi, și le purta tot cu sine pre unde mergea, și în curte și în biserică; iară în cale le purta în carită ca și Israil racla legii»⁵¹. Pentru a obține aceste moaște Neagoe dăduse călugărilor de la Dionisiu capul sfîntului Ioan Botezătorul «cu o cutie de aur și cu pietre de mult preț»⁵².

3) Scrieri panegirice și proprii destinate proslăvirii domnului și mense, în acelaș timp, să fie un îndreptar pentru urmașii săi la domnie.

În cadrul scrierilor panegirice trebuie pusă în primul rînd *Viața Sfîntului Nifon*, în special redacția românească, păstrată și în Letopisețul Cantacuzinesc, operă în care Neagoe apare ca un adevărat urmaș al împăraților bizantini. Interpolatorul român care a introdus enumerarea daniilor la locurile sfinte, nu ezită ca în încheierea acestui capitol să facă următoarea comparație: «Și nu numai creștinilor fu bun, ce și păgînilor, ci fu tuturor tată milostiv, asemenea Domnului celui ceresc, care stelu-cește soarele său și ploaia și pre cei buni și pre cei răi, cum arată Sfînta Evanghelie»⁵³. Aducerea moaștelor sfîntului Nifon în țară este un prilej pentru domn de a imita pilda împăraților bizantini și a domnilor români de mare prestigiu, ca Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun⁵⁴. Descrierea slujbelor de la Minăstirea Dealu prin care se iartă domnului Radu cel Mare păcatul de a fi gonit pe Sfîntul Nifon, minunea a căreia revelație o are numai Neagoe, toate acestea au valoarea unei recunoașteri a superiorității acestuia chiar și asupra lui Radu, domnitor considerat dintre cei mai importanți din cîți avusese Țara Românească⁵⁵.

Învățăturile — pot fi considerate manualul de conducere politică și religioasă a urmașilor lui Neagoe. Cît privește partea cu conținut religios

50. Gavriil Protul. Ed. Tit Sîmedrea, p. 20.

51. *Ibidem*, p. 23.

52. *Ibidem*, ed. V. Grecu, p. 157.

53. Ed. Tit Sîmedrea, p. 26.

54. *Ibidem*, p. 21—22.

55. Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Radu cel Mare ctitorul Minăstirii Dealul-Tîrgoviște, cu prilejul împlinirii a 450 ani de la moartea lui*, în «Glasul Bisericii», XVII, 1958, nr. 4.

a acestei opere, o putem pune, credem noi, și în legătură cu sfaturile și învățăturile pe care însuși Neagoe le primise de la Sfântul Nifon, în timpul sederii acestuia în Țara Românească⁵⁶.

Credem că în cele de mai sus am reușit să dovedim tendința lui Neagoe și a Craioveștilor de a se impune ca dinastie domnitoare pe tronul Țării Românești, în locul Basarabilor. Pentru aceasta, Neagoe a întreprins o vastă acțiune, ale cărei direcții principale le-am schițat pînă acum. Tot în cadrul ei, însă, într-un loc aparte trebuie pusă și clădirea Mînăstirii Argeșului. Într-adevăr, dacă urmărim documentele emise din acest oraș de către domnitorii din secolul al XV-lea, observăm că ele sînt foarte rare, indicînd interesul din ce în ce mai scăzut pe care îl arătau domnii români pentru această veche capitală. Basarab cel Tînăr este ultimul domn care dă un (și unic) hrisov din Curtea de Argeș⁵⁷. La începutul secolului următor, Vlad cel Tînăr dă și el un singur act din Curtea de Argeș⁵⁸. Existența vechei mitropolii de la Argeș nu putuse împiedica această stare de lucruri, întrucît Neagoe însuși spune în pisanie, că mitropolia era ruinată cînd a început construcția cea nouă, și e de presupus că mitropolitul locuia la Tîrgoviște și București, alături de domnitori. Văzută prin această prismă, intenția lui Neagoe, de a relua firul tradiției de locuire în Curtea de Argeș, apare clară, el încercînd și reușind, și pe această cale, să devină un demn urmaș al Basarabilor, să-și justifice astfel prezența pe tronul Țării Românești. Pictura pronaosului bisericii de la Argeș este concludentă în acest sens⁵⁹. Pe pereții săi apar zugrăviți cneazul — devenit sfînt — Lazăr al sîrbilor și cneajina Milița, soția sa, strămoșii doamnei Milița Despina, alături de domnii români Nicolae Alexandru (1352—1364), Vladislav I (1364—1377), Mircea cel Bătrîn (1386—1418), probabil Vlad Țepeș (1456—1462), Radu cel Mare (1494—1508), Mircea Pretendentul (1509—1510), Vladislav III (1523—1525), Vlad cel Tînăr (Înnecatul) (1530—1532), și Vlad Vintilă (1532—1535). Pavel Chihaia, cercetătorul care a studiat îndeaproape această problemă, trage următoarea concluzie, analizînd marele număr de voievozi reprezentați aici: «Aceasta arată un fel de întrecere a voievozilor din prima jumătate a secolului al XVI-lea de a-și etala o ascendență cît mai ilustră, prevalîndu-se de legături cu o mare reputație în trecut. Este un răsunset în imagini a luptei surde care se dădea între reprezentanții boierilor Craiovești și cei ai vechilor voievozi. Ca și în cronicile inspirate de urmașii acestor boieri, pe timpul lui Matei Basarab — care și el era un Craiovesc — Neagoe a dorit a se insera în șirul voievozilor urmași ai lui

56. Vezi Gavriil Protul, Ed. Tit Simedrea, p. 11, r. 20—24; Ed. V. Grecu, p. 93, r. 14—16.

57. Act din 3 iunie 1478, în *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, Vol. I, p. 262—265.

58. *D.I.R.*, Veac XVI, vol. I, p. 55—56.

59. Analizată pe larg de Pavel Chihaia, *Cîteva date...*

Basarab, pentru a-și mări prestigiul politic»⁶⁰. În ceea ce privește apariția cneazului Lazăr, același cercetător apreciază că «prin reprezentarea simi-lară, pe același perete, a lui Neagoe și a lui Lazăr, ambii purtând modelul unor biserici fastuoase și importante în viața religioasă a Balcanilor, Neagoe Basarab dădea de înțeles că importanța sa tinde a fi asemănătoare cu a cneazului sîrb»⁶¹.

În biserica sortită a fi mausoleul familiei sale, a noii dinastii, Neagoe a dispus zugrăvirea tuturor domnilor Țării Românești ale căror portrete erau cunoscute, *pentru a creia aici, la Argeș, legătura între vechea dinastie a Basarabilor și noua dinastie, a cărei operă începe prin clădirea unei marelui catedrale*. Biserica Mînăstirii Argeș era cripta noilor domni, așa cum Sfintul Nicolae Domnesc fusese locul de îngropăciune al vechilor voievozi și lucrarea de început a Basarabilor. Un act dat de Neagoe din Argeș la 30 octombrie 1517, are următoarea încheiere, specifică noului mod de gîndire ce se formase: «Și eu, Florea, care am scris *în scaunul vechilor domni* (sublinierea noastră — M. C.), în Curtea de Argeș, în luna octombrie 30 zile, de la Adam curgător, în anul 7026»⁶². Era evident că Neagoe înțelesese a transforma ctitoria sa în pandantul lui Sfintul Nicolae Domnesc, pe care o punea în umbră. *Învățăturile* lui Neagoe sînt manualul de conducere politică al noii dinastii, în timp ce biserica Mînăstirii Argeșului este îndreptarul ei religios. Înnoirile arhitectonice și în materie de decorație, sînt corespondentele noilor stări de fapt pe tărîm politic⁶³.

Toate aceste aspecte: tendința de instaurare a unei noi dinastii, prin politica de prestigiu personal și de familie, politică religioasă pe plan european și inițierea de scrieri, panegirice și proprii, completează imaginea unui demn urmaș al împăraților bizantini, conștient de situația sa excepțională de șef militar al ortodoxiei. Putem deduce înalta apreciere pe care Neagoe o dădea situației lui și din marelui ctitoriilor sale, între care Mînăstirea Argeșului ocupă locul de frunte. Gavriil Protul, comparîndu-o cu templul lui Solomon din Ierusalim și cu Sfinta Sofia arată că Mînăstirea Argeșului «cu frămșetea este mai predesupra acelora»⁶⁴. Însă un alt pasaj din aceeași lucrare este și mai important pentru noi: «Iară mînăstirea cea noao den Argeș o îngrădi înprejur cu curte de zid și înlăuntru curții făcu multe chilii călugărești și o înfrămșetă cu tot felul de trebuință: făcu trapezerie și magherniță, magupie și povarnă de olovină, pivniță și clopotniță naltă, și puse clopote mari și cu alte frămșeți cu de toate o înpodobi și o făcu asemene raiului lui Dumnezeu. Iară în mijloc era acea casă dumnezeiască stînd ca și pomul cela al vieții. Ce însă nu așa; că dintr-aceia mîncară stremoșii noștri poama morții, iară dentra aceasta să mîncă

60. *Ibidem*, p. 471—472; pentru soarta faimei lui Neagoe, vezi un act de la mitropolitul Teodosie la N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, București, 1902, p. 127.

61. P. Chihaiia, *op. cit.*, p. 463.

62. D.I.R., Veac XVI., Vol. I, p. 130.

63. Vezi mai pe larg Emil Lăzărescu, *O icoană puțin cunoscută din Secolul al XVI-lea și problema pronaosului bisericii Mînăstirii Argeșului*. Comunicare ținută la Sesiunea de Comunicări a Institutului de Istoria Artei, 24 martie 1967.

64. Ed. Tit Simedrea, p. 27—28.

dătătoriu de viață trup și sînge al Domnului nostru Iisus Hristos, care să junghe în toate zilele întru ertarea păcatelor și în viața de veci»⁶⁵. Cuvintele primului egumen al Muntelui Atos, chiar eliminînd exagerările pe gustul unei epoci de imitații bizantine, rămîn ca o mărturie prețioasă a locului pe care ctitoria lui Neagoe îl avea în conștiința contemporanilor. Ele arată răsunetul pe care îl avea în lumea ortodoxă *mărturisirea de credință a unui popor și a unui domnitor* ce avea trează în minte menirea sa pe plan intern și extern, de întărire a țării și de luptă pentru libertatea popoarelor din Balcani de sub ocupația otomană, în forma de cruciadă a creștinătății central și sud-est europene. Situația Țării Românești, devenită în această vreme ultimul bastion al ortodoxiei sud-est europene, conjugată cu eforturile lucide ale domnului ei, de a-și întări situația internă și de a pune stavilă înaintării otomane pe linia Dunării, sînt așa cum am arătat mai înainte, condițiile obiective și subiective care au generat gîndul creator al lui Neagoe, materializat în superba ctitorie argeșeană.

MATEI CAZACU

---

65. *Ibidem*, p. 30—31.

D O C U M E N T A R E

SEMNIIFICAȚIA PORTRETELOR DIN BISERICA MÎNĂȘTIRII ARGÈȘ

Portretele din pronaosul supralărgit al bisericii Mînăștirii Argeș, care se găsesc, în parte, în Muzeul de Artă al R. S. României, secția de Artă Medievală¹, au fost desenate în întregime de pictorul Gh. Tattarescu în anul 1860, în Albumul Național. Atît portretele care ni se păstrează încă, cit și desenele îndeajuns de fidele ale lui Gh. Tattarescu, ne-au permis reconstituirea tuturor chipurilor zugrăvite în pronaos².

Identificarea unora dintre aceste chipuri (Radu (de la Afumați), Roxanda, Theodosie, (Neagoe) Basarab, Despina, Pătru (Radu Paisie) și Marcu) poate fi făcută pornindu-se de la inscripțiile care ne-au rămas și cele consemnate de călători³. Asemnarea cu portretele care au servit de model zugravilor pentru reprezentarea voievozilor decedați în momentul pictării lor în pronaosul bisericii lui Neagoe ne-au permis, de asemenea, unele identificări, mai cu seama în cazurile în care simplul nume voievodal, fără cognomen a dat naștere la nedumeriri: Vladislav I (cu inscripția schimbată după jumătatea secolului al XVII-lea în «Negru Vodă») și doamna Ana, transpuși din biserica Sfîntul Nicolae Domnesc⁴; cneazul Lazar și cneajina Mi-

1. Vezi V. Bratulescu, *Frescele din biserică lui Neagoe de la Argeș*, București, 1942.

2. Vezi Pavel Chihaiu, *Cîteva date în legătură cu portretele voievozilor din «Biserica lui Neagoe» din Curtea de Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 7-9, p. 449-472.

3. L. Reissenberger, *Die bischöfliche Klosterkirche bei Curtea de Argeș*, Viena, 1860, p. 13; Al. Odobescu, *Episcopia de Argeș*, în *Convorbiri Literare*, nr. 1-2, 1915, p. 1110; Gr. Musceleanu, *Calendarul anticu pe anul 1862*, p. 75; Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, București, 1859, p. 79.

4. În legătură cu portretele din biserica Sfîntul Nicolae Domnesc, considerăm necesar să expunem unele puncte de vedere noi, semnificația acestor portrete legîndu-se strîns alît de funcția mitropolitană a acestei biserici, cit și de transpunerea unora dintre ele în ctitoria lui Neagoe. Portretul din pronaosul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc, reprezentînd un voievod al Țării Românești prosternat în fața lui Iisus ca judecător suprem, tronînd încadrat de Maica Domnului și Sfîntul Nicolae (toți trei formînd scena numită Deisis), ridică o serie de probleme, legate mai cu seamă de identitatea acestui personaj. Încă în studiile apărute cu prilejul restaurării bisericii din 1920, s-a afirmat că imaginea aparține lui Nicolae Alexandru, deoarece biserica a fost închinată Sfîntului Nicolae patronul acestui voievod. Prezența în scena Deisis a Sfîntului Nicolae ca Intercesor în locul obișnuitului Sfîntul Ioan nu se datorește însă faptului că Sfîntul Nicolae era patronul voievodului Nicolae Alexandru, ci pentrucă biserica îi era închinată. Cîțim astfel într-un brisov pe care Radu cel Mare îl dăruiește la 31 ianuarie 1500 Mînăștirii Capriuleu, închinată Sfîntului Nicolae: «...și să aibă (voievodul - P.C.) ajutoare la înfricoșata judecată pe Preacurata Maica lui Dumnezeu și Sfîntul Nicolae, făcătorul de minuni...» (*Documenta Romaniae Historica*, B. I. 298, 486-489). Faptul

lița din biserica Ravanița⁵; Radu (cel Mare) din biserica Mînăstirii Govora⁶; Mircea (cel Bătrîn) din biserica Mînăstirii Cozia⁷; imaginea voievodului (Nicolae) Alexandru din pronaosul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc⁸.

că voievodul apare zugrăvit fără doamna sa, întărește presupunerea că el reprezintă pe Nicolae Alexandru, a cărui doamnă, Clara, era — după cum se știe, — catolică (Maria Ana Muscescu și Grigore Ionescu, *Biserica Domnească din Curtea de Argeș*, București, 1967, p. 16). Deducem că voievodul decedase înainte de zugrăvirea bisericii Sfîntul Nicolae, deoarece el este reprezentat la «Judecata de apoi», cînd intercede pentru el Maica Domnului și Sfîntul Nicolae. Scena Deisis se află încadrată de imaginile raiului și iadului (V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1960, p. 378). Faptul că Nicolae Alexandru nu a fost reprezentat cu chivotul bisericii în mină ne arată că el nu este nici ctitorul construcției (care aparține lui Basarab, după cum ne încredințează grafitul din 1351—1352, scris cu un cloț de cărămidă pe un strat de tencuială așternut intenționat peste zidăria existentă — biserica era deci ridicată de «roșu», se finisau tencuielile — ceea ce ne vedește, contrariu a ceea ce s-a afirmat că Basarab a fost activ și a domnit pînă la moartea sa), nici al zugrăvii (executată de meșterii lui Vladislav I, după cum vom vedea). Contribuția lui Nicolae Alexandru nu a fost de natură materială, ci spirituală: după terminarea construcției bisericii, el a sfînțit-o, închinînd-o patronului său Sfîntul Nicolae. Spre deosebire de reprezentarea voievodului Nicolae Alexandru, cea a lui Teodor Metochites — ctitorul Bisericii Chora (Kahrie-Djami) din Constantinopol, monumente ale cărui similitudini cu biserica Sfîntul Nicolae Domnesc au fost încă mai de mult puse în lumină — ne apare împreună cu modelul bisericii sale pe care o construisese. Sfînțirea bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc în timpul lui Nicolae Alexandru (1351—1364) vedește că ea fusese sortită Mitro- (Vezi continuarea notei la p. 790)

5. Ion Radu Mircea, *Relations culturelles roumano-serbes en XVI-e siècle*, în «Revue des études sud-est européennes», tome I, 1963, nr. 3—4, p. 390. Portretul cneazului Lazăr se păstrează fragmentar (numai partea superioară, de la umerii în sus) la sediul episcopal din Rîmnîcul Vilcea. Reprodus în V. Brătulescu, *Frescele...*, fig. 22, p. 20. Fragmentul păstrat, în care se poate vedea partea superioară, alături de caracteristică, a costumului cneazului Lazăr, cu mantia prinsă în față cu ajutorul a doi mari bumbi metalici, permite identificarea personajului, care apare alături în actuala biserică, cit și în desecule lui Gh. Tattarescu. Spre deosebire însă de modul în care l-au reprodus Lecomte du Nouÿ și Gh. Tattarescu, originalul are o aureolă în jurul capului.

6. N. Iorga (*Domniile români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, p. IV) arată că portretul lui Radu cel Mare de la Curtea de Argeș este copia evidentă a celui de la Mînăstirea Govora. Într-adevăr, alături de motivele ornamentale ale brocardului de Veneția, cit și, mai cu seamă, trăsături ale costumului (cum ar fi minciule false caracteristice care cad pînă aproape de poalele caftanului), suprimate de zugravul de la Argeș, care probabil nu le-a înțeles, vedește că imprumutul s-a făcut de la Govora la Argeș, și nu invers. Amintim că biserica lui Radu cel Mare de la Govora a fost găsită «învechită și crăpata» după cum glăsuiește pisania din 1711, prin urmare s-a putut desprinde la dărmare fresca ctitorilor pentru copierea ei în noul locaș.

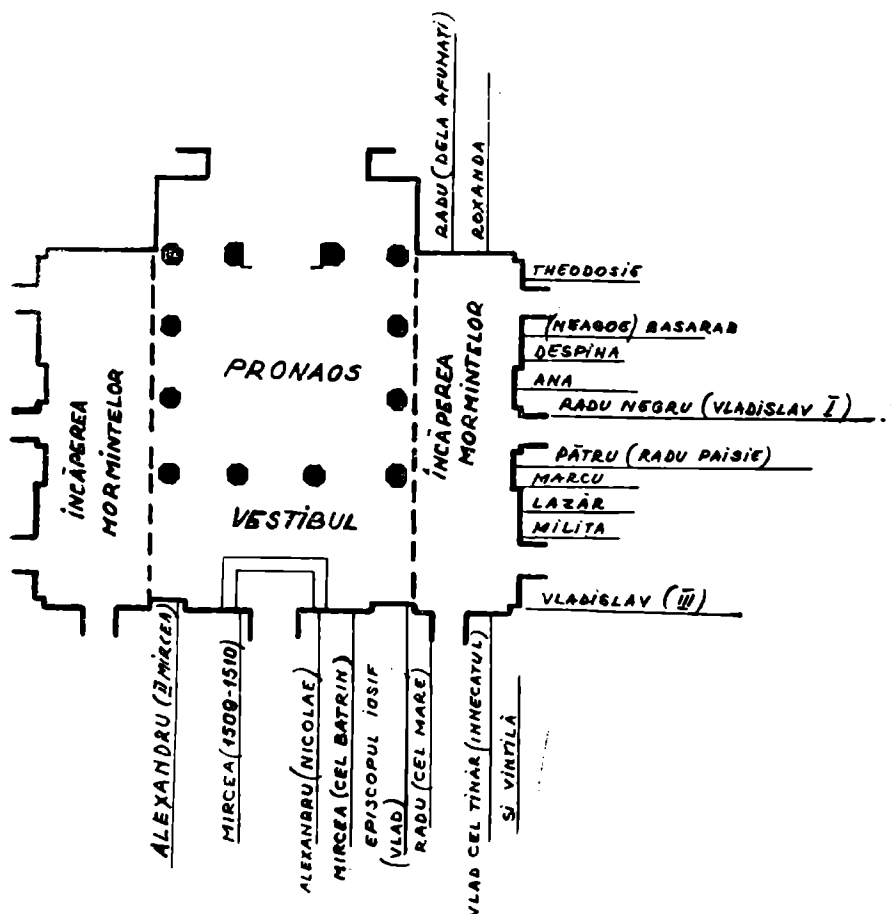
7. *Ibidem*, p. VI. Emblema vulturului cu două capete apare la portretul lui Mircea cel Bătrîn din biserica bolniței Cozlei pe mantie (la Mihail însă pe «zagghî»), la cel din biserica mare pe «chauseuse», iar la Argeș nu se mai vede, deoarece zugravii nu au transpus portretele cu însemnele lor. (Nici cneazul Lazăr nu apare cu vulturii bicefali, pe care îi constatăm la Ravanița).

8. Asemănarea dintre portretul voievodului Alexandru din biserica lui Neagoe, în costum de secolul XIV, cu «pourpointul» și «chossese», și cel al personajului pe care l-am identificat ca fiind Nicolae Alexandru din pronaosul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc (vezi nota 4) este evidentă și ea întărește, odată mai mult această identificare. Într-adevăr, remarcăm la ambele portrete aceleași detalii de costum, gulerul rotund din jurul gîtului, păstoaia rotundă care încheie «centura cavalească», galoanele de sub genunchi. Sînt însă unele deosebiri pe care le remarcăm la portretul din biserica lui Neagoe, unele simplificări și adăugiri, care ne arată modul în care se transforma un portret copiat. În pronaosul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc, voievodul este reprezentat fără mantie și fără tăietura din față a «pourpointului» (neglijîndu-se deci anumite detalii considerate neesențiale sau nepotrivite pentru reprezentarea lui în fața judecării supreme), dar cu galoanele distinctiv («clavi aurei») de origine bizantină, pe care le putem remarcă la imaginile îngerilor zugrăviți în aceeași biserică (ele utesc, în chip illogic, centura cavalească de pe șold cu galonul de pe poalele «pourpointului»), tocmai pentru a sublinia ipostaza sa celestă. Portretul din biserica lui Neagoe, care ne-a rămas, din nefericire, numai în desenul lui Gh. Tattarescu din *Albumul Național* efectuat în 1860, prezintă costumele cu tăietura în față marcată de două galoane, care mascau năsturații și se uneau cu galonul din poalele «pourpointului». Centura cavalească este ridicată pe talie, bănuindu-i-se o funcționalitate pe care nu o avea. O comparație relevantă se poate face și cu imaginea lui Vladislav I de pe icona Sfîntului Athanasie de la Lavra (vezi fotografia la Marcu Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, București, 1937, p. 48).

În sfârșit, alte identificări s-au făcut în urma comparațiilor cu miniaturi contemporane (Alexandru⁹ (II Mircea) și tatăl său Mircea (Pretendentul), «precum și din

poliei recunoscută de Patriarhia din Constantinopol în 1359. Ne imaginăm cu greu că, în impregnările începuturilor Țării Românești, s-ar fi putut ridica în Argeș, numai într-un deceniu, două monumente de amploarea bisericii Sfântul Nicolae Domnesc. Identificarea celor două portrete din naos, de pe perețele vestic, a fost posibilă, datorită faptului că unul dintre ele, cel al domniței, și-a păstrat numele în pictarea din biserica lui Neagoe: «doamna Ana». Pe cunoscuta icoană a Sfântului Athanasie, de la Muntele Atos apar înveșmântați, ca și ctitorii din naosul bisericii Sfântul Nicolae Domnesc, voievodul Vladislav I și doamna Ana (A. Sacerdoțeanu, *Mormintul de la Argeș și zidirea bisericii Domnești*, în *B.C.M.I.*, XXVIII, fasc. 64, 1935, nota 1), al cărei nume s-a păstrat și într-o serie de documente. Am arătat că scula pe care o poartă doamna Ana este o piesă de costum caracteristică pentru ultimul sfert al secolului al XIV-lea și ea apare și pe capul ciudatei lebede cu chip de femeie de pe pătaua din mormintul ctitorului, ceea ce vedește contemporaneitatea portretelor și a mormintului. Pomelnicul găsit în biserica Sfântul Nicolae Domnesc, începe cu numele ctitorilor Vladislav voievod, Chera (chera Ana) doamna (la N. Iorga, *Cronica*, în «Revista Istorică», VI, 1920, p. 179). În sfârșit, fragmentul de inscripție originală, păstrat deasupra tabloului votiv, conține numele Țării Românești sub forma **ВЪРГОЛАХИИ** care apare numai într-un hrisov al lui Vladislav I pentru Minăstirea Vodă, în vreme ce succesorii săi utilizează forma **ВЪРГОЛАХИНСКОИ** aceeași noțiune. (V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș*, în *B.C.M.I.*, anul X—XVI, 1917—1923, p. 31). Vladislav I și doamna Ana sînt reprezentați cu modelul bisericii în mină, deoarece ei sînt marii ctitori ai zugrăvelii, la fel de importanți ca marii ctitori ai construirii bisericii. (Vezi nota 22). În afară de cele trei portrete, ale voievozilor Nicolae Alexandru, Vladislav I, și doamnei Ana există în biserica Sfântul Nicolae Domnesc o imagine care este considerată și în prezent ca aparținînd unuia dintre ctitori. Ea se află pe fața estică a stîlpului nord-estic și înfățișează un personaj cu minile apropiate în rugă, dispus sub reprezentarea lui Iisus care îl binecuvîntează. Din nefericire capul imaginii acestui personaj a fost desprins din frescă. Obiecțiunile care se pot ridica cercetătorilor ce înclină să identifice acest personaj cu un voievod sau cu un cavaler, sînt următoarele: 1) Portretele votive nu erau zugrăvite la întimplare pe pereții bisericilor, ci ele apăreau într-un loc anume, pe care îl cerea tradiția, după cum și mormintele ctitorilor se aflau săpate într-un loc anume. În Serbia, de pildă, ele au fost zugrăvite în secolul al XIII pe perețele sudic, apoi în secolul al XIV-lea pe perețele vestic (Vezi N. I. Okunev, *Les portraits des rois donateurs dans la peinture religieuse serbe*, în «Byzantinoslavica», 1930, p. 97; I. D. Ștefănescu, *Artă balcanică și artă religioasă a Țărilor Românești* în «Revista Istorică Română», vol. XIII, 1943, p. 12), ca și portretele lui Vladislav I și doamna Ana. Un portret pe stîlpul nord-estic apare neobișnuit în această epocă. Presupunerea că el reprezintă pe cavalerul îngropat la picioarele acestui stîlp, nu poate fi luată, de asemenea, în considerație, deoarece, așa cum am arătat, biserica se afla în întregime zugrăvită la data cînd a fost amenajat primul mormînt, cel al voievodului Vladislav I. (Pavel Chihaia, *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, în «Glasul Bisericii», 1963, nr. 1—2, p. 49). 2) Pare nefiresc ca Nicolae Alexandru și Vladislav I, reprezentați în aceeași biserică să apară în costum de curte, fără armuri, iar al treilea presupus ctitor să fie înveșmîntat în zale. Așa cum observă, pe buna dreptate, pictorul restaurator I. Mihail, (*Pictura bisericii Domnești din Curtea de Argeș*, în *Curtea Domnească din Argeș*..., p. 182) nu există în tablourile votive răsăritene ctitorii reprezentați în armură. Doar Sfinții Militari apar în armură și înarmați. 3) Despre armura acestui personaj s-au făcut o serie de considerații și analogii, pentru a se demonstra că ea aparține secolului al XIV-lea. Ni s-au păstrat însă monede de la voievodul Radu I, care domnește cîtiva ani după zugrăvirea bisericii, cu reprezentarea acestuia în armură, incît ne putem da seama cum arăta acest vestmînt militar în epocă. Partea superioară o forma o cuirasă prinsă deasupra zalelor care apăreau între coapse și mijloc, aparînd pîntecele. Uneori, zalele erau înlocuite cu plachete metalice atașate de cămașa de piele. Dar cuirasa personajului de pe stîlp nu este metalică, ci, așa cum observă O. Talrali (*Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931, p. 175), din pene, cum poartă Sfinții Militari transformați în îngeri. Sub această cuirasă, o cămașă militară de piele («surcoță»), căzînd în lambouri, este purtată la rîndul ei peste cămașă («cotă») obișnuită, zugrăvită în imagine cu rosu. 4) În ceea ce privește «crinii angevini», ei apar și la un alt Sfînt Militar de pe perețele estic al naosului, precum și la alte imagini de Sfinți, zugrăvite în aceeași vreme pe aria balcanică. 5) A. Protich (*Un modèle des maîtres bulgares du XV-e et du XVI-e siècles*, în «Mélanges Kondacov», Praga, 1926, p. 103—104), a apropiat reprezentarea «cavalerului» de pe stîlpul nord-estic, de cea a Sfîntului Theodor Stratilat de la Minăstirea Kremikovitz din Serbia. Într-adevăr, dacă studiem imaginea Sfîntului Theodor Tiron de pe icoană sîrbescă din secolul al XIV-lea, publicată recent de S. Radojčić (*Monuments artistiques à Čitlandari*, în «Sbornik Radova», Beograd, 1955, fig. XLIV, 3) remarcăm aceeași atitudine a personajului, cu minile ridicate în rugă, același vestmînt. O altă reprezentare, de astădată într-o minăstire moldovenească, este concludentă pentru exemplificarea personajului de care ne ocupăm. Într-adevăr, în biserica Minăstirii Moldovița, Sfin-

9. N. Iorga, *Domnii români după portrete...*, pl. 67 sq.

Dispoziția portretelor în pronaosul supralărgit al bisericii lui Neagoe

studiul documentelor minăstirii sau al caracterelor costumelor portretelor de care ne ocupăm ¹⁰ (Vladislav (III), (Vlad) Vintilă și Vlad cel Tânăr (Innecatul)).

tu Theodor Stratilat este reprezentat în aceeași atitudine, cu brațele ridicate către Iisus, care îl binecuvintează dintr-o mandorlă situată la un nivel superior, (imaginea la V. Brătulescu, *Artă veche românească*, București, 1938, p. 1), ca și în biserica din Curtea de Argeș. Prin urmare chipul zugrăvit pe stîlpul nord-estic al bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc aparține, foarte probabil, Sfîntului Theodor Stratilat. Scenele zugrăvite în jurul acestui chip încurajează presupunerea noastră.

10. Portretele pot fi cronologizate după costume în felul următor: Neagoe, Theodosie și Radu de la Afumați, reprezentați cu caftan, aparțin începutului secolului al XVI-lea; Radu Paisie, Marcu, Vladislav III, Vlad Vintilă, Vlad Innecatul, Mircea Pretendentul sînt înfățișați cu costume tipice pentru mijlocul secolului al XVI-lea, cu lungi mînci false, desprinse din mînceuțele «surcotelor», sub care constatăm «cote» cu mînci colante. Alexandru II Mircea și fiul său Mihnea Turcitul apar cu mînceuțe pînă la cot, cum se purtau în ultimul sfert al secolului al XVI-lea. Radu cel Mare, cu un guler de blană, este reprezentat în costum de la început de secolul XVI. Cei trei voievozi din secolul al XIV-lea poartă de asemenea costume de epocă. Voievozii din prima fază de pictură nu poartă cruce în mîna (cu excepția cneazului Lazăr), cei din faza a doua au mîinile încruciate peste

Dispoziția tuturor portretelor a fost consemnată, din fericire, de către Jean-Jules Antoine Lecomte du Nouÿ în minuțioasele relevee iconografice pe care le-a efectuat înainte de distrugerea majorității frescelor¹¹. Constatăm că reprezentările voievodale se desfășurau pe cei trei pereți din jumătatea sudică a pronaosului, cu un adaus pe suprafața dintre ușa de intrare în biserică și pilastrul alăturat dinspre nord, inclusiv.

Pe porțiunea sudică de zid, care desparte pronaosul supralărgit de naos, se aflau zugrăviți, de la nord la sud, Radu (de la Afumați) și doamna Roxanda, ținând în mâini chivotul bisericii văzut din profil. Pe perețele sudic de la est către vest, își aveau chipurile: Theodosie, dispus între muchia estică și fereastra estică; (Neagoe) Basarab și doamna Despina, ținând chivotul văzut din față, cu cei șase copii¹², în primul plan, între fereastra estică și pilastru estic; doamna Ana și «voievodul Radu Negru» (cu inscripția originară Vladislav I) pe pilastrul estic; Petru (Radu Paisie) și fiul său Marcu, pe pilastrul vestic¹³ cneazul Lazăr și cnejina Milița, purtând chivotul bisericii Ravanita¹⁴, văzut din profil, precum și cei doi copii¹⁵, între pilastrul vestic și fereastra vestică; Vladislav (III) între fereastra vestică și muchea vestică.

Pe perețele vestic, de la sud către nord se puteau vedea Vlad cel Tânăr (Înneatul, fiul lui Vlăduț) și (Vlad) Vintilă, între muchia sudică și fereastra sudică; Radu (cel Mare) între fereastra sudică și pilastrul sudic; episcopul Iosif (zugrăvit în locul unui voievod, poate Vlad Țepeș¹⁶), pe pilastrul sudic; Mircea (cel Bătrîn) și (Nicolae) Alexandru, între pilastrul sudic și ușa mare de intrare; Mircea (Pretendentul), între ușa mare de intrare și pilastrul nordic; Alexandru (II Mircea), cu fiul său (Mihnea, viitorul voievod Mihnea Turcitul), pe pilastrul nordic.

Nu se poate concepe că aceste portrete au fost zugrăvite într-o singură fază, deoarece unii voievozi reprezentați au domnit ulterior datei pe care o consemnează inscripția din biserică ca fiind cea a terminării picturii (18 septembrie 1526)¹⁷.

În prima fază, din care ni s-a păstrat această inscripție a lui Radu de la Afumați, s-au zugrăvit numai cele trei suprafețe ale încăperii mormintelor din sud (care aparțineau familiei lui Neagoe Basarab) măsurind în lățime mai mult de 1,50 m, precum și cele două suprafețe cuprinse între fereastra și pilastrul sudic al zidului vestic și dintre acest pilastru și ușa mare a bisericii, aflate, în mare parte, în afara încăperii mormintelor. În această fază, Radu de la Afumați a pus să se picteze în încăperea mormintelor cele trei mari familii voievodale, care, spre deosebire de celelalte imagini, poartă trei chivoturi: familia sa proprie (Radu de la Afumați și Doamna Roxanda) cu chivotul Mînaștirii Argeș, văzut din profil, familia lui Neagoe

piept sau poartă cruci simple, iar cei din ultima fază poartă cruci într-un ștergar, asemănătoare celor pe care le constatăm la portretele din biserică Mînaștirii Snagov, din timpul lui Petru cel Tânăr.

11. Releveele ne-au fost puse la dispoziție de prof. Grigore Ionescu, de la Institutul de Arhitectură «Ioan Mincu» căruii îi mulțumim și pe această cale.

12. Copiii lui Neagoe Basarab din acest tablou votiv sînt următorii: Theodosie, Pătru, Ioan, Stana, Roxanda și Anghelina.

13. Lățimea pilastrului este de 1,08 m; lățimea frescei pe care sînt zugrăviți Radu Paisie și fiul său Marcu este de 0,95 m.

14. Identificarea imaginii acestui monument la Ioan Radu Mircea. *Relations culturelles...*, p. 14, nota 53.

15. Copiii cneazului Lazăr din acest tablou votiv sînt probabil Lazăr și Ștefan. (*Ibid.*, p. 14).

16. Vezi Pavel Chihaiia, *Cîteva date în legătură cu portretele voievozilor...*, p. 452, nota 18.

17. Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mînaștirii Curtea de Argeș*, București, (i.s.), p. 45; Acad. R. S. România, Institutul de istorie, *Inscripțiile medievale ale României*, I, 1965, nr. 577, p. 478—479.

(Neagoe Basarab, doamna Despina și cei șase copii), cu același chivot, văzut din față, și familia cneazului Lazăr (cneazul Lazăr, cnejina Mița și doi copii) cu chivotul bisericii Ravanța, din profil. În afara încăperii mormintelor au fost zugrăviți Radu (cel Mare), Mircea (cel Bătrîn) și (Nicolae) Alexandru.

În cea de a doua fază de pictură, efectuată după moartea voievodului Radu Paisie, probabil de către soția sa Roxanda și de către arhimandritul Anania¹⁸, s-au adăugat imaginilor precedente cele ale voievozilor: Theodosie (fratele Roxandei), Vladislav I (cu inscripția schimbată ulterior în «Radu Negru») și doamna Ana, Petru (Radu Paisie) cu Marcu, Vladislav (III), pe peretele sudic; apoi (Vlad) Vintilă cu Vlad cel Tânăr (Înecatul), pe peretele vestic. Este posibil ca și portretul voievodului «Vlad» de pe pilastrul sudic al zidului vestic să fi fost zugrăvit în această fază și atunci va fi aparținut lui Vlad Călugărul¹⁹ (lângă care se afla chipul fiului său Radu cel Mare). Este însă mai probabil ca el să fi aparținut celei de a treia fază.

În ultima fază de pictare a portretelor votive, voievodul Alexandru (II Mircea) s-a prezentat cu fiul său Mihnea, pe pilastrul nordic, alături de tatăl său Mircea (Prezidentul). Este probabil ca Alexandru II Mircea să fi dispus zugrăvirea, pe pilastrul sudic, al strămoșului său Vlad Tepeș, așa cum a reținut tradiția.

Reiese clar, din comparația dispoziției portretelor celor trei faze, că prima a constituit o desfășurare armonică de chipuri, gândite într-o corelație compozițională amplă, întinzându-se atît pe pereții estic și sudic ai încăperii mormintelor, cît și pe porțiunea de zid cuprinsă între fereastra sudică și ușa mare de intrare a zidului vestic.

După cum citim în cele două pisanii zugrăvite în biserică²⁰, Neagoe însuși, cu grija cu care se preocupa de împodobirea ctitoriei sale, a indicat locul reprezentărilor voievodale, hotărînd, încă înainte de a muri, cine și unde să fie reprezentat în biserică sa. El indică succesorului său, care urma să termine pictura, locul exact unde «să-și zugrăvească obrazul». Acest succesor, Radu de la Afumați mărturisește că după «porunca lui Io Neagoe și voința sa s-a zugrăvit și chipul Domniei mele aici și cu prea iubită soție a doamnei mele Roxanda...»²¹. Avînd în vedere faptul că Neagoe indică suprafața pe care să fie reprezentat chipul celui care urma să isprăvească pictura și că Radu de la Afumați îi respectă această dorință, credem că și tabloul cneazului Lazăr și al familiei sale a fost conceput de însuși Neagoe Basarab ca pîndant al propriului său tablou votiv. Dispoziția simetrică a celor două tablouri votive, desfășurîndu-se amplu pe peretele sudic al pronaosului la estul și vestul ferestrei din mijloc, ne confirmă această deducție.

Este evident că atît portretele familiei lui Neagoe, cît și cele ale lui Radu de la Afumați, și doamnei Roxanda, relevă pe marii ctitori ai bisericii, primul construind și zugrăvind în parte locașul, cel de al doilea terminînd pictura²². Ele au în

18. Emil Lăzărescu, *Biserica Minăstirii Argeș*, București, 1967, p. 15 și 17.

19. În acest caz confuzia cu Vlad Tepeș s-a datorat faptului că acest portret al lui «Vlad voievod» se afla între reprezentările lui Mircea cel Bătrîn și a lui «Radu voievod». Considerînd cronologia voievozilor Țării Românești, așa cum apărea în *Letopisețul Cantacuzinesc* (într-o prelucrare a lui Dositei Aninosanu (1755—1812) în ordinea următoare: Radu Negru, Mihail, Dan, Alexandru, Mircea cel Bătrîn, Vlad Tepeș, Vladislav Bătrînul, Radu cel Frumos, Laiotă Basarab... și identificînd corect portretul lui Mircea cel Bătrîn, pentru că acesta seamănă îndeaproape cu chipul de la Minăstirea Cozia, s-au identificat portretele care urmau lui Alexandru și Mircea cel Bătrîn cu ale voievozilor Vlad Tepeș și Radu cel Frumos. (Vezi și notațiile lui Gh. Tattarescu din *Albumul Național* realizat în 1860).

20. *Inscripțiile medievale...*, p. 478—479.

21. *Ibidem*.

22. Despre dreptul de a se numi mari ctitori ai voievozilor care efectuau zugrăveala unei

aceeași vreme un caracter funerar — după cum s-a arătat ²³ — fiind dispuse în încăperea mormintelor familiei lui Neogoe Basarab.

În privința tabloului votiv al cneazului Lazăr și al cnejinei Milița, (reprezentanți fiind pe mîini modelul bisericii Ravanița, de unde acest tablou fusese transpus ²⁴, locaș de înmormintare al lor) desigur că el nu putea avea nici un caracter cîtoricesc, nici unul funerar, ci un caracter simbolic revelant.

Comparația — atît în literatură, cit și în pictură — a unor persoane sau înfăptuiri reale cu chipuri sau realizări ideale, pentru sublinierea calității primelor, este un răspîndit procedeu artistic medieval, de origine platoniciană, pe care îl constatăm și în epoca lui Neogoe. Astfel, în *Viața Sfîntului Nifon*, activitatea religioasă a lui Neogoe Basarab este comparată cu cea a lui David din *Vechiul Testament*: «Și cum rădică David chivotul legii Domnului, așa și Neogoe Vodă rădică biserica cea căzută» ²⁵. În frumoasa icoană păstrată pînă astăzi, care evocă durerea doamnei Despina la moartea fiului său Theodosie, constatăm aceleași reprezentări paralele ale doamnei Despina, plecată asupra fiului său și ale Maicii Domnului, care își plînge fiul coborît de pe cruce ²⁶.

Un paralelism între chipul și înfăptuirea cneazului Lazăr și propria sa imagine și realizare a fost gîndit desigur de către Neogoe și înfăptuit de meșterii succesivului și ginerelui său. Acest paralelism, înalță chipul cneazului Lazăr la rangul unui arhetip ideal, care a inspirat pe deoparte orientarea politică și religioasă a lui Neogoe Basarab (constituind, de fapt, aspecte ale aceleiași țel), iar pe de alta, însăși construirea bisericii argeșene. Paralelismul poate fi constatat și în pomelnicul minăstirii, care, alcătuit desigur la sfințirea ei, pune pe coloane paralele pe voievozii Țării Românești și «Pomelnicul despoților sirbi», în frunte cu «Sfîntul cneaz Lazăr» ²⁷. El transpare, de asemenea, atît în titlul voievodal al lui Neogoe, cu elemente din formularul oficial sîrbesc ²⁸, cit și în reprezentările sale heraldice, pasărea conturnată fiind emblema autohtonă, iar vulturul bicefal ²⁹, însemn al despoților sirbi, glăsuind despre pretențiile sale de despot. Prin urmare, Neogoe Basarab se prevala nu numai de calitatea de voievod al Țării Românești, ci și de cea, primită prin soția sa, de despot. Acestei demnități, de origine bizantină, izvorul mai îndepărtat al concepției sale despre lume, culturii sale și obiectivelor sale politice, îi datorăm și numele bizantin, conferit primului său născut, Theodosie.

bisericii, vezi Sorin Ulea, *Datarca frescelor bisericii mitropolitane Sfîntul Gheorghe din Suceava*, în *S.C.I.A.* tom 13 (1966), nr. 2, p. 219—222. Pentru Țara Românească vezi *Documente din Istoria României*, B. XVI, I, 103, 103—105 (documentul lui Neogoe Basarab din 13 decembrie 1514, pentru Minăstirea Dealu) «...am strădui... și l-am împodobit cu Sfînta Scriptură... să ne numim și noi cîitori cu mai sus numitul Radu Voievod, cîitor și clăditor al acestui hram». Tot în calitate de mari cîitori ai zgrăvelii sînt reprezentați în biserica Sfîntul Nicolae Domnesc, Vladislav I și doamna Ana.

23. Despre funcțiile încăperilor pronaosului supralărgit al bisericii lui Neogoe, identificarea mormintelor și a pietrelor de mormînt și despre semnificația crucială a icoanelor dintre coloanele acestui pronaos, a tratat Emil Lăzărescu în, *O icoană puțin cunoscută din secolul al XVI-lea și problema pronaosului bisericii Minăstirii Argeșului*, comunicare la Sesiunea de comunicări a Sectorului de Artă veche românească din Institutul de istoria artei al Acad. R. S. România, 24 martie, 1967.

24. Ion Radu Mircea, *Relations culturelles...*, p. 14, nota 53.

25. *Istoria Țării Românești*, ed. C. Grecescu și Dan Simonescu, București, 1959, p. 23.

26. Vezi V. Vătășianu, *Istoria artei feudale...*, p. 848—850, fig. 804.

27. Vezi A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Minăstirii Argeșului*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXIII, (1965), nr. 3—4, p. 305—306.

28. N. Iorga, *Inscripții din bisericele României*, I, București, 1905, p. 146, notă.

29. Stema lui Neogoe Basarab avînd ca emblemă vulturul bicefal apare atît pe caștanul zgrăvit în tabloul votiv, cit și în pecetea pe care o conferă orășenilor din Argeș, unde Neogoe ridică o casă domnească.

Este evident, aşadar, că reprezentarea paralelă a lui Neagoe Basarab și cneazului Lazăr, urmărea să pună în lumină că primul avea în vedere viața și activitatea ultimului. Cneazul Lazăr era nu numai strămoșul doamnei Despina — calitate care nu ar fi justificat reprezentarea sa pe peretele convenit ctitorilor — ci și un erou al ortodoxiei, mort în luptă, ca și Sfinții militari bizantini, reprezentați pe icoanele dispuse între stâlpii pronaosului, pe fața care privea către tablourile votive din încăperea funerară³⁰, a căror vitejie și mucenicie o urmase și despotul sîrb. Prin urmare titlul și vulturul bicefal țesut pe caftanul lui Neagoe nu înseamnă numai etalarea unui rang dobîndit prin soția sa, ci și încadrarea în șirul luptătorilor pentru menținerea valorilor spirituale ale lumii ortodoxe.

Este sigur că Neagoe Basarab — ca și Radu de la Afumați care îi înfăptuiește dorința și care se zugrăvește într-un al treilea tablou votiv, constituind cu celelalte două un fel de triptic, cu semnificații de continuitate spirituală și politică — s-a gîndit și la sporul de prestigiu, pe care îl va avea chipul său alături de cel al cneazului Lazăr, protector de seamă al ortodoxismului balcanic³¹, după cum el însuși își propusese să fie. Nu trebuie să uităm că acest cneaz apărea în biserica lui Neagoe — ca și la Ravanîța — cu aureolă în jurul capului (cum erau înfățișați și alți țari sîrbi) așa cum putem constata din fragmentul păstrat al acestui portret³².

Este probabil ca nu întîmplător zugrăvii lui Radu de la Afumați să fi reprezentat pe cneazul Lazăr și soția sa cu modelul bisericii Ravanîța în mîini. Evident ei au transpus întregul tablou votiv din această biserică, cu întreaga familie și cu modelul bisericii, deoarece și Neagoe era reprezentat astfel. Dar biserica Ravanîța devenise și un monument simbolic deoarece adăpostea mormîntul cneazului Lazăr, mort pe Cîmpia Mierlei (Cossovo) în 1389, luptînd împotriva turcilor. Tocmai în această calitate de locaș de veci al unui luptător antiotoman se impusese Ravanîța în conștiința creștinilor din Balcani și acest înțeles al ei nu putea fi, desigur, ignorat de descendenții direcți sau indirecti ai cneazului Lazăr, cum erau voievozii Neagoe Basarab și Radu de la Afumați. O baladă din ciclul Cossovian (legată de evenimentele luptei de la Cossovo) culeasă pe la mijlocul secolului trecut³³, dar al cărei germene s-a ivit, foarte probabil, în anii imediat următori luptei de la Cossovo³⁴ este semnificativă pentru reputația simbolică, în lumea balcanică, a bisericii Ravanîța. Concepută ca un dialog între cneazul Lazăr și viteazul Milos Obilic, balada ne relevă că biserica Ravanîța a fost înălțată de cneaz pentru a asigura rezistența spirituală a poporului său³⁵. Chiar dacă nu a îmbrăcat vesmîntul anume al acestei balade, ctitoria

30. Emil Lăzărescu. *O icoană puțin cunoscută...*

31. Vezi studiul lui Manole Neagoe, *Despre politica externă a lui Neagoe Basarab*, în *Studii*, tom. 19 (1966), nr. 4, p. 745 sq.

32. Vezi nota 5. În sprijinul opiniei că imaginea cneazului Lazăr avea o aureolă în jurul capului — și că prin urmare fragmentul păstrat îl reprezintă — invocăm și faptul că în Minăstirea Ravanîța el apare zugrăvit la fel. R. Walsh (*Narrative of a Journey from Constantinople to England*, London, 1828), menționează că «Radu și alți voievozi, cu soțiile lor, erau amestecați cu sfinți și icioane martire». În enumerarea portretelor, Gr. Musceleanu (*Calendaru anticu...*, p. 75), îl menționează «Sf. Cneaz Lazăr».

33. Balada culeasă de Vuk Karagic (*Srpske narodne pjesme*, Beciu, 1845), este menționată de Gabriel Millet (*L'ancien art serbe. Les églises*, Paris, 1919, p. 8).

34. Vezi Max Braun, *Kossovo. Die Schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlicher und epischer Oberlieferung*, Leipzig, 1938, passim.

35. Cneazul Lazăr — spune balada — dorca să construiască biserica Ravanîța din argint, să o acopere cu aur și s-o împodobească cu perle. Milos Obilic îi citi din *Biblie* pasajul din *Cartea Regilor*, interpretîndu-l ca pe o prevestire a năvălirii turcilor și a supunerii regatului. Din plumb, turcii urmau să facă tunuri, din pietrele prețioase bijuterii. Atunci Lazăr îi răspunse: «Vom tăia

Sfântului cneaz Lazăr a generat desigur legende ascănătoare, care au circulat și la curtea, frecventată de cărturari sîrbi, a domnilor Țării Românești.

Este probabil, așadar, că nu numai stema pe care Neagoe Basarab o încastrează în turnul ctitoriei sale și icoanele care se aflau între stîlpii pronaosului bisericii să fi glăsuțit despre spiritul de luptă al voievodului și al succesorilor săi imediați, ci și întreaga sa biserică, concepută ca un obstacol important în calea invadatorilor, care reușiseră să înfeudeze, dar nu să stîpnă spiritual Țara Românească.

În exteriorul încăperii mormintelor, Radu de la Afumați pune să se zugrăvească o altă categorie de portrete, a căror înfăptuire fusese probabil plănuită — cel puțin în parte — tot de către Neagoe Basarab. Este vorba de portretele voievozilor (Nicolae) Alexandru, Mircea (cel Bătrîn) și Radu (cel Mare), care se înșirau la sudul ușii de intrare în biserică. Deoarece acești voievozi trăiseră înaintea înălțării bisericii lui Neagoe, sîntem siguri că reprezentarea lor nu se lega de acest monument. Semnificația acestor reprezentări poate fi dedusă comparîndu-le cu imaginile voievodale din biserică bolniței Mînăstirii Cozia zugrăvită tot în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Într-adevăr, în această din urmă biserică găsim în încăperi distincte portrete ale ctitorilor monumentului existent și ai așezării (nu al unui monument mai vechi de pe același loc). Prin urmare și reprezentările de la Curtea de Argeș pot fi referite nu la ctitorii bisericii pe care a găsit-o ruinată Neagoe Basarab și care aparțineau Mitropoliei, ci la însăși întemeietorii Mitropoliei, ai instituției. Prezența printre aceste portrete a chipului lui Radu cel Mare, care — în mod sigur — nu a contribuit cu nimic la refacerea monumentului argeșan (hotărînd, dimpotrivă, mutarea locașului Mitropoliei în Tîrgoviște) ne încredințează că ele reprezentau pe cei care contribuiseră la întemeierea și menținerea instituției Mitropoliei.

De altfel însăși poziția voievozilor din cele trei portrete vădește că ele nu au aparținut unei compoziții unice, ci au fost copiate după fresce diferite din monumente deosebite. Astfel portretul voievodului Nicolae Alexandru, pe jumătate întors, cu mîinile ridicate în rugă și nu pentru a ține un chivot, ne trimete la imaginea din pronaosul bisericii Sfîntului Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș³⁶. Dacă portretul ar fi reprodus imaginea unui voievod cu chivot, mîinile ar fi fost îndoite în unghi drept, cum constatăm la portretul voievodului Mircea cel Bătrîn, zugrăvit în poziție frontală, reprodus din biserică Mînăstirii Cozia. În sfîrșit portretul lui Radu cel Mare apare, de asemenea pe jumătate întors, dar de data aceasta el era decalcat după un portet votiv care se afla și la Mînăstirea Govora, aparținînd sfîrșitului secolului al XVI-lea, cînd, *opre deosebire de secolul precedent*, portretele votive prezentau și altă poziție decît cea frontală.

Prin urmare aceste portrete nu aparținuseră bisericii dărîmate de către Neagoe, unor fresce păstrate de noii constructori, pentru a fi copiate în noua biserică. Necunoscîndu-se, sau, mai de grabă, ignorîndu-se voit, ctitorul acestei biserici dărîmate (voievodul Vlad Dracul), căruia i se reutilizează stema de pe turn ca simplă piatră de construcție (altî Neagoe Basarab, cît și descendenții lui Radu cel Mare, fiind adversari ai Drăculeștilor), Radu de la Afumați reprezintă pe ctitorii importanți ai instituției Mitropoliei, căreia îi aparținuse și biserică dărîmată de către Neagoe. Se știe astfel că voievodul Nicolae Alexandru a întemeiat Mitropolia Țării Românești,

marmoră din carieră și vom construi biserica din piatră. Turcii ne vor lua într-adevăr regatul, dar în locașurile credinței noastre se va sluji pînă la Judecata din urmă, pentru că din piatră ei nu vor putea lua decît piatră». (La G. Millet, *loc cit.*). 36. Vezi nota 4.

că Mircea cel Bătrîn a consolidat-o, iar Radu cel Mare a inițiat mutarea ei la Tîrgoviște (fără a reuși însă să înfăptuiască această mutare). Este probabil că reprezentarea lui Radu cel Mare alături de cei doi voievozi, s-a datorat și faptului că această fază de pictură a aparținut fiului său Radu de la Afumați.

Transpunerea portretelor de la Mînăstirea Cozia (a lui Mircea cel Bătrîn) și Govora (a lui Radu cel Mare) vădește că în epocă se cunoșteau bine chipurile voievozilor dispăruți care jucaseră un rol în viața Mitropoliei. În ceea ce privește transpunerea portretului voievodului Nicolae Alexandru din pronaosul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc, — care trecea deci în prima jumătate a secolului al XVI-lea a lui *Alexandru care întemeiasă Mitropolia* (simplul nume al voievodului Alexandru de pe un pomelnic nu putea duce precis la imaginea din pronaosul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc, întrucît au mai existat omonimi, de pildă Alexandru Aldea) — ea nu poate fi explicată decît în două feluri: fie că portretul din pronaosul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc purta o inscripție (și de-asupra portretelor din naos găsim o inscripție) care arăta că acel Alexandru este întemeietorul Mitropoliei, fie că se știa că biserica în care se afla acest portret aparținuse Mitropoliei. Se vădește astfel și pe această cale că primul locaș al Mitropoliei a fost biserica Sfîntul Nicolae Domnesc³⁷. Desigur că, mai cu seamă cu prilejul mutării Mitropoliei din Curtea de Argeș la Tîrgoviște, s-au revăzut și cercetat atît documentele în legătură cu trecutul acestei instituții, cît și locașurile ei — de o importanță evidentă pentru justificarea și consemnarea acestei mutări — încît nu putem crede că reprezentările de care ne ocupăm au fost întîmplătoare, ci dimpotrivă.

Cea de a doua fază de pictură a portretelor, aparținînd, foarte probabil, domniței Roxanda și mitropolitului Anania³⁸, a fost executată nu mult după moartea voievodului Radu Paisie (după 1545). Ea se remarcă printr-o calitate vădit inferioară picturii lui Dobromir³⁹. În această fază s-au acoperit suprafețele considerate improprii de către zugravii fazei anterioare, cele de pe pilaștrii, apoi dintre muchiile zidurilor și ferestre.

Imaginea lui Radu Paisie pe care Roxanda a hotărît-o pentru încăperea funerară a familiei lui Neagoe, pe pilastrul vestic, nu se explică numai prin faptul că voievodul îi era soț, ci și activității acestuia de egumen al mînăstirii⁴⁰ și ctitor principal al ei, cel care zugrăvise și sfințise biserica cu hramul Sfinților Petru și Pavel, construită de fratele său, Radu de la Afumați⁴¹. Intenția a fost de a-i hărăzi un tablou votiv asemănător celui al lui Neagoe sau Radu de la Afumați, transpunînd din biserica bolniței Coziei nu numai imaginea voievodului, ci și al fiului și asociatului său Marcu și zugrăvindule de-asupra chipul lui Iisus binecuvîntînd. Deoarece tabloul familiei lui Neagoe avea ca pandant tabloul familiei cneazului Lazăr, s-a imaginat și pentru Radu Paisie un tablou pandant, solicitat, de altfel și de legile simetriei. Acest

37. Vezi Pavel Chihaiia, *Deux armoiries sculptées appartenant aux voivodes Vlad Dracul et Neagoe Basarab*, în *Revue roumaine d'histoire de l'art*, 1964, tom. 1, nr. 1; *Idem*, *Cele două locașuri ale Mitropoliei din Curtea de Argeș, deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab*, în *Mitropolia Olleniei*, (1967, nr. 7-8).

38. Vezi nota 18.

39. În afară de deosebirile evidente de factură între pictura portretelor din prima fază, aparținînd lui Dobromir, și cea din faza a doua, remarcăm la aceasta din urmă tonuri care nu există în prima (nuanță închisă de siennă arsă, mov, un roșu palid), precum și valori stingace, din rare hașuri albe. În general, desenul nesigur nu are fermitatea și delicatețea celui a lui Dobromir.

40. Vezi *D.I.R.*, B, XVI, 11, 286, 284-285; *ibidem*, 300, 295.

41. Pavel Chihaiia, *Trecutul bisericii Botușari din Curtea de Argeș*, în *S.C.I.A.*, tom. 14, nr. 1, 1967, p. 112, nota 38

nou pandant reprezenta pe voievodul Vladislav I (cu inscripția schimbată după jumătatea secolului al XVII-lea în «Radu Negru vodă») și pe doamna Ana, transpuși din naosul bisericii Sfântul Nicolae Domnesc.

Faptul că pentru chipul lui Radu Paisie s-a hotărât ca pandant tabloul votiv din naosul bisericii Sfântul Nicolae Domnesc, întărește deducția noastră în legătură cu funcția de locaș mitropolitan a bisericii Sfântul Nicolae Domnesc. Trebuie să considerăm că biserica Sfântul Nicolae Domnesc a constituit un model pe care l-a avut în vedere domnul Radu Paisie în realizările sale religioase, tot astfel cum Ravanîța a reprezentat modelul pe care și l-a propus Neagoe Basarab. Este firesc ca modelul lui Radu Paisie să fi avut un cert prestigiu pentru a sta alături de ctitorii Ravanîței: el glăsuia, desigur despre înfăptuiri religioase importante ale lui Radu Paisie, care nu depășeau însă aria Țării Românești. Evident că chipurile ctitorilor marelui bisericii Sfântul Nicolae Domnesc nu puteau evoca numai activitatea de ctitor al zugrăvelii al bisericii de paraclis Sfinții Petru și Pavel și nici donațiile făcute Mănăstirii Argeș. Dar înțelegem alegerea tabloului votiv din biserica Sfântului Nicolae Domnesc, drept model, dacă referim locul de onoare a portretului lui Radu Paisie la activitatea sa în legătură cu reorganizarea episcopiei Buzăului, căruia voievodul îi stabilește hotarele⁴², sau, mai degrabă, la zugrăvirea noii biserici a Mitropoliei din Tirgovîște⁴³. Imaginile lui Vladislav I și a doamnei Ana, ctitorii zugrăvelii din biserica Sfântul Nicolae Domnesc, își găsesc astfel o îndreptățită prezență, ca tablou pandant al celui al lui Radu Paisie. Ajungem astfel și pe această cale, la concluzia că biserica Sfântului Nicolae Domnesc a fost primul locaș al Mitropoliei Țării Românești.

În aceeași fază de pictură este zugrăvit, desigur din inițiativa surorii sale Roxanda voievodul Theodosie, a cărui scurtă domnie a cunoscut, cum era și firesc, un puternic sprijin al arhimandriei Argeșului⁴⁴. Dar Roxanda și în primul rând mitropolitul Anania, zugrăvesc și pe alți ctitori ai mănăstirii (înspre peretele vestic al pronaosului unde se aflau portretele marilor ctitori ai Mitropoliei), cei care îi făcuseră danii importante și figurau în hrisoavele ei. Astfel, ca pandant al lui Theodosie care este reprezentat cu brațele încrucișate pe piept în extremitatea estică a zidului sudic, s-a pictat în extremitatea vestică a acestui zid și Vladislav (III), domnind cu întreruperi între 1523—1525), care dăruise jumătate din cășăria județului Pădureț, pentru locul de popas al călătorilor, din fața porților mănăstirii⁴⁵. Pe suprafața dintre fereastra sudică a zidului vestic și muchia zidului se aflau pictați, tot în poziție frontală, cu mâinile pe piept, Vintilă voievod (Vlad Vintilă) și Vlad cel Tânăr (Înecatul). Prezența acestor ctitori evocă un hrisov al mănăstirii, dăruit ei în vremea egumeniei lui Paisie, viitorul voievod Radu Paisie, prin care Vlad Vintilă (1532—1535) întărește mănăstirii importante mori din Berilești, dania lui Vlad cel Tânăr⁴⁶ (Înecatul, fiul lui Vlăduț, care a domnit între 1530—1532). Alăturarea acestor doi voievozi, reprezentai unul în spatele celui alt, pe criteriul prezenței lor în același hrisov, și nu pe considerente funerare sau genealogice, arată că ei au fost zugrăviți pentru contribuția lor la înzestrarea mănăstirii.

42. *D.I.R.*, B. XVI, II, 313, 307—308.

43. Vezi pisană Mitropoliei din 20 septembrie 1537, la Const. Nițescu, *Mitropolia Tirgovîștei*, în *Glăsu Bisericii*, XXII (1963), nr. 1—2, p. 76.

44. Theodosie trimete la Sibiu, într-o misiune diplomatică, pe Iosif egumenul Mănăstirii Argeș. (Vezi Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române...*, Bucuaraști, 1931, p. 265).

45. *D.I.R.*, B. XVI, I, 185, 181—182.

46. *Ibidem.*, II, 173, 177—179.

Este posibil, de asemenea, ca tot în această fază de pictură, cînd se zugrăvesc suprafețele de pe pilaștrii zidului sudic, să fi fost înfățișat pe pilastrul sudic al zidului vestic chipul voievodului «Vlad», care în acest caz ar fi putut aparține lui Vlad Călugărul, zugrăvit în fața portretului existent, din prima fază de pictură a lui Radu cel Mare.

Cea de a treia fază de pictură aparține voievodului Alexandru II Mircea, care s-a reprezentat pe pilastrul din nordul ușii de intrare, cu fiul său Mihnea (viitorul voievod Mihnea Turcitul). Pe suprafața alăturată dintre pilastru și ușă voievodul a zugrăvit pe tatăl său Mircea (Pretendentul) care a domnit din octomvrie 1509 pînă în ianuarie 1510. Imaginea acestuia din urmă este evident un portret de familie, Mircea Pretendentul nefigurînd în niciunul din documentele locașului.

Este probabil ca tot Alexandru II Mircea să fi zugrăvit pe pilastrul din sudul ușii de intrare pe străbunicul său Vlad Țepeș⁴⁷, considerînd că se făcuse o nedreptate omițîndu-se chipul acestuia dintre cele pe care le considera ale ctitorilor vechiului locaș dărimat de Neagoe (în realitate, după cum știm, ctitorul era Vlad Dracul, tatăl lui Vlad Țepeș). Din nefericire noi nu știm cum arăta acest portret șters la începutul secolului al XIX-lea și nici măcar transcrierea exactă a inscripției sale, pentru a avansa o opinie mai fermă în legătură cu identitatea lui.

Semnificația portretelor din biserica lui Neagoe Basarab se leagă, după cum am văzut, de mai bine de jumătate de secol de înfăptuiri și năzuințe ale voievozilor din Țara Românească, între domniile lui Neagoe și Alexandru II Mircea. Este evident că portretele cu caracter ctitoricesc, funerar sau de familie sînt importante. Am subliniat, de asemenea, faptul că unele portrete întăresc alte dovezi că primul locaș al Mitropoliei a fost biserica Sfîntul Nicolae Domnesc. Dar cele mai semnificative portrete, cele care glăsuiesc nu numai despre viziunea unui voievod ci și a unei epoci, sînt modelele, arhetipurile pe care și le aleg voievozii sau le hotărăsc urmașii lor pentru a le simboliza efortul de înfăptuiri politice și religioase. Am constatat astfel o modificare semnificativă a acestor simboluri în secolul al XVI-lea, remarcînd că, alături de spiritul ecumenic își face loc acel al ortodoxiei din țară, legat de trecutul propriu al poporului român.

PAVEL CHIHAIA

47. Vezi nota 15.

OBSERVAȚII ASUPRA POMELNICULUI MINĂȘTIRII ARGEȘULUI

Abia de curind a văzut lumina tiparului, într-o ediție critică a d-lui Prof. Aurelian Sacerdoțeanu, unul din cele mai însemnate izvoare legate de viața Mînăștirii Argeșului — pomelnicul acestei mînăștiri¹. Din păcate, pomelnicul nu ni s-a păstrat sub forma originală, ci prin intermediul a trei copii succesive, fiecare îmbogățită cu noi nume și însemnări introduse de-a lungul timpului. Cea mai veche secțiune a primei copii datează de pe la mijlocul veacului al XVII-lea, iar celelalte două copii din 1785 și, respectiv, 1809². Originalul slavon după care a fost alcătuită cea dintîi copie exista, după părerea autorului ediției, în timpul lui Radu cel Frumos (1462—1474). Ar însemna că el a aparținut inițial vechii Mitropolii de la Argeș, dărîmată de Neagoe, de unde a trecut în patrimoniul noii ctitorii, fiind cu deosebire utilizat atît în timpul domniei lui Neagoe Basarab cît și în al celei a lui Radu de la Afumați³.

Marea însemnătate a pomelnicului Mînăștirii Argeșului sub raport onomastic, social, cultural, economic și genealogic este mai mult decît evidentă la o cit de sumară studiere a lui. Nu ne vom opri însă acum în legătură cu aceste multiple aspecte, ci vom insista cu precădere numai asupra a două capitole din pomelnic, avînd un interes cu totul excepțional pentru istoria politică a Țării Românești în deceniul al treilea al veacului al XVI-lea. Este vorba pe de o parte de pomelnicul boierilor «*care au pierit în luptele cu agarenii pentru credința creștină*» în vremea lui Radu de la Afumați și, pe de altă parte, de pomelnicul boierilor «*cei mari*» ai țării, scris desigur în același timp cu primul și constituind o adevărată statistică a boierimii lui Radu de la Afumați în perioada în care el încheiase marile lupte cu turcii și izbutise să-și consolideze oarecum tronul⁴.

Amîndouă pomelnicele conțin laolaltă cîteva sute de nume și, deși nu sînt date și nici domnitorul sub care au fost redactate nu este numit în mod expres,

1. Aurelian Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Mînăștirii Argeșului*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXIII (1965), nr. 3—4, p. 297—300.

2. *Ibidem*, p. 297.

3. *Ibidem*, p. 299. Considerăm totuși că nu este vorba de un exemplar care a fost mutat dintr-un lăcaș în celălalt. Originalul pomelnicului Mînăștirii Argeșului datează numai din vremea lui Neagoe. Probabil însă că în momentul redactării lui, pentru pomelnicul domnilor țării a fost folosit un izvod de la vechea mitropolie.

4. Pomelnicele nr. 40 și 41 (A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 310—311).

știm totuși cu precizie că este vorba de epoca lui Radu de la Afumați datorită altor surse documentare care permit identificarea și cunoașterea activității unora din boierii citați în pomelnice. Identificarea din pomelnice este mult înlesnită pentru acele nume care sînt însoțite de consemnarea funcției deținătorului lor sau de mențiunea moșiei pe care o avea. În această privință situația pomelnicului Argeșului este net superioară față de aceea a pomelnicului de la Govora, în care iarăși au fost incluse două liste cu un conținut similar celor de la Argeș, dar care nu specifică decît foarte rar funcția personajelor citate și nici nu dau alte indicații. În schimb, în pomelnicul Govorei titlurile sînt ceva mai sugestive. Astfel, înaintea primului pomelnic, la Govora s-a notat: «*Acești boieri au murit tăiași de aqareni, sub Radul volevod*», în timp ce deasupra celui de-al doilea pomelnic stă scrisă lămurirea: «*Aieștiia sînt boiarii ostași rămași vii ai Radului vovod*»⁵. Este așadar limpede că avem de-a face cu Radu de la Afumați (1522—1529), curajosul domn care a înscris o pagină glorioasă în istoria luptelor cu turcii, într-o vreme în care popoarele din Balcani fuseseră înge-nunchiate și ființa ca stat a Țării Românești era mereu mai primejduită. Simpla înșiruire a numelor din pomelnic impresionează puternic pe cititorul de peste veacuri, devenind o mărturie vie a eroismului acelor vremi adînc zbuciumate.

Astăzi, cînd aniversăm întemeierea Mînăstirii Argeșului, săvîrșim un sincer act de pietate evocînd și pe cei ce și au vărsat sîngele pe cîmpiile de luptă, la puțină vreme după sfînțirea ctitoriei lui Neagoe și care, astfel aducîndu-și contribuția la păstrarea strălucirii ei neasemuite, au fost pomeniți acolo. De aceea, vom înfățișa în cele ce urmează cîteva note asupra boierilor pe care i-am putut identifica în pomelnicele de care ne ocupăm. Mulți dintre aceștia sînt foști sfetnici ai lui Neagoe Basarab, stăpîni ai unor întinse domenii și capi ai unor vestite familii ce s-au ilustrat în viața politică atît în veacul al XVI-lea, cît și în cel de-al XVII-lea, Alții sînt aproape complet necunoscuți istoriografiei noastre și pomelnicul de la Argeș constituie singura sursă care le consemnează sfîrșitul. Toate acestea fac să iasă și mai bine în lumină valoarea listelor incluse în pomelnicul Argeșului. Ele constituie, în felul lor, izvoare istorice unice, care merită toată luarea aminte.

a) Boieri morți în luptele lui Radu de la Afumați⁶.

Căptar logofăt (Ciptar, Captare, Cap Tare). În 27 februarie 1516, în timpul lui Neagoe, este diac și scrie în cetatea de scaun București un hrisov dat lui Harvat mare logofăt pentru ca să stăpînească ocine în Studena, Crușov și Rîndurești, precum și un țigan cu copiii săi⁷. Tot ca diac, el apare în 10 iulie 1517 la sfîrșitul unui alt hrisov, dat moșnenilor din satele Stănești și Drajna, dar care s-a dovedit a fi fals⁸. La 11 iulie 1523 Căptar, de astă dată logofăt, se află în tabăra lui Vladislav al III-lea voievod, adversarul lui Radu de la Afumați. În această zi el este ispravnicul unui hrisov pentru Mînăstirea Dobrușa, căreia îi sînt întărite satu! Crivina, ocina Poiana Ciola-

5. Aurelian Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Mînăstirii Govora*, în «Mitropolia Olteniei», an, XIII (1961), nr. 10—12, p. 804 (pomelnicele nr. 5 și 6).

6. Nu am înut seamă de ordinea din pomelnic, care se pare că nu are nici o importanță din punct de vedere cronologic și ierarhic (compară și cu lista de la Govora).

7. *Documente privind istoria României*, seria B, Țara Românească, veac. XVI, vol. I, nr. 115 p. 115 (mai departe se va cita: *D.I.R.*, B, v.veac..., vol...).

8. Aurelian Sacerdoțeanu, *Contribuții la studiul diplomatiei slavo-române. Sfatul domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512—1521)*, în «Romanoslavica», X, București, 1964, p. 417—418.

nului și țigani⁹. Faptul că pomelnicele Argeșului și Govorei atestă moartea lui Căptar în slujba lui Radu de la Afumați, dovedește fără îndoială că el l-a părăsit pe Vladislav.

Putem preciza și care au fost urmașii lui Căptar logofăt. Într-adevăr, pe la mijlocul veacului al XVI-lea un Radu Căptariu (Captare) postelnic, probabil fiul lui Căptar logofătul, este ctitorul bisericii Iazerul din vecinătatea satului Mărăcineni de lângă București¹⁰. El stăpânea Floreștii de pe Colentina, Obileștii, Mărăcinenii etc. A avut doi fii, Nedelco postelnic și Stroe, care în timpul lui Mihai Viteazul și Radu Șerban își vînd ocinile lui Cernica vornicul și jupinesii Chiajna¹¹. Aceasta din urmă va transforma biserica de la Malul Iazerului în schit de maici, închinîndu-l la Minăstirea Ivir de la Muntele Atos¹².

Boloșin. Nu apare decît în pomelnicul Argeșului. Despre activitatea lui nu posedăm știri. Se pare că în timpul lui Mihnea cel Rău (1508—1509) a obținut un hrisov pentru satul Domnești¹³. Fiul lui, Badea Boloșin, este mare pitar în 1544, stolnic în 1546, mare vistier între 1568—1570 sub Alexandru Mircea și apoi, în divanul aceluiași domn, mare stolnic între 1570—1576¹⁴. Badea Boloșin a înălțat în 1572 Mînăstirea Cobia, a cărei frumoasă biserică se păstrează pînă astăzi¹⁵. Stăpînirile familiei Boloșinilor au format obiectul unui îndelungat proces, care i-au opus puternicei familii a boierilor Măndești. Domeniul în cauză includea moșiile Călinești, Neagra, Domnești și Răzvadul de Sus¹⁶.

Cocora vornic. Este menționat documentar o singură dată, în 16 martie 1494, cînd figurează ca vornic mic, alături de Colțea și Stan, în divanul lui Vlad Călugărul¹⁷. Apariția sa incidentală în divan este prilejuită de emiterea cunoscutului hrisov domnesc al Mînăstirii Bistrița, prin care acesteia îi sînt întărite sate, vămi și țigani, danii primite imediat după întemeiere de la ctitori, frații Craiovești, și de la domn. Admițînd că în 1494 Cocora avea cel puțin 20—25 de ani, ar însemna că în preajma morții atinsese în jur de 50—55 de ani. Este o vîrstă destul de înaintată pentru acea epocă. Putem astfel face înțeles de pe acum observația că în pomelnicul de la Argeș, în rîndul boierilor uciși în luptele cu turcii nu sînt citați decît mai cu seamă oameni cu activitate politică îndelungată, ajunși în puterea vîrstei și avînd o însemnătate de necontestat din punct de vedere material. Din păcate pentru acest Cocora vornic nu sîntem în măsură să-i indicăm stăpînirile sau rudeniile.

Stanciul ot Mirșa (pircălab). În pomelnic este trecut «Stanciul ot Mirșu», însă este limpede că avem de-a face cu satul Mirșa din fostul județ Vlașca. Lui Stanciul pircălab și fiilor săi le întărește Neagoe Basarab părți în Mirșa în mai 1514¹⁸. În același document Stanciul mai apare stăpîn și peste o treime din Uești, cumpărată

9. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 178, p. 175—176.

10. Ștefan Andreescu, *Identificarea mormintului ctitoricesc din biserica lezărul*, în « *Glasul Bisericii*», an. XXIII (1964), nr. 7—8, p. 710—711.

11. *D.I.R.*, B, veac. XVII, vol. I, p. 316—317; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 711.

12. Gh. Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind așezările medievale muntene în lumina cercetărilor arheologice de la Cernica*, în « *Studii și cercetări de istorie veche*», an. XIV (1963), nr. 2, p. 379—383.

13. Pavel Chihaia, *Hrisovul din 13 noiembrie 1618 pentru biserica domnească din Cimpulung-Muscel*, în « *Glasul Bisericii*», an. XXIII (1964), nr. 3—4, p. 325.

14. *Ibidem*, p. 312—313.

15. George Potra, *Mănăstirea Cobia (Dimbovița). Studiu și documente*, București, (1937), 61 p.

16. Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 325 și 327.

17. *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. I, nr. 247, p. 403 (405).

18. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 98, p. 99—100.

cu 1200 aspri de la fiii lui Arsul, precum și peste două sălașe de țigani. El se înfrățește peste toate aceste averi cu vărul său Stoica, exceptînd a treia parte din ocina din Uești, pe care o dă unui alt văr, Dragoslav.

Văsiu ot Fintînele. La 15 iunie 1499 jupanul Chicoș, împreună cu fiicele saie Stanca, Vișa și Rada, primește întărire pentru părțile sale din *Fintînele*, Vernești, Plăicoi, Guguști, Cornu, Cerih și Milești, localizate în fostele județe Buzău, Rm. Sărat, Ialomița și Brăila¹⁹. Numele lui Văsiu apare în legătură cu Fintînelele abia în 13 octombrie 1533, într-un hrisov domnesc dăruit lui Oprea slugerul și familiei sale²⁰.

În acest hrisov, în afară de multe alte stăpîniri, îi sînt întărite lui Oprea și ocine în aproape toate satele amintite mai sus. Ocinele respective au fost cîpătate ca zestre de jupanița Rada, soția lui Oprea, de la mama ei Voica. Este așadar evident că Rada era o descendentă a lui jupan Chicoș.

La un moment dat, în hrisov se spune: «Și după aceia au avut jupan Oprea și jupanița Rada piră cu niște Vlahi înaintea domniei mele pentru partea Radei, ce a fost în Cornu și în Doicești și la Negolea și au fost vîndute aceste mai sus zise părți de soacra jupanului Oprea, mama jupaniței Rada, jupanița Voica și de *Văsiu* și de Badea acelor Vlahi, însă anume lui popa Stanciul și lui Negălea cu ceata lui...»²¹. Reiese, prin urmare, că și Văsiu era îndeaproape înrudit cu jupanul Chicoș, fiind unul din membrii bogatei și puternicei familii ce își luase numele de la satul Fintînele. Ne întrebăm dacă nu cumva Badea, cel ce figurează în hrisovul sus-citat alături de jupanița Voica și de Văsiu, este același cu *Badea Chicoș*, menționat și el în pomelnicul Argeșului printre boierii ostași pieriți în luptele cu turcii.

Dan Scurtul. Din cîte știm, este atestat în documentele timpului numai o singură dată, la 14 iulie 1514, cînd scrie în Curtea de Argeș un hrisov prin care Neagoe Basarab întărește lui Șerb, fratelui său Sămăn și altora satul Groșetul²². Pomelnicul de la Argeș arată felul morții sale.

Neagoe spătarul. În pomelnic este trecut de două ori. Au fost desigur două persoane diferite, dintre care unul trebuie neapărat identificat cu marele spătar Neagoe, ce apare în divanul lui Radu de la Afumați între 3 februarie 1522 — 4 aprilie 1523²³. Acesta nu poate fi însă confundat, așa cum s-a făcut, cu Neagoe, fiul lui Socol și gine-rele binecunoscutului Staico logofătul de la sfîrșitul veacului al XV-lea²⁴, care este unul din autorii complotului ce a dus la asasinarea lui Radu de la Afumați în 1529²⁵. Într-adevăr, în primul divan în care este consemnat Neagoe spătarul, cel din 3 februarie 1522, apare și Neagoe, fiul lui Socol, însă ca mare postelnic, funcție pe care o avea din 1516, ceea ce constituie dovada categorică a afirmației că nu sînt una și aceeași persoană²⁶. Neagoe spătarul a pierit în condiții necunoscute, poate chiar în luptele din aprilie 1523, cînd Radu de la Afumați este alungat în Ardeal și înlocuit cu

19. *Documenta Romaniae Historica* (mai departe se va cita: *D.R.H.*), B, vol. I, nr. 292, p. 476—477. 20. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 148, p. 147—149. 21. *Ibidem*, p. 149.

22. *Ibidem*, vol. I, nr. 99, p. 101.

23. *Lista dregătorilor din sîatul domnesc al Țării Românești în secolele XV—XVII*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. IV, București, 1960, p. 571. Lucrarea aceasta, deosebit de utilă, a stat în bună măsură la baza identificărilor din paginile de față. O vom cita în continuare prescurtat: *Lista dregătorilor*. 24. Cf. *Lista dregătorilor...*, p. 571.

25. Vezi mai jos la *Neagoe vistierul*.

26. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 171, p. 170—171 și *Lista dregătorilor...*, p. 580.

Vladislav²⁷, Avem certitudinea că el este un membru, necunoscut pînă astăzi, al familiei boierilor Craiovești.

Neagoe spătarul. Cel de-al doilea boier cu acest nume și această funcție scris în pomelnicul de la Argeș nu poate fi altul decît cel despre care *Letopiseșul Cantacuzinesc* ne spune că a pierit împreună cu *Stanciul portarul* la puțină vreme după lupta de la Grumazi, atunci cînd turcii lui Mehmet beg au revenit în țară și Radu de la Afumați a mai încercat o ultimă rezistență înainte de a fi respins peste munți. Evenimentul trebuie plasat în august 1522²⁸. Nu este exclus ca el să fie boierul care a schimbat cu Radu cel Mare (1495—1508) satul Bîrsești (r. Rm. Vilcea), dăruit apoi Minăstirii Govora, primind satul Curtișoara pe Olt. Ideea aceasta ne este sugerată de faptul că în documentele din 13 decembrie 1500²⁹ și 3 mai 1502³⁰ Neagoe, stăpînul Bîrseștilor, apare fără nici o funcție, în timp ce într-un document din 2 iulie 1538³² se spune că el fusese spătar.

Gherghie vistierul. Credem că este același cu ispravnicul hrisovului din 14 iulie 1521, cel din urmă document păstrat de la Neagoe Basarab, în care lui Cirstea și fiii săi le sînt întărite ocine în Rătești, indicîndu-se și hotarele lor³². Despre activitatea lui Gherghie vistierul nu mai cunoaștem nimic, în afară de faptul că s-a alăturat lui Radu de la Afumați, murind în slujba lui.

Stanciul portarul, cel ce a căzut o dată cu Neagoe spătarul din Bîrsești, este și el amintit în pomelnicul Argeșului, ceea ce confirmă spusesele cronicii. A avut stăpîniri în preajma Drăgășanilor. Fiul său Stanciul (Benga-mare postelnic sub Radu Paisie și mare spătar sub Pătrașcu cel Bun) primește întărire pentru părți din Dobrușa, Dragodănești și Măzărani în 27 mai 1533³³. Moare și el în august 1522.

Radul vornic. Este marele vornic al lui Radu de la Afumați în intervalul 3 februarie 1522 — 4 aprilie 1523, fiind coleg în divan cu Neagoe spătarul, de care ne-am ocupat mai sus³⁴. Va fi fost poate și el ucis o dată cu Neagoe. Este oare același cu Radu vornic (mic), care în 14 iulie 1521 hotărînicește pentru Minăstirea Snagov o ocină în Rătești?³⁵ Sau poate cu Radu vornicul, dregătorul lăsat de Teodosie voievod în scaunul Tîrgoviștei, în timp ce el se retrăgea la Slatina?³⁶. Frecvența în epocă a numelui Radu ne împiedică a-i determina origina și a-i urmări activitatea.

Voica (Voico) Cotescu. În acest personaj vedem o rudă apropiată cu jupînul Badea Cotescu, boierul trimis în solie la Brașov de Neagoe Basarab³⁷, altă dată martor,

27. T. Palade, *Radu de la Afumați*, București, 1939, p. 24.

28. *Istoria Țării Românești (1290—1690)*. *Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 45; T. Palade, *op. cit.*, p. 20.

29. *D.R.H.*, B, vol. I, nr. 303, p. 496. 30. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 9, p. 15.

31. *Ibidem*, vol. II, nr. 244, p. 246.

32. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 169, p. 168—169. A. Sacerdoțeanu, în *Contribuții la studiul diplomatiei slavo-române...*, p. 433, socotește că documentul este fals, argumentînd între altele și că «Gherghie vistier nu mai este atestat altfel». După cum se vede, această atestare există, așa că nu împărtășim opinia d-sale.

33. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 139, p. 140. Se știe că *Letopiseșul Cantacuzinesc* (ed. cit., p. 44) amintește și de moartea unui boier Benga, care însă nu apare cu acest nume în lista de la Argeș. Nu credem că el poate să fie același cu Stanciul portarul, cel din documentul din 27 mai 1533, pentru simplul motiv că în acest caz în pomelnic ar fi trebuit să fie trecuți doi portari cu numele Stanciul, ceea ce nu s-a întîmplat. 34. *Lista dregătorilor...*, p. 567.

35. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, p. 169.

36. Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1316—1603*, București, 1931, p. 266—267.

37. *Ibidem*, p. 235.

într-un hrisov din 23 iulie <1512—1513>, pentru hotarele satului Hirtești din Muscel³⁸. Cei doi sînt fără doar și poate originari din satul Cotești, situat în același județ Muscel, fiind prin urmare descendenți direcți ai boierilor Badea, Viaicul și Radul, care capătă întărire pentru satele Cotești, Ștefănești, Golești, Cîrstinești, Jugurul și Telești în 5 august 1452³⁹. Atragem atenția și asupra similitudinii dintre numele primului dintre cei trei feudali din 1452 și cel al lui Badea Cotescu. Jupanul Badea (Cotescu) era mort în 10 februarie 1532, după cum ne confirmă inscripția de pe piatra lui de mormint, păstrată astăzi la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România⁴⁰.

Harvat logofătul. Lectura simplă a acestui nume nu poate ilustra desigur cititorului de astăzi însemnătatea pe care deținătorul lui a avut-o în viața politică a Țării Românești pe vremea lui Neagoe Basarab și în primii ani ai domniei lui Radu de la Afumați. Vom spune pentru început că el a fost mare logofăt în aproape tot timpul domniei lui Neagoe Basarab, din 23 iulie 1514 pînă în 14 iulie 1521, și a continuat să ocupe această funcție și în divanele lui Radu de la Afumați, care îl așează în fruntea demnitarilor săi, chiar înaintea banului și a marelui vornic. Cariera lui Harvat a început încă sub domnia lui Mihnea cel Rău cînd, așa cum vădesc documentele dintre 16 iunie 1508 — 19 iunie 1509, este mare spătar. Părăsindu-l pe Mihnea, el optează definitiv pentru interesele partidei boierilor Craiovești, cu care era înrudit. În domnia lui Vlad cel Tânăr (1510—1512) și în primii doi ani după instalarea lui Neagoe (1512—1514 iulie 14) Harvat este mare vistier, funcție pe care, așa cum s-a văzut, o cedează numai spre a deveni mare logofăt⁴¹.

Cel dintîi document dintre cele care privesc direct persoana lui Harvat logofătul poartă data 27 februarie 1516, fiind scris în București de acel Captare diacul de care am vorbit ceva mai înainte⁴². Neagoe Basarab îl numește pe Harvat «*preacînstitul vlastelin și primul sftenic al domniei mele*», întărindu-i ocine în Studena, Crușov și Rîndurești și un sălaș de țigani. Doi ani mai tîrziu, la 28 ianuarie 1518, Harvat primește hrisov pentru moșia Doiceștilor «ce iaste între Mirila și între Mănești», cumpărată cu 1500 aspri⁴³. La fel, în 4 mai 1518, el capătă întărire și pentru întreaga moșie Grozeștii de pe Jiu, din care jumătate îi era veche și dreaptă ocină, dedină, iar cealaltă jumătate a luat-o pentru o datorie neplătită de la moștenitorii lui Ivan fost logofăt⁴⁴.

În urma unor noi cumpărări, Harvat își mai completează și stăpînirile din Studina (Studena), primind confirmările domnești de rigoare în 28 ianuarie 1519⁴⁵ și 11 aprilie 1521⁴⁶.

38. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 79, p. 81. În legătură cu familia lui Badea Cotescu, vezi și un document din 5 martie 1549 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 413, p. 390), din care reiese că o soră fusese căsătorită cu un Stanciu, avînd fiii pe Badea comis și Vlaicul paharnic.

39. *D.R.H.*, B, vol. I, nr. 108, p. 189—190.

40. *Inscripțiile medievale a României*, vol. I, *Orașul București*, Ed. Acad. R. S. România, București, 1965, nr. 614, p. 507. Pentru boierii din Cotești vezi și notele lui George D. Florescu, *Vintilă I din Cornăești*, București, 1914 (extras din volumul omagial C. Giurescu), p. 221 și p. 240, nota 3. Despre Badea Cotescu și fiii lui, Laudat și Badea mai vezi și pisanția bisericii din Hirtești la Emil Lăzărescu, *Observații asupra bisericii din Hirtești*, în «S.C.I.A.», an. IX (1962), nr. 2, pe 325 (desen la p. 394).

41. *Lista dregătorilor...*, p. 571, 573 și 569. Vezi pentru Harvat și, T. Palade, *op. cit.*, p. 73—75; Șt. D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, publicate de Paul Șt. Grecianu, vol. II, București, 1916, p. 303—304; I. C. Filitti, *Craioveștii*, în *Convorbiri Literare*, 1922, nr. 3, p. 211—216.

42. Vezi mai sus nota 7.

43. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 133, p. 133.

44. *Ibidem*, nr. 136, p. 135.

45. *Ibidem*, nr. 143, p. 141—142.

46. *Ibidem*, nr. 167, p. 167.

Prin anii 1516—1518 el ridică din temelie cunoscuta mănăstire Gura Motrului, cu hramul Sfânta Paraschiva, căreia în 13 ianuarie 1519 îi dăruiește ocine în Sușița și Gruari⁴⁷. Aceste ocine erau ale «jupânului Harvatu marele logofătu bătrîne și drepte ocine de moșie și de cumpărătura și de la alții mai denu nainte bătrîni domni, cu dreptate și cu credință la dregătorie ajungîndu»⁴⁸.

În aceeași lună ianuarie 1519, mai precis la 21 ianuarie, Harvat mai face danii și unei minăstiri cu hramul Sf. Ștefan. Aceste danii includeau siliștea cea veche, care este după pîriul Bărlui, lîngă Braneți, precum și jumătate din moara de la Racovița⁴⁹.

În legătură cu activitatea lui în sfatul domnesc este de semnalat faptul că în 23 ianuarie 1516⁵⁰, 11 iulie 1519⁵¹ și 5 septembrie 1519⁵² figurează ca ispravnic al unor hrisoave domnești. Aceste hrisoave au fost redactate în București, Pitești și Tîrgoviște, ceea ce însemnează că Harvat se afla mereu prezent în preajma domnului, însoțindu-l pretutindeni unde se deplasa.

După tulburările grave din toamna anului 1521, s-a vădit tot mai mult că Teodosie, fiul și urmașul la tron al lui Neagoe Basarab, nu se putea menține fără ajutor turcesc, el fiind mai mult un figurant în miinile lui Mehmet beg, pașa din Nicopole⁵³. Pericolul turcesc a făcut ca mulți dintre vechii sfințici ai lui Neagoe Basarab să se alătore cu hotărîre pretendentului Radu de la Afumați, care apucă frinele domniei la începutul lui 1522. În fruntea primului divan cunoscut al lui Radu de la Afumați, din 3 februarie 1522, apare Harvat, investit tot cu funcția de mare logofăt. Radu de la Afumați îl păstrează și pe Drăghici Vintilescu din Florești, marele paharnic al lui Neagoe Basarab, precum și pe Udrea, fost mare vornic al lui Neagoe⁵⁴.

În aprilie 1522 Radu de la Afumați este însă alungat în Transilvania, de unde va reveni abia spre sfîrșitul lunii iunie pentru o scurtă domnie de numai două luni⁵⁵. Și acum Harvat logofăt se găsește alături de el. Într-adevăr, în 4 august 1522, cu puțin înainte ca Radu de la Afumați să fie din nou răsturnat de turci, Harvat este ispravnicul unui brisov domnesc⁵⁶. Curînd, în a doua jumătate a lunii octombrie, Radu de la Afumați va ocupa a treia oară tronul Țării Românești, de astă dată pentru un răstimp ceva mai îndelungat, pînă în primăvara anului 1523. Harvat îl însoțise pe domn în pribegie, în septembrie 1522 aflîndu-se la Brașov⁵⁷. De aceea, cînd lucrurile vor lua o întorsătură bună, se va întoarce și el în țară. Un document din 4 aprilie 1523 îl atestă pe Harvat logofătul în continuare în fruntea divanului⁵⁸, însă ca fost logofăt, în timp ce o scrisoare a domnului, nedată, dar care trebuie să fie puțin anterioară documentului de mai sus, vorbește de credința lui Harvat și a celorlalti boieri care au fost cu dînsul contra vrăjmașului Mehmet beg. Această credință nede-zmințită urma să fie garantată pe mai departe de faptul că averile și familiile tuturor boierilor fuseseră trimise la Sibiu⁵⁹.

47. *Ibidem*, nr. 140, p. 139—140. 48. *Ibidem*, p. 140.

49. *Ibidem*, nr. 120, p. 118—119. Observații concludente asupra datei exacte a documentului la A. Sacerdoțeanu, *Contribuții la studiul diplomaticii slavo-române...*, p. 432.

50. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, nr. 114, p. 113—114. 51. *Ibidem*, nr. 149, p. 148.

52. *Ibidem*, nr. 150, p. 148—149. La 11 octombrie 1512, ca vistier, mai este ispravnic împreună cu popa Frîncul din Costești, în timp ce la 7 ianuarie 1517 apare ca ispravnic alături de Calotă vornicul (*Ibidem*, nr. 86, p. 89, și nr. 119, p. 118).

53. T. Palade, *op. cit.*, p. 13—14; Ștefan Șteianescu, *Bania în Țara Românească*, Ed. Științifică, București, 1965, p. 179—180.

54. Vezi documentul din 3 februarie 1522 în *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, nr. 171, p. 170—171.

55. T. Palade, *op. cit.*, p. 18—20. 56. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, nr. 174, p. 172—173.

57. T. Palade, *op. cit.*, p. 73. 58. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, nr. 175, p. 173.

59. Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, p. 268.

În vara anului 1523, o dată cu venirea la tron a lui Vladislav III, Harvat logofătul se refugiază iarăși în Transilvania. Aici, voievodul Ioan Zapolya și regele Ludovic II dau dispoziții în două rânduri (30 iulie și 4 august 1523) ca Harvat, împreună cu banul Pîrvu și Oancea vistierul, pentru credința lor, să fie puși în folosința domeniului Aldyod din comitatul Hunedoara, stăpinit înainte de Neagoe Basarab⁶⁰. Nu mult după aceasta, probabil la începutul anului 1524, Harvat moare într-o luptă cu turcii dată lângă cetatea Severinului. Locul morții îl cunoaștem tot dintr-un document ardelenesc, din 7 martie 1525, în care fiul lui Harvat, Alexandru, este pus în stăpînirea părților din ținutul sus amintit moștenite de la tatăl său, cît și peste cele ale lui Oancea vistierul⁶¹.

Același Alexandru, fiul lui Harvat logofătul, mai primește întărire de stăpînire, în 19 mai 1526, pentru ocinele din Studina rămase de la tatăl său⁶².

Alt fiu al lui Harvat se numea Moțea. El a fost înfrățit pe vremea lui Neagoe Basarab de Radomir vornicul peste ocinele din Pietrosul, Mereni, Cîrtojeni și Birzești și peste niște țigani, însă murind fără copii, Radomir și-a reluat posesiunile. O fiică a lui Harvat, Mara, jupanița lui Toma banul, împreună cu fiul ei Stanciul, au protestat în fața lui Radu Paisie (1535—1545), însă au rămas de lege. Întreaga pricină este istorisită într-un hrisov din 7 iulie 1536⁶³.

Cea de-a doua fiică a lui Harvat logofătul, Neața, a fost căsătorită de două ori. Primul ei soț, Dobrovoe pîrcălabul Branului, era mort în 3 mai 1516, cînd satele Brîncoveni și Baia sînt întărite jupînesii Neața și Mînăstirii Tismana⁶⁴. Al doilea soț a fost Peia portarul, de care ne vom ocupa în a doua parte a acestui articol⁶⁵. Numele Neaței mai apare și într-un document din 28 mai 1536, în legătură cu o pricină privind satul Padina, în care era amestecat și cumnatul ei Toma banul (din Pietroșani)⁶⁶.

Harvat logofătul a avut și un fiu vitreg, pe Giura logofătul, ctitorul Mînăstirii Stănești (Vîlcea), născut dintr-o primă căsătorie a jupînesii Zorja⁶⁷.

Udrea vornic⁶⁸. Sub Neagoe Basarab deține marea vornicie începînd cu 11 iunie 1520⁶⁹. Este succesorul în divan al lui Calotă, ginerele lui Vlad Călugăru, care fusese mare vornic între 1512—1520. Se alătură și el lui Radu de la Afumați, apărînd ca fost vornic în divanul din 3 februarie 1522⁷⁰. În această calitate îl întîlnim și ispravnic al unui hrisov domnesc datat incert 1522—1523 februarie 5⁷¹. În 4 aprilie 1523 el încă trăia⁷². Se pierde după această dată în împrejurările tulburi ale venirii la tron a lui Vladislav III și ale răscoalei lui Radu Bădica. Propunem deci pentru moartea lui anii 1523—1524. Udrea vornicul a fost identificat ca fiind din Boldești⁷³. A avut un

60. A. Veress, *Acta et epistolae*, I, Budapesta, 1914, p. 126—128. 61. *Ibidem*, p. 134.

62. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 10, p. 10. 63. *Ibidem*, nr. 208, p. 214—215.

64. Vezi «Studii și materiale de istorie medie», vol. V, București, 1962, p. 587 (materiale din arhive particulare).

65. Vezi mai cu seamă documentul din 5 septembrie 1533 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 145, p. 145—146) și cel din 9 februarie 1544 (*Ibidem*, nr. 318, p. 311).

66. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 201, p. 207—208.

67. Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul Mînăstirii Stănești (Vîlcea) și al ctitorilor ei*, în «Mitropolia Olteniei», an. XVII (1965), nr. 5—6, p. 409. Și Harvat mai fusese căsătorit o dată, cu o jupîneasă Maria, fiica lui Ianăș clucerul (vezi mai jos, la *Peia portarul*).

68. Vezi și T. Palade, *op. cit.*, p. 76—77 (pentru moartea lui Udrea este folosită lista de la Govora).

69. *Lista dregătorilor...*, p. 567.

70. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 171, p. 170—171. 71. *Ibidem*, nr. 172, p. 171—172.

72. *Ibidem*, nr. 175, p. 173—171. 73. *Lista dregătorilor...*, p. 567.

fiu, Barbu al lui Udrea, care este mare comis între 22 aprilie — 18 mai 1539, după care își pierde funcția datorită participării la răscoala lui Șerban banul⁷⁴. Radu Paisie în 14 septembrie 1539 îi confiscă satul Pîrscoveni și casele, pentru că «el le-a pierdut cu rea hiclesie» și le dăruiește episcopiei din Buzău⁷⁵. În afară de Pîrscoveni, domeniul familiei lui Udrea mai cuprindea, după cât se pare, Răsturnații, Pericții, Pestre și bineînțele Boldestii, toate sate din părțile Buzăului⁷⁶.

Dumitru vistierul. Înclinăm să credem că este Dumitru din Văcărești, mare vistier între 23 iulie 1514 — 30 noiembrie 1521⁷⁷, care, după această ultimă dată, dispăre pentru totdeauna din arena politică. Tocmai dispariția lui este un fapt ce pledează pentru identificarea cu omonimul menționat în pomelnicul Argeșului. Dumitru vistierul din Văcărești a avut un fiu, Neagoe, așa cum reiese dintr-un document recent publicat, datînd din 29 martie 1535⁷⁸.

Baldovin. Iată un nume care, ca și în cazul lui Harvat logofătul, a avut o profundă rezonanță în auzul contemporanilor săi. Deși nu a ocupat niciodată vreo funcție în sfat, Baldovin pîrcălabul, căci așa este trecut în documente, a fost unul din cei mai însemnați boieri ai vremii sale. El este întemeietorul vestitului neam al Goleștilor.

Din timpul vieții lui Baldovin pîrcălabul nu cunoaștem decît două documente care îl privesc. Primul, din mai 1514, dovedește că a vîndut pe Badea țiganul cu copiii săi lui Stanciul pîrcălab din Mîrșa, personaj de care am vorbit într-una din paginile anterioare. Al doilea document, din 26 noiembrie 1520, prezintă un interes sporit pentru activitatea lui Baldovin⁷⁹. Acesta cuprinde întărirea domnească pentru stăpînirea părților cumpărate de el în Bălta Neagră, Floreni, Stupini și Topliceni, precum și asupra unor țigani.

Soția a doua a lui Baldovin a fost Maria, în călugărie Magdalina, mama Goleștilor. Încă din timpul vieții, Baldovin pîrcălabul, împreună cu soția sa Maria, a dăruit vinăriciul boieresc din dealul Ștefăneștilor Mitropoliei din Tîrgoviște. Cu acest prilej, ne spune un document din 28 iulie 1536, au fost scrise în pomelnicul Mitropoliei 6 suflete. Ulterior monahia Magdalina a mai adăugat în pomelnic încă trei nume⁸⁰.

Faptul morții lui Baldovin pîrcălabul, consemnat în pomelnicul de la Argeș, explică de ce în 2 septembrie 1528 moșiile Vieroși și Dușești, agonisite de el, sînt confirmate fiului lui, Ivașco paharnic. Tot acum Ivașco primește confirmarea și pentru părți din Golești și Mărăcineni⁸¹. Încă dinainte de 1528, din 24 iulie 1525 datează asezămîntul în legătură cu averile Mariei Goleasca⁸².

Radul ot Bojurani (Bujoreni). Două documente, din 11 decembrie 1535⁸³ și 13 octombrie 1540⁸⁴, permit să desprindem cîteva date și cu privire la acest boier. Radu vornicul din Bujoreni din Vîlcea, alături de fratele său Oprea pîrcălabul (din Rîmnic), a dobîndit «cu dreaptă slujbă» ocine în Bujorani, Ulița și Copăcel pe vremea lui

74. *Ibidem*, p. 575. 75. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 259, p. 261.

76. Document din 10 noiembrie 1588 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. V, nr. 400, p. 381); document din 10 septembrie 1621 (*Ibidem*, veac. XVII, vol. IV, nr. 64, p. 56—57).

77. *Lista dregătorilor...*, p. 573.

78. George D. Florescu și Dan Pleșia, *Condica Văcăreștilor*, în «Studii», tom. 19 (1965), nr. 5, p. 968 (și extras).

79. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 164, p. 164—165. Documentul furnizează dovada unei prime căsătorii a lui Baldovin pîrcălabul cu jupîneasa Stana, fiica lui Oancea pîrcălabul de la Argeș, de la care primește zestrea. 80. *D.I.R.*, B, veac., XVI, vol. II, nr. 212, p. 217.

81. *Ibidem*, nr. 49, p. 52—53. 82. *Ibidem*, vol. I, nr. 194, p. 187—188.

83. *Ibidem*, vol. II, nr. 190, p. 196—197. 84. *Ibidem*, nr. 270, p. 271.

Radu cel Mare. Pe cînd încă trăia, a dăruit Mînăstirii Arhanghel părți în Vlădești și via de la Copăceni. Cît privește această vie de la Copăceni (Copăcel) nu putem însă ști precis cum au stat lucrurile, deoarece un document din 14 aprilie 1496, primul în care Radu apare menționat, atestă că el și cu frații lui mai mari Oprea și Ivanco, «*fiii băneasei*», au vindut-o lui Radu cel Mare, care apoi a dăruit-o Mînăstirii Govora⁸⁵.

Documentul din 13 octombrie 1535 îl amintește greșit cu numele «Bratul (?) vornic».

A avut trei fii, pe Stoica armaș, ajuns mare paharnic în domnia lui Radu Paisie între 10 septembrie 1539 — 9 decembrie 1540, pe Muja comis și pe Stan stratornic, ajuns mare postelnic în răstimpul 24 septembrie 1545 — 29 ianuarie 1546⁸⁶.

Oancea vistierul. Figurează ca mare vistier în sfatul domnesc al lui Radu de la Afumați din 3 februarie 1522 pînă în 4 aprilie 1523. În vara anului 1523 se numără printre pribegii credincioși lui Radu de la Afumați. Documentele din 30 iulie și 4 august 1523, de care am mai vorbit, îl pun în posesia unei treimi din ținutul Aldyod (Geoagiul de Jos). Celelalte două treimi, așa cum am arătat, au fost atribuite lui Harvat logofătul și lui Pîrvul banul.

La începutul lui octombrie 1523 Oancea vistierul și Nicolae Thomory, castelanul Făgărașului, pătrund în Țara Românească pe la Rucăr⁸⁷. Din acest moment Oancea pare să-l fi părăsit pe Radu de la Afumați, trecînd în slujba lui Radu Bădica, domnul efemer de la sfîrșitul anului 1523 și începutul lui 1524. Datorită probabil acestei necredințe, posesiunile lui ardelene îi vor fi luate și în 7 martie 1525 vor fi conferite lui Alexandru, fiul lui Harvat logofătul⁸⁸.

Oancea vistierul este același cu Oancea din Batiu, boier pe care documentele îl amintesc în mai multe rînduri și pe care Radu Bădica îl trimite la Poartă, împreună cu Giura paharnicul, spre a-i obține investitura⁸⁹.

Existența lui Oancea este semnalată documentar în 16 august 1518, cînd este ispravnicul unui hrîsov domnesc scris în curtea de Argeș⁹⁰. Alte documente, din 12 februarie 1533⁹¹ și 11 mai 1558⁹², dovedesc că a avut stăpîniri în Micești și Mălureni (jud. Muscel).

Este de presupus că Oancea vistierul din Batiu a fost ucis în cursul anului 1524, după ce se reintorsese la Radu de la Afumați.

Sibiu comis. Mircea vodă, fiul lui Mihnea cel Rău, a avut un mare spătar cu numele Sibiu (3 noiembrie — 5 decembrie 1509)⁹³. Din păcate, nu avem posibilitatea să stabilim dacă a existat vreo legătură între Sibiu spătarul din 1509 și Sibiu comisul, cel citat în pomelnicul de la Argeș.

Vlaicul Șerbănescu. Cu privire la numele acestui personaj se pot formula două ipoteze: fie tatăl lui Vlaicul se chema Șerban, fie satul de origine era Șerbănești.

85. *D.R.H.*, B, vol. I, nr. 266, p. 430—432.

86. *Lista dregătorilor...*, p. 581. Despre boierii Bujoreni vezi și documentul din 25 mai 1543 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 308, p. 301), precum și George D. Florescu, *Vintilă I din Cornăjeni*, p. 240, nota 1.

87. T. Palade, *op. cit.*, p. 32.

88. A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 134.

89. Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, p. 283; Ion Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olț*, vol. I, Craiova, 1934, p. 5; Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul Mănăstirii Stănești...*, p. 409.

90. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 138, p. 137—138.

91. *Ibidem*, vol. II, nr. 128, p. 127.

92. *Ibidem*, vol. III, nr. 95, p. 81—82.

93. *Lista dregătorilor...*, p. 571.

Ținând seamă de cazul Voicăi Cotescu, înclinăm spre a doua soluție, însă dat fiind că în secolul al XVI-lea sint atestate mai multe sate Șerbănești, nu putem continua nici pe această cale seria deducțiilor.

Ivan ot Șintestii. Moșia Șintestii din fostul județ Ilfov (lingă Jilava) este diferită de moșia Șintestii (Ialomița), întărită jupanului Mihail din Ruși în 25 august 1469⁹⁴ și lui Chirtop în 9 iulie 1492⁹⁵. Boierul Staico din Șintestii⁹⁶, probabil fiul lui Ivan, pentru care nu sint date, a făcut o carieră strălucită în deceniul al patrulea al veacului al XVI-lea. El este mare postelnic în răstimpul 25 ianuarie 1530 — 17 decembrie 1531, mare comis între 23 aprilie 1532 — 15 ianuarie 1537 și, în sfârșit, mare vornic între 22 aprilie 1537 — 13 august 1541⁹⁷.

Radul ot Tătulești. Datorită existenței mai multor sate cu același nume, nu sîntem deocandată în măsură să aducem precizări cu privire la acest feudal și familia sa.

Oprim aici comentariile noastre asupra numelor înscrise în lista boierilor uciși în luptele lui Radu de la Afumați. Prezența unor personaje fără funcție sau cu nume prea comune în acea epocă — de pildă; Dragomir, Badea, Tudor, Cazan, Dumitru, Radul ș.a.m.d. — împiedică extinderea cercetărilor. Credem de altfel că în ultima parte a pomelnicului au fost introduși nu numai boieri mari, ci și simpli cneji localnici din regiunea Curtții de Argeș. Așa se explică și apariția unor preoți (Ierei Oprea) și a unor femei (Stanca, Anca, Neaga, Stana, Neacșa). Observația este aplicabilă și pentru pomelnicul Mînăstirii Govora, ceea ce lămurește în parte diferențele dintre cele două liste.

Materialul extras și discutat pînă acum, deși evident susceptibil de viitoare completări, este suficient spre a desprinde cîteva concluzii asupra primei liste incluse în pomelnicul de la Argeș și, mai cu seamă, cu privire la caracterul și intensitatea luptelor duse cu turcii în timpul lui Radu de la Afumați.

Mai întii se cuvine să subliniem precizia informațiilor de care au dispus alcătuitorul sau alcătuitoarea listei. Documentele și cronicile aduc confirmarea existenței a aproape douăzeci de personaje, ceea ce face de prisos ridicarea oricăror obiecții în legătură cu autenticitatea celorlalte consemnări. Toate numele din pomelnic ascund personaje reale, ce au viețuit la sfîrșitul secolului al XV-lea și în primele decenii ale celui de-al XVI-lea și care au pierit în virtutea luptelor cu turcii. Indicațiile de care dispunem permit să datăm pomelnicul după anul 1525, adică atunci cînd conflictul cu turcii se aplanează prin recunoașterea lui Radu de la Afumați ca domn. Într-adevăr, toți boierii și restul personajelor citate în cuprinsul listei par să fi murit în intervalul 1522—1525.

Pe de altă parte, datorită acestei liste de la Argeș putem ști cu certitudine care a fost soarta unor personalități de seamă ce dispar pentru totdeauna din viața politică

94. *D.R.H.*, B. vol. I, nr. 135, p. 228.

95. *Ibidem*, nr. 230, p. 369—370.

96. Șintestii din Ilfov. Staico a fost socrul lui Iane Cantacuzino (uncleul lui Mihai Viteazul), pe vremea cînd acesta a fost mare postelnic și mare ban al Jiului sub Pătrașcu cel Bun (informație din studiul în pregătire despre *Originea lui Mihai Viteazul* de Dan Pleșia).

97. *Lista dregătorilor...*, p. 580, 575 și 567. Pentru Staico din Șintestii și neamul său vezi și însemnările lui George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni*, p. 236, nota 2 și, mai nou, Dan Pleșia și Ștefan Andreescu, *Mînăstirea Gruul (Contribuții documentare)*, în «Glasul Bisericii», an. XXIV (1965), nr. 11—12, p. 1141, notele 116 și 117.

în răstimpul sus-amintit, față de altfel un tablou comparativ cu modificările intervenite între 1522—1525 în divanul lui Radu de la Afumați:

Funcția ⁹⁸	1522 februarie 3	1523 aprilie 4	1525 februarie 10
Ban Vornic	Pîrvul <i>Radu</i> <i>Udrea fost vornic</i>	Barbul <i>Radu</i> <i>Udrea fost vornic</i>	Pîrvul (Craiovescu) Drăghici (Vintilescu)
Logofăt	<i>Harvat</i>	Balaur (?) ⁹⁹ <i>Harvat fost logofăt</i>	Radul (al lui Măfil)
Vistier	<i>Oancea</i>	<i>Oancea</i>	Neagoe (fiul lui Socol)
Spătar	<i>Neagoe</i>	<i>Neagoe</i>	Dragomir (din Pietroșani)
Paharnic	Drăghici	Drăghici	Radul (Pașadia)
Comis	Dîlcu	Dîlcu	Radul (al lui Danciu)
Stolnic	Șerban	Șerban	Șerban (din Izvorani)
Postelnic	Neagoe Danciu	Barbul Danciu	Drăgan Badea (Alaz) ¹⁰⁰

După cum se poate ușor observa, diferențele dintre divanele din 1522—1523 și cel din 10 februarie 1525 sînt foarte însemnate. Am subliniat numele boierilor care, potrivit listei de la Argeș, au murit în războaiele cu turcii. Se vedește astfel că aproape jumătate din membrii sfatului domnesc din 1522—1523 au fost înlocuiți datorită pierderilor din 1523—1524. Este un fapt ce ilustrează din plin intensitatea și amploarea înfruntării în care a fost angajată Țara Românească în acești ani grei. Studiul atent al posesiunilor personajelor la care ne-am referit în paginile anterioare dovedește pregnant că, dincolo de orice interese personale sau de facțiune, la luptele cu turcii au participat forțe din toate colțurile țării. Este de asemenea foarte semnificativ că în jurul lui Radu de la Afumați găsim nu mai puțin de cinci foști mari dregători ai lui Neagoe Basarab: Harvat log. din Grozești, Udrea vornic din Boldești, Drăghici paharnic din Florești, Neagoe fiul lui Socol și Dumitru vist. din Văcărești. Situația a fost așa de gravă încît a impus un efort colectiv pe măsură. Nu era numai vorba de a susține un pretendent sau altul, ci de a înlătura amenințarea transformării țării în pašalic turcesc. Vigoarea și hotărîrea cu care Radu de la Afumați a condus războiul contra crotopitorilor au făcut să fie considerat singurul conducător posibil la acea oră, ceea ce i-a adus supunerea boierimii în marea ei majoritate și, pe de altă parte, încrederea vecinilor de la nord (Transilvania).

b). Boierii «cei mari» ai lui Radu de la Afumați.

Am spus la începutul acestei lucrări că cea de-a doua listă din pomelnicul de la Argeș, a boierilor «cei mari» ai țării sau, mai curînd, a boierilor «ostași rămași vii ai Radului voevod», reprezintă o adevărată statistică, prima de acest fel cunos-

98. Nu s-a respectat ordinea exactă din fiecare document, care variază din pricina însemnărilor personale a dregătorilor. De pildă, atît în 3 februarie 1522 cît și în 4 aprilie 1523 Harvat logofătul se găsește în fruntea sfatului. S-a căutat în consecință să se echilibreze ordinea în raport cu ierarhia funcțiilor.

99. În documentul din 4 aprilie 1523 Harvat este fost logofăt, iar marele logofăt lipsește. În aceste condiții este firesc să ne punem întrebarea dacă nu cumva această funcție era ocupată de Balaur logofătul, care (fără specificarea *mare* logofăt) este ispravnicul actului.

100. Identificările dintre paranteze s-au făcut după *Lista dregătorilor*.

cută, a boierimii Țării Românești¹⁰¹. Afirmarea nu este de loc exagerată. Cele citeva sute de nume înscrise formează o oglindă fidelă a întregii ierarhii feudale, cu toate treptele ei, din momentul alcătuirii listei. Dar, în aceste condiții, este desigur foarte important de aflat data întocmirii acestei liste. Am văzut că pentru primul pomelnic studiat nu s-a putut face decât prezumția că este posterior anului 1525. Care este situația celui de-al doilea pomelnic? Din fericire, cele aproximativ 30 de nume de dregători cu funcții trecute în fruntea listei oferă posibilitatea unei analize comparative care, în ultimă instanță, poate duce la precizarea datei nu numai a acestui pomelnic, dar și a celui al boierilor morți, deoarece, așa cum am afirmat, este cert că amândouă au fost făcute odată. Vom păși deci la identificarea boierilor «vii» ai lui Radu de la Afumați, limitându-ne la a prezenta câteva date sumare asupra fiecăruia, fără a insista prea mult asupra legăturilor de familie și a descendenților. Cu toată importanța lor deosebită pentru evoluția politică din acea epocă, considerații amănunțite de acest gen ar depăși neîndoielnic cadrul lucrării de față.

Balaur logofătul. În 4 aprilie 1523 este ispravnicul hrisovului domnesc dăruit de Radu de la Afumați Minăstirii Argeșului¹⁰². Tot în această calitate îl găsim și la 22 noiembrie 1525¹⁰³, 17 decembrie 1525¹⁰⁴, precum și într-un hrisov datat incert 29 martie <1525—1528>¹⁰⁵. Între 21 aprilie — 6 iunie 1528 figurează ca mare logofăt în sfatul domnesc.

Un document fără dată, dar provenind din cancelaria lui Radu de la Afumați, ni-l arată pe Balaur logofătul căsătorit cu jupineasa Anca, sora lui Mihnea postelnicul din Bădeni¹⁰⁶. Balaur primește întărire pentru ocine în Bădeni, Pătirlage și Crivina, la care se adaugă niște țigani. Faptul că Mihnea din Bădeni este menționat cu titlul de postelnic restrânge datarea documentului la 1525—1528¹⁰⁷.

Balaur logofătul era mort în 14 februarie 1536 când fiii lui, Radul, Mihnea și Balaur, împreună cu Mihnea, cumnatul lui, primesc hrisov domnesc pentru ocina din Bădeni rămasă de la el¹⁰⁸.

Barbul Detcov. Cu numele «Barbul Detco Vistier» figurează la 14 aprilie 1529 în fruntea martorilor diatei lui Pîrvul banul Craiovescul, scrisă la Piatra (Olt)¹⁰⁹. O lună mai târziu, la 12 mai 1529, Barbu al lui *Detco pîrcălab* este ispravnicul unui hrisov al lui Moise voievod (1529—1530) dat Minăstirii Tismana¹¹⁰.

În răstimpul 27 mai 1533 — 23 mai 1534 Barbu Detcovici (Datcov) ajunge mare postelnic în divanul lui Vlad Vintilă de la Slatina¹¹¹. Imediat după ce este investit cu această înaltă funcție obține de la domn, în 30 mai 1533, confirmarea stăpînirii asupra satului Aninii de Jos și a mai multor siliști. Hrisovul a fost dăruit atît lui Barbul mare postelnic, cît și nepotului său Detco postelnic¹¹², care nu este altul

101. Vezi și considerațiile asupra listelor similare de la Govora. la A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Minăstirii Govora...*, p. 789—790 și 793.

102. Vezi mai sus nota 99. 103. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, p. 195.

104. *Ibidem*, p. 195. 105. *Ibidem*, p. 181. 106. *Ibidem*, nr. 182, p. 178—179.

107. Mihnea din Bădeni este mare postelnic, cu întreruperi, între 23 octombrie 1525—28 octombrie 1528 (*Lista dregătorilor...*, p. 580). Pentru el și familia lui mai vezi și documentele din 23 noiembrie 1535 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 188, p. 195) și 22 iunie 1540 (*Ibidem*, nr. 268, p. 269—270) precum și G. D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, I, București, 1915, p. 332—334.

108. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 194, p. 200. Balaur postelnicul, desigur fiul lui Balaur logofătul, este atestat în 20 ianuarie 1547 (*Ibidem*, nr. 265, p. 349).

109. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 57, p. 60. 110. *Ibidem*, nr. 63, p. 65.

111. *Lista dregătorilor...*, p. 580. 112. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 140, p. 140—141.

decît soțul Calei (din Brîncoveanu), și, prin urmare, ginerele jupînesei Neacșa, fiica lui Harvat logofătul¹¹³. În 10 februarie 1541 Detco este mare armaș¹¹⁴.

Jupan Barbul postelnicul se numără și printre autorii unei interesante scrisori din 18 noiembrie 1533, redactată în Curtea de Argeș, prin care se adeverește dania a 3 mori din jos de Pitești, de la Gura Geamănei, aparținînd Mînăstirii Argeș¹¹⁵. Credem că a fost omorît de Vlad Vintilă de la Siatina în august-septembrie 1534 (vezi mai jos notele despre Dragomir spătarul și Vilsan logofătul).

Coadă clucer. Menționarea în pomelnicul de la Argeș a acestui personaj constituie cronologic cea dintîi dovadă a existenței lui. Urmează, la 11 iunie 1529, un hrisov al lui Moise voievod dat jupanului Radu, jupanului *Coadă clucer*, lui Manea, Mircea și Cîrstian și cu fiii lor, ca să-și ție părțile din Placico, Glodeni și cu muntele Radilă pentru care au avut și pîră cu Manea vornicul (Perșanul)¹¹⁶.

Același Coadă, mare clucer, în timpul lui Radu Paisie, la 21 noiembrie 1538¹¹⁷, 22 iunie 1540¹¹⁸ și 20 noiembrie <1540—1541>¹¹⁹, este ispravnicul unor hrisoave domnești. Apropierea de Curtea domnească, constatată în documentele acestor ani, îl pregătește pentru saltul în fruntea divanului lui Radu Paisie. Astfel, Coadă ajunge mare vornic între 10 ianuarie 1542 — 28 februarie 1545¹²⁰, exercitînd o influență covârșitoare în treburile politice ale țării. Este de ajuns să amintim în acest sens rolul nemijlocit pe care l-a jucat în închinarea Brăilei turcilor¹²¹. Acțiunile lui Coadă vornicul au trezit nemulțumiri profunde în rîndurile boierimii, cu atît mai mult cu cît acumularea puterii în mîinile lui s-a produs nu mult după înăbușirea în sînge a răscoalei lui Șerban banul din 1539. Participarea la represaliile care au urmat răscoalei nu i-a adus desigur decît ura onora din cele mai puternice neamuri ce fuseseră implicate în evenimentele din 1539. Acesta este motivul pentru care Mircea Ciobanul la numai două săptămîni de la intrarea în București, adică la începutul lui aprilie 1545, îl taie pe vornicul Coadă și pe fratele său Radul comisol împreună cu alți cîțiva partizani¹²². Coadă vornicul a întemeiat biserica Roșie din Tîrgoviște, numită și biserica lui Coadă.

Radul portar. Numele acesta îl precede în lista de la Argeș pe cel al lui Coadă clucerul. S-ar putea deci să fie fratele lui mai mare, care va fi și el ucis din porunca lui Mircea Ciobanul. În orice caz Radu portarul, cel din pomelnic, este identic cu omonimul ce figurează ca martor în diata monahiei Magdalina (Maria Goleasca, soția lui Baldovin pîrcălabul), datată 29 august 1526¹²³. Un Radu portarul, poate același

113. Această identificare se întemeiază pe faptul că stăpîniri ce apar în documentul din 30 mai 1533 — Aninii de jos, Cornățeni (Cornăței) și Vlădeni — reapar în 15 iunie 1543 (*D.I.R.*, B. veac. XV, vol. II, nr. 309, p. 302—303) în mîna lui Detco mare armaș și a jupînesei Calea, Corectăm astfel unele afirmații mai vechi asupra originii lui Detco armașul.

114. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II, nr. 275, p. 275. Mai vezi pentru Detco și documentele din 20 martie 1542 (*Ibidem*, nr. 288, p. 286) și 9 februarie 1544 (*Ibidem*, nr. 318, p. 311).

115. *Ibidem*, nr. 152, p. 152. Se pare că Barbul Dateov este dintre boierii din Izvorani-Muscel (informația D-lui Dan Pleșia). 116. *Ibidem*, nr. 69, p. 70—71. 117. *Ibidem*, nr. 252, p. 255.

118. *Ibidem*, nr. 268, p. 270.

119. *Ibidem*, nr. 272, p. 273.

120. *Lista dregătorilor...*, p. 367. Era mare vornic probabil încă din 1541, dar documentele interne lipsesc.

121. Ion Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raielii Brăila*, în «Balcania», IV, 1941, p. 460, 478 și Ștefan Ștețanescu, *op. cit.*, p. 217—218.

122. *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 48—49. Asupra lui Coadă vornicul vezi și George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni*, p. 234, nota 2.

123. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II, nr. 27, p. 30.

cu cel amintit mai sus, este ispravnicul hrisoavelor lui Radu Paisie din 3 ianuarie 1537 și 24 aprilie 1538¹²⁴.

Măican spătarul și Cirstea vistiierul. Acești doi boieri sînt frați ai lui Radu de la Afumați. Un document tîrziu, din 4 iunie 1588¹²⁵, atestă că Radu de la Afumați i-a miluit cu satul Critinești (Crătunești, Cărtunești, Cătrunești), cumpărat de el de la Pîrvul Craiovescu cu 30000 aspri. Cei doi mor însă fără urmași, ceea ce face ca satul să treacă asupra nepoatelor, fiicele lui Radul voievod. Ultima stăpînitoare a satului este Elina, jupîneasa lui Ivașco vornicul Golescu, care-l vinde Minăstirii Sfînta Troiță (Radu Vodă)¹²⁶.

Vladul ban, Dumitru pîrcălabul și Balica medelnicerul. Sînt trei frați, cîtorii pe vremea lui Neagoe Basarab ai binecunoscutei Minăstiri Călușului, din care astăzi se păstrează numai biserica, exemplar deosebit de interesant al arhitecturii din Țara Românească în secolul al XVI-lea¹²⁷. În pomelnicul de la Argeș cei trei boieri sînt grupați unul lîngă celălalt, așa de altfel cum apar și în documente.

În 5 iulie 1516 Vlad banul, Dumitru pîrcălabul și Balica spătarul capătă hrisov pentru o ocină în Călușul de Sus, închinată lor de Albul¹²⁸. Un hrisev similar, în care însă pe lîngă partea din Călușul de Sus a lui Albul, fiul Rădulețului, este cuprinsă și ocina acestuia din Mihăilești, poartă data 14 noiembrie 1516¹²⁹.

Vlad banul din Cepturoae a fost o personalitate marcantă a epocii sale. Moș al Buzeștilor, care vor întreține ctitoria de la Căluș, el era îndeaproape înrudit cu Manea Ghizdavăț, ale cărui surori Vlădaia și Dumitra au fost căsătorite cu Manea vornicul Perșanul și Tudor îogofătul din Drăgoiești (de care vom vorbi ceva mai departe). Pe temelii acestei înrudiri, Buzeștii vor revendica averile familiei Drăgoieștilor, devenind pe de altă parte și moștenitori ai Manei vornicul Perșanul, căruia îi iau în grijă ctitoria de la Seaca-Mușetești¹³⁰.

Cu privire la existența lui Vlad banul, semnalăm că în 29 august 1526¹³¹ este și el martor în diata monahiei Magdalina, iar în 17 martie 1534¹³² și 3 aprilie 1534¹³³ figurează în divanul lui Vlad Vîntilă de la Slatina.

Pe de altă parte, o poruncă domnească din 7 aprilie <1534> interzice unui Vlad banul sau slugilor lui să se amestece în satul Aninoasa al Mitropoliei din Tîrgu-

121. *Ibidem*, nr. 214, p. 219 și nr. 238, p. 242.

122. St. Nicolaescu, *Documente istorice cu privire la Radu Vodă de la Afumați sau Rolul Vodă cel Viteaz (1522-1529)*, în «Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie», vol. X (1909), p. 77-86; *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. V, nr. 387, p. 368.

126. Pentru satul Crătunești (Critinești) vezi și Dan Pleșia și Ștefan Andreescu, *Minăstiri la Gruul*, loc. cit., p. 137.

127. N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească (C)*, în «Mitropolia Olteniei», an XVI, (1964), nr. 3-4, p. 276-277. Textul pisaniei din 8 iunie 1588, în care sînt indicai cîtorii primi ai minăstirii și vremea întemeierii, la Al. Ștefulescu, *Istoria Tg. Jiului*, Tg. Jiu, 1936, p. 63-64.

128. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 116, p. 115. Din hrisev spătarul, prin fiul său Gherghina pîtarul, vor descinde Radul postelnic din Oteteliș și Balica, hatmanul Moldovei din timpul lui Petru Schiopul (Alexanaru) I. Gonța, *Mănăstirea Balica din Iași - o ctitorie din veacul al XVI-lea a boierilor Buzeștii din Țara Românească*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XL (1964), nr. 5-6, p. 278-281).

129. *Ibidem*, nr. 118, p. 116-117.

130. Dan Pleșia, *Tot cu privire la schitul Topolnița*, în «Mitropolia Olteniei», an. XV (1963), nr. 5-6, p. 355-356.

131. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, p. 30.

132. *Ibidem*, nr. 154, p. 155.

133. *Ibidem*, nr. 155, p. 157.

viște¹³¹. Aceiași dispoziție este repetată și în 28 ianuarie 1538, de Radu Paisie. Acum Vlad banul este numit «din Maxim» (?)¹³⁵.

Vlad banul din Cepturoae era mort în 25 aprilie 1539¹³⁶.

Despre Dumitru pircălabul nu știm decât că în 14 aprilie 1529 se numără printre martorii diatei banului Pîrvu II Craiovescu și că în anul următor, la 20 mai, a pierit de sabie fiind îngropat la Cepturoaia (cuprinsul inscripției de pe piatra de mormint a fost publicat de Al. Ștefulescu în *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg. Jiu, 1904, p. 290).

Manea vel vornic. Cunoscut sub numele Manea Perșanul, este marele vornic al lui Radu de la Afumați în răstimpul 8 septembrie 1525 — 19 iulie 1527¹³⁷. Pe cînd nu era decât clucer, în domnia lui Neagoe Basarab, înalță Mînăstirea Seaca-Mușetești din județul Olt, pe care o înzestreaază în 16 septembrie 1519. Cu acest prilej îi dăruiește satul Mușetești tot, părți din Vaideei și Criva toată, o moară la Olteț și niște țigani¹³⁸. Tot acum, în 1517, zidește biserica Sf. Vineri din Tîrgoviște.

În 1527—1528 Manea vornicul zidește și biserica Sf. Nicolae-Andronești din Tîrgoviște. Pisania originală a acestei biserici s-a păstrat¹³⁹, ca de altfel și cea a bisericii Sf. Vineri (*B.C.M.I.*, XXIII (1940), p. 5).

Satul Perșani din județul Dolj, de la care și-a luat numele Manea vornicul, îi era întărit încă din 25 septembrie 1498, cînd se spune că Perșanii toți este «veche și dreaptă ocină, dedină» a lui Manea stratornic și a fratelui său Stan¹⁴⁰. Cei doi sînt fiii lui Manea Negrul¹⁴¹.

Jupineasa Vlădaia, soția lui Manea Perșanul, moare în 1528, fiind îngropată la Mînăstirea Seaca. Sculptura pietrei de mormint ce o acoperea prezintă un interes special printre lucrările de acest gen executate în acea perioadă¹⁴².

În 10 noiembrie 1528 un document atestă că Manea Perșanul pierduse o pricină cu Mînăstirea Argeș pentru o parte din Domnești¹⁴³. Ctitoria lui, Mînăstirea Seaca-Mușetești, susține în aceiași vreme mai multe procese în legătură cu cîteva danii primite de la el. Informații despre aceste pricini sînt cuprinse în documentele din 2 și 7 septembrie 1529¹⁴⁴.

Manea Perșanul mai trăia încă în 11 iunie 1529¹⁴⁵. Fratele lui, Stanciul Perșa stolnic, este martor în 7 august 1530 în diata lui Barbu II Craiovescu, mare ban¹⁴⁶.

134. *Ibidem*, nr. 156, p. 157.

135. *Ibidem*, nr. 233, p. 238. Vlad banul din Maxim, citat în documentele din 7 aprilie (1534) și 28 ianuarie 1538, nu este Vlad din Cepturoaia, ci este probabil un boier din Sătenii (Dîmbovița), sat vecin cu Antnoasa (informația D-lui Dan Pleșia). 136. *Ibidem*, p. 259.

137. *Lista dregătorilor...*, p. 567. 138. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 151, p. 149—152.

139. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, p. 89. Textul inscripției reprodus recent și de Pr. C. Nițescu, *Tîrgoviște. Biserici din epoca lui Matei Basarab*, în «Glasul Bisericii», an. XXII (1963), nr. 7—8, p. 701. 140. *D.R.H.*, B, v. I, I, nr. 277, p. 467—468.

141. Document din 19 iunie 1509 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 46, p. 52); și 3 iulie 1537 (*Ibidem*, vol. II, nr. 226, p. 230—231). În Perșani (Pîrșani) pătrunde prin cumpărare și un Dragoș, care erpăieș brîsov în 12 aprilie 1490 (*D.R.H.*, B, vol. I, nr. 224, p. 360). Manea clucer (Perșanul) apare în divan în 26 mai 1512 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, p. 77) și 18 ianuarie 1518 (A. Sacerdoțeanu, *Contribuții...*, p. 632).

142. Vezi Pavel Ch(ihata), *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș*, în «Glasul Bisericii», an. XXII (1963), nr. 1—2, p. 14.

143. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 54, p. 58.

144. *Ibidem*, nr. 49, p. 53 și nr. 50, p. 54.

145. *Ibidem*, nr. 49, p. 70. El trăia și în timpul lui Radu Paisie, în 3 iulie 1537 (vezi mai sus). Alte documente în legătură cu el, din 4 iulie 1538 (*Ibidem*, nr. 245, p. 247) și 29 aprilie (1541—1544) (*Ibidem*, nr. 277, p. 277).

146. *Ibidem*, nr. 86, p. 85.

Dragomir spătar (din Pietroșani). A fost mare spătar între 10 februarie 1525 — 22 august 1526 în sfatul lui Radu de la Afumați. Apoi apare ca mare vistier al lui Moise voievod în documentele emise între 12 mai — 31 octombrie 1529¹⁴⁷. Îl părăsește pe Moise în favoarea lui Vlad Înneecatul (1530—1532). Participă desigur la lupta de la Viișoara din 29 august 1530, în care își pierde viața Moise voievod și cumnatul său Barbu II Craiovescu, după care îl însoțește pe domn în incursiunea din Transilvania efectuată în primele două săptămâni ale lunii septembrie 1530. Cu această ocazie primește și el în dar de la brașoveni un vas de 10 florini, «luat de la Iacob Hirscher»¹⁴⁸. Vlad Înneecatul, așa cum reiese din componența divanelor dintre 25 iunie — 6 iulie 1530, îi atribuie din nou dregătoria de mare spătar¹⁴⁹. Continuă și după această perioadă să figureze din când în când în divan — la 18 aprilie 1531, 26 aprilie 1533, 30 mai 1533, 13 octombrie 1533, 17 martie 1534, 3 aprilie 1534, 10 mai 1534, 23 mai 1534 și 6 septembrie 1534¹⁵⁰ —, însă ca fost mare spătar. În epoca aceasta (1530—1535) mare spătar era Drăghici al lui Stoican din Mărgineni.

Documentele din 6 septembrie 1534 constituie ultimele mărturii care îl atestă pe Dragomir spătarul în viață. La 7 mai 1535 Vlad Vintilă (1532—1535) dăruiește ocinile lui din Pîrsoveni Episcopiei Buzăului. O frază de la sfârșitul hrisovului arată soarta pe care a avut-o Dragomir spătarul: «Dragomir spătar, el și-a pierdut toate averile cu rea hielenie către domnia mea și încă și capul și l-a pierdut»¹⁵¹. Când s-a petrecut acest eveniment? Desigur între 6 septembrie 1534 și 7 mai 1535, însă putem restrînge și mai mult acest interval dacă ținem seamă și de un alt document, din 11 ianuarie 1535¹⁵² în care iarăși se vorbește de o confiscare pentru hielenie, de astă dată în legătură cu averile lui Vilsan Furcovici, fostul mare logofăt al lui Vlad Vintilă pînă în 23 mai 1534¹⁵³. Și despre Vilsan logofătul ni se spune că «a pierit cu rea hielenie», adică a fost executat din porunca domnului. O scrisoare din 4 august 1534 trimisă de senatul cetății Sibiu episcopului Nicolae Gerendi al Transilvaniei lasă de înțeles că în Țara Românească avusese loc un complot boieresc. Mai mulți boieri răzvrătiți au încercat să profite de trecerea prin țară a lui Ludovic Gritti, care venea de la Poartă însoțit de o puternică gardă turcească, pentru a-l răsturna pe Vlad Vintilă. Pe cînd Gritti își instalase tabăra la Pitești ei s-au refugiat la el «voind să facă voievod pe un altul», însă domnul prinzînd de veste izbutește să-i aresteze pe principalii membri ai conspirației, în număr de cinci, și să-i ducă la cetatea Poienari¹⁵⁴. Ulterior aceștia au fost bineînțeles executați. Unul dintre ei a fost fără îndoială Vilsan logofătul. Alți doi credem că au fost Staico al lui Pîrvan mare vistier și Barbul Dateov mare postelnic. Într-adevăr, comparînd divanurile documentelor din 23 mai 1534 și 6 septembrie 1534, care încadrează momentul complotului, vedem că o dată cu Vilsan logofătul au fost înlocuiți și acești doi boieri¹⁵⁵.

Dragomir spătarul nu a participat direct la mișcarea din vara anului 1534. De aceea el mai apare în divanul din 6 septembrie. Probabil însă că mai tîrziu s-a

147. *Lista dregătorilor...*, p. 571 și 573. 148. Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 204.

149. *Lista dregătorilor...*, p. 571.

150. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II, nr. 96, p. 94; nr. 136, p. 137; nr. 140, p. 141; nr. 143, p. 149; nr. 154, p. 155; nr. 155, p. 157; nr. 158, p. 160; nr. 159, p. 161, nr. 160, p. 162 și nr. 161, p. 263.

151. *Ibidem*, nr. 175, p. 180—181. 152. *Ibidem*, nr. 167, p. 171.

153. Documentul din 23 mai 1534 este ultimul cunoscut în care apare ca mare logofăt.

154. Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 210—212.

155. Tot în legătură cu complotul boieresc trebuie pusă schimbarea pîrcălabilor cetății Poienari. Dacă în 10 mai 1534 apar Diicul și Stan pîrcălab de Poienari, în 6 septembrie 1534 este mare pîrcălab Drăghici Vintilescu din Florești.

dovedit că a întreținut legături cu răzvrătiții sau numai a fost bănuț de a avea sentimente ostile față de domn, așa încit a fost și el omorât prin toamna anului 1534. Cițiva ani mai tîrziu vom mai întilni un mare spătar Dragomir (1541—1545), dar care nu are nici o legătură cu cel mort în 1534.

Ni s-a păstrat cu privire la Dragomir spătarul și un hrisov domnesc din 1526—1527 în care sint întărite daniile făcute de el Mînăstirii Vărbila, ctitoria lui¹⁵⁶.

În sfîrșit, amintim că a avut doi frați, pe Toma banul și pe Gheorghe, mare comis în 1545—1546 și mare vistier în 1547.

Radul vel spătar (Furcovici). Radu de la Afumați a avut un singur mare spătar cu numele Radul, începînd cu 27 februarie 1527 și pînă la sfîrșitul domniei¹⁵⁷. Acesta este fiul lui Radu al lui Furcă, a cărui existență documentară începe încă din 9 octombrie 1492, cînd este martor în divan¹⁵⁸. Îl regăsim la 5 iunie 1494 ca scriitor al unui act domnesc. Se intitulează «*Radul al lui Furcă fost clucer*»¹⁵⁹. Tatăl lui, Furcă clucer, este citat între membrii sfatului domnesc din 25 august și 28 octombrie 1469¹⁶⁰, în domnia lui Radu cel Frumos.

Cum am spus, Radu Furcovici ajunge mare spătar al lui Radu de la Afumați și continuă să păstreze această funcție și în timpul lui Moise voievod, pînă la 13 octombrie 1529, după care este făcut mare vistier, apărînd ca atare în divanele dintre 24 noiembrie 1529 — 26 aprilie 1533¹⁶¹. Continuă și după această ultimă dată să revină în sfat, ca fost vistier, la 13 octombrie 1533¹⁶², 17 martie 1534¹⁶³, 3 aprilie 1534¹⁶⁴, 10 mai 1534¹⁶⁵ și, în sfîrșit, la 23 mai 1534¹⁶⁶. Apoi dispăre pentru un timp.

Radul Furcovici trebuie să fie același cu Radul vistier, credinciosul lui Radu Paisie, căsătorit cu Caplea Goleasca¹⁶⁷, un boier care în 1544 salvează vistieria stăpînului său ducînd-o la Nicopole și, mai apoi, se luptă cu pretendentul Laiotă Basarab și cu Stroe Pribeag la Fintina Țiganului¹⁶⁸.

O probă că Radul Furcovici vistierul a căzut în dizgrație în 1534 ar putea să o constituie un document din 10 aprilie 1535, în care Vlad Vintilă restituie Mînăstirii Argeș niște mori de pe Ialomîța, în satul Berilești, susținînd că fuseseră cotropite fără dreptate de Radul Furcovici vistier. În document nu se spune de loc că părțile împlicate «au stat de față» în divan, cum se obișnuia, ci pur și simplu este enunțată hotărîrea domnească¹⁶⁹.

Vlăsan vistier. (Furcovici). Fratele lui Radu Furcovici, Vlăsan (Vlăsan) Furcovici, a jucat și el un rol politic deosebit de activ în domniile lui Radu de la Afumați, Vlad Încatul și Vlad Vintilă de la Slatina. Inițierea în treburile de stat și-a făcut-o în cancelaria domnească, ca de altfel și tatăl său. Astfel, în 10 aprilie 1520 îl găsim pe Vlăsan grămăticul, fiul lui Furcovici, scriind în Tîrgoviște un hrisov al lui Neagoe

156. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 28, p. 30—31. Mai vezi și documentul din 10 aprilie 1550 (*Ibidem*, nr. 423, p. 399) și George D. Florescu, *Vintilă I din Cornășeni*, p. 211, nota 8.

157. *Lista aregătorilor...*, p. 571. 158. *D.R.H.*, B, vol. I, nr. 234, p. 377.

159. *Ibidem*, nr. 249, p. 408. 160. *Ibidem*, nr. 135, p. 229 și nr. 136, p. 230.

161. *Lista dregătorilor...*, p. 573. 162. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 148, p. 149.

163. *Ibidem*, nr. 154, p. 155. 164. *Ibidem*, nr. 155, p. 157.

165. *Ibidem*, nr. 158, p. 160. 166. *Ibidem*, nr. 159, p. 161.

167. *Ibidem*, nr. 277, p. 276. Vezi și George D. Florescu, *Vintilă I din Cornășeni*, p. 208, nota 1.

168. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 299, p. 294 și nr. 251, p. 254. Pentru data exactă a documentelor și a luptei de la Fintina Țiganului, vezi Ion Năntă, *Date noi privind lupta de la Fintina Țiganului*, în «Studii și articole de istorie», vol. VII, București, 1965, p. 373—380.

169. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 173, p. 178. Radu Furcovici a scăpat de minia domnului, ce se revărsase asupra fratelui său Vlăsan, probabil refugiindu-se în Transilvania.

Basarab pentru Minăstirea Bistrița, ctitoria Craioveștilor¹⁷⁰. Este marele vistier al lui Radu de la Afumați între 19 iulie 1527 — 10 noiembrie 1528¹⁷¹. La 14 aprilie 1529 se află printre semnatarii dialei banului Pirvu II Craiovescu¹⁷². Reintră în componența divanului ca mare logofăt de la 25 iunie 1530 — 17 decembrie 1531, sub Vlad Țneacul, și de la 17 martie — 23 mai 1534, sub Vlad Vintilă¹⁷³. Am văzut reia înainte de ce și când a murit. La 11 ianuarie 1535 satul Corlate, confiscat pentru rea hiclesie o dată cu restul posesiunilor lui Vilsan logofătul, este întărit de Vlad Vintilă Minăstirii Bistrița, în schimbul orașului Tismana, care este întărit Minăstirii Tismana¹⁷⁴. Alte ocine ale lui Vilsan, din Poieni și Frăsinet, sint întărite Episcopiei de la Rîmnic în 1 aprilie 1535¹⁷⁵.

Vilsan a fost o rudă apropiată a familiei Craioveștilor. Așa se explică pe de o parte prezența lui între martorii dialei banului Pirvu Craiovescu și, mai ales, grija pe care o are față de Minăstirea Bistrița, întemeiată, după cum se știe, de boierii Craiovești. Într-adevăr, în 12 februarie 1533, alături de călugării de la Bistrița se judecă pentru niște mori în Micești cu Vlaicul elucer¹⁷⁶. Doi ani mai înainte, la 9 ianuarie 1531, Șerban mare vornic și Vilsan mare logofăt, împreună cu jupanițele lor, Marga și Vlădaia, confirmă dania satului Gîrcovul, cu care Pirvul banul a miluit Minăstirea Bistrița¹⁷⁷. Despre Șerban vornicul se știe că era înrudit prin alianță cu Craioveștii, soția lui Marga fiind fiica lui Radu Craiovescu și a Velicăi din Șitoae¹⁷⁸. Deci și legătura dintre Vilsan și Craiovești s-a stabilit prin soția sa Vlădaia. Așa s-ar motiva consemnarea numelor celor două jupanițe în hrisovul din 9 ianuarie 1531. Semnalăm deopotrivă că Vilsan figurează și în pomelnicul Craioveștilor de la Minăstirea Bistrița¹⁷⁹.

Toma banul (din Pietroșani). Personalitate cel puțin tot atât de importantă ca și fratele său Dragomir spătarul, Toma banul s-a ilustrat mai cu seamă în domniile lui Vlad Vintilă și Radu Paisie. Deși numai ban de județ, ca și Vlad din Cepturoae, Toma apare deseori între membrii sfatului domnesc, de pildă la 13 octombrie 1533, 17 martie 1534, 10 mai 1534, 23 mai 1534 și 6 septembrie 1534¹⁸⁰. Suferă o scurtă eclipsă în toamna anului 1534, fiind probabil bănuț din cauza fratelui său Dragomir, care tocmai acum își pierde capul. Dizgrația din această perioadă își găsește expresia în soluționarea nefavorabilă pentru el a unui proces cu Minăstirea Cozia¹⁸¹. Reapare totuși în divan la 19 ianuarie 1536 și continuă să se numere printre dregătorii lui Vlad Vintilă pînă către sfîrșitul domniei acestuia¹⁸². O ocină a lui din Groșani este întărită la 7 mai 1535 Episcopiei Buzăului, o dată cu părțile din Pîrsoveni ale lui Dragomir spătarul¹⁸³. Probabil că a participat la complotul care l-a făcut domn pe Radu Paisie, căci în unele din primele divane ale noului domn, din 12 și 22 iulie 1535, figurează la loc de cinste, chiar și înaintea lui Barbu, marele ban al Craiovei¹⁸⁴. La

170. *Ibidem*, vol. I, nr. 155, p. 157.

171. *Lista dregătorilor...*, p. 573.

172. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, p. 60.

173. *Lista dregătorilor...*, p. 569.

174. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 167, p. 171.

175. *Ibidem*, nr. 172, p. 175.

176. *Ibidem*, nr. 128, p. 127. Vezi și I. C. Filitti, *Craioveștii*, în «Convorbiri Literare», 1922, nr. 3, p. 202.

177. *Ibidem*, nr. 94, p. 92. Filitti, *op. cit.*, loc. cit.

178. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 208—209.

179. Prof. A. Sacerdoteanu, *Pomelnicul Minăstirii Bistrița-Olteană*, în «Mitropolia Olteniei», an. XVIII (1966), nr. 5—6, p. 485 (nr. 5).

180. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, p. 149; nr. 152, p. 155; nr. 158, p. 159; nr. 159, p. 161; nr. 160, p. 162 și nr. 161, p. 163.

181. Document din 27 decembrie 1534. (*Ibidem*, nr. 166, p. 169).

182. *Ibidem*, nr. 168, p. 172.

183. Vezi mai sus nota 159.

184. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, p. 185 și 186.

4 ianuarie 1536 încă mai trăia¹⁸⁵, însă la 28 mai 1536 era mort¹⁸⁶. Cronica țării spune că Radu Paisie «au tăiat pre banul Toma și pre Vlaicul logofăt»¹⁸⁷. A fost îngropat la ctitoria familiei, Mînăstirea Vărbila, unde i s-a pus și o piatră de mormînt cu inscripție¹⁸⁸.

Toma banul a fost căsătorit cu Mara, fiica lui Harvat logofătul și a avut un fiu, Stanciul¹⁸⁹, mort în 1544 și înhumat tot la Vărbila¹⁹⁰.

Tudor vel logofăt (din Drăgoiești). Întemeietor al unui neam vestit, al boierilor din Drăgoiești, Tudor logofătul are o carieră bogată, ce o începe modest, ca gramatic la curtea lui Radu cel Mare. În această calitate scrie un hrisov din 21 iunie 1505¹⁹¹. Cîteva zile mai înainte, la 15 iunie 1505, jupan Tudor gramatic și fratele său Stanciul, împreună cu părintele lor popa Frîncu, primesc întărire pentru ocine în Suseni¹⁹². Aceleași personaje, popa Frîncul și fiii săi Tudor diac și Stanciul, mai capătă hrisov pentru cumpărături în Voinigești în 12 aprilie 1506¹⁹³. Popa Frîncul a avut un frate, pe Stanciul logofătul, despre care Neagoe Basarab spune în 1 septembrie 1517 că este «din casa domniei mele»¹⁹⁴. Stanciul logofătul a zidit în jurul anului 1510¹⁹⁵ Mînăstirea Cornet de lângă Valea Rea, care trebuie deosebită de Mînăstirea Cornet din Loviște, ctitoria din 1666 a lui Mareș Băjescu¹⁹⁶.

Domeniul familiei Drăgoeștilor cuprindea în 3 noiembrie 1516 satele Drăgoiești, Titiricești, Voinigești, Costești, Poiana de la Gilort, Pojar, Folești, Cănești și Corlătești¹⁹⁷. Iată așadar pe ce se va baza puterea materială a lui Tudor. În 28 aprilie 1518 Tudor logofătul și fratele său Stanciul rămăseseră deja probabil moștenitori ai tuturor acestor moșii, deoarece domnul le dă direct hrisov pentru o ocină cumpărată în Voinigeștii de Jos, pe Olt¹⁹⁸.

În vremea lui Neagoe Basarab Tudor logofătul din Drăgoiești zidește Mînăstirea Surpatele¹⁹⁹ și probabil tot atunci biserica din Drăgoiești, în care se va îngropa în 15 noiembrie 1530 fiul său Dumitru²⁰⁰.

Tudor a fost mare logofăt, cu unele întreruperi, sub șase domni — Vladislav III, Radu Bădica, Radu de la Afumați, Moise, Vlad Inecatul și Vlad Vintilă —, adică în intervalul 11 iulie 1523 — 27 decembrie 1533²⁰¹. Avînd o mare experiență în tipicul cancelariei, este ispravnicul a numeroase hrisoave domnești din această perioadă. După anul 1533 continuă să apară consecvent, ca fost logofăt, în mai toate divanele lui Vlad Vintilă și în primele documente ale lui Radu Paisie, pînă în 4 ianuarie 1536. Un hrisov din 27 decembrie 1534 îl numește «Teodor cel bătrîn fost logofăt»²⁰². Influența lui politică trebuie să fi fost excepțională²⁰³. Cert este că în 1536 este ucis împreună

185. *Ibidem*, nr. 191, p. 198. 186. *Ibidem*, nr. 201, p. 207.

187. *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 48.

188. I. C. Filitti, *Craioveștii*, în «Convorbiri Literare», 1922, nr. 4, p. 312.

189. Document din iulie 1536, (*D.I.R.*, B. veacul XVI, vol. II, nr. 208, p. 214).

190. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 316. 191. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, nr. 26, p. 31.

192. *Ibidem*, nr. 25, p. 30.

193. *Ibidem*, nr. 36, p. 35—36. Popa Frîncu din Costești este în 11 octombrie 1512 și ispravnic de hrisov domnesc (*Ibidem*, nr. 86, p. 89).

94. *Ibidem*, nr. 127, p. 124.

196. Documentul din 8 septembrie 1510 constituie prima dovadă a existenței mînăstirii (*Ibidem*, nr. 59, p. 61).

196. Vezi Ștefan Andreescu, *Trei veacuri de la întemeierea Mînăstirii Cornet și a bisericii de la Băjești* (1666—1966), în «Mitropolia Olteniei», an. XVIII (1966), nr. 7—8.

197. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, nr. 117, p. 116. 198. *Ibidem*, nr. 135, p. 134.

199. *Ibidem*, veac. XVII, vol. II, nr. 203, p. 220 (document din 1613).

200. Ion Ionascu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, p. 174.

201. *Lista dregătorilor...*, p. 569. 202. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II nr. 166, p. 170.

203. Un document din 22 iunie 1533 atestă că a fost însărcinat împreună cu Șerban vornic

cu Toma banul din porunca lui Radu Paisie. Două documente, din 24 septembrie 1545 și 20 septembrie 1547, aduc amănunte în această privință. În primul Mircea Ciobanul reconfirmă fiilor lui Tudor logofătul — Radul mare logofăt, Pîrvul pîrcălab și Vladul comis — stăpînirea ocinei din Voinigești, căci «ei, în zilele lui Radul voievod <Paisie — Șt. A.>, au pierdut cea mai sus zisă ocină, pentru că a tăiat Radul voievod pe părintele lor, Tudor logofăt», dar au redobîndit-o cu slujba credincioasă față de domn²⁰⁴. Al doilea document cuprinde tot o reîntărire de stăpînire, de astă dată pentru jumătate din Golești, și amintește iarăși de vremea cînd a fost tăiat răposatul Teodor logofăt, tatăl lui Radu mare logofăt²⁰⁵.

Tudor logofătul din Drăgoiești a fost căsătorit cu jupanița Dumitra, sora Vlădaiei, care era soția lui Manea Perșanul. Prin urmare Tudor logofătul era cumnat cu Manea Perșanul vornic. Această înrudire poate fi constatată limpede dintr-un hrisov al lui Radu de la Afumați pentru o parte din ocina Stoiceniilor, cu data 30 mai 1526²⁰⁶.

Fiii lui Tudor logofătul au fost în număr de patru: Dumitru, mort în 1530, Radul, mare logofăt al lui Mircea Ciobanul, ginere al lui Drăghici Vintilescu vornicul din Florești²⁰⁷, ucis de Alexandru Mircea în 1568²⁰⁸, Pîrvul, ajuns mare postelnic în 1546—1547²⁰⁹ și Vlad. Activitatea lui Radu din Drăgoiești, cel mai însemnat dintre toți, este în general bine cunoscută, așa că nu considerăm util să mai insistăm asupra ei²¹⁰.

Drăghici vornicul (Vintilescu din Florești)²¹¹. L-am întîlnit prima oară în cursul acestei lucrări ca paharnic, cînd am prezentat divanele din 3 februarie 1522 și 4 aprilie 1523 ale lui Radu de la Afumați. În adevăr, Drăghici este unul din colaboratorii apropiați ai lui Neagoe Basarab, păstrîndu-și constant funcția în tot lungul domniei lui Neagoe și, în continuare, și în scurtele domnii ale lui Radu de la Afumați din 1522—1523. El este mare paharnic din 26 mai 1512 pînă la 4 aprilie 1523²¹².

Drăghici a fost unicul fiu al lui Vintilă Florescu, mare logofăt (1478—1482) și mare vornic (1486)²¹³. A avut două surori, pe Neacșa și pe Velica (din Șitoae — căsătorită cu Radu Craiovescu²¹⁴). La rîndul lui, Drăghici din Florești a avut și el mai multe copii, pe Stroe, zis «Pribeagul», mare paharnic din 1536 pînă în 1539, răscolat în 1539 o dată cu Șerban banul și susținător în 1544 al pretendentului Laiotă Basarab²¹⁵, pe Neacșa, căsătorită cu Radu logofătul din Drăgoiești, pe cunoscuta Maria din Florești și pe Voica, soția lui Vintilă din Cornățeni²¹⁶.

cul (din Izvorani), cu ducerea tributului țării (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 235—236; apud I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 157).

204. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 340, p. 331. 205. *Ibidem*, nr. 386, p. 368.

206. *Ibidem*, nr. 13, p. 12—14. (Publicat și de I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 177).

207. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 367, p. 350 (document din 26 aprilie 1547).

208. *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 51.

209. *Lista dregătorilor...*, p. 581 și document din 7 octombrie 1548 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 409, p. 386—387).

210. Vezi atît pentru el cît și pentru întreg neamul Drăgoieștilor: I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 153—182; Ion Radu Mircea, *Un neam de cîtori olteni — Boierii Drăgoiești*, în «Revista de istorie bisericească», 1943, nr. 3; George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni (cu note asupra boierilor și dregătorilor din prima jumătate a veacului al XVI-lea în Țara Românească)*, extras din volumul omagial C. Giurescu, Buc., 1944, p. 207, nota 2.

211. Date amănunțite la George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni*, p. 209—210.

212. *Lista dregătorilor...*, p. 578.

213. Vezi de pildă doc. din 26 aprilie 1547 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 367, p. 350).

214. George D. Florescu, *Vintilă I din Cornățeni*, p. 217, notele 2 și 3.

215. *Ibidem*, p. 210. 216. *Ibidem*, p. 219.

Radu de la Afumați, domnul pe care l-a slujit cu credință în momentele grele de la începutul domniei, îl înalță mare vornic. Astfel, Drăghici ocupă această dregătorie între 10 februarie — 24 iulie 1525 și apoi de la 5 noiembrie 1531 pînă la 27 decembrie 1533²¹⁷. În perioada cînd nu este mare vornic, de la sfîrșitul anului 1525 și pînă în 1528, apare totuși în mod permanent în divan, ocupînd în general al doilea loc după marele ban al Craiovei și înaintea marelui vornic în funcție. În vara lui 1530 îl părăsește pe Moise, trecînd în preajma lui Vlad Inecatul o dată cu Tudor din Drăgoești și alți boieri. După ce în anii 1525—1528 fusese al doilea în sfat, în domniile lui Moise și Vlad Inecatul figurează deseori în fruntea membrilor sfatului domnesc. Situația se continuă și după ce este depășită perioada 1531—1533, cînd este iarăși mare vornic. În primăvara lui 1534 îl găsim din nou fost vornic, tot primul între sfetnicii lui Vlad Vintilă. Apoi, deodată, între 6 septembrie 1534 — 11 ianuarie 1535, Drăghici este mare pîrcălab al cetății Poienarilor. Această numire a lui trebuie pusă firește în legătură cu evenimentele din august 1534. Mai trăiește pînă pe la începutul anului 1537, ultima lui atestare documentară datînd din 15 ianuarie 1537²¹⁸.

Între satele care alcătuiau domeniul lui Drăghici vornicul din Florești se numărau la 18 aprilie 1531 satele Dințești, Fisiiani, Dobreni și Vladimirești²¹⁹.

Neagoe vistier (fiul lui Socol). Ucigașul lui Radu de la Afumați în 1529 a debutat în viața politică în 1516 ca mare postelnic în sfatul lui Neagoe Basarab, deținînd această demnitate pînă la 3 februarie 1522. Am spus că el nu trebuie confundat cu Neagoe spătarul din 1522—1523, dar nici cu Neagoe al lui Drăghici, comisul din 1525 la lui Vladislav. Va reapare abia la 10 februarie 1525 ca mare vistier al lui Radu de la Afumați și-și va menține funcția de vistier pînă la 22 august 1526. Un document din 1 iunie 1526 furnizează numeroase date cu privire la familia lui și la stăpînirile pe care le avea. Aflăm acum că Neagoe mare vistier, fiul lui Socol, era căsătorit cu Caplea, fiica lui Staico logofătul (1483—1505), fostul cumnat al lui Radu cel Mare. Ca atare el a preluat ca zestre a soției sale drepturi de stăpînire asupra unei părți din imensul domeniu al lui Staico logofătul, primind întărire pentru satele Dragomirești, Dragoslavele, Mogoșești, Măgureni, Bucovul, Suharna, Oltenița, Ulmeni, Clinciul, Chiselețul, Cornățelul, Descuperești, Găojani, Rușii de lîngă Tîrgoviște, Lupșanul, Budeasa, Pîrvulești, Aninoasa, Clătești, Negoiești, Titești, Bumboiești, Budești, Uibărești, Stoicănești, Budeni, Drăgănești, Bărcănești, Grămăditele, Pietri, Deadilov, Smîrci, vadul de moară de la Cricov, Afumați, Glodeni, viile de la Tîrgoviște și pentru numeroși țigani. Despre cinci sate — Titești, Bumboiești, Budești, Uibărești și Stoicănești — se precizează însă mai departe că erau de moștenire de la Socol, tatăl lui Neagoe, și de la Chirca, unchiul lui Neagoe, deci frate cu Socol. Verii primari ai lui Neagoe se chemau Marcea, Creciotă și Stoica.

În ultima parte a acestui hrisov se arată că Neagoe vistierul și jupîneașul lui Caplea s-au înfrățit peste toate averile cu frații Caplei, Staico și Pîrvul. În cazul cînd cu toții ar fi murit fără urmași, stăpînirile urmau să treacă în seama Minăstirilor Bistrița, Govora, Cotmeana și Argeș²²⁰.

217. *Lista dregătorilor...*, p. 567.

218. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II, nr. 215, p. 220.

219. *Ibidem*, nr. 96, p. 94.

220. *Ibidem*, nr. 14, p. 14—18. Neagoe postelnicul, fiul lui Socol, primise întărire pentru jumătate din Uibărești și Stoicănești, căpătate «cu dreptă și credincioasă slujmă», încă din 4 august 1522 (*Ibidem*, vol. I, nr. 174, p. 172—175). Avem astfel dovada că și el a luptat cu hotărîre de partea lui Radu de la Afumați în anii 1522—1525.

Ultima funcție deținută de Neagoe, fiul lui Socol, a fost aceea de mare vornic, de la 7 septembrie 1527 pînă la 24 noiembrie 1529. *Letopisețul Cantacuzinesc* relatează că «Neagoe vornicul și Drăgan postelnicul ei au rădicat oaste pre ascuns pre capul Radului vodă <de la Afumați>. Decii cînd au prins de veste Rădul vodă, el nu și-au putut strînge oaste degrab, ci numai decit au fugit cu fie-său, cu Vlad vodă, la banul Pîrvul, la Craiova. Deci cînd au fost Radul vodă în oraș în Rimnic, iar boierii au ajuns pre Radul vodă, de l-au legat și i-au tăiat capul și lui și fie-său, Vlad vodă, și au perit amîndoi în oraș în Rimnic, cînd au fost cursul anilor 7037 <=1529>»²²¹.

Dacă pentru moment, la începutul anului 1529, Neagoe vornicul domină situația din țară, curînd, cînd Moise voievod se va apropia de Craiovești în căutarea unui sprijin mai trainic, lucrurile se vor schimba²²². Tot *Letopisețul Cantacuzinesc* aduce mărturia că Moise vodă, feciorul lui Vădislav vodă, «au tăiat pre boieri, anume: *Neagoe vornicul* și pă Preda postelnicul»²²³. Astfel a fost răzbunată moartea cruntă a lui Radu de la Afumați. Probabil că averile lui Neagoe au fost confiscate, devenind domnești, căci în 1 aprilie 1535 Vlad Vintilă dăruiește Episcopiei de la Rîmnic două mori «care au fost ale lui Neagoe vornic»²²⁴. Ulterior însă au fost recuperate de familie. Așa se explică de ce cuvintele din hrisovul din 1535 privoitoare la mori au fost șterse.

Teodosie banul, fiul lui Neagoe vornicul, va pieri în august 1548 în lupta de la Periș contra lui Mircea Ciobanul²²⁵.

Drăgan postelnic. A fost și el, cum s-a vădit mai sus, unul din autorii complotului care a dus la moartea lui Radu de la Afumați. Nu putem crede că este identic cu Drăgan, marele postelnic din 1523—1525 al lui Vladislav III. Acesta de altfel apare ca *mare logofăt* în ultimele acte ale lui Vladislav, din mai-iulie 1525²²⁶. Va fi murit în luptele din iulie-august același an, căci în cel din urmă act cu divan de la Vladislav III, din 18 august 1525, mare logofăt este Vișan²²⁷.

Pe de altă parte, în divanul din 10 februarie 1525 al lui Radu de la Afumați este dovedit un alt Drăgan mare postelnic. El trebuie să fie răzvrătitul din 1529. Nu ar fi lipsită de sens o apropiere între acest Drăgan și omonimul său care în 11 și 24 iulie 1523 este *mare spătar* în anturajul lui Vladislav III²²⁸. Așadar o reconstituire a poziției adoptată de el în anii aceștia față de schimbările la tron ar fi următoarea: în 1523, alături de Pîrvul banul și alți boieri, recunoaște pe Vladislav, domnul trimis de turci. Condițiile erau de așa natură încît altă soluție nu era posibilă²²⁹. Curînd însă, fie cînd Pîrvul banul se refugiază în Transilvania, fie cînd se ridică Radu Bădica, Drăgan renunță definitiv să-l mai sprijine pe Vladislav. Lîngă acesta va rămîne numai celălalt Drăgan, marele postelnic din divanele în care boierul nostru era spătar (11 și 24 iulie 1523).

Într-un document din 11 septembrie 1525 găsim informația că Drăgan postelnicul era ginere al lui Calotă, fostul vornic al lui Neagoe Basarab (între 1512—1520)²³⁰.

221. *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 46.

222. Vezi Șteian Ștefănescu, *op. cit.*, p. 195.

223. *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 47.

224. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II, nr. 172, p. 176.

225. George D. Florescu, *Vintilă I din Cornăeni*, p. 245—246.

226. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, p. 186, 187, 189; *Lista dregătorilor...*, p. 569.

227. *Ibidem*, nr. 196, p. 190. 228. *Ibidem*, nr. 186, p. 182; *Lista dregătorilor...*, p. 580.

229. Vezi și Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul Măndăstirii Stănești*, p. 409 și în special nota 22.

230. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, nr. 198, p. 192—193.

În sfârșit, la 11 februarie <1529> o poruncă a lui Moise voievod oprește slugile lui Drăgan postelnicul să se amestece în perceperea unei jumătăți din vama de la Vilcan, de la Olteț pînă la Severin, fiindcă domnul a miluit Mînăstirea Tismana cu acest venit²³¹.

Pîrvul ban. Studii competente, devenite clasice, asupra istoriei familiei Craioveștilor²³², fac inutilă o nouă prezentare a acestui binecunoscut personaj. Vom spune numai că a fost mare ban între 1522—1529 și vom corecta afirmația potrivit căreia în 1524 s-a întors pentru a doua oară la Vladislav, trădîndu-l astfel pe Radu de la Afumați²³³. Actul din 24 iulie 1524, în care Pîrvu apare în fruntea boierilor lui Vladislav, este de fapt din 1523 deoarece, așa cum s-a observat recent, îl amintește și pe Bădica Comisul²³⁴. Banul Pîrvu a murit în 14 aprilie 1529 la Piatra (Olt), lăsînd, cu o ultimă dispoziție, satul Turcenii Mînăstirii Tismana²³⁵.

Triful logofăt. În 2 februarie 1528 este ispravnicul unui hrisov al lui Radu de la Afumați pentru Mînăstirea Tismana²³⁶. Tot el scrie pentru Radu Paisie un act cu dată incompletă, numai cu lună și zi²³⁷. Trebuie deosebit de *Trifa logofătul*, contemporan cu el, dar care nu este citat decît în pomelnicul Govorei²³⁸.

Șuica vornic. Un document din 10 decembrie 1505 ne arată că jupan Șuica paharnic era fiul lui jupan Badea din Șuici și, în același timp, că era căsătorit cu Neașa, fiica lui Drăghici Stoicev vornicul din Mărgineni²³⁹. Domnia efemeră din toamna anului 1509 a lui Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, a prilejuit pentru o clipă ascensiunea în înaltele dregătorii a unor figuri noi, cum este și acest Șuica, aparținînd familiei boierilor din Șuici și Sălătruc. Deci, după ce în documentele din 3 noiembrie și 5 decembrie 1509 este consemnat ca mare vornic, cel dintîi dintre sftnicii lui Mircea voievod, dispăre timp de cîțiva ani, ca să-l reîntîlnim abia în domnia lui Neagoe Basarab, la 8 mai 1514 și la 22 aprilie 1519, ca ispravnic al unui hrisov pentru Mînăstirea Vișina²⁴⁰. Trăia încă în domnia lui Radu de la Afumați, cea mai bună dovadă constituind-o, dacă facem abstracție de pomelnicul Argeșului, diata din 29 august 1526 a călugăriței Magdalina (Maria Goleasca), în care Șuica vornicul este printre martori²⁴¹. A avut trei copii, pe Stoican, Vladul și Drăghici.

Dragomîr sluger. Este tot un boier din Șuici și Sălătruc, frate cu precedentul. Către această idee ne îndrumă atît poziția lui în lista de la Argeș — este înscris imediat după Șuica vornicul —, cit și un hrisov din 10 <ianuarie-august> 1519²⁴², care ni-l arată pârtaș la stăpînirea domeniului familiei din Șuici. La această dată

231. *Ibidem*, vol. II, p. 60. Drăgan postelnicul și Neagoe vornicul au condus oștile muntene în expediția din august 1529 din Transilvania (Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 199). Pentru Drăgan postelnicul vezi și considerațiile lui George D. Florescu, *Vintilă I din Cornășeni*, p. 204.

232. I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, Craiova, i.a., extras din «Arhivele Olteniei», an. XI (1932), p. 1—36, 135—176, 319—351; idem, *Banii și caimacani Craiovei*, în Biblioteca Arhivele Olteniei, nr. 1.

233. Afirmația lui Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 188. Se înlătură astfel de la sine opinia care continuă din păcate să aibă și astăzi răspîndire, potrivit căreia Craioveștii ar fi dus în această perioadă o politică duplicitară, coresponzînd numai intereselor lor de familie.

234. Demonstrația la Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul Mînăstirii Stănești*, p. 409, nota 23.

235. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, p. 60. 236. *Ibidem*, nr. 37, p. 40.

237. *Ibidem*, nr. 196, p. 204.

238. Pentru Trifa vezi *Ibidem*, vol. I, p. 182, 192 și vol. II, nr. 239, p. 242.

239. *Ibidem*, vol. I, nr. 29, p. 33—35. Vezi și George D. Florescu, *Boerii Mărgineni*, Vălenii de Munte, 1930, p. 29—30. 240. *Ibidem*, nr. 97, p. 98 și nr. 144, p. 142.

241. *Ibidem*, vol. II, p. 30. 242. *Ibidem*, vol. I, nr. 139, p. 138—139.

Dragomir mare sluger capătă întărire, împreună cu fiica sa Neaça, pentru ocinele ce i se cuvin în Șuici, Sălătruc, Podeni, Pleșești, Voicești, Măldărești, Găojani și gura Dăngeștilor, precum și pentru zestrea soției sale. De altfel el figura, fără funcție însă, și între fiii lui Badea din Șuici citați în 10 decembrie 1505.

În <aprilie—august> 1525, Dragomir slugerul este ispravnicul unui act emis de Vladislav III²⁴³.

Stoică sătrar. Și despre existența acestui personaj cunoaștem o confirmare documentară. Este vorba de un hrisov al lui Radu de la Afumați, datat din 25 iulie 1526, care cuprinde întărirea stăpînirii lui Manea și fratele său Crăciun asupra unor ocine în Grădiștea de Sus. În același timp, ne spune documentul, Manea și Crăciun au venit înaintea domnului «de au așezat pe jupan *Stoica mare sătrar* și pe Stan spătarul și cu frații lor, anume Dobroslav și Detco, cu fiii lor, cîți le va da Dumnezeu» peste jumătate din acele ocine, «ca să fie toți frați nedespărțiți, unul ca și altul, în veci»²⁴⁴. În concluzie, *Stoica* era mare sătrar pe vremea lui Radu de la Afumați.

Șerban vornic. Din capul locului este necesar să precizăm că avem de-a face cu un boier diferit de Șerban din Izvorani mare vornic și ban, despre care vom vorbi mai departe și care de altfel este menționat și el în pomelnicul Argeșului, însă cu titlul de stolnic.

Șerban vornic (mic) sau Șerbul vornic, cum i se mai spune, este ispravnicul actului din 25 iulie 1526, cel de care ne-am ocupat ceva mai sus²⁴⁵. Tot în legătură cu el s-a mai păstrat și o scrisoare a lui Radu de la Afumați în care cere brașovenilor să-l despăgubească pe Șerbul vornic de paguba ce i-a pricinuit o femeie a lui Vase²⁴⁶.

Șerban stolnic (din Izvorani). Mare stolnic a fost Șerban din 3 februarie 1522 pînă în 10 noiembrie 1528, adică în toată domnia lui Radu de la Afumați. Cu aceeași funcție l-a investit și Vladislav III, cînd a venit domn în 1523²⁴⁷, însă se vede că și Șerban stolnicul l-a urmat pe Pîrvul II Craiovescu în clipa în care a întors armele împotriva lui Vladislav și a pribegit în Transilvania. De altfel se știe că între cei doi era o legătură strînsă, soția lui Șerban, Marga (Maria), fiind vară primară cu Pîrvu Craiovescu²⁴⁸. Este motivul pentru care Șerban va susține întotdeauna cauza familiei Craioveștilor și așa se explică și prezența lui între martorii diatei din 14 aprilie 1529 a banului Pîrvu, ca și în pomelnicul ctitoricesc de la Bistrița²⁴⁹.

Șerban ajunge mare vornic între 25 iunie 1530 — 5 noiembrie 1531 și 17 martie 1534—20 august 1535. Între cele două perioade, apare aproape totdeauna în divan, însă ca fost vornic. Radu Paisie îl ridică mare ban. Documentele îl atestă în această calitate de la 30 august 1535 pînă la 18 mai 1539. În vara anului 1537 este trimis în fruntea unui corp expediționar în ajutorul regelui Ioan Zapolya, pe Tisa²⁵⁰.

În sfîrșit, este binecunoscută răscoala lui din 1539, care l-a făcut aproape domn²⁵¹.

243. *Ibidem*, p. 186.

244. *Ibidem*, vol. II, nr. 22, p. 25.

245. *Ibidem*.

246. Gr. G. Tocilescu, 534 documente slavo-române, p. 294.

247. *Lista dregătorilor...*, p. 576.

248. I. C. Filitti, *Craioveștii*, în «Convorbiri Literare», an. 1922, nr. 3, p. 208—209.

249. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II, p. 60 și A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița Olteană*, în «Mitropolia Olteniei», an. XVIII (1966), nr. 5—6, p. 485.

250. Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 216.

251. Încercări diferite asupra cauzelor răscoalei, la Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 116—127 și Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul Mănăstirii Stănești*, p. 410—411 (optăm pentru soluția propusă în a doua lucrare citată).

Atît împrejurările morții lui Șerban banul, cit și descendența lui sînt îndeajuns de știute. De aceea ne limităm la datele de mai sus, care jalonează succint evoluția lui și sînt suficiente pentru problema ce ne interesează.

Jitian stolnic și Prodan medelnicer. Sînt frați, fii ai monahului Vasilie, îngropat la Govora. Așezarea lor alături în pomelnicul de la Argeș ne ajută să nu greșim cînd facem această afirmație, confundîndu-l pe primul cu Jitian, mare stolnic între 8 mai 1514—30 noiembrie 1521 și fiu al lui Staičo logofătul²⁵². Jitian stolnicul din 1514—1521 era probabil mort în 1526, deoarece nu apare împreună cu frații și sora sa în înfrățirea peste averile rămase de la tatăl lor²⁵³.

Frații Jitian stolnicul și Prodan medelnicerul sînt și ei martori în diata lui Pîrvu Craiovescu din 14 aprilie 1529, ceea ce ar putea semnifica existența unor legături de familie cu Craioveștii.

Două hrisoave, din 18 iunie 1537 și 20 iunie 1537, confirmă Mînăstirii Govora dania unor părți din Frăsinetui din Cîmpie, lăsate de monahul Vasilie, tatăl lui Jitian stolnic și Prodan, acum vornic. Vasilie s-a scris în marele pomelnic și a fost înmormîntat în mînăstire²⁵⁴.

Dragul postelnic. Avem certitudinea că este unul din marii postelnici ai lui Radu de la Afumați și anume cel ce figurează în documentele din 8 martie 1525, 11 septembrie 1525, 13 noiembrie 1525, 7 ianuarie 1526 — 19 iulie 1527, 10 septembrie 1527—10 noiembrie 1528²⁵⁵. Această identificare este înlesnită de faptul că în lista de la Argeș este plasat în urma lui Badea postelnicul (Aiaz), cu care a fost de multe ori coleg în marea postelnicie.

Badea postelnicul (Aiaz). Este mare postelnic din 11 septembrie 1525 pînă în 19 iulie 1527 și în 28 octombrie 1528. Va mai deține postelnicia și domniile următoare, însă nu ne preocupă în mod deosebit decît situația pe care o avea pe vremea lui Radu de la Afumați. Observăm totuși că în documentele de după 10 iulie 1536 semnează *Badea al Izvoranului mare postelnic*²⁵⁶.

Izvoran stolnic. Îl cunoaștem ca ispravnic, în 21 ianuarie 1519 și 14 iulie 1520, a două hrisoave redactate în cancelaria lui Neagoe Basarab²⁵⁷.

Pătru sluger. Figurează și el printre martorii diatei lui Pîrvu Craiovescu din 14 aprilie 1529. Alte date nu mai avem la dispoziție.

Peia portarul. Este, cum am mai spus, ginerele lui Harvat logofătul. La 3 februarie 1526 apare ca martor printre boierii divaniți ai lui Radu de la Afumați²⁵⁸. În 1527, la 10 septembrie, capătă hrisov pentru o ocină în Studina, veche stăpînire a lui Harvat logofătul. Oamenii care au vîndut ocina lui Harvat au încercat să și-o recapete spunînd că n-au primit banii, dar au rămas de lege deoarece n-au putut aduce la soroc șase boieri jurători să jure că lucrurile stau așa cum au susținut ei. De aceea ocina este confirmată lui Peia portarul²⁵⁹.

252. *Lista dregătorilor...*, p. 576 și Dan Pleșia, *op. cit.*, p. 417, noia 61. Pentru familia lui Staičo logofăt vezi George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, I, (1389—1495), Buc., 1943, p. 318—319 și spița genealogică de la p. 320—321.

253. Documentul din iunie 1526 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 14, p. 17).

254. *Ibidem*, nr. 222, p. 226 și nr. 223, p. 228.

255. *Lista dregătorilor...*, p. 580.

256. *D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 209, p. 215, etc., etc.

257. *Ibidem*, vol. I, nr. 142, p. 141 și nr. 157, p. 160.

258. *Ibidem*, vol. II, nr. 3, p. 3.

259. *Ibidem*, nr. 36, p. 29.

La 14 aprilie 1529 Peia portarul este martor în diata sus-amintită a lui Pirvul banul.

Două hrisoave, din 5 și 10 septembrie 1533, îl dovedesc încă pe Peia portarul în viață. Actul din 5 septembrie 1533 aduce amănuntul interesant al unei prime căsătorii a lui Harvat logofătul cu o jupineasă Maria, fiica lui Ianăș clucer, care stăpînea satul Odobești în întregime. Acum satul Odobești este întărit lui Peia portarul și jupanitei sale Neașa, fiica Mariei²⁶⁰. Al doilea document, din 10 septembrie 1533 cuprinde confirmarea cumpărării de către Peia portarul a unei ocine în Recica lui Dabul²⁶¹.

Urmașii lui Peia portarul, prin fiica sa Calea, căsătorită cu Detco armașul, au încheiat cunoscut neam al boierilor din Brîncoveni²⁶².

Dîicul comis. Nu poate fi decît marele comis al lui Radu de la Afumați din 3 februarie 1522 și 4 aprilie 1523. Numele lui nu este trecut în pomelnicul boierilor morți în luptele cu turcii, așa că va fi trăit și după 1525.

Dancul paharnic (al lui Bogdan). A fost paharnic mare între 3 aprilie 1526 — 19 iulie 1527, în lunile aprilie-iulie 1526 apărînd alternativ cu Radu Pașadia. Va mai fi prezent și în sfatul domnesc al lui Vlad Vintilă, la 26 ianuarie, 7 și 12 februarie 1533, însă poate numai ca fost paharnic. Intre 25 iunie 1530—17 decembrie 1531 a fost mare comis²⁶³.

Turcîn clucer. La 13 decembrie <1514> este hotarnic, împreună cu Papa spătar și cu 12 boieri, al unei moșii dăruite de Neagoie Basarab Minăstirii Dealul²⁶⁴. Peste zece ani, la 19 aprilie 1525 îl regăsim ca fost clucer, ispravnic al unui hrsov dat de Vladislav III²⁶⁵.

Giura paharnic. Ctitorul din 1536 al Minăstirii Stănești (Vilcea), căsătorit cu Vilaia, este fiu vitreg al lui Harvat logofătul. Cercetări recent publicate au deslușit atent firul vieții și activității lui²⁶⁶. De aceea considerăm util pentru analiza ce facem să arătăm numai că atît în 7 martie 1525, cît și în 14 aprilie 1529 Giura este paharnic (al doilea)²⁶⁷.

Radu Pașadia. Fiind citat în pomelnic cu numele complet, nu mai avem nimic de adăugat, fără decît că a fost mare paharnic între 10 februarie 1525—12 iulie 1526 și, de asemenea, între 15 noiembrie 1533—14 februarie 1536, iar între 23 aprilie 1532—26 aprilie 1533, a fost și mare postelnic²⁶⁸.

Drăghici comis și Udriște postelnic (din Mărgineni). Temeinica monografie apărută acum mai bine de trei decenții și jumătate, — *Boierii Mărgineni* de George D. Florescu, ne scutește de a mai comenta datele existente cu privire la acești doi boieri, frați, fii ai lui Stoican din Mărgineni și ca atare nepoți de frate ai Neașai, soția lui Șuica vornicul²⁶⁹.

260. *Ibidem*, nr. 145, p. 145. 261. *Ibidem*, nr. 146, p. 146.

262. Vezi și documentul din 15 iunie 1543 (*Ibidem*, nr. 309, p. 302—305).

263. *Lista dregătorilor...*, p. 578 și 575. Vezi și George D. Florescu, *Vintila I din Cornăeni*, p. 208, nota 4. 264. *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. I, p. 104. 265. *Ibidem*, p. 185.

266. Dan Pleșia, *Contribuția la istoricul Mănăstirii Stănești (Vilcea) și al ctitorilor ei*, în «*Mitropolia Olteniei*», an. XVII (1965), nr. 5—6, p. 407—411.

267. A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 133 și *D.I.R.*, B. veac. XVI, vol. II, p. 60.

268. *Lista dregătorilor...*, p. 578 și p. 580. De fapt, a mai fost mare postelnic și între 12 mai—24 noiembrie 1529.

269. Vezi George D. Florescu, *Boierii Mărgineni din secolele XV și XVI* (Studiu genealogic), Vălenii de Munte, 1930, p. 53—77.

Drăghici este mare comis de la 8 septembrie 1525 și pînă la 31 octombrie 1529. Va fi apoi mare spătar între 4 octombrie 1530—12 iulie 1535.

Udriște postelnic va fi și el rînd pe rînd vel stolnic; vel paharnic și vel vistier. A fost căsătorit cu Anca, fiica lui Radu de la Afumați și a avut fiică pe Elină, care s-a măritat cu Ivașco din Golești²⁷⁰. Se explică astfel cum a ajuns moșia Criținești, la care ne-am referit într-una din paginile anterioare, în mina Elinei Golescu.

În pomelnicul de la Argeș mai sînt identificabile și alte nume, cum ar fi Pahulea stolnic, Ținte, Vișan, Conda²⁷¹ etc., însă datele puse în evidență pînă acum sînt îndeajuns de grăitoare pentru a vădi din nou exactitatea sensibilă a listelor întocmite la Argeș. Toate personajele, fără excepție, care au fost înscrise în cea de-a doua listă, trăiau în mod cert între anii 1525—1529. Orientîndu-ne după funcțiile cu care sînt consemnați unii boieri, este lesne de înțeles că putem deduce o dată cu mult mai precisă:

Astfel, observăm la început că un număr de trei boieri sînt amintiți nu numai cu funcția, dar și cu precizarea *vel* (mare), ceea ce ne dă siguranța că au fost notați în momentul în care într-adevăr erau membrii ai divanului. Aceștia sînt: 1. Manea (Perșanul) *vel* vornic între 8 septembrie 1525—19 iulie 1527; 2. Tudor (din Drăgoiești) *vel* logofăt între 8 septembrie 1525—4 aprilie 1528 și 3. Radu (Furcovici) *vel* spătar între 27 februarie 1527—31 octombrie 1529. Suprapunînd datele funcțiilor obținem un rezultat care ne arată că listele nu au putut fi alcătuite decît foarte aproape de intervalul 27 februarie 1527—19 iulie 1527, adică atunci cînd toți trei dețineau dregătoriile cu care sînt amintiți în pomelnic. Ținînd seamă pe de altă parte că Vilsan Furcovici nu apucă să fie vistier (mare) decît începînd cu 19 iulie 1527, rămîne să tragem concluzia că listele de la Argeș trebuiesc datate în vara anului 1527, în jurul zilei de 19 iulie. Documentele cu divan ce încadrează actul din 19 iulie 1527, prezentînd diferențe față de el, sînt din 2 iulie 1527 și 9 septembrie 1527²⁷². Deci listele de boieri incluse în pomelnicul de la Minăstirea Argeșului au fost în mod sigur redactate între 2 iulie—9 septembrie 1527. Dacă încercăm să confruntăm biografiile la majoritatea boierilor pe care i-am identificat în paginile anterioare cu dregătoriile sub care sînt trecuți în pomelnicul Argeșului, vedem că această concluzie a noastră este verificată deplin. Fiecare în parte purta în vara anului 1527 titlul cu care apare în pomelnic²⁷³. Este drept totuși că pentru unele personaje, puține de altfel, nu avem date chiar pentru acel an. Dar tocmai în aceasta constă valoarea celei de-a doua liste de la Argeș. Cunoscînd data precisă a întocmirii, devine ea însăși un izvor cît se poate de prețios, care în unele cazuri umple lacune documentare, atestînd în continuare existențe ce sînt consemnate cu cîțiva ani mai devreme sau mai tîrziu (Toma banul, Coadă clucerul, Izvoran stolnic, Diicul comis, etc.). Singurul impediment în calea rezolvării la care am ajuns ar fi menționarea lui *Radul vel ban*, despre care se știe sigur că a fost mare ban numai în 1529²⁷⁴. Dar și aici carența documentară sau, poate, o interpolare ulterioară trebuie că acoperă soluția problemei.

270. *Ibidem*, p. 69—71.

271. Conda este mare stolnic și mare vistier sub Mircea Clobanul, iar Vișan logofăt apare în iunie 1536 (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. II, nr. 202, p. 209). Ținte este armaș. Pentru Pahula stolnic vezi un document din 20 iulie 1614 (*D.I.R.*, B, XVII, vol. II, p. 310—311).

272. *Ibidem*, veac XVI, vol. II, nr. 31, p. 34 și nr. 33, p. 35.

273. Trebuie precizat că unii sînt foști membrii ai sfatului, deși aceasta nu se specifică în pomelnic.

274. *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, *Orașul București*, ed. Acad. R. S. România,

Radu de la Afumați a devenit ctitor al bisericii Mînăstirii Argeșului în 10 septembrie 1526, cînd s-a isprăvit cu mîna lui Dobromir zugravul pictura interioară²⁷⁵. Cu nouă ani înainte, cînd s-au încheiat lucrările de zidire și s-a săvîrșit sfințirea mînăstirii, biserica de la Argeș reprezenta în ochii contemporanilor un simbol suprem al ridicării la luptă a popoarelor din sud-estul Europei împotriva cîmpitorilor turci²⁷⁶. În pronaos Neagoe Basarab pusese icoane cu chipuri de sfinți militari, tocmai spre a face mai ușor de înțeles programul politic pe care îl slujea consecvent²⁷⁷. Îndată însă ce, pentru moment, proiectul luptei comune s-a irosit, Țara Românească a trebuit să faci față aproape singură puterii turcești. Radu de la Afumați, care va deveni ginerele lui Neagoe, se luptă ani în șir cu turcii, încercînd să înlăture copleșitoarea primejdie a transformării țării în pašalic turcesc. În 1525 a trebuit totuși să se ducă la Poartă pentru a obține recunoașterea sa ca domn. Țara era epuizată și avea nevoie de un răgaz de pace. Gestul lui Radu de la Afumați nu poate fi însă interpretat ca o schimbare a liniei politice, ca o reînținare la lupta contra turcilor²⁷⁸. Cea mai bună dovadă în acest sens o constituie înseși pomelnicele de la Argeș din 1527. Să ne închipuim cum răsuna în biserica lui Neagoe — simbol de cruciadă anti-otomană, reluat din perete în perete, trecînd printre stîlpii pronaosului, lungul șir de nume ale boierilor pieriți în războaiele cu dușmanii de la sudul Dunării. Nu era oare acesta în vîzul credincioșilor un semn că domnul a ascultat mesajul înaintașului său, că nu a renunțat și că îndeamnă în continuare la luptă cu vrăjmașii țării? Aceasta trebuie să fi fost starea de spirit din preajma lui Radu de la Afumați și din întreaga țară. Ca o încununare a celor arătate pînă acum, vom sublinia că în titlul primului pomelnic se spune că boierii au murit «*pentru credința creștină*» și nu pentru cauza domnului, așadar o nuanțare cit se poate de sugestivă.

Am înfățișat în paginile de față schițate sumar biografiile a cîteva zeci de boieri ce au viețuit în primele patru decenii ale veacului al XVI-lea. Să încercăm să proiectăm chipurile lor pe fundalul Mînăstirii Argeșului și vom avea un crîmpei din imaginea societății care a produs minunata construcție ce de veacuri încîntă ochii șirurilor nesfîrșite de pelerini.

Iată acum și o listă alfabetică a numelor persoanelor pe care le-am extras și identificat în cele două pomelnice de la Argeș:

1. Badea Chicoș	6. Barbul Datcov
2. Badea postelnic	7. Boloșin
3. Balaur logofăt	8. Căptar logofăt
4. Baldovin pîrcălab	9. Cîrstea vistier
5. Bălica medelnicer	10. Coadă elucer

București, 1965, nr. 577, p. 478--479). Este locul să atragem atenția și asupra succesiunii perfecte între acțiunea de ctitor a lui Radu de la Afumați și momentul introducerii pomelnicele studiate, ceea ce întărește și mai mult data fixată de noi.

275. Emil Lăzărescu, *O icoană puțin cunoscută din secolul al XVI-lea și problema pronaosului bisericii mînăstirii Argeșului* (sub tipar) și, anterior, Pavel Chihala, *Deux armoiries sculptées appartenant aux voivodes Vlad Dracul et Neagoe Basarab*, în «Revue Roumaine d'histoire de l'art», t. I (1964), nr. 1, p. 160.

277. Vezi și T. Palade, *op. cit.*, p. 45, reluat de Ștefan Ștefănescu, *Bănia...*, p. 190. De altfel, iată cum se exprima Radu de la Afumați, puțin după închinare, în 8 martie 1525, cînd întărea stăpînirii unui slujitor credincios: «...pentru că le-au agonisit acestă mai sus numite siliști boiariul domnii mele Dragul spătar cu credincioasa și dreapta lor slujbă și cu vîrsarea lui di sînge el ș-au vîrsat de cătră procleți de Turci, pentru neamul creștinesc» (*D.I.R.*, B, veac. XVI, vol. I, nr. 188, p. 183).

11. Cocora vornic
12. Dan Scurtul
13. Danciul paharnic
14. Diicul comis
15. Drăgan postelnic
16. Drăghici comis
17. Drăghici vornic
18. Dragomir sluger
19. Dragomir spătar
20. Dragul postelnic
21. Dumitru pîrcălab
22. Dumitru vistier
23. Gherghie vistier
24. Giura paharnic
25. Harvat logofăt
26. Ivan ot Şinteşti
27. Izvoran stolnic
28. Jitian stolnic
29. Manea vel vornic
30. Măican spătar
31. Neagoe spătar (I)
32. Neagoe spătar (II)
33. Neagoe vistier
34. Oancea vistier
35. Pătru sluger
36. Peia portar
37. Pîrvul ban
38. Prodan medelnicer
39. Radul ot Bujorani
40. Radul Paşadia
41. Radul portar
42. Radul vel spătar
43. Radul vornic
44. Radul ot Tătuleşti
45. Sibiu comis
46. Stanciul ot Mîrşa
47. Stanciul portar
48. Stoica şătrar
49. Şerban stolnic
50. Şerban vornic
51. Şuica vornic.
52. Toma ban
53. Triful logofăt
54. Tudor vel logofăt
55. Turcin clucer
56. Udrea vornic
57. Udrişte postelnic
58. Văsiu din Fîntinele
59. Vlad ban
60. Vlăsan vistier
61. Vlaicul Şerbănescu
62. Voica Cotescu

ŞTEFAN ANDREESCU

VIATA BISERICESCA ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

PROFESORUL DR. NICOLAE MLADIN, MITROPOLIT AL ARDEALULUI

DUMINICA, 4 Iunie 1967. întrunit în sala sinodală din palatul patriarhal din București, Colegiul Electoral al Bisericii Ortodoxe Române, prezidat de către Prea Fericitul Patriarh Justinian, a ales, cu unanimitate de voturi, pe profesorul de teologie dr. Nicolae Mladin ca Arhiepiscop de Alba-Iulia și Sibiu și Mitropolit al Ardealului.

MIERCURI, 7 Iunie 1967. la Departamentul Cultelor, a avut loc solemnitatea înmînării Decretului Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România pentru recunoașterea alegerii în această înaltă dregătorie bisericească a profesorului de teologie dr. Nicolae Mladin.

JOI, 8 Iunie 1967, în Catedrala patriarhală, nou-alesul arhiepiscop și mitropolit a fost hirotonit după rînduială în arhieru de către Prea Fericitul Patriarh Justinian, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului și Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, înconjurat de sobor de preoți și diaconi, — în asistența membrilor Sfîntului Sinod, a rectorilor și profesorilor Institutelor teologice din București și Sibiu, a consilierilor de la Administrația Patriarhală și Arhiepiscopia Bucureștilor, și a credincioșilor veniți să prăznuiască Înălțarea Domnului.

DUMINICĂ, 11 Iunie 1967. în Catedrala mitropolitană din Sibiu. Prea Fericitul Patriarh Justinian a prezidat festivitățile investiturii și instalării noului Vlădică al Ardealului, în cadrul Sfintei liturghii arhieresti săvîrșite de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului și Prea Sfințiii Episcopi Teofil al Clujului și Valerian al Oradiei, înconjurat de un mare sobor de preoți și diaconi. La aceste festivități au participat: Secretarul General al Departamentului Cultelor Domnul Profesor Dumitru Dogaru, reprezentanți ai autorităților de stat, regionale și locale, membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, reprezentanți ai cultelor religioase din țară, membrii Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului, corpul profesoral al Institutului teologic din Sibiu, studenți în teologie ortodocși și evanghelici-luterani, numeroși credincioși.

Am transcris, din filele calendarului lunii iunie, aceste însemnări de cronică bisericească privind alegerea, confirmarea, hirotonia în arhiereu, investitura și instalarea profesorului de teologie Dr. Nicolae Mladin în jețul arhipăstoresc al Ardealului.

Ardealul ortodox are astăzi un nou conducător spiritual, — născut pe plaiuri ardeleni, crescut printre credincioșii din Valea Jiului, format în copilărie și adolescență pe băncile unor școli elementare și licee ardeleni, student eminent al Facultății de teologie din capitala țării, de douăzecișicinci de ani profesor stimat și iubit la Institutul teologic din Sibiu.

Ridicarea profesorului Dr. Nicolae Mladin în fruntea Bisericii ortodoxe din Ardeal reprezintă «voința tuturor românilor ortodocși» din acea parte de țară, Înalt Prea Sfinția Sa fiind «Chiriarhul dorit și așteptat de toți», — cum s-a exprimat, cu prilejul instalării, în numele protopopilor, preoților și credincioșilor ardeleni, protopopul din Tirgu-Mureș.

Am înaintea ochilor clipa în care, la încheierea festivităților de investitură și instalare, Mitropolitul Nicolae Mladin a apărut înaintea dreptcredincioșilor pe treptele catedralei mitropolitane. Mulțimea de credincioși l-a întâmpinat cu vădită bucurie, adresându-i cu entuziasm urări de sănătate și fericire, presărîndu-i cu flori calea către reședința mitropolitană. În cuvîntarea ce a rostit în timpul agapei oferite de Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Sibiului cu prilejul acestor festivități, Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, a ținut să evidențieze acest fapt, spunînd: «Pentru mine, care reprezint aici Statul, e foarte prețioasă constatarea că preoții și credincioșii ortodocși din aceste locuri au primit cu bucurie deosebită pe noul lor mitropolit, ceea ce dovedește că Înalt Prea Sfinția Sa este bine cunoscut și prețuit de toți precum se cuvine, pentru înaltele însușiri spirituale cu care este înzestrat, pentru truda cărturărescă cu care s-a dăruit învățămîntului teologic superior și pentru pilduitoarea activitate obștească desfășurată pînă acum».

Credincioșii ortodocși ai Ardealului au primit cu bucurie pe noul lor mitropolit, incredințați că întrunește în ființa sa toate calitățile care se cer astăzi unui conducător bisericesc, chemat la această înaltă dregătorie pentru ținuturile noastre de peste munți: iubire față de neam și față de legea strămoșească a credinței, dragoste pentru ortodoxia românească, duh de înțelegere și de frăție față de cei de alte culte și naționalități, fiu al provinciei natale — cunoscută pentru setea ei după dreptate și după libertate, dar încadrat în marea unitate românească și ortodoxă de pe toate plaiurile țării.

Conturîndu-și singur portretul său moral, Mitropolitul Dr. Nicolae Mladin a spus: «Viu în întâmpinarea chemării ce mi se face cu toată zestreă ce am moștenit de la strămoși și părinți, cu tot ce mi-au dăruit plaiurile țării, graiurile poporului și ale istoriei, dumnezeieștile haruri ale Bisericii. Din familie, am învățat să împletesc rugăciunea cu munca, credința cu patriotismul. Credincios spiritual Ortodoxiei românești, lucrînd la buna desfășurare a vieții noastre bisericești, voi întări totodată legăturile frățești cu celelalte culte și naționalități și mă voi strădui ca duhul nații și al conlucrării pentru binele poporului să fie mereu viu».

Vrednic de semnalat este și programul de lucru schițat de Mitropolitul Dr. Nicolae Mladin în cuvântările rostite cu prilejul alegerii, confirmării, investiturii și instalării sale în funcție. Potrivit în liniile sale mari, programul acesta cuprinde: — conlucrare cu Înălții ierarhi, membri ai Sfințului Sinod, pentru întărirea unității Bisericii Ortodoxe Române și pentru buna desfășurare a activității ei, atât pe plan intern cit și pe plan extern; — promovarea bunelor relații cu celelalte Mitropolii și în deosebi cu Mitropolia Banatului, ținând seama de trecutul istoric, și unele tradiții și obligații comune; — întărirea unității bisericești, continuarea și consolidarea tradițiilor ortodoxe românești și ecumeniste din Transilvania, în frățească împreunare-lucrare cu episcopii din Sinodul mitropolitan al Ardealului; — continuarea — în cadrul Patriarhiei Române — a tradiționalelor bune relații ale Mitropoliei Ardealului cu Episcopia Misionară Ortodoxă Română din America, între ai cărei clerici și credincioși, mulți sînt originari din părțile Brașovului, Făgărașului și Sibiului; — fructificarea moștenirii înaintașilor din «amindouă strănile», care legați de popor și de tradițiile lui strămoșești și-au pus sufletul pentru cucerirea libertății, pentru realizarea unității naționale și pentru înfrățirea tuturor credincioșilor în aceeași lege românească; — întărirea legăturilor frățești cu celelalte culte și naționalități din cuprinsul Transilvaniei, pe temeiul ecumenismului creștin și al patriotismului constructiv, care ne leagă pe toți de patria noastră comună și ne îndeamnă să fim buni cetățeni ai României socialiste, care îmbrățișează cu aceeași dragoste pe toți fiii ei, fără deosebire de naționalitate sau credință religioasă; — păstrarea cu scumpătate a monumentelor istorice bisericești, care mărturisesc nu numai despre viața religioasă a credincioșilor ortodocși români din Ardeal, ci și despre permanența poporului român pe acele plaiuri, despre istoria și forța creatoare de cultură a acestui popor; — slujirea cu devotament și dăruire desăvîrșită a avîntului nestăvilit al patriei noastre scumpe spre noi culmi de progres, astfel ca numele ei să strălucească cu fală între celelalte țări ale lumii; — sprijinirea activității intense a întregului nostru popor pentru pace și colaborare între popoare, credința creștină fiind numai o comoară ce trebuie păstrată neatinsă de nici un adaos sau corectură omenească, ci și o putere de viață care se revarsă din Iisus Hristos, Mîntuitorul și modelul nostru, ajutîndu-ne să aducem fără conținere ofranda noastră cinstită și generoasă la propășirea oamenilor și la instaurarea păcii în toată lumea.

«Rădăcinile ființei mele zac în adîncurile minelor. Sînt suflet din sufletul oamenilor muncii și sînge din sîngele lor. Drept aceea, îmi va fi ușor și plăcut să fiu un ierarh al vremurilor noi, să propovăduiesc și să trăiesc un creștinism viu, sincer, activ, pentru om, pentru fericirea lui pe acest pămînt»

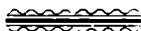
Aceste cuvinte inspirate, icoană vie a unor realități și întruchipare de cremene a unor sfînte idealuri, au fost rostite de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Dr. Nicolae Mladin în ziua instalării sale, ca răspuns la toasturile care i-au fost adresate în timpul agapei date în cinstea sa de Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu. Ele reprezintă un crez de viață și un legămînt de slujire, — cirmuitorul bisericesc trebuind să fie,

înainte de toate, omul care să dea viață doctrinei creștine cu privire la iubirea omului de către om și să se identifice cu Hristos Mîntuitorul în lucrarea de slujire jertfelnică a omului de pretutindeni.

Mîntuitorul Hristos și-a împlinit sfînta Sa arhierie pe acest pămînt «slujind» pe oameni și «jertfindu-se» pentru ei. Arhieria unui cîrmuitor bisericesc creștin trebuie să continue în lume sfînta arhierie a Mîntuitorului Hristos. Ea nu poate fi deci concepută și realizată decît în funcție de slujirea oamenilor, în duhul curat al dăruirii jertfelnice pentru nevoile și aspirațiile lor.

Dorim din adîncul inimii Arhipăstorului de astăzi al Ardealului ortodox, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Dr. Nicolae Mladin, să primească din partea Atotmilostivului Dumnezeu belșug de daruri și împuterniciri pentru a înscrie prin slujirea Sa arhierescă o pagină glorioasă în istoria ortodoxiei ardelene.

Pr. STAN C. DIMANCEA

LA INSTALAREA NOULUI EPISCOP REFORMAT AL ORADIEI

La 15 martie 1967, s-a săvîrșit fulgerător din viață Dr. Alexandru Buthi, episcopul Eparhiei Reformate din Oradea. Trecerea sa la cele veșnice a îndurerat profund sufletele credincioșilor, preoților și protopopilor acelei eparhii, — episcopul Buthi fiind unanim prețuit pentru aleasa sa pregătire teologică, pentru spiritul ecumenic de care a fost stăpînit în conducerea eparhială, pentru patriotismul său luminat, pentru adîncă înțelegere a problemelor sociale ridicate în fața conștiinței creștine de lumea contemporană și pentru dăruirea sa curată în lupta pentru apărarea păcii și înfrățirea popoarelor.

La 7 mai 1967, Colegiul electoral al văduvitei eparhii a fost convocat în vederea alegerii unui nou episcop, — după ce Corpul protopopesc, Consiliul dirigent și Adunarea generală eparhială, procedînd la o examinare atentă a situației, au găsit cu cale să recomande alegerea vrednicului paroh de la Olosig și protopop al diocesei Oradea, d-l Papp László. Și astfel, în acea memorabilă zi de 7 mai, cele 231 de parohii care alcătuiesc Eparhia Reformată a Aradiei, cu cei 257 de alegători ai lor, cu o însuflețire vrednică de importanța evenimentului, au ales pe d-l Papp Laszlo să conducă destinele spirituale ale acestei eparhii.

La 15 mai 1967, Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România a confirmat alegerea noului episcop, și la 31 mai, la Departamentul Cultelor, într-un cadru solemn, în prezența reprezentanților cultelor religioase din patria noastră, a protopopilor, directorului general și a consilierilor epar-

hiali orădeni, d-l Secretar General, Profesor Dumitru Dogaru a înminat noului episcop Papp Laszlo decretul de confirmare.

Iar la 25 iunie 1967, în catedrala episcopală reformată din Oradea, s-a desfășurat solemnitatea instalării în funcție a domnului episcop Papp Laszlo, în cadrul unui serviciu divin prezidat de episcopul Dr. Nagy Iuliu al eparhiei reformate din Cluj.

Au fost de față la această solemnitate: d-l Ion Bărbulescu, directorul general al Departamentului Cultelor, înconjurat de directorii Gheorghe Nenciu și Mircea Neicov, de inspectorul general Florin Boboșca și de impunitericiții regionali de Crișana și Cluj; I. P. S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, PP. SS. Episcopi Teoctist al Aradului, Teofil al Clujului, Valerian al Oradei și Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal; Episcopul Csete Ștefan din partea Bisericii reformate din R. S. F. Jugoslavia, Episcopul unitarian Dr. Kiss Alexa din Cluj, P. C. Vicar Romano-Catolic Bélteky Francisc din Oradea, P. C. Vicar Luteran Prof. Dr. Herman Binder din Sibiu, P. C. Vicar Luteran Rapp Carol din Cluj, P. C. Vicar Reformat Dr. David Iuliu, rector al Institutului teologic protestant din Cluj, P. C. Vicar Mitropolitan Traian Belasçu din Sibiu, P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad, rectorul Institutului teologic ortodox din Sibiu, P. C. Vicar Mitropolitan Gheorghe Cotoșman din Timișoara, P. C. Consilier Mitropolitan Stan Dimancea din București, consilieri administrativi eparhiali, protopopi ortodocși, romano-catolici, luterani și reformați, preoți și credincioși.

În cadrul serviciului divin, după săvârșirea consacrării ierarhice de către episcopul Nagy Iuliu și colegiul protopopesc, a luat cuvântul noul episcop Papp Laszlo, formulînd în cuvinte simple, dar pline de căldură și de miez, programul său de lucrare episcopală, care poate fi rezumat astfel: a. — locul de cinste la care Dumnezeu a binevoit să mă cheme, nu-l voi privi ca o domnie, ci ca pe o binecuvîntată ocazie de a sluji de acum, înainte încă și mai multora decît pînă acum, lucrarea episcopală cerînd dăruirea de sine în slujba aproapelui, a celor mulți și aflați în suferințe ca urmare a neomeniei semenilor lor; b. — în problemele de credință, episcopul trebuie să aibă neîncetat înaintea ochilor săi spirituali cuvîntul Scripturii care zice: «Privegheiați, fiți statornici în credință, fiți oameni. întăriți-vă» (I Cor. XVI, 13); c. — munca este condiție a vieții, ea imobilează ființa umană, nimeni nu se poate sustrage de la o astfel de poruncă divină, căci «Cine nu vrea să lucreze, acela nici să nu mănînce» (II Tes. III, 10); d. — egoismul este izvorul a multor rele și nedreptăți sociale, de aceea: «Nimeni să nu caute numai de ale sale, ci fiecare și de ale altuia» (Filip. II, 4); e. — creștinii reformați din țara noastră sînt datori să trăiască în bună frăție spirituală cu credincioșii altor culte religioase, căci Mîntuitorul nostru comun, Iisus Hristos, a zis: «Vă dau o poruncă nouă, ca unul pe altul să vă iubiți. După cum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi unul pe altul să vă iubiți!» (Ioan XIII, 34); f. — avînd o origină comună, fiind făcuți toți din același sînge (Fapte XIV, 26), oamenii de pretutindenii sînt datori să trăiască în pace unii cu alții și să urască războiul, căci «toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri» (Matei XXVI, 52).

Tot în cadrul serviciului divin, au rostit cuvântări de salut și de bune urări pentru noul ales: I. P. S. Mitropolit Dr. Nicolae Mladin al Ardealului, în numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, și P. S. Episcop Valerian Zaharia, în numele Episcopiei ortodoxe române a Oradiei.

Cel dintîi a spus, între altele: «Fiul lui Dumnezeu, din iubire de om, s-a făcut om și n-a venit în lume ca să I se slujească, ci ca El să slujească și să-și dea sufletul Său răscumpărare pentru toți» (Matei XX. 21). Așa și ucenicii lui Hristos, din iubire pentru oameni, înțeleg să stea în slujba vieții, în slujba binelui, în slujba progresului. Omenirea de azi trece prin mari frămîntări. Ea ne pune întrebarea: unde sînteți voi, ucenici ai lui Hristos? Și noi sîntem bucuroși să răspundem: iată, am încetat să ne mai învrăjbim și ne-am adunat într-o mare frăție ecumenică și împreună muncim, împreună acționăm, ca «lumea viață să aibă, cît mai multă viață» (Ioan X, 10), cît mai îmbelșugată și cît mai fericită. Pentru noi, slujitorii și credincioșii diferitelor culte religioase din această țară binecuvîntată de Dumnezeu, două sînt în deosebi slujirile la care sîntem chemați și pe care le împlinim: slujirea patriei comune, Republica Socialistă România, și slujirea marelui ideal umanitar și creștin, pacea și colaborarea între popoare. Noi, românii ortodocși, vom fi alături de Eminența Voastră, de preoții și credincioșii acestei Episcopii reformate a Oradiei, ca să se adîncească și să se lărgească spiritul ecumenic al iubirii frățești, să se întărească dragostea noastră de patrie și să lucrăm împreună, suflet lîngă suflet, umăr la umăr, pentru propășirea poporului, pentru frăția ecumenică, pentru pacea a toată lumea».

Iar cel de al doilea a spus: «Urmați în scaunul eparhial al Oradiei pe regretații episcopi reformați Arday Aladar și Buthi Alexandru, cu care noi am întreținut legături de prietenie și am colaborat frățește, pe tărîmul strădaniilor depuse de confesiunile noastre întru sprijinirea năzuințelor de dreptate socială și de propășire a poporului nostru, în lupta pentru pacea pe pămînt și bunăvoință între oameni, în promovarea spiritului ecumenic. Domnia Voastră, ca protopop al Oradiei, ați sprijinit colaborarea celor ce v-au precedat în scaunul episcopal cu Biserica Ortodoxă Română și cu celelalte culte religioase de la noi, pe planul promovării progresului, al slujirii patriei, al apărării păcii și dezvoltării spiritului ecumenic, — fapt care vă dă dreptul la titlul de veteran al luptei pentru realizarea unor asemenea idealuri și constituie o cheazășie pentru activitatea Dvs. de viitor, ca episcop. Fie ca dragostea caldă cu care vă înconjurăm cu toții în ziua instalării Dvs. la cirna Episcopiei Reformate a Oradiei să rămînă una din cele mai plăcute amintiri și unul din cele mai mobilizatoare îndemnuri».

După încheierea serviciului divin, a urmat o recepție la palatul episcopal, cu care prilej înalții oaspeți au prezentat felicitări noului episcop și celorlalți reprezentanți ai conducerii eparhiale, — festivitățile instalării încheindu-se cu masa comună oferită de Prezidiul episcopiei.

Douăzeci de vorbitori: reprezentanți ai Cîrmuirii de stat, ai cultelor religioase, ai învățămîntului teologic și ai credincioșilor din diferite parohii și protopopiate au luat cuvîntul la această masă comună, fiecare felicitînd pe noul episcop și aducîndu-i urări de succes deplin în misiunea înaltă

care i s-a încredințat. Din toate aceste cuvîntări, redăm aici numai pe acelea rostite de:

1. *D-l Ion Bărbulescu*, director general, în numele Departamentului Cultelor, care a spus:

«Permiteți-mi ca, în numele Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri și în numele meu personal să Vă aduc un călduros salut cu prilejul festivității de instalare a Dvs. ca episcop al eparhiei reformate din Oradea. Acest eveniment este întâmpinat cu bucurie de clerul și credincioșii acestei eparhii, care văd în Dvs., Domnule episcop, continuatorul unor frumoase tradiții de viață spirituală și de slujire a unor umanitare idealuri.

Predecesorii Dvs., episcopii Arday Aladár și Buthi Alexandru, au meritul de a fi înțeles să slujească Biserica, fiind totodată alături de năzuințele credincioșilor lor, înțelegînd viața lor, apropiindu-se cu realism de problemele timpului nostru.

Știm că eparhia Dvs. dispune de un corp protopopesesc distins, de preoți stimați în parohiile lor, care și-au cîștigat încrederea credincioșilor pentru faptul că satisfac nevoile lor spirituale, dar ie sînt în același timp apropiați și sinceri sprijinitori în activitatea lor obștească.

Credincioșii reformați, ca și credincioșii celorlalte culte din țara noastră, muncesc cu devotament pentru înflorirea Patriei noastre scumpe, Republica Socialistă România. Înfrățiți cu toți oamenii muncii, ei își aduc contribuția lor entuziastă la progresul societății noastre.

Preoții din eparhia reformată a Oradiei răspund acestei realități cu preocuparea permanentă de a sprijini eforturile depuse de către proprii lor credincioși.

Din cuvîntarea rostită de Dvs., Domnule Episcop, cu prilejul solemnității de înmînare a decretului de recunoaștere, ce a avut loc la Departamentul de Cultelor, am reținut ideea că mesajul evanghelic de iubire impune o slujire devotată a oamenilor.

A fi slujitorul unor înalte idealuri, a sprijini lupta oamenilor pentru pace și progres, pentru înfrățire și rodnică colaborare în construirea vieții noi, înseamnă a-i iubi cu adevărat pe oameni. Numai cel care trăiește aceeași viață cu poporul, numai acela va deveni drag și apropiat poporului. Iată adevăratul sens al slujirii.

Prezența la această solemnitate a reprezentanților celorlalte culte constituie o expresie grăitoare a spiritului de conlucrare și respect ce există între Bisericile din țara noastră și totodată o puternică ilustrare a înfrățirii întregului nostru popor, a tuturor oamenilor, fără deosebire de naționalitate, strîns uniți în munca lor constructivă, de înflorire a scumpei noastre Patrii.

Este bine cunoscut faptul că toate cultele din țara noastră au găsit limbajul comun aturci cînd a fost vorba de responsabilitatea lor pe plan patriotic. Această atitudine reflectă puternica solidaritate a tuturor cetățenilor țării noastre, identitatea deplină a țelurilor care îi călăuzesc, con-

știința că trăiesc într-o societate în care toți oamenii au drepturi egale, aceleași îndatoriri și aceleași posibilități de afirmare a capacității lor.

Pe aceste meleaguri, românii, maghiarii și alte naționalități conlocuitoare au muncit și au luptat împreună, de-a lungul secolelor, pentru emancipare socială și totdeauna, cînd au fost uniți au reușit să obțină victorii strălucite în lupta pentru o viață mai bună, pentru dreptate și libertate și pentru independența și suveranitatea Patriei.

Tradițiile acestei lupte inflăcărează generațiile de astăzi, în înfăptuirea marilor cerințe ale construirii vieții noi, în cimentarea înfrățirii și unității întregului popor, pentru ridicarea pe culmi tot mai înalte a scumpei noastre Patrii, Republica Socialistă România.

În aceste noi condiții, și cultele din țara noastră își găsesc în mod fericit posibilitatea de a-și aduce contribuția lor la înfăptuirea mărețelor idealuri ale societății noastre.

Sintem convinși, Domnule Episcop, că prin distinsa Dvs. personalitate, ca unul care ați cunoscut bine credincioșii reformati în mijlocul căroră lucrați de mult timp, ca unul care ați militat activ pe linia colaborării dintre culte în sprijinirea acțiunilor patriotice, ca cetățean luminat, veți fi un exponent devotat al Bisericii Reformate de Oradea și al năzuințelor de pace și progres ale credincioșilor pe care-i păstoriți.

Sintem siguri că din dragostea cu care sînteți înconjurat de clerul și credincioșii din această eparhie, care în unanimitate v-au acordat toată încrederea, veți face să rodească și mai mult sentimentele lor de cald patriotism și de atașament față de construirea vieții noi în România Socialistă.

Vă felicităm călduros, Domnule Episcop, și vă urăm multă sănătate, viață îndelungată și deplin succes, pentru îndeplinirea speranțelor de bine pe care și le pun în Dvs. toți cei care vă înconjoară cu dragostea și simpatia lor.

Să trăiți întru mulți ani !»

2. P. S. *Episcop Visarion Ploieșteanul*, vicar patriarhal, în numele Prea Fericitului Patriarh Justinian, care a spus:

«În conștiința mea, ziua de 31 mai, cînd la București i s-a înmînat Domnului Episcop Papp László înaltul decret al Consiliului de Stat, în cadrul Onoratului Departament al Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Socialiste România, a lăsat o puternică impresie și o vie amintire.

M-a impresionat atunci, în mod cu totul deosebit, în primul rînd cuvîntul vibrant, cald, simplu dar adînc, limpede ca cristalul și mobilizator pînă la înflăcărare pe care l-a rostit Domnul Episcop Papp László.

Parcă-l văd și acum, înconjurat, pe de o parte, de frații săi în Hristos, de prieteni și colaboratori, de admiratori și invitați, iar pe de alta, de prețuirea și respectul Conducerii Departamentului Cultelor și personal a Domnului Secretar General, Profesor Dumitru Dogaru.

Pe piept, în dreapta, îi strălucea înalta insignă a Ordinului «Steaua Republicii Socialiste România», dovadă a recunoașterii de către înalta

Conducere de Stat a activității rodnice, a meritelor, a devotamentului, a abnegației și a dragostei în munca de pînă atunci a Domnului Episcop Papp László, valoare a osteneții sale prodigioase în activitatea de păstor de suflete și cetățean.

Tot atunci citisem în presă că Domnul Episcop Papp László este propus să fie ales deputat în Marea Adunare Națională, ceea ce s-a și întîmplat puțin mai tîrziu.

Toate acestea însemnau pentru mine că munca și rezultatele de pînă atunci ale Domnului Episcop Papp László erau considerate ca o cheazășie că strădaniile sale proiectate pe dimensiunile viitorului de înflorire multi-laterală a Patriei noastre scumpe, Republica Socialistă România, vor fi pe măsura sarcinilor și a așteptărilor poporului nostru, angajat în muncă avîntată și în eforturi susținute pentru progres, bunăstare, pace și fericire.

Am simțit în acele clipe frumoase, parcă și mai adînc, chemarea noastră, a slujitorilor lui Dumnezeu, că sîntem trup din trupul poporului, suflet din sufletul poporului, că rostul nostru adevărat este slujirea minunatului nostru popor și a tuturor intereselor sale, cu vreme și fără pasiune, cu dragoste și înflăcărare, cu generozitate și dăruire de sine. Că trebuie să facem zilnic — vorba Domnului Episcop Papp László —, atît în zilele de sărbătoare cît și în cele de lucru, dovada certă a devotamentului nostru neprecupețit, a îmbogățirii experienței noastre, a unei conștiințiozități nedesmințite, a unei abnegații permanente și durabile.

Că între noi toți, slujitori ai cultelor, există — pe lîngă religie, care este o realitate dumnezeiască, — și alte realități și legături puternice, mari, sublime, sfinte, cum sînt: slujirea Patriei, a păcii, a promovării dreptății, a prieteniei, a respectului, a înțelegerii și colaborării între oameni și popoare, și altele, care în cele din urmă își au fundamentarea și în religia noastră creștină.

Slujirea patriei! Ce ideal plin de farmec și de mireasmă, fiindcă slujind Patriei, slujim însăși vieții noastre, frumuseților ei, păcii, frăției între oameni, între religii și naționalități, respectului, ba, însăși dorințelor și viselor noastre comune, în care sînt întruchipate toate năzuințele poporului nostru, în urcușul său spre culmile tot mai înalte ale culturii spirituale și materiale și ale civilizației.

De aceea, nimic pe lume nu ne însufletește mai mult, nu ne leagă mai mult pe unii de alții în slujba Domnului și a poporului, ca dragostea de patrie, de țară, care reprezintă însăși sensul vieții noastre pe pămînt, cum zice poetul: «De dragostea de țară cine n-are / Nevoie, ca de aer, de apă și de soare? / Ea-i pîinea scoasă din cuptor, fierbinte. / Plimbarea cu-n prieten, de-a pururi vie-n minte... / Făcînd și tu din nostalgia-ți faptă / Pe calea înnoirii te îndreaptă! / În rînd cu toți acei ce-n România / Își vād în construiri bucuria, / Preschimbă-ți nostalgia în iubire / Din care lumea nouă își trage strălucire...» (Alfred Margul Sperber).

Slujirea păcii! Iată o lozincă și o țintă către care, uniți în cuget și în simțiri, pășim cu hotărîre, veghind și luptînd împreună cu toți oamenii cinstiți și de bună credință din lumea întregă. — cum spunea și marele

nostru Sadoveanu: «Oamenii păcii veghiază pacea lumii...», pentru ca nu cumva, stînd pasivi, să pierdem realitatea vie a speranțelor noastre.

Slujirea aspirațiilor de dreptate, respect reciproc, colaborare, prietenie și toate celelalte, care la rîndul lor sînt idealuri juste și frumoase, pentru înfăptuirea cărora înaintașii noștri, atît români cît și maghiari, au luptat înfrățiți împotriva asupririi și a împilării.

Dar, după cum știm cu toții, în țara noastră toate aceste înalte năzuințe au căpătat o nouă strălucire și un conținut mai adînc. De aceea și prezența noastră în actualitate este mai unită, mai conștientă și mai eficace, — cum zice și vorba din bătrîni: «Da, mi-am dat seama cît este de bine, / Cînd frații-i simți alături de tine...»

Noi, slujitorii Bisericii Ortodoxe Române, sub înțeleapta îndrumare a Prea Fericitului Patriarh Justinian, căruia preoțimea noastră i-a dat frumosul titlu de «patriarh al păcii», vă asigurăm că ne simțim cu toată inima alături de dvs., frații reformați, și alături de toți ceilalți frați din celelalte confesiuni și religii, iar noi vă simțim aproape în toată viața noastră, în lupta noastră, în preocupările noastre, atît pe plan extern, ecumenic, cît și pe plan intern, în toată activitatea noastră de fiecare zi, făcînd ca Bisericile noastre să rămîna permanent în menirea lor firească de a fi prezente și ascultătoare în fața nevoilor și aspirațiilor credincioșilor, care în același timp sînt și cetățeni devotați și harnici constructori ai României socialiste, care pe lîngă uzine, fabrici, blocuri, hidrocentrale și alte monumente de cultură, construiesc și formează și caractere omenești.

Vă rog să-mi îngăduiți ca, atît în numele Patriarhiei Române și al Prea Fericiturii Sale Părintelui Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Române, cît și al meu personal, să prezint Domnului Episcop Papp László urări frățești sincere și calde, pentru o păstorire rodnică și îndelungată, plină de mari succese, și, felicitîndu-l cu frățescă dragoste, să ridic acest pahar, dorindu-i din toată inima multă sănătate și fericire. Întru mulți ani!»

3. *P. C. Consilier Mitropolitan Stan C. Dimancea*, în numele foștilor colegi de la Universitatea din Strasbourg și al Arhiepiscopiei Bucureștilor, care a spus:

«Biserica Reformată din aceste părți orădane ale Țării Românești trăiește astăzi o zi de sfîntă sărbătoare, în cununa căreia se împletesc, ca apele rîurilor în albia unui fluviu, stări sufletești din cele mai felurite pentru noul arhipăstor al acestei Biserici, domnul episcop Papp László, — chemat de Providența divină la dregătoria de cirmuitor spiritual, după ce — vreme de mai bine de un sfert de veac — a slujit această Biserică ca preot și protoiereu.

Dau expresie aci sentimentelor de înaltă prețuire pe care clerul din Arhiepiscopia ortodoxă a Bucureștilor le-a nutrit consecvent în ultimii douăzeci de ani pentru Biserica Reformată din România și pentru slujitorii ei, și fericit din adîncul inimii această Biserică pentru înțelepciunea și realismul de care a dat dovadă cînd a trimis în fruntea eparhiei orădane pe domnul episcop Papp László.

Cu treizeci de ani în urmă, domnul episcop Papp László își întregea studiile universitare la Facultatea de teologie protestantă din Strasbourg, ca elev al marilor dascăli: Henri Strohl, Fernand Ménégos, Robert Vill, Charles Hauter și Oscar Cullman, — unii luterani, alții calvinști, dar și unii și alții credincioși principiului respectării convingerilor religioase ale fiecăruia, adânci cunoscători ai tuturor religiilor din lume, prețuind în chip deosebit Ortodoxia pentru valorile ei doctrinare, morale și liturgice.

Domnul episcop Papp László și-a dăruit personalitatea de slujitor bisericesc la sinul acestei Alma Mater Theologica, cunoscută în toată lumea creștină pentru duhul ecumenist care sălășluia acolo și care se făcea simțit în conținutul prelegerilor, în lucrarea predicatorială de la amvon, în toate manifestările profesorilor și studenților ei.

Sînt profund încredințat că domnul episcop Papp László, care și-a adăpat sufletul, la vremea tinerețelor sale, din undele duhului ecumenist cultivat de Facultatea de teologie protestantă din Strasbourg, își va clădi lucrarea sa episcopală pe principiile deprinse acolo, încadrîndu-se în ecumenismul devenit realitate de viață în țara noastră sub călăuzirea Prea Fericitului Patriarh Justinian, căpetenia Bisericii Ortodoxe Române, care — cel dintîi la noi în țară — a întins punțile prieteniei între slujitorii diferitelor Biserici și culte religioase, a înlesnit cunoașterea lor reciprocă și a fixat obiective noi pentru lucrarea lor comună, în centrul cărora stau nu atît problemele de doctrină, ci problemele legate direct de viața și aspirația omului contemporan, ca: dreptatea socială, demnitatea umană, munca și roadele ei, accesul la bunurile și valorile culturale, pacea lumii și înfrățirea popoarelor.

Colegiul protestant de pe Cheiul Sfîntul Toma din Strasbourg, unde era găzduit studentul de atunci Papp László, găzduia pe toți studenții Facultății, adunați acolo din foarte multe țări din Europa și chiar de dincolo de Ocean, tineri de neamuri și felurite graiuri: francezi în primul rînd, apoi finlandezi, suedezi, norvegieni, danezi, olandezi, belgieni, unguri, iugoslavi, români, polonezi, englezi și americani, — un adevărat mozaic de graiuri și neamuri, care respirau văzduhul neîntinat al frăției și solidarității umane, al buneii înțelegeri și prețuirii reciproce, așa cum numai viața sfințului profet Isaia o întrezărise în vremurile biblice și cum izbutiseră să realizeze în Ierusalim prima generație de creștini.

Ne sînt încă proaspete în amîntire colocviile noastre de atunci, acele convorbiri frățești din incinta colegiului sau din afara lui, în peregrinările noastre prin grădinile frumosului Strasbourg, cînd ne făuream visuri pentru viață și așezam la temelia viitoarei noastre slujiri sacerdotale: respectul pentru om, cununa creației, compasiunea pentru cei oropsiți, pentru cei dezmoșteniți și călcați în picioare de tirania semenilor lor, iubirea dintre oameni și popoare, pacea lumii, abolirea războiului din viața umanității.

Depun mărturie, aci și acum, că domnul episcop Papp László făcea parte încă de pe atunci din primele rînduri ale studenților teologi însuflețiți de astfel de idealuri, și sînt pe deplin încredințat că domnia-sa, care a slujit pilduitor aceste idealuri ca preot și protoiereu în aceste locuri din

scumpa noastră patrie, Republica Socialistă România, va continua să facă aceasta cu și mai multă însuflețire de aci înainte, de la înălțimea vredniciei episcopale în care a fost rinduit astăzi.

Personal, ca fost coleg pe băncile aceleiași Universități strasbourgeze, sint fericit că Atotputernicul Dumnezeu a hărăzit pentru tînărul, dar încă de pe atunci înțeleptul student Papp László răspunderea conducerii Eparhiei Reformate a Oradiei, și fac pentru domnia-sa, din adîncul inimii, calde și sincere urări de arhipăstorie îndelungată și rodnică.

Fac aceleași urări pentru domnia-sa și din partea conducerii Arhiepiscopiei ortodoxe a Bucureștilor, în numele și din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal, și a Prea Cucernicului Preot Alexandru Ionescu, vicar mitropolitan.

Și pentru că, spre deosebire de noi, ortodocșii și romano-catolicii, un episcop protestant nu se află singur pe lume, ci el are — pe lângă marea familie a fiilor săi spirituali — și o familie a sa, are soție și copii, îngăduiți-mi să închin în aceste clipe solemne un gînd curat pentru stimata doamnă Papp și pentru cei cinci adorabili copii ai familiei episcopale și să le urez viață îndelungată și fericită alături de soțul și tatăl lor, pentru care ei toți să continue a fi pilde de viață trăită în demnitate și curăție morală, factori pozitivi de frumoase inspirații și călăuze în lucrarea sa episcopală.

Fie ca Providența divină, din grația și iubirea sa nemărginite pentru toți oamenii, să binecuvînteze și să călăuzească arhipăstoria domnului episcop Papp László pe cărări de lumină și frumuseți morale, spre slava lui Dumnezeu, pentru pacea și buna înțelegere dintre oameni și popoare.

Întru mulți ani, domnule episcop și scumpe confrate!»

Tuturor vorbitorilor le-a răspuns noul episcop reformat al Oradiei, d-l Papp László, care a mulțumit pentru frumoasele cuvinte care au fost rostite pentru Domnia. Sa în ziua solemnă a începutului lucrării sale episcopale și a mărturisit odată mai mult crezul ecumenist de care se va călăuzi în noua sa misiune sacerdotală.

REDACTIA

BISERICA DIN DELENI

În țara noastră se găsesc multe sate și comune cu numele Deleni; cele mai multe sînt în Moldova, — în raioanele: Tirgu-Ocna, Piatra Neamț, Adjud, Fălticeni, Vaslui, Huși, Hîrlău, Roman, Gura Humorului, — după aceea în Oltenia, — în raioanele: Strehaia, Filiași, Rîmnicu-Vîlcea, Sla-

tina, — în Ardeal, — în raioanele: Mediaș, Cîmpeni. Hunedoara, — în Dobrogea, — în raionul Adam-Klisi, — în Muntenia, — în raioanele Buzău și Răcari.

Satul Deleni, din raionul Răcari, regiunea București, face parte din comuna Trestieni, căreia îi mai aparțin și satele: Căscioarele. Drăgăneasca, Trestieni și Vlășceni.

Părintele Alexandru Badea, parohul bisericii din Deleni, afirmă că primul document, în care se face vorbire de satul Deleni, este pisania bisericii din satul Stoienescu, raionul Țițu, — unde se spune că marele căminar Scarlat Stoienescu, după ce a făcut din zid biserica acestui sat, în locul alteia de lemn, înzestrînd-o cu toate cele de trebuință, a ridicat o biserică din lemn și în satul Deleni și că această pisanie datează din anul 1838, pe vremea domnitorului Alexandru Ghica.

Mai afirmă părintele Badea că această biserică din Deleni a ars în anul 1876 și că atunci oamenii și-au făcut biserică de zid, care se păstrează pînă în zilele noastre.

Tradiția spune că satul se numește Deleni pentru aceea că, întru început, a fost așezat pe moșia căminarului numit mai sus și că a ars, după care oamenii și-au mutat așezările mai pe deal și că de aceea s-a numit Deleni.

Mai aproape de adevăr este însă părerea că satul acesta a fost format din oameni veniți din părțile dealului și poate chiar din munte și s-a numit astfel după obîrșia primilor veniți, — așa după cum cei veniți din cîmpie — din Vlașca — au format satul numit Vlășceni.

Biserica satului Deleni — ridicată din zid în anul 1876 — a suferit în decursul anilor reparații, adaosuri și înnoiri.

Astfel, în anul 1936, la stăruința preotului de atunci, Marin Popescu, s-a zidit clopotnița și biserica a fost acoperită cu tablă.

În anii 1956—1959, la stăruința actualului paroh, Alexandru Badea, i s-au făcut reparații generale, introducîndu-se lumină electrică, iar prin anii 1963—1965 i s-a făcut pictură nouă, în tehnica frescă, — lucrarea fiind executată de pictorul Gh. Vasilescu-Popa.

Cheltuielile, în sumă de 65.000 lei, au fost suportate de enoriași și de Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor care, din dispozițiunea Prea Fericitului Patriarh Justinian, a acordat parohiei Deleni o subvenție de 28.000 lei pentru lucrările de pictură și reparații generale.

Cînd lucrările de reparații generale și cele de pictură s-au sfîrșit, enoriașii au solicitat sfințirea picturii și Prea Fericitul Patriarh a dat delegație pentru această slujbă Părintelui Vicar Alexandru Ionescu care, împreună cu părinții consilieri administrativi Leonida Mateescu și Petre F. Alexandru au oficiat această slujbă în ziua de 2 iulie a.c.

În dimineața acestei zile, în prezența unui mare număr de enoriași, un sobor alcătuit din cei de mai sus, cărora li s-au adăogat p.c. preoți: N. Dumitrescu-Drăgăneasca, Marin St. Popescu-Icoana, Emil Popescu-Brezoaiele, Nicolae Cîmpean-Bărbuceanu și C. Diac. Petre Zamfira de la Catedrala Sfîntei Patriarhii, a oficiat utrenia și sfințirea apei, după care s-a făcut ocolirea sfîntului locaș, rostindu-se după aceea rugăciunile pentru resfințirea bisericii și cele pentru sfințirea icoanelor.

Părintele Consilier Leonida Mateescu a dat citire după aceea următorului document:

«Cu vrerea Tatălui, cu lucrarea Fiului și cu săvîrșirea Sfintului Duh, s-a făcut această sfîntă biserică cu hramul Adormirea Maicii Domnului, din parohia Deleni, comuna Trestieni, raionul Răcari, de Scarlat Stoenescu, marele căminar, în anul mîntuirii 1838 pe vechea vale a satului Deleni.

Fiind distrusă de foc, a fost zidită din temelie actuala biserică de către credincioși la 1876.

Stricîndu-i-se acoperișul, a fost învelită din nou cu tablă albă și a fost întărită cu un soclu de beton la exterior, în anul 1936. Tot acum s-a construit din zid și clopotnița. Aceasta din inițiativa preotului paroh de atunci, Marin St. Popescu.

În anii 1958—1959 s-a înlocuit tencuiala veche a acestei biserici cu alta nouă; s-a creat un canal de aerisire în interior, de jur împrejur, s-au reparat strănile, s-au făcut ferestre noi în interior și exterior, ușa la sfîntul altar și s-a introdus iluminatul electric, cu osirdia credincioșilor și a preotului paroh Alexandru N. Badea.

Între 1963—1965 s-a făcut din nou întreaga pictură în tehnica frescă, de către pictorul Gh. Vasilescu-Popa din București și s-a împodobit cu odoare noi. Cu acest prilej, s-a renovat și catapeteasma.

Toate lucrările s-au efectuat din inițiativa preotului paroh Alexandru N. Badea, cu sprijinul Consiliului și Comitetului parohial, al enoriașilor și cu ajutorul efectiv și prețios al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

S-a resfințit la 2 iulie 1967, de către P. C. Pr. Alexandru Ionescu, Vicarul Sfintei Mitropolii, cu un sobor de preoți și diaconi, în frunte cu: P. C. Pr. Cons. Leonida Mateescu, P. C. Pr. Cons. Petre F. Alexandru, C. Diac. Petre Zamfira de la Catedrala Sfintei Patriarhii, P. C. Pr. N. Dumitrescu protoiereul raionului Răcari, P. C. Pr. Nae Napoleon protoiereul raionului Titu și alți cucernici preoți din comună și satele învecinate.

Au participat membrii Consiliului și Comitetului parohial, credincioșii din enorie și din parohiile vecine.

Binecuvîntează, Doamne, pe cei ce iubesc podoaba Casei Tale».

S-a oficiat apoi Sfînta liturghie, răspunsurile fiind date de obștea credincioșilor.

Sfîrșindu-se Sfînta liturghie, părintele protopop N. Dumitrescu-Răcari a rostit o frumoasă cuvîntare, referindu-se la activitatea credincioșilor și preoților din protopopiat, reliefînd, cu drept cuvînt, pe aceia a credincioșilor din parohia Deleni, care la stăruințele luminatului și vrednicului lor păstor au realizat lucrări vrednice de toată lauda.

Preotul paroh Alexandru Badea a făcut o interesantă dare de seamă, arătînd ce sume s-au cheltuit și ce realizări s-au îndeplinit, aducînd mulțumiri tuturor celor ce l-au secondat în toate aceste lucrări, «care au necesitat muncă intensă și perseverență, atît din partea mea ca paroh — a spus părintele paroh — cît și din partea membrilor Consiliului, Comitetului și Epitropiei parohiale, care ne-au sprijinit permanent, împreună cu toți credincioșii, cărora, astăzi, le aduc mulțumiri călduroase pentru toată jertfa lor, pentru strădania depusă la înfrumusețarea casei Domnului.

Subliniez ajutorul deosebit și prețios acordat de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian în realizarea lucrărilor de pictură, pentru care, cu adîncă smerenie și supunere îi aducem mulțumiri respectuoase, cu toată recunoștința, asigurîndu-l că vom continua și în viitor munca pentru sfînta Biserică, cu toată rîvna și că, împreună cu credincioșii parohiei, vom lupta pentru pace și progres și că vom fi totdeauna cetățeni devotați ai patriei noastre scumpe, Republica Socialistă România.

Totodată, aducem mulțumiri cu recunoștință Onor. Departament al Cultelor, cum și Consiliului Eparhial al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor pentru tot sprijinul și ajutorul ce ni l-au acordat».

D-l Marin P. Mitroi, episcopul bisericii, în numele credincioșilor, a exprimat respectuoase mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru sprijinul material acordat parohiei Deleni; de asemenea, a mulțumit preoților slujitori care au venit să se bucure cu credincioșii din Deleni la această mare sărbătoare a bisericii lor.

Părintele Consilier Petre F. Alexandru a amintit credincioșilor îndemnul pe care le dă Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul sfințirii unei biserici.

«M-am bucurat mult la vestea că ați săvîrșit lucrarea de restaurare a sfîntului locaș, pe care l-ați împodobit cu pictură nouă — spune Prea Fericitul Patriarh — și din adîncul inimii vă felicit pe voi și pe preotul vostru paroh Alexandru Badea.

Rog pe Bunul Dumnezeu să vă dăruiască tuturor și familiilor voastre deplină sănătate, multe alte realizări în folosul vostru, alese și curate bucurii sufletești.

După cum am spus și în alte împrejurări, Biserica este în primul rînd casă de rugăciune. Însuși Domnul nostru Iisus Hristos o numește așa, cînd zice: «Scris este: Casa Mea este o casă de rugăciune» (Luca XIX, 46). Deci biserica este locașul în care fiecare dintre voi trebuie să vină și să se roage lui Dumnezeu.

Oamenii pot avea alte locuri și case unde le este îngăduit să se desfășoare cumpătat, cum spune Sfîntul Apostolul Pavel (I Cor. XI, 22), unde pot să asculte lecturi, să facă glume și unde unii pot chiar greși.

Aici este casa lui Dumnezeu, aici este prezent Domnul Hristos, căci El ne spune lămurit: «Acolo unde sînt doi sau trei adunați în numele Meu și Eu sînt în mijlocul lor» (Matei XVIII, 20). Să știe deci toți credincioșii că intrînd într-o biserică sfințită, Iisus Hristos este în mijlocul lor. Cunoșcînd acest lucru, trebuie să vă adunați în casa lui Dumnezeu numai pentru a înălța rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu, pentru a-I cere ajutor și iertare de greșelile făcute.

Dar bisericile sînt totodată pentru credincioși niște cărți deschise, care așteaptă să fie cercetate și citite. Picturile care înfățișează pe Mîntuitorul cu toată activitatea Sa și pe sfinți cu viața lor sînt filele unor cărți care așteaptă să fie citite și înțelese».

Sfaturile și îndemnul Prea Fericitului Patriarh, transmise prin Părintele Consilier Petre F. Alexandru, au fost ascultate cu adîncă emoție de mulțimea credincioșilor din Deleni, adunați la această sfîntă slujbă.

P. C. Pr. Cons. Leonida Mateescu, în cuvîntarea sa a elogiât rodnică activitate a P. C. Pr. Alexandru Badea, care va fi răsplătită prin acordarea celui mai înalt rang bisericesc de către Sinodul Mitropolitan, acela de «iconom stavrofor».

Cel din urmă a vorbit Părintele Vicar Alexandru Ionescu, care a transmis celor de față binecuvîntările Prea Fericitului Patriarh Justinian, sfătuitorul și îndrumătorul — cu cuvîntul și cu exemplul personal — al întregii preoțimi a sfintei Biserici Ortodoxe Române.

În continuare, Părintele Vicar a arătat ce mult folos material și duhovnicesc aduce lucrarea în comună, feliicită pe enoriași și pe preotul lor pentru rîvna dovedită și realizarea obținută.

Subliniază că nu se poate ajunge la astfel de realizări decît într-un climat de libertate religioasă, așa cum este asigurată de statul nostru socialist și decît într-o atmosferă de pace pentru apărarea și sprijinirea căreia luptă atît statul, cît și Biserica noastră.

Indeamnă pe enoriași să dea concursul și celorlalte lucrări de folos obștesc din comună și să urmeze și la sfînta biserică pe care au împodobit-o, sub cupola căreia se vor înălța rugăciuni pentru pacea întregii lumi, pentru unitatea credinței creștine și pentru înfrățirea tuturor popoarelor de pe pămînt.

După slujbă, s-a servit o agapă enoriașilor și slujitorilor bisericești.

Au toastat: P. C. Pr. N. Dumitrescu protoiereul raionului Răcari, pentru conducătorii Centrului Eparhial și P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar mitropolitan, pentru Prea Fericitul Patriarh Justinian și pentru conducerea Departamentului Cultelor.

ASISTENT

BISERICA DIN SATUL ZIDURILE

Satul Zidurile din comuna Crovu, raionul Titu, regiunea București, poartă acest nume pentru faptul că în vatra lui se mai găsesc încă ziduri din fostul palat domnesc, ridicat aici de către domnitorul martir Constantin Brîncoveanu, pentru fiica sa, domnița Bălașa.

Urmele zidurilor prinse în pămînt se văd și în zilele noastre, iar o fințină, din piatră cioplită cu foarte bună apă de băut servește și astăzi locuitorilor din vecinătate, așa cum odinioară servea pe locatarii fostului palat domnesc.

Parohia satului Zidurile se numește «Domnița Bălașa», a luat ființă în anul 1940, cînd a luat ființă și comuna cu același nume, ambele fiind deslîpate de la parohia și respectiv comuna Crovu; în anii ce au urmat comuna a fost realipită la Crovu, însă parohia și-a păstrat numele «Domnița Bălașa».

După înființarea parohiei în anul 1940, credincioșii au construit o capelă, căreia cu trecerea anilor i-au făcut unele modificări și adăugiri.

Astfel în anul 1943, i s-a adăugat tinda și clopotnița, iar mai târziu au împodobit-o cu catapeteasmă și astfel capela a fost transformată în biserică, oficiindu-i-se și slujba târnosirii.

Între anii 1965—1967, credincioșii la îndemnul și stăruința vrednicului lor păstor — preotul Vasile Stancu — au pictat biserica în tehnica frescă, lucrarea fiind executată de pictorul bisericesc Constantin Blendea.

Sfârșindu-se lucrarea de pictură, cum și unele mici reparațiuni — a fost nevoie — potrivit rînduieiilor canonice — să i se officieze slujba de sfințire și acest lucru s-a făcut în ziua de 11 iunie a.c., Prea Fericitul Patriarh delegînd pentru această slujbă pe părintele Alexandru Ionescu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

În dimineața acestei zile, s-a oficiat utrenia și sfințirea apei, după care au fost rostite rugăciunile de sfințire a catapeteasmei și a celorlalte icoane.

S-a dat citire după aceia următorului document:

«Ziditu-s-a acest sfînt locaș cu hramul «Sfîntul Mare Mucenic Dimitrie» în anul 1940. de către obștea satului Ziduri din comuna Crovu, raionul Titu, regiunea București, preot slujitor fiind Dumitru Șerban.

Sfîntul locaș fiind neîncăpător, tot din zelul obștei satului, în anul 1943, i s-a adăugat tinda deasupra căreia s-a construit clopotnița care a rămas neterminată.

În anul 1960, venind ca slujitor la parohia «Domnița Bălașa» P. C. Pr. Stancu Vasile, de comun acord cu obștea satului s-a hotărît continuarea și terminarea lucrărilor pentru ca acest sfînt locaș să devină o adevărată biserică.

Astfel, în anul 1963, s-a tencuit și finisat turla, iar în anii 1964—1965, s-a retencuit în întregime interiorul, s-a făcut catapeteasma nouă cu toate icoanele de pe ea și s-a pictat în întregime în tehnica frescă. Toate lucrările s-au făcut din contribuția enoriașilor și un ajutor din partea Sfintei Arhiepiscopii.

Această Sfîntă Biserică s-a resfințit în anul mîntuirii 1967, în timpul vrednicei Arhipastorii a Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, de către P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, înconjurat de un sobor de preoți în frunte cu P. C. Pr. Nae Napoleon, protoiereul raionului Titu.

Răsplătească Domnul tuturor acelora care s-au ostenit pentru zidirea și înfrumusețarea acestui sfînt locaș».

Un sobor alcătuit din P. C. Preoți: N. Napoleon, protoiereul raionului Titu, Ioan Popescu-Braniștea, secretarul protoieriei, N. Slăniceanu-Pitaru, Vasile Stancu-«Domnița Bălașa», Gh. Cojocaru-Conțești, Ioan Ceaușu-Produlești, Constantin Mihăilescu-Mărunțișu, Ioan Ciobanu-Ungureni, T. Gontaru-Crovu, Ovidiu Oprescu-Potlogi, Ioan Constantinescu-Palanca, Ioan Pircălabu-Vlasceni și C. Diac. Petre Zamfira de la Catedrala Sfintei Patriarhii în frunte cu Părintele Vicar Alexandru Ionescu, au oficiat Sfînta Liturghie, răspunsurile fiind date de obștea credincioșilor.

După oficierea Sfintei Liturghii, P. C. Protoiereu N. Napoleon, a rostit o frumoasă cuvîntare, referindu-se la activitatea preoților și credincioșilor din protopopiat, dar mai ales la aceea a credincioșilor parohiei Domnița Bălașa și în deosebi a preotului paroh Vasile Stancu, care în timpul de cînd este preot a reparat din temelie două biserici — una în satul Vlaicu-lești, raionul Lehliu și a doua în satul Zidurile, unde a depus multă rîvnă, s-a zbatut cu lipsuri, dar pînă la urmă a reușit să prezinte credincioșilor o biserică încăpătoare, frumos împodobită cu lăcaș sfînt, dar mai frumos împodobită cu o enorie ai cărei credincioși trăiesc o curată viață creștinească, sub îndrumarea și sfatul părintesc al vrednicului lor păstor sufletesc.

A vorbit după aceea preotul paroh Vasile Stancu, care a făcut un istoric al parohiei, arătînd înfăptuirile enoriașilor ei, aducînd mai întîi un profund elogiu repausatului preot al acestei biserici — Dumitru Șerban — pentru strădania ce a depus la înființarea parohiei și ridicarea capelei.

Referindu-se la activitatea de mai tîrziu, cum și la cei care l-au ajutat, părintele Stancu menționează pe cîntărețul bisericii — Mihai M. Constantin — și pe pangarista Gheorghita Stoica — care împreună cu membrii familiilor lor au sprijinit și cu muncă și cu bani lucrarea de reparație și de pictură a bisericii; de asemenea membrii epitropiei, consiliului și comitetului parohial au pus mult suflet pentru aceste lucrări și de aceea tuturor le-a exprimat afectuoase mulțumiri.

În mod deosebit, parohia s-a bucurat de sprijinul material al Prea Fericitului Patriarh Justinian, care le-a aprobat un ajutor de 5.000 lei din partea Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

«Vă rugăm Prea Cucernice Părinte Vicar — a spus Părintele Vasile Stancu în încheierea frumoasei sale cuvîntări — să duceți Prea Fericitului Patriarh Justinian, toată dragostea bunilor și vrednicilor creștini din această parohie și urarea sinceră ca Bunul Dumnezeu să ni-l țină sănătos, pentru a ne îndruma pe calea adevărului și a mîntuirii.

Aducem mulțumiri Onoratului Departament al Cultelor, care ne-a arătat bunăvoință față de lucrările ce le-am făcut; mulțumiri cordiale organelor locale ale puterii de Stat care ne-a înțeles și ne-a dat tot sprijinul moral.

Mulțumiri aducem și scumpului nostru Părinte Protoiereu N. Napoleon, care ca un adevărat părinte s-a interesat de lucrările parohiei noastre, ne-a vizitat, ne-a îndrumat, ne-a încurajat, ca să reușim să avem o biserică așa cum se vede.

Mulțumim și părintelui Ioan Popescu, secretarul Protoieriei noastre, fraților preoți slujitori și C. Diac. Petre Zamfira».

În numele consilierilor parohiali a vorbit epitropul Ion Olteanu, care a exprimat mulțumirea credincioșilor pentru părintele Vasile Stancu. Întrucît s-a ostenit cel mai mult pentru realizarea acestor lucrări, făgăduind totodată că aceștia vor fi alături de preotul lor în înfăptuirea și a altor lucrări folositoare obștei credincioșilor și cetățenilor satului Zidurile.

Ultima cuvîntare a rostit-o Părintele Vicar Alexandru Ionescu, transmitînd credincioșilor și preotului bisericii parohiale «Domnița Bălașa», bi-

necuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Justinian, care se bucură nespuse de mult cînd aude despre lucrări ca în felul celei de față.

În continuare, Părintele Vicar a vorbit despre însemnătatea lucrării săvîrșite în comun, sfătuiind pe credincioși să depună aceiași stăruință și la înfăptuirea altor lucrări obștești, sprijinind astfel viața cea nouă ce se crează zi cu zi în țara noastră.

Făgăduind că va supune cunoștinței Prea Fericitului Patriarh frumoase realizări ale obștei credincioșilor din parohia «Domnița Bălașa», în frunte cu destoinicul lor păstor, P. C. Pr. Vasile Stancu, P. C. Vicar aduce la cunoștința celor de față că, pentru bogata sa activitate, Preotul Vasile Stancu a fost propus Sinodului Mitropolitan pentru acordarea celei mai înalte distincții bisericești.

S-a oficiat polihroniu pentru conducerea de Stat, pentru Prea Fericitul Patriarh Justinian, cum și pentru toți cei ce au fost de față la această sfință și dumnezeiască slujbă.

S-a oficiat după aceea un parastas pentru ctitorii repausați ai acestui sfinț locaș.

În casa părintelui paroh a avut loc o agapă la care au luat parte preoții slujitori și membrii consiliului și epitropiei parohiale.

Sărbătorirea sfințirii bisericii din satul Zidurile a lăsat amintiri ce nu se vor uita niciodată de cei ce au fost prezenți.

ASISTENT

† PREOTUL CHIRIAC NICOLESCU

În ziua de 20 martie 1967, a încetat din viață în vîrstă de 65 de ani, preotul Chiriac Nicolescu de la parohia Poiana de Jos, raionul Răcari, regiunea București.

Născut la 5 august 1902 în satul Poiana de Jos, preotul Chiriac Nicolescu a urmat cursurile școlii primare în satul natal, iar cele secundare, la Seminarul «Nifon Mitropolitul» din București.

După absolvirea cursurilor seminariale, în ziua de 20 iulie 1930 a primit taina hirotoniei în treapta de diacon pe seama bisericii Mînăstirii Viforîta. A funcționat ca diacon timp de trei ani, cînd, în 1933, la 21 octombrie, a primit taina hirotoniei în preot pe seama bisericii parohiale din comuna Poiana de Jos.

Slujba prohodirii a fost oficiată de un sobor alcătuit din 14 preoți în frunte cu P. C. Pr. Nicolae Dumitrescu, protoiereul raionului Răcari.

Despre viața și activitatea părintelui Chiriac Nicolescu a vorbit P. C. Protoiereu Nicolae Dumitrescu. P. C. Sa a arătat printre altele, că, cel adormit în Domnul a fost un preot devotat misiunii sale sacerdotale, bun

coleg și un desăvârșit gospodar parohial. Opera sa de căpetenie rămâne ridicarea din temelie a bisericii parohiale, pe care a împodobit-o cu pictură și a înzestrat-o cu toate cele de trebuință cultului. La numai 10 luni de la înșiruirea ei, preotul Chiriac Nicolescu trece la cele veșnice, petrecut de credincioșii pe care i-a păstorit.

Despre activitatea celui decedat au mai vorbit P. C. Preoți: Ștefan Voicu de la parohia Fundu-Pârului și Petre Oprescu de la parohia Drăgăneasca.

Pentru nebosita activitate pastorală, părintele Chiriac Nicolescu a fost distins de Înalta Chiriarhie cu rangul de «Iconom Stavrofor».

Purtat pe umeri de preoții slujitori sicriul cu trupul neînsuflețit al celui ce a fost preotul Chiriac Nicolescu a fost coborât în cripta din incinta bisericii.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

ASISTENT

† PREOTUL MIHAIL GAVRILĂ

După o grea suferință, a trecut la cele veșnice, în ziua de 27 mai 1967, preotul Mihail Gavrilă de la parohia Buciumeni, raionul Răcari, regiunea București.

Slujba înmormântării a fost oficiată de un sobor de 12 preoți, în frunte cu P. C. Pr. Nicolae Dumitrescu, protoiereul raionului Răcari. P. C. Sa a vorbit cu acest prilej despre viața și activitatea răposatului, din care reținem următoarele date:

Preotul Mihail Gavrilă s-a născut la 27 septembrie 1904, în comuna Domnești de lângă București. A urmat cursurile școlii primare în satul Bolintinul din Vale, după terminarea cărora s-a înscris la Seminarul «Nifon Mitropolitul» din București, obținând cu succes diploma de absolvire.

La 25 noiembrie 1930 a primit taina hirotoniei în preot ajutor, pe seama bisericii Buciumeni, filială a parohiei Atârnați. Filiala devenind parohie, părintele Mihail Gavrilă este numit la 1 septembrie 1941, preot paroh la Buciumeni.

Activitatea sa pastorală a culminat cu monumentală biserică pe care a înălțat-o. Activității sale se mai adaugă și casa parohială pe care a construit-o.

Au mai vorbit, tot cu acest prilej, P. C. Pr. Marcu Toma-Buftea, P. C. Pr. Constantin Antonescu-Bucoveni, Dl. Prof. I. Ciocîrlan și enoriașul Gheorghe Grigorescu.

Purtat pe brațe de preoții slujitori, sicriul cu corpul neînsuflețit al decedatului preot Mihail Gavrilă a fost coborît în cripta familiei din curtea bisericii «Sfînta Varvara» din Buftea, plîns de cei prezenți.

ASISTENT

† PREOTUL POPESCU T. DUMITRU

În ziua de 21 iulie 1967 a trecut la cele veșnice părintele Popescu T. Dumitru de la parohia Talpa, raionul Videle.

Născut la 27 martie 1903 în comuna Talpa-Ogrăzile, raionul Videle, părintele Popescu T. Dumitru a urmat, în satul natal, cursurile școlii primare după absolvirea căroră s-a înscris la «Seminarul Central», pe care l-a absolvit în anul 1926.

La 1 octombrie 1927 a primit taina hirotoniei în preot pe seama parohiei Talpa-Ogrăzile.

Slujba prohodirii celui ce a fost părintele Popescu T. Dumitru a fost săvîrșită de un sobor de preoți avînd ca protos pe P. C. Protoiereu Ion Cristache. P. C. Sa, a înfățișat cu acest prilej activitatea desfășurată de cel decedat, în cei patruzeci de ani de slujire preoțească. A fost un bun gospodar al treburilor parohiei întreprinzînd reparații capitale la biserica din Talpa-Trivalea în anul 1927, iar în anul 1937 la biserica din comuna Talpa.

Inhumarea preotului Popescu T. Dumitru s-a făcut în cripta de lîngă biserica parohială pe care a slujit-o timp de patru decenii.

ASISTENT

R E C E N Z I I

Emil Lăzărescu, *Biserica Mînăstirii Argeşului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1967.

Pe malul stîng al rîului Argeş (vechea denumire scitică Ordessus amintită de Herodot în «Istoriile» sale) se află unul din cele mai originale şi mai frumoase monumente de arhitectură ale patriei: biserica Mînăstirii Curtea de Argeş.

Înălţată în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în partea de nord a oraşului, biserica Mînăstirii Argeşului a stîrnit de-a lungul secolelor admiraţia celor ce au vizitat-o.

Bogăţia decoraţiei sale sculpturale, a făcut ca, poporul să-i aducă ca un suprem omagiu, legenda după care, minunata realizare artistică nu s-ar putea explica decît printr-o «mare şi dîreroasă jertfă omenească, adusă de meşterul care a conceput-o şi zidit-o».

Dr. Emil Lăzărescu îşi propune să facă o prezentare a vechilor aprecieri asupra valorilor artistice a edificiului, ajutînd pe cititor, care, dorînd să cerceteze biserica Mînăstirii Argeşului şi folosind datele istorice necesare să-şi poată face «propria sa părere asupra frumuseţii ei, cît şi asupra locului pe care îl ocupă în dezvoltarea arhitecturii religioase româneşti».

De la început reţinem precizarea că, zidirea unei biserici, mînăstirească sau de mir, domnească sau boierească — contrar cum se susţinuse pînă acum —, nu constituia odinioară nu numai un act de pietate, ci şi un mijloc prin care cititorul îşi putea afirma poziţia în societatea vremii, iar măreţia şi odoarele cu care aceasta era înzestrată, făcea să-i sporească în faţa contemporanilor prestigiul, eternizîndu-i-se numele printre urmaşi.

O astfel de afirmare de prestigiu era bine venită în Ţara Românească la sfîrşitul secolului al XV-lea şi în prima jumătate a celui următor, dacă ne gîndim la dese schimbări, de domnie, după interesele partidei boiereşti biruitoare.

Reuşise, întru cîtva, Radu cel Mare (1495—1508) să realizeze pe acest tărîm, cultural şi artistic, o autoritate apreciabilă care s-a răsfrînt pozitiv asupra urmaşilor.

O dată cu venirea în scaun, Neagoe Basarab, — înrudit cu boierii Craioveşti, hotări să zidească o mînăstire nouă, care să răspundă tuturor cerinţelor tradiţiei bisericesti, dar care, «totodată trebuia să pună în umbră, prin mărimă, podoabă şi avere, ctitoria lui Radu (cel Mare), a cărei faimă făcea ca amintirea acestui voievod să se păstreze încă vie, îndreptăţind pe urmaşii săi să îrvnească şi ei la scaunul domnesc». Această hotărîre a voievodului muntean prinse viaţă în ctitoria sa de pe malul Argeşului.

Mînăstirea Argeşului, nu întîmplător, a fost construită în oraşul cu acelaşi nume. Exista aici, încă vechea biserică a mitropoliei Ţării Româneşti, rămasă acum — după ce mitropolitul îşi mutase reşedinţa la Tîrgovişte alături de scaunul domnesc, — «dărîmată şi neîntărită» (după cum glăsuşte una din cele două pisani ale noului edificiu).

În urma rezultatului ultimelor cercetări, autorul stabilește cu probabilitate data zidirii acestei vechi biserici, în al doilea sfert al secolului al XV-lea.

În ceea ce privește data zidirii bisericii Mănăstirii Argeșului o primă mențiune este consemnată de unul din clericii străini care au luat parte la slujba sfințirii, de la 15 august 1517, pe nume Gavriil Protul. El povestește că, Neagoe «sparse mitropolia den Argeș den temelia ei și zidi în locul ei altă sfântă biserică, tot de piatră cioplită și netezită și săpată cu flori».

Documentar, nu avem o altă mențiune în legătură cu începutul lucrărilor. La puțin timp după venirea în scaun, Neagoe Basarab întărea la 7 ianuarie 1517 din Tirgoviște, vama Ocnei Mici «mănăstirii domniei mele de la Argeș». Aceasta denotă că lucrările se aflau într-o fază deștul de înaintată.

La sfințire, clădirile ce înconjurau mănăstirea, nu erau terminate, iar biserica era nepictată. Pictura va fi realizată la 10 decembrie 1526, de Radu de la Afumați (1522—1523), (1524—1529), căruia, prin căsătoria cu Ruxandra fiica lui Neagoe, — îi reveneau și îndatoririle de ctitor.

La Argeș a pictat și «mîna lui Dobromir de la Tirgoviște», meșterul care mai lucrase, la cererea lui Neagoe, la biserica de la Dealu.

Cu timpul, în pronaos, alături de portretele ctitorilor zidirii și picturii, au apărut cele ale unor domni anteriori care, se scoteau urmași, fie de singe sau de înfăptuiri, sau alții, care, prin danii, sau în alt chip, purtaseră de grijă mănăstirii. Între aceștia se numără un fiu al lui Radu cel Mare, Petru, călugărit la Argeș sub numele de Paisie, egumenul mănăstirii, iar mai târziu va urca treptele scaunului domnesc, sub numele de Radu (1535—1545).

Prin poziția sa, egumenul de la Argeș avea rangul de arhimandrit și dreptul de a purta la slujbă bederniță — cinste de care în Țara Românească se bucurau doar egumenii de la Tismana.

Din vechile odoare ce au alcătuit zestrea mănăstirii, nu au mai ajuns pînă la noi decît cîteva icoane și o singură broderie, foarte frumoasă. La începutul secolului al XVII-lea, un cronicar transilvănean amintește că la Argeș se mai păstra pe atunci în incinta mănăstirii un manuscris, probabil grecesc, în jurul căruia se urzise legenda că ar fi fost scris chiar de Sfîntul Apostol Pavel. Un cercetător din cea de a doua jumătate a secolului trecut a numărat în biblioteca Mănăstirii Argeș circa o mie de volume (majoritatea grecești și slavonești) care, toate, au fost distruse de un incendiu.

Știrile în legătură cu activitatea cărturărească de aici sînt sporadice. Deși Mănăstirea Argeșului n-a adăpostit o activitate cărturărească de talia celor de la Bistrița Craioveștilor, de la Dealu sau de la Govora, totuși, rolul pe care aceasta l-a jucat în dezvoltarea culturii medievale românești, este evident.

Rare sînt și știrile privitoare la soarta edificiului și a clădirilor — azi dispărute — ce formau patruleterul incintei.

În colțurile de nord-est și sud-est se aflau două paraclise închinat — primul, Sfîntului Dumitru și cel de al doilea, Sfîntului Nicolae, iar pe la mijlocul laturei sudice, un turn clopotniță pe sub care se făcea intrarea în interiorul mănăstirii.

Dar, de-a lungul anilor, mănăstirea n-a fost scutită de vitregiile vremilor; astfel încît Radu Șerban (1602—1610), într-un hrisov din 9 februarie 1608, văzînd mănăstirea «stricată și neîntărită» și lipsită de documente care să-i asigure stăpînirea asupra moșiilor și veniturilor, spune: «Am cugetat să zidesc și să ridic acest hram..., să încep să-l zidesc și să-l înalț din temelie și să întăresc... etc.». Că hrisovul întărește stăpînirea asupra moșiilor și veniturilor datorite de Neagoe mănăstirii, este confirmată de acesta, dar nu și faptul că voievodul ar fi început și reconstrucția clădirii bisericii. În iarna 1610—1611, oștile lui Gabriel Bathori, alungînd pe Radu Șerban din scaun, Mănăstirea Argeșului, este jefuită de la plumbul de pe acoperiș pînă la podoabele mormintelor ctitorilor.

Reparații va întreprinde Matei Basarab, mănăstirii, cînd, turnul-clopotniță de la intrare este clădit într-o nouă înfățișare decît cea originară. Paul de Alep amintește și de chilii despre care spune că «formînd o împrejmuire, sînt o elegantă construcție de zid, cu o galerie superioară și alta inferioară». Autorul înclină să creadă că acestea s-ar datora renovărilor din timpul lui Matei Basarab sau a lui Radu Șerban.

Curind după aceasta, «au den greșala meșterilor au den umezeala vremilor — început-au a să strica temelia și scara și a să muta petrele de la locul lor», după cum va spune Șerban Cantacuzino (1678—1688) într-o pisanie așezată aici la 25 august 1682 pe fațada monumentului de la Argeș, alături de cele două ale lui Neagoe și continuă: «Și am trimis... pe boiarinul nostru Dona Pepano, împreună cu meșterii de au dres toată stricăciunea, întărind pietrele, în tot chipul, cu fier, ca să poată sta cu tărie». Principalul meșter al acestei inițiative, după o încrustare descoperită în zid, este «Gligorie Cornescul», un mic boier moldovean, pomenit și de Neculce în cronica sa, ca «foarte meșter de scrisori, de săpături în piatră și de alte lucruri».

Cele reparații va mai fi suferit apoi monumentul, pentru o perioadă de o sută de ani, știrile sînt rare. Aflăm din însemnările zgîriate de meșteri pe plumb că, unele reparații au avut loc la acoperiș, iar dintr-o însemnare de pe peretele absidei, mîinile zugravilor Stan și Iacov, fiii popii Radu din Rășinari, au terminat la 1 septembrie 1761 unele reparații care, după părerea autorului, s-ar fi efectuat mai degrabă în interiorul bisericii decît în exteriorul ei.

Războiul dintre ruși și turci (1769—1774) a produs — spune autorul — alte stricăciuni monumentului din cauza egumenului de atunci, Damaschin, care «trecuse fățiș la partea celor dintii». Urmașul acestuia, Partenie «au învălit minăstirea cu plumb și au făcut patru brîne de piatră la temelia minăstirii», dînd și «taleri o mie, să dreagă zugrăveala altarului și a bisericii, peste tot, pîn'la pragul tinzii, cu aur, cu văpsele bune, cum au fost, cum și icoana Platitera, deasupra ușii bisericii», reparații amintite în pomelnicul minăstirii de atunci.

Din nou prădată de oștile otomane în urma ocupațiilor austriece din anii 1788—1790, reparațiile au revenit de data aceasta noii episcopii înființată aici la 18 octombrie 1793 (aceasta a dăinuit pînă la 5 februarie 1949, cînd, s-a contopit cu cea a Rimnicului). Primul ei episcop a fost Iosif (1793—1820), un distins cărturar, care, s-a îngrijit nu numai de reparații, ci și de pictura bisericii greu avariata în urma cutremurului din 1802. Episcopului Iosif îi urmă un alt cărturar, Ilarion, sfătuitorul lui Tudor Vladimirescu și autorul versurilor de pe steagul acestuia. Un nou cutremur la 23 ianuarie 1832 avea să provoace stricăciuni naosului bisericii și ruina la o parte din clădirile incintei. Ilarion a început reparațiile, construind pe latura de sud a incintei o nouă școală. Lucrările sînt întrerupte de moartea episcopului survenită la 8 ianuarie 1838. Ele sînt reluate în 1863. Arhitectul Burelli întocmea în 1864 un proiect de reparații. La 23 aprilie 1867 un alt incendiu distrugea o parte din clădirile monastice — aripa ce adăpostea episcopia și biblioteca, iar la 2 decembrie același an, a căzut pradă flăcărilor chiar interiorul bisericii Minăstirii Argeșului.

În anul 1874 ministrul Cultelor de atunci, Titu Maiorescu, s-a adresat arhitectului francez Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814—1879), care, bolnav fiind, a delegat pe un elev al său, A. de Bandoț să vadă la fața locului, dacă monumentul mai putea să fie reparat. Vizitîndu-l în luna septembrie 1874, acesta a găsit cu cale că biserica putea fi restaurată. El a recomandat pentru întocmirea proiectului de restaurare pe tînărul arhitect André Lecomte du Nôuy, și el fost elev al lui Viollet-le-Duc, iar ca conducător de lucrări, pe Pierre Decasse. Lucrul a început la 15 mai 1875. La 5 ianuarie 1876 — așa cum se consemnează de Maiorescu într-un raport al său, se consolidase «turla octogonală» de pe naos; «după ce mai întii, pietrele fuseseră numerozitate spre a li se ști locul, «ele fuseseră repuse la loc, nefiind înlocuite decît cele prea roase de vreme»; totodată, pictura din interiorul turlei fusese, «după toate reguile artei», menținute.

Dar, acest început bun, n-a continuat. Aspectul actual al monumentului — precizează autorul — ne dovedește că s-a procedat altfel decît se începuse: sistemul de boltire a fost conceput altfel decît cel original, acoperișurile de asemenea modificate, în raport cu noua boltire, ornamentele fațadelor înlocuite, originalele dispărînd fără urmă.

Și cu pictura originală s-a întîmplat același lucru: a fost înlăturată în întregime de o alta nouă, executată de Jean-Jules Antoine Lecomte du Nôuy (fratele arhitectului). În ceea ce privește execuția însă, «aceasta nu e decît o nereușită încercare de

a trata modelele de tradiție bizantină, — luate din pictura, nu prea bine înțeleasă a lui Dobromir —, în stilul curentului academicist, decadent, pe atunci, pretutindeni». Chenarele decorative fac ca unitatea suprafețelor pereților să fie ruptă, împiedicând înțelegerea arhitecturii însăși.

Ce s-a întâmplat cu vechea pictură din secolul al XVI-lea? Desprinsă de pe pereți, în panouri, ele sînt, aproape toate, în Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. Patru din ele poartă amprenta penelului lui Dobromir. Acestea sînt: Neagoe cu întreaga sa familie, doamna Ruxandra, Radu de la Afumați și Mircea cel Bătrîn — provin din pronaos. «Deisis» — cele trei personaje, fiecare pe cîte un panou, și 16 reprezentări de sfinți militari, au fost desprinse de pe curba absidelor laterale, iar imaginea proorocului Solomon, de pe una din turlele mari. În plus — notează autorul —, ni s-au mai păstrat chipurile Sfințelor Ana și Elisabeta, cel al Sfîntului Nicolae, cel al Arhanghelului Mihail și marea inscripție pictată amintind zugrăvirea bisericii de Dobromir. Actuala pictură a bisericii mai păstrează din cea originală doar două crîmpeie (îngeri în zbor), aflate la baza uneia din turlele mari. Palatul episcopal de la Rîmnic păstrează un alt fragment, tot din pictura originală, reprezentînd cap încoronat cu nimb, probabil chipul cneazului Lazăr.

Căutînd o reconstituire a vechii picturi a lui Dobromir, autorul conchide că aceasta era «o pictură în care știința meșteșugului are întîietate față de sentiment, pe deplin potrivită cu un monument care, în însăși arhitectura lui, dovedește desăvîrșita cunoaștere a procedeelor tehnice și mijloacelor artistice de care dispuneau meșterii constructori ai vremii».

Ca și pictura, cele douăsprezece pietre de mormînt, au avut aceeași soartă. În afară de oseminte, în interiorul lor, nu s-a mai găsit decît o bucată de brocat, provenită din mormîntul lui Neagoe și care, se află astăzi expusă în biserică. Trei din pietre, după terminarea săpăturilor, au fost așezate pe locurile inițiale. Prima piatră (aliniată peretelui de vest) acoperînd trei morminte ale lui Petru, Ioana, Anghelina, trei copii ai lui Neagoe, morți de timpuriu, are săpăta luna și ziua morții fără a indica și anul. Cea de a doua, mai la vest, în apropierea șirului de coloane, este lespedea de mormînt a lui Neagoe (decedat la 15 septembrie 1521). Alături, către zidul sudic al încăperii, este cea a fiicei sale, Stana, soția lui Ștefăniță Vodă al Moldovei (1517—1527), călugărită ulterior sub numele de Sofronia (†8 februarie 1531). Frumoasa lespede de mormînt a lui Radu de la Afumați (mort la 4 ianuarie 1529) așezată inițial, lângă cea a lui Neagoe, a fost mutată în partea de nord a pronaosului. Piatra poartă enumerate în cadrul unei lungi inscripții cele 20 de războaie ale voievodului și imaginea acestuia, călare, încoronat, cu buzduganul domnesc în mină și cu mantia fluturînd. Celelalte pietre pentru motivul că ocupau prea mult loc în biserică, au fost desființate. Mai tîrziu ele au fost transportate la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. Ele au putut fi ușor identificate, avînd indicate precis, numele și anul morții. Astfel, «monahia Platonida», moartă în 30 ianuarie 1534 la Sibiu, nu este decît însăși soția lui Neagoe, doamna Despina, iar «doamna mitropolitului Anania», este Ruxandra, fiica lui Neagoe, căsătorită prima dată cu Radu de la Afumați și apoi cu Radu Paisie. Același lucru s-a întîmplat și cu alte pietre ale unor donatori de mai tîrziu cum ar fi, Constantin, fiul spătarului Preda, mort în 1640, și jupînița Chiajna, moartă în 1641.

În felul acesta, — subliniază în continuare autorul —, s-a format spațiu liber, necesar mormintelor regale (de la sud spre nord, alipite peretelui de vest: Carol I, Elisabeta și — la nord de ușa de intrare — Maria (fără inscripție) și Ferdinand.

Greșelile care au survenit la restaurarea edificiului (terminat în 1885) autorul le explică prin insuficienta cunoaștere de către restaurator și sfîtuitorii săi, a însăși realității istorice românești. În ce privește arhitectura, n-a fost respectat nici măcar «programul» ansamblului, încît, astăzi, nu se poate distinge, ceea ce era tradițional de ceea ce a constituit o inovație în opera meșterului.

În privința planului, altarul și naosul bisericii Minăstirii Argeșului seamănă cu cel al unor monumente, anterioare, din Țara Românească, cum sînt bisericile de la Cozia și Dealu. De reținut sînt mai întîi, cele două firide, înalte și nu prea largi, adîncite în peretii de nord și sud — proscomidia și diaconicul. De asemenea, mai

e de menționat, existența în lungul peretelui curb al absidei a unei bănci de zid (exedra), întrerupte la mijloc de un jilț de piatră (cathedra). Aici ședea — după o obicei de mult abandonat —, arhiereul locului, sau, cum e cazul la Argeș, egumenul minăstirii. Exedra s-a mai păstrat la câteva vechi biserici muntene; cathedra însă, doar aici și la Biserica Domnească din Tîrgoviște (1583).

Separarea altarului de naos se face astăzi printr-o «ciudată tîmplă» din marmoră încrustată cu bronz, lipsită de valoare artistică și interes istoric. Tîmpla de odinioară, (împodobită cu o veche icoană bizantină în mozaic adusă de Neagoe din Constantinopol) era mult mai joasă, despărțirea fiind completată de cel puțin două valuri de tîmplă, brodate cu fir de aur și mătase. Unul din acestea se păstrează azi în muzeul Kremlinului și reprezintă o splendidă broderie «Coborirea de pe cruce». În partea de jos, se află chipurile doamnei Despina, și a fetelor ei. Printre tîmplele de lemn ce au înlocuit-o apoi, se numără, una valoroasă, ce se află în biserica Valea Danului, din comuna cu același nume, situată la 5 km nord-vest de minăstire.

Pronaosul bisericii Minăstirii Argeșului, o vastă încăpere de plan dreptunghiular, corespunde scopului pentru care a fost alcătuit de ctitor — mausoleu pentru sine și familia sa. De reținut, ca element ingenios de arhitectură, soluționarea ridicată de dubla destinație a edificiului, posibilitățile pe care le oferă careul ce susține turla mare a pronaosului. Astfel de turle susținute pe coloane sau stilpi izolați se întîlnesc în Țara Românească încă de la mijlocul secolului al XIV-lea la Sfîntul Nicolae Domnesc din Argeș, iar în prima jumătate a secolului al XVI-lea, devin numeroase (la Snagov, Hîrlești, etc). Deosebirea este că la toate aceste monumente turlele se sprijină pe patru stilpi. Mărind numărul lor la 12, constructorul a reușit să realizeze cele două compartimente pentru morminte, păstrînd totuși un interior unitar.

Edificiul de la Argeș are o rezonanță pe care nu o întîlnim la nici un alt monument din Țara Românească.

Amplourea pe care o căpătase pronaosul prin includerea compartimentelor pentru morminte este rezolvată printr-o ingenioasă realizare a turlelor, încît unitatea arhitecturală a monumentului să nu fie stîngerită. Desăvîrșita unitate în înfățișarea monumentului a fost incununată de succes prin adăugarea decorației. La monumentele mari cu abside laterale poligonale, imensele suprafețe plane ale pronaosului, dacă ar fi rămas așa, ar fi părut monotone în comparație cu varietatea de muchii, unghiuri și fațete de la naos și altar. Decorația însă rezolvă această grea și dificilă problemă prin întreruperea uniformității marilor suprafețe, «în așa chip, încît ele să pară a rezulta din alăturarea unora mai mici, oarecum asemenea cu cele ale suprafețelor absidelor. Dacă la Cozia o astfel de problemă aflase soluții magistrale, prin jocul de culoare rezultat din alternarea materialelor, ctitoria lui Neagoe, ca și biserica Minăstirii Dealu, cu parametrul întreg din piatră de Albești — un calcar alb-gălbui, cu aspect mat și granulația mărunță, ușor de fasonat —, a ridicat o problemă destul de dificilă constructorului. Meșterul de Argeș a rezolvat aceste probleme ridicate de proiectarea monumentului recurînd la schema deplin reușită de Dealu, care, la rîndu-i, își avea rădăcini în tradiții constructive întîlnite la Cozia prin adăugarea deasupra cornișei fațadelor, un mic atic, terminat cu o a doua cornișă. La Dealu, meșterul se ferise să accentueze, prin decorație înălțimea edificiului, perfect proporționat, pe cînd la Argeș, decorația a fost folosită tocmai pentru înlăturarea impresiei de *orizontalitate* creată de dezvoltarea neobișnuită a pronaosului.

Făcînd o privire de ansamblu asupra arhitecturii monumentului, autorul notează:

«Nici un amănunt n-a fost uitat sau tratat la întîmplare, cum nici unul n-a fost adus fără rost, din simplu capriciu sau din dorința de a ului prin bogăția decorului: totul e gîndit, cu perfectă logică, cu o uimitoare cunoaștere a efectelor optice și cu o magistrală stăpînire a artei compoziționale arhitecturale, astfel încît, cine e obișnuit nu numai să admire monumentele, ci să se și întrebe, privindu-le, «dece» și «cum», poate consacra zile întregi pentru a urmări subtilitatea și rafinamentul cu care a fost concepută și realizată, pînă în detalii, decorația ctitoriei lui Neagoe...».

Multă vreme s-a crezut de istoricii de artă că cele două feluri de ornamente: unele rezultate din orînduirea pe trasee geometrice a unor stilizări de elemente vegetale

(vrejuri, frunze, flori): alteie, constînd din împletituri, — îmbinări pur abstracte de figuri geometrice desenate prin benzi subțiri în relief — prin folosirea lor la monumentele din Georgia (motive vegetale) și Armenia (împletiturile) s-a tras concluzia pripită că «toate motivele aflate la Argeș ar fi împrumuturi din arta acestor două țări»¹.

Judecînd după ornamentele și procedeele arhitectonice folosite, cercetătorii au părerile împărțite asupra meșterului ei. Unii cred că ar fi un oriental, măcar ca formație tehnică și artistică. În ce privește însă originea, părerile sînt împărțite, socotindu-l, fie creștin, (grec, armean sau chiar spaniol), fie musulman (turc sau arab).

Edificiul Mînăstirii Argeșului răspundea cerințelor societății românești, a vremii. Meșterul a reușit să realizeze un limbaj plastic, adecvat, folosind forme intrate de mult în tradiția artei muntenesti. Îmbinarea cunoștințelor tehnice și de artă însă, — după cum subliniază autorul — pe care le-a evidențiat cu prisosință meșterul de la Argeș nu țin de o anume naționalitate, ci de calitatea lui de artist. Dacă meșterul reușește să exprime acest mesaj în forme accesibile, el dăinuie, de nu, el rămîne izolat de viața societății.

Faptul că a fost înțeles, este repelarea aproape întocmai a planului de la Argeș la Mînăstirea Radu Vodă (1568); la Patriarhie, (1654—1688); la Mînăstirea Cotroceni, (1679) și Sfîntul Gheorghe Nou, în forma din 1705—1706, sau în variante mai apropiate ca cele de la Mînăstirile Hurezi, (1690—1694) și Văcărești, (1712—1722), sau ceva mai îndepărtate, la Cobia, (1571—1572), Căldărușani: (1637—1638) etc. Toate acestea poartă mesajul pe care odioasă l-a purtat ctitoria lui Neagoe.

În afara textului lucrarea conține o listă bibliografică, 37 de reproduceri alb-negru² și o schiță de plan.

Cu probitatea ce-l caracterizează, d-l Emil Lăzărescu reușește să prezinte într-un stil captivant și concis datele esențiale și puncte de vedere privind interpretarea prea frumosului edificiu al Mînăstirii Argeșului.

Maria Ana Musicescu și Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, Editura Meridiane, București, 1967.

Autorii dedică, lucrarea de față unui monument a cărui valoare artistică multă vreme nu i-a fost recunoscută — este vorba de Biserica Domnească din Curtea de Argeș cu hramul Sfîntul Nicolae.

Așezată în centrul orașului, pe stînga drumului ce leagă Biserica Sfîntul Nicolae și resturile Curții Domnești de pe Argeș cu vestita ctitorie a lui Neagoe Basarab — Mînăstirea Argeșului, edificiul a păstrat, datorită unei chibzuite restaurări, atît în interior cît și în exterior, forma originală, dezvăluindu-și integral reala sa valoare artistică, aceea a unuia din cele mai armonioase monumente istorice și de artă ale țării noastre, a cărui taină a trecut de mult dincolo de hotare.

1. O altă părere mai veche că la Argeș nu există «nici un motiv (ornamental) care să nu aparțină Armeniei» este, natural, o evidentă exagerare. Cf. Augustin Choisy, *Histoire de l'architecture*, Paris, f.a., Tome second, p. 61; G. Bals, *Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine...*, Văleni de Munte, 1931. (Comission des Monuments Historiques de Roumanie), arată că aceste influențe, de diverse origini, au pătruns prin intermediul artelor otomane.

2. Dintre imaginile din text a se vedea următoarele reproduceri: 4. «Biserica Mînăstirii Argeșului. Pronaosul. Reconstituire. Perspectivă axonometrică desenată de arh. Horia Teodoru».

În afara textului: 2) «Biserica Mînăstirii Argeșului. Vedere dinspre sud-vest»; 3—4) «Pisania de la Neagoe Basarab (fațada de vest»; 6) «Ctitorii: Neagoe Basarab și familia sa»; 17) «Chip presupus a fi al cneazului Lazăr»; 20) «Piatra de mormint a lui Radu de la Aiunța. Fragment: chipul voievodului»; 25) «Turla naosului»; 26) «Turilele pronaosului: turla mare și cea de sud-vest»; 27) «Ancadrament de fereastră la absida altarului»; 29) «Registru superior al fațadei sudice a pronaosului (rozete circulare)»; 32) «Ancadramente de fereastră de pe fațada sudică a pronaosului (rozete circulare)»; 33) «Intrarea în biserică» și 34) «Turlă torsă (văzută dinspre sud-sud-est)».

Biserica, singurul edificiu ce a supraviețuit întreg din vechime, se află situată în afara curții domnești propriu zise, despărțită de aceasta printr-un zid — comunicarea făcându-se printr-o poartă tăiată în zidul despărțitor.

Vechea incintă domnească cu dimensiunile: 103×78 m. adăpostea — așa cum se poate constata și astăzi, după ruinele ce au mai rămas —, două case. Prima se afla pe marginea laturii de miazănoapte, iar cea de adouă, pe latura zidului dinspre miazăzi. După poziția sa — casa dinspre nord prevăzută cu o prispă spre miazăzi —, constituia, după remarcă autorilor, locuința voievodală. Dimensiunile casei sînt modeste: 27×23 m., la fel și a celei de pe latura opusă: $31,50 \times 21$ m.

În ceea ce privește data întemeierii Curții Domnești de la Argeș, nu se poate ști cu certitudine. Se presupune că ctitorii bisericii Sfîntul Nicolae hărăzită pentru a fi capelă și gropniță domnească ar fi și fondatorii curții.

Între construcțiile din cadrul Curții domnești și zidirea bisericii Sfîntul Nicolae, autorii semnalează două etape distincte, datorate lui Basarab I (cca 1310—1352) și fiului său Nicolae Alexandru (1352—1364).

Tehnica actualei biserici domnești denotă că aceasta este cel puțin cu cîteva decenii mai nouă decît vestigiile fostei Curți domnești.

O primă curte voievodală ar fi existat, contemporană cu aceasta, avînd o capelă ale cărei ruini au fost descoperite sub pardoseala actualei biserici, cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate.

Aici, își vor fi avut locul de reședință stabil, voievozii care stăpîneau în a doua jumătate a secolului al XIII-lea în stînga Oltului, Seneslau și Tihomir, iar cu timpul, Argeșul ar fi putut deveni, în mod firesc, reședință și a urmașului acestora, Basarab I, cu care se desăvîrșește procesul de constituire a Țării Românești ca stat feudal independent.

Motivul care a determinat părăsirea bisericeștii dintii și ruina caselor voievodale nu se cunosc. Se presupune că pricina ar fi fost războiul din 1330 dintre Basarab I și Carol Robert, cînd Curtea voievodală ar fi suferit multe stricăciuni.

Cert este că după 1330 se constată prezența statornică a lui Basarab I la Cîmpulung, la Curtea de lîngă Mînăstirea «Negru Vodă» în care el și unii din urmașii săi vor fi îngropați.

Dar, Curtea de Argeș n-a fost părăsită definitiv. Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab I și asociatul acestuia încă din 1340, a început reparația fostei curți voievodale continuînd construirea noii biserici începută de tatăl său. Lucrările au fost desăvîrșite însă de Vladislav Vlaicu (1364 — cca. 1377) fiul și urmașul la tron al lui Nicolae Alexandru. Într-un document din 1372 Vladislav numește Argeșul «nostra residentia».

Noua construcție trebuia să satisfacă dorința de afirmare a unei domnii independente, ca aceea de după 1330 a lui Basarab I, oglindind totodată situația înfloritoare a Țării Românești.

Dintr-o inscripție descoperită în 1920, cu prilejul unei restaurări, scrisă cu un cui pe mortarul proaspăt, a cărui traducere este: «în anul 6860 (1351 sau 1352) la Cîmpulung a murit marele Basarab voievod», se poate trage concluzia că biserica era în construcție sau terminată și în curs de tencuire. Terminarea construcției și împodobirea locașului cu pictură s-a făcut în timpul lui Vladislav Vlaicu.

Biserica Domnească prezintă tipul de plan în «cruce greacă înscrisă», de origină constantinopolitană. Dreptunghiul în care se înscrie conturul exterior al planului are următoarele dimensiuni: $14,55 \times 23,50$ m., iar înălțimea la virful acoperișului turlei ajungînd la 23 m.

În interior aceasta prezintă trei încăperi distincte: pronaosul (2,80 m), naosul ($11,80 \times 12,40$ m) și altarul format dintr-o absidă mare, centrală, încadrată de două absidiole: proscomidia și diaconiconul.

Ceea ce surprinde la acest monument, reprezentant caracteristic al tipului de plan amintit, sînt numeroasele trăsături particulare din care enumerăm, în primul

rînd, monumentalitatea surprinzătoare a încăperii naosului realizată, în special, prin succesiune, bine evidențiată, a arcadelor și boltilor care susțin eleganta turlă ridicată la intersecția brațelor crucii. O altă caracteristică este adaptarea măiestrită a formelor arhitecturii exterioare la structura interioară a edificiului și armonioasa tratare a fațadelor.

În decursul existenței sale, biserica Sfîntul Nicolae, a suferit unele modificări, înălțurate cu prilejul restaurării întreprinse în anii 1911—1920 de arhitectul Grigore Cerchez. Cu acest prilej a fost descongestionat monumentul de adăugirile care contrastau, menținîndu-se doar unele din ele care prin însușirile lor nu aduceau nici un prejudiciu originalității monumentului.

Așa se explică menținerea chenarelor de piatră ce împodobesc ferestrele. La fel cei doi contraforți, unul pe peretele dinspre miazăzi, în dreptul unei uși care odinioară făcea legătura din curte direct cu naosul. Celălalt contrafort este așezat pe partea dinspre miazănoapte. De asemenea a mai fost menținută intrarea principală, cu o ușă nouă de fier și o ramă de piatră aparținînd refacerii din anul 1850.

Faptul că pictura a fost terminată în timpul domniei lui Vladislav Vlaicu (1364—1377) este dovedit de prezența celor două portrete ctitoricești, unul în pronaos, celălalt în naos. În naos, deasupra ușii, se află zugrăvită o *Deisis* în care pictorului a înlocuit reprezentarea Sfîntului Ioan cu cea a Sfîntului Nicolae, patronul bisericii și a voievodului Nicolae Alexandru. Iar personajul care apare reprezentat alături de doamna sa ținînd în mînă biserica în forma ei tîrzie, cu turlele adăugate pe propaos — aflat pe peretele de vest al naosului, nu este altul decît Vladislav Vlaicu. Atribuirea aceasta este întărită de o inscripție, de altfel, foarte ștearsă aflată pe perelele de vest al naosului, din care citim: «Dumnezeu dăruitul domn și singur stăpînitor al Ungrovlahiei » și «cea întru Hristos Dumnezeu binecredincioasa doamna țării Ungrovlahii...».

Este firesc — precizează autorul —, ca acest monument să fi fost complet terminat la data cînd Argeșul devenise reședință domnească (înainte de 1372).

Nu toate picturile ce împodobesc interiorul edificiului sînt din veacul al XIV-lea. Multe din scenele naosului sînt noi.

Pictura a suferit unele modificări mai importante cu ocazia restaurării din 1750 — efectuate după toate probabilitățile de Radu sin Mihai din Tîrgoviște, din 1827, și unele retușări în timpul lui Gheorghe Bibescu (1842—1848). Vechile fresce au fost din nou scoase în evidență cu prilejul restaurărilor din 1920 întreprinse de Comisia Monumentelor Istorice, de pictorii Novăca și I. Mihai, cînd s-au înlăturat picturile suprapuse frescelor originale.

La o analiză mai atentă a frescelor din secolul al XIV-lea se poate observa că acestea nu sînt opera unui singur zugrav, unele deficiențe stilistice se pot observa la pictura dintre altar și naos. Cu toate acestea, ansamblul pictural rămîne unitar, cu un colorit luminos și armonios.

Urmele de tencuială aflate în cuprinsul ruinelor de la Garvăn, Dinogeția, Niculișel și Turnu-Severin, fiind prea fragmentare nu pot oferi cercetătorului date suficiente pentru a conchide că și bisericile din perioada anterioară formării statului centralizat erau decorate cu pictură. «Dar dacă drumul parcurs de pictura muntească pînă în a doua jumătate a veacului al XIV-lea nu poate fi urmărit, maturitatea artistică, atît de evidentă în pictura de la Argeș, este rezultatul unui lung proces de evoluție a artei bizantine și de școală bizantină din Sud-Estul Europei».

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea pornea să se înfiripeze, iar în prima jumătate a secolului următor se desăvîrșea în Bizanț, sub impulsul artei capitalei imperiului, stilul numit al Renașterii paleologe.

Aproape toate țările din orientul creștin preiau, «treptat și în forme specifice stadiului de evoluție artistică al fiecăruia în parte, mai ales prin meșterii greci care lucrează adeseori alături de localnici, în toată această vastă zonă, de veacuri strîns

legată de arta Bizanțului, caracteristicile stilului picturii din epoca Paleologilor. Acestui stil îi aparține și pictura bisericii domnești din Curtea de Argeș».

Autorii stabilesc înrudiri iconografice și stilistice cu pictura de la Lesnova (cca. 1349), Pec (1377), Decani (1384—1389), fapt care localizează și în Serbia, unele din elementele și temele iconografice specifice ansamblului bisericii domnești din Curtea de Argeș — monumentul rămânând unic în arta medievală românească.

Impărtășania apostolilor este scena cea mai reușită din punct de vedere artistic, din tot ansamblul de la Argeș.

Din secolul al XVIII-lea datează picturile de pe fețele dinspre vest și sud ale stîlpului de nord-est, cuprinzând scene din viața Sfintei Filofteia, ale cărei moaște au fost aduse aici de la Tîrnovo, probabil prin secolul al XIV-lea. Pictura menține încă din caracteristicile stilului brîncovenesc și este probabil opera zugravului *Radu sin Mihai*.

Biserica adăpostește 14 morminte — 6 pe latura de sud, 6 pe latura de nord și 2 în centrul încăperii descoperite cu prilejul restaurării. Între acestea, unul prezintă o importanță deosebită. Mormîntul se află așezat lângă stîlpul de sud-vest. Asupra identității personajului, părerile sînt împărțite. După unii cercetători ar fi vorba de însuși Basarab I, după alții — de Vladislav Vlaicu — ipoteză ce se pare mai plauzibilă. După o altă părere se crede că ar fi vorba de legendarul «Negru Vodă» (Radu I)¹.

Textul lucrării mai cuprinde ilustrații alb-negru, o schiță de plan și o listă bibliografică².

Lucrarea aduce lumini noi asupra unuia din cele mai reprezentative monumente din epoca făuririi statului feudal al Țării Românești, monument în fața căruia plin de admirație ne plecăm cu pietate în semn de readucere aminte pentru această operă așa de măreață a străbunilor noștri.

Dacă multă vreme această ctitorie a lui Basarab I întemeietorul a fost citată pe al doilea plan față de strălucita biserică a Mînăstirii Argeșului, ctitoria lui Neagoe Basarab nerecunoscîndu-i-se în felul acesta, multă vreme incontestabila sa valoare istorică și artistică, este meritul autorilor lucrării de față de a fi reușit să stabilească binemeritul loc ce-l ocupă acest reprezentativ monument în cadrul începuturilor de formare a artei Țării Românești, prezentîndu-l în adevărata sa lumină de monumentalitate și frumusețe.

IOAN F. STANCULESCU

1. Cf. Fig. 12—13 «Piatra funerară a lui «Radu Negru». p. 31.

Decorația acestei pietre este unică în decorația funerară a țărilor române. Are săpată în relief pe partea superioară a feței, într-un relief plat «arboarele vleișii».

La rîndu-i, acesta este încununat cu o stea în 12 colțuri (realizată din imbinarea a două triunghiuri) avînd în centru o «roză a vînturilor».

Această lespede pare a fi cea mai veche dintre pietrele de mormînt medievale de pe tot cuprînsul Țării Românești (exceptînd, firește, piatra de mormînt a comitelui Laurențiu de la Cîmpulung-Muscel, ce datează din 1300).

O altă lespede care acoperea mormîntul lui Voislav, fiul lui Nicolae Alexandru și aflată astăzi așezată vertical în firida intrării de sud a naosului, constituie ca și celelalte «un unicat printre pietrele de mormînt din Țara Românească».

Un alt mormînt, aflat în spatele stîlpului de nord s-a putut identifica datorită inscripției de pe inelul aflat în interior. El aparține dregătorului Nan Udobă, înrudit cu Mircea cel Bătrîn. (Cf. *Documente din istoria României, veacurile XIII, XIV, XV. B. Țara Românească*, p. 41—43). Tot de aici aflăm că tot Nan Udobă este cel care a închinat, înainte de anul 1388, satul Călimănești pe Olt, pentru zidirea Mînăstirii Sotia.

2. Din lista ilustrațiilor cităm următoarele: 5) «Deisis. Detaliu: Nicolae Alexandru Voievod»; 9) «Tabloul votiv: Vladislav Vlaicu»; 10) «Sf. Ierarh Grigore (altar)»; 11) «Iconostasul» și 14) «Biserica Sf. Nicolae Domnesc, vedere dinspre sud-vest».

«*Stimme der Orthodoxie*» Berlin, 1967. nr. 2, 3, 4. (Revista Exarhatului Patriarhiei din Moscova pentru Europa Centrală).

Revista apare cu regularitate, cuprinzând material bogat și variat: date bisericesti oficiale, date din viața Bisericii Ortodoxe Ruse și din a celorlalte Biserici ortodoxe, date ecumenice, studii teologice, predici, recenzii ș.a.

Partea oficială publică diferite dispoziții ale autorității bisericesti, mișcările din cler, hirotoniri de episcopi, preoți și diaconi etc.

Nr. 2 publică cuvîntul de bunăvoie adresat de Prea Fericitul Patriarh Alexei, Prea Fericitul Patriarh Justinian cu ocazia vizitei făcute în toamna anului trecut Patriarhiei din Moscova. «Multă bucurie — a spus între altele Prea Fericitul Patriarh Alexei — îmi procură conștiința despre existența apropierii între Bisericile și popoarele noastre. Avem aceeași unică credință ortodoxă. Avem multe elemente comune în condițiile vieții, în nădejdele, străduințele și telurile noastre. Aceste elemente comune ne apropie foarte mult întreolaltă și sînt gajul că nici în viitor nu vor fi între noi deosebiri de păreri care ar putea zguduî dragostea și încrederea noastră, dimpotrivă vor fi numai înțelegere reciprocă, armonie și dragoste de nezdruincinat. Credem ferm în ajutorul divin și în puterea unității noastre interioare, la a cărei consolidare lucrăm neobosiți». Din răspunsul Prea Fericitului Patriarh redăm: «Fiecare întîlnire a Patriarhilor Bisericilor surori constituie o contribuție la desăvîrșirea unității noastre ortodoxe, la întărirea solidarității pancreștine și la împreună-înfăptuire a poruncii Vestei bune: «Pe pămînt pace și între oameni bună voie». Această slujire se desprinde din porunca divină a credinței mîntuitoare, care azi, mai puternică decît oricînd, constituie un răspuns adevărat și autentic la străduințele sincere, nobile și umane ale popoarelor din lumea întregă».

Revista cuprinde și un reportaj aparte despre vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian făcută Bisericii Ortodoxe Ruse, despre Bisericile vizitate, serviciile divine săvîrșite etc. În cuvîntul rostit la Academia teologică din Moscova, Prea Fericitul Patriarh Justinian a stăruit și asupra necesității unor contacte mai dense între instituțiile teologice ale celor două Biserici. Reportajul e însoțit și de cîteva fotografii făcute cu prilejul acestei vizite.

Alt reportaj privește jubileul de 1400 de ani al Mînăstirii «Sfinta Ecaterina» din Peninsula Sinai, prăznuit în septembrie 1966.

După tradiție, această mînăstire a fost zidită în anul 566 pe locul pe care Moisi s-a învrednicit de prima descoperire divină.

La această prăznuire jubiliară au participat cu delegații: Patriarhiile din Constantinopol, Alexandria, Ierusalim, Moscova, Biserica din Cipru (Arhiepiscopul Marcari), Biserica din Finlanda. Reportajul menționează că vestita bibliotecă Sinai cuprinde azi peste 6000 cărți și manuscrise în 12 limbi (dintre acestea sînt 284 manuscrise în limba latină și 2319 în limba greacă), — unele manuscrise sînt din secolul IV. De aici a fost înstrăinat vestitul codice Sinai, una dintre cele 50 Biblii, editate în 331, la porunca împăratului Constantin, de către Episcopul și istoricul Eusebie de Cezareea. Împăratul Justinian, socotit întemeietorul Mînăstirii Sinai, a dăruit comunității monahale de aici una dintre Bibliile amintite.

Muzeul mînăstirii cuprinde, între alte obiecte bisericesti de valoare, și icoane sfinte din secolele VI și VII.

Arhimandritul Damian a ținut oaspeților și o conferință despre istoricul Mînăstirii Sinai. Conferențiarul a subliniat că Biserica Sfîntului Munte Sinai este autocefală. Ea dispune de o mînăstire pe Muntele Sinai și de o misiune în Cairo. Biserica e condusă de un arhiepiscop și un sinod, avînd ca membri 4 arhimandriți. Actualul Arhiepiscop, Porfirie III (născut 1878) păstorește din 1926. Hirotonirea arhiepiscopului o săvîrșește Patriarhul din Ierusalim.

Mînăstirea are azi 12 monahi.

Rînduri de apreciere sînt dedicate cunoscutului luptător pentru pace din R.F.G., pastorul Dr. Martin Niemöller, la împlinirea vîrstei de 75 de ani.

Din nr. 3/967 al revistei, menționăm interviul acordat de Prea Fericitul Patriarh Alexei unui ziarist. Rezumăm din el: Biserica Ortodoxă Rusă întreține legături frățești cu toate Bisericile ortodoxe autocefale din diferite țări ale lumii. Totodată are legături și cu multe Biserici și denominațiuni eterodoxe din toate părțile lumii, astfel cu Biserica Romano-Catolică, cu Bisericile nealcedoniene, care sînt cele mai apropiate Ortodoxiei, cu Biserica Anglicană, cu cea catolică-veche și cu diferite confesiuni protestante. An de an aceste legături frățești se lărgesc și întăresc, primindu-și expresie în vizite reciproce de ierarhi, de teologi, în participări comune la diferite organizații și mișcări interbisericești, cum sînt: Consiliul ecumenic al Bisericilor, Conferința creștină pentru pace ș.a.

Biserica Ortodoxă Rusă socotea că-i datoriază ei sfîntă să lucreze pentru stabilirea unei păci drepte și durabile în lume. În lucrarea aceasta ea se străduiește să-și unească eforturile sale cu străduințele tuturor cercurilor religioase și nereligioase, care urmăresc același țel.

Relațiile reciproce ale Bisericii Ortodoxe Ruse cu celelalte Biserici creștine și cu asociațiile necreștine se bazează pe respect reciproc.

Mitropolitul Ioan de New York exarhul Patrihiei Ruse peștru America de nord și sud, cercetînd parohiile ruse din Argentina, a făcut o vizită oficială și conducătorului Bisericii Romano-Catolice. Cardinalul Dr. Antonia Kadgiani care l-a primit cu cuvintele: «Noi prețuim și stimăm mult ortodoxia».

Un frumos studiu despre «Icoanele ortodoxe — oglindă a dreptei credințe» semnează Maria Jaeger-Sommerfeld, protestantă recent convertită la ortodoxie. «Pe lingă Sf. Scriptură, Sf. Tradiție nu este un alt izvor mai potrivit care să ne descopere ființa dreptecredințe, ca icoanele, această «ușă», care ne oferă o concepție universală, cristocentrică despre lume».

Nr. 4 al revistei cuprinde, între altele, un reportaj despre pelerinajul întreprins de un grup de clerici ruși la «locurile sfînte», unde «s-a născut Hristos, s-a botezat, a propovăduit, a săvîrșit minuni, a suferit de bună voie moartea pe cruce, a înviat, s-a înălțat la cer și a trimis pe Duhul Sfînt».

Un articol face istoricul eparhiei de «Saratov și Volgograd» care datează de la sfîrșitul secolului XVII și care are o frumoasă catedrală în Volgograd.

Menționat să fie și articolul, semnat de profesorul de teologie (Leningrad) L. N. Pariski despre «Importanța Sfîntelor Paști», căci «dacă n-ar fi fost moartea pe cruce a Mîntuitorului și învieea Sa preaslăvită, moartea noastră ar fi fost o moarte veșnică și odată înmormîntați în pămînt, nu ne-am mai fi putut ridica din el. Acum însă cînd murim, nu murim pentru totdeauna, iar moartea nu mai este o pedeapsă, ci numai o odihnă temporală, un somn liniștit pentru a învia».

O. B.

Prot. Prof. Mihail M u d e o g h i n, *Punctul de vedere ortodox asupra evoluției concepției mariologice romano-catolice în ultima sută de ani*, în «Messenger de l'Exarchat du Patriarce russe en Europe Occidentale», revue trimestrielle, Paris, XIV (1966), nr. 53 (janv.-mars), p. 35—45; nr. 45—55 (avril-sept.), p. 123—138.

În audiența săptămînală de miercuri 10 mai 1967, Papa Paul al VI-lea a preconizat că adevărul cult mariologic catolic nu constă «într-un sentiment steril și pasager nici într-o credulitate exagerată și deșartă». Într-adevăr, a continuat Papa

Paul al VI-lea: «se întinlesc unii care manifestă față de Maria un fel de devoțiune excesivă care depășește limitele proporțiilor juste doctrinare și culturale, și se întinlesc alții care o coboară și o atacă pentru că ar încălca și ar depăși cultul datorat numai lui Hristos. Cu toate acestea este îmbucurător să constatăm că numeroși dintre frații încă separați de noi iau în seamă cu mai multă seninătate și cu mai mare obiectivitate doctrina catolică despre Fecioara Maria. Această doctrină nu mai constituie pentru ei o «erezie catolică», deși dogma mariologică formează, încă, unul din obstacolele principale în calea unirii în vechea credință cu Biserica Catolică. În cursul ultimilor ani, controversa a devenit mai calmă în ton și mai doctrinară în conținut».

Iar la puține zile după această audiență, în cursul pelerinajului său la Fatima, în Portugalia, Papa Paul al VI-lea a declarat unui grup de creștini necatolici următoarele:

«În starea actuală de împărțire a creștinilor, vouă, fraților, nu vă este cu putință să împărtășiți întreaga noastră convingere asupra Fecioarei Maria. Noi avem totuși în comun acest model de credință și de umilință pe care noi simțem datori să-l înfăptuim în viața noastră în slujirea de care o datorăm lui Dumnezeu. De aceea noi putem, în chip legitim, să nădăjduim că, cu ajutorul harului dumnezeiesc, această slujire comună ne va apropia pe unii de alții».

Din aceste declarații reiese că Papa Paul al VI-lea recunoaște pe de o parte o diferențiere a cultului mariologic catolic de cultul pe care îl aduc Fecioarei Maria ceilalți creștini — îndeosebi ortodocșii, pe care-i subînțelege în special sub «frații încă separați» Papa Paul al VI-lea; pe de altă parte Papa Paul al VI-lea recunoaște indirect că «cultul mariologic catolic a căpătat aspecte «de sentiment steril și pasager», ori de «credulitate exagerată și deșartă».

În al treilea rând trebuie remarcat că Papa Paul al VI-lea afirmă totuși că, dincolo de aceste aspecte ale cultului mariologic catolic, care «constituie, încă, unul din obstacolele principale în calea unirii», ar exista chiar în acest cult mariologic premisele unei apropieri a creștinilor unii de alții.

De aceea socotim folositor să precizăm punctul de vedere ortodox asupra dezvoltării exagerate dar sistematice la care a fost supusă în ultima sută de ani concepția mariologică catolică, prezentând îndeaproape cuprinsului articolului, cu titlul de mai sus*, al profesorului de teologie ortodoxă, Prot. Mihail Mudeoghin, de la Academia duhovnicească din Leningrad.

După o succintă înfățișare a prezenței cultului Fecioarei Maria în toate sferile de trăire religioasă ale Bisericii Romano-Catolice (în sfera teologic-didactică, în cea liturgică, în cea a artei creștine și în cea a devoțiunii personale), precum și în teologia dogmatică, care, încă de la Conciliul de la Trident, se dezvoltă îndeosebi în două direcții: mariologică și ecleziologică (cu observația că în ultima vreme se fac

* Articolul acesta a constituit textul prelegerii publice susținute de autor la Academia duhovnicească din Leningrad, la 18 decembrie 1965.

Urmărind în special, situația actuală în mariologia catolică Prot. Prof. Mihail Mudeoghin (azi Episcop de Tihvin, vicar al Eparhiei Leningradului și Ladogei și rector al Academiei duhovnicești) a studiat îndeaproape lucrările de seamă ale teologilor catolici între care semnalăm:

S. Miegge, *The Virgin Mary*, London, 1955; M. Schmauss, *Katholische Dogmatik*, München, 1961; I. Galot, *L'immaculée conception*, în «Maria», VII (1964), Paris; Toma de Aquino, *Summa theologica*, III; Roschini, *Compendium mariologiae*, Roma, 1946; A. Müller, *Du bist voll des Gnade*, Freiburg, 1957; K. Adam, *Das Wesen des Katholizismus*, Düsseldorf, 1948; Z. Jaeger, *Das Oekumenische Konzil, die Kirche und die Christenheit*, Paderborn, 1960; Eadmer, *Die Empfängnis der Seligen Jungfrau*, Paderborn, 1954; C. Balici, *Joannes Duns Scotus et historia immaculatae conceptionis*, Roma, 1955; Catlin O. P. și H. Th. Comes, *Heilslehre der Kirche; Dokumente von Pius IX bis Pius XI*, 1953; P. Jugie, *La mort et l'Assomption de la Sainte Vierge*, în «Maria», I; E. Cathenet, *Marie dans les apocryphes*, în «Maria» I; J. Cahet, *Le mystère de l'Assomption*, în «Maria», VII; D. Stiernon, *Marie dans la théologie orthodoxe greco-russe*, în «Maria», VII; I. Piusk, *Maria in Missale Romanum*, în vol. *Maria in Liturgie und Lehrwort*, Limburg, Lahn, 1954.

încercări de unire a acestor două direcții într-una singură); după ce constată că rădăcinile acestui cult al Fecioarei Maria este aflat încă în epoca Bisericii celei nedespărțite, și după ce precizează că, din punct de vedere dogmatic, conținutul fundamental al învățaturii Bisericii Romano-Catolice despre Fecioara Maria este moștenit de asemenea de la Biserica Veche și deci coincide cu învățătura Bisericii Ortodoxe, — autorul afirmă că «*la mulți catolici dragostea personală și atașamentul față de preasfânta Fecioară depășește cu mult limitele precizate dogmatic cultului Fecioarei Maria*» și de aceea fiecare creștin ortodox «*simte că acest cult al Fecioarei Maria la catolici are o nuanță aparte, are o amprentă de sentimentalism voit, de patimă, nuanță cu totul străină Ortodoxiei*» (sublinierea noastră, P.V.I.). În această înclinare a cultului — în special individual — catolic înspre Fecioara Maria (căreia îi sînt închinete fiecare simbătă și lunile: mai, septembrie și octombrie), se încalcă limitele fixate de Sinodul al VII-lea Ecumenic pentru venerarea sfinților (între care Fecioara Maria ocupă cel dintîi loc) și se diminuează în aceeași măsură cultul adus Sfintei Treimi.

După învățătura Bisericii din vremea sinoadelor ecumenice, Fecioara Maria este recunoscută: 1) ca fiind mama lui Dumnezeu-Omul, adică Născătoare de Dumnezeu (după hotărârile Sinodului al III-lea Ecumenic de la Efes, din anul 431); 2) ca fiind Pururea Fecioară (după hotărârile Sinoadelor de la Roma și Milan din anul 320, după hotărîrea a șasea a Sinodului al V-lea Ecumenic și după canonul 1 al Sinodului al VI-lea Ecumenic); 3) că a trăit în chip curat și fără să păcătuiască întreaga sa viață (după expresii întîlnite în operele Sfinților Părinți, deși această credință nu a fost dogmatică); 4) ca fiind pururea rugătoare și apărătoare în fața lui Dumnezeu pentru cei păcătoși, în special pentru cei ce alegă la acoperămintul și mîngîierea ei (după hotărîrea patra a Sinodului al VII-lea Ecumenic).

Lăsînd la o parte exagerarea manifestată în cultul individual și în arta religioasă în țările catolice (în special în pictură și sculptură, și chiar în muzică și arhitectură), autorul subliniază mai ales «însemnătatea și interesul pe care-l prezintă pentru ortodocși mariologia catolică propriu-zisă, ca domeniu al dogmaticii», în care, cu toate că s-a păstrat baza comună dogmatică ortodoxă, deja de multă vreme «s-a pornit pe un drum de dezvoltare propriu catolicismului», drum care se reflectă în acele trăsături exagerate și de o sentimentalitate mistică extremă observate în cultul individual și în arta catolică.

În general se socotește că începutul abaterii dogmaticii catolice de la adevărul ecumenic în domeniul mariologiei îl constituie Enciclica *Ineffabilis Deus*, prin care papa Pius al IX-lea a proclamat la 8 decembrie 1854, dogma catolică despre zămislirea fără de păcat a preasfintei Fecioare Maria. În realitate acest eveniment constituie doar o etapă pe calea pe care mariologia apuseană apucase cu mult înainte de despărțirea Bisericilor (1054). Iar dezvoltarea în continuare — după 1854 — a mariologiei catolice este sintetizată în: *Constitutio apostolica* prin care papa Pius al XII-lea a promulgat, la 1 noiembrie 1950, dogma despre înălțarea la cer, cu trupul și sufletul, a Maicii Domnului; discuția purtată la sesiunea treia a Conciliului al II-lea de la Vatican (în toamna anului 1964) în legătură cu posibilitatea de a acorda Fecioarei Maria titlul de «Mijlocitoarea»: în sfîrșit recunoașterea — la sfîrșitul aceleiași sesiuni — Fecioarei Maria ca «*Mater Ecclesiae*». Toate aceste hotărîri și definiții sînt strîns legate între ele și decurg din concepția generală catolică, prelucrată de teologia catolică în decurs de multe veacuri.

Autorul își propune să înfățișeze mai întîi pe scurt pozițiile fundamentale ale mariologiei catolice, pentru a deveni limpede cum au putut ele să apară, să se înrădăcineze și să dobîndească importanță dogmatică.

În primul rînd autorul se oprește la prezența în Evangheliile apocrife — *Protoevanghelia lui Iacob* (din veacul al II-lea) și *Evanghelia lui Pseudo-Matei* (din veacurile al V-lea—al VI-lea) — a afirmației că Fecioara Maria, care fusese de mai înainte aleasă ca instrument al Întrupării, a fost «zămislită și născută în chip natural din Ioachim și Ana, însă cu eliberarea de păcatul strămoșesc în chiar momentul ză-

mislierii ei». Dar cu toate că aceste apocrife au fost aspru condamnate de mulți Sfinți Părinți, totuși afirmații din aceste apocrife — mai ales din *Protoevanghelia lui Iacob* —, afirmații cărora nu se acordă importanță dogmatică sau istorică, «au fost asimilate de pietatea populară, au căpătat largă răspândire și au pătruns în literatura moralizatoare și chiar liturgică, atât în Apus, cât și în Răsărit» (ca de exemplu în canonul zămislirii Sfintei Ana, la 9 decembrie și al Intrării în biserică a Fecioarei Maria, la 21 noiembrie).

De asemenea, autorul semnalează importanța imensă pe care o acordă mariologia catolică cuvintelor cu care Fecioara Maria (care nu știa că fusese eliberată de păcatul strămoșesc) răspunde buneii vestiri a Arhanghelului Gavriil: «Iată roaba Domnului; fie mie după cuvintul tău» (Luca I, 38).

În acest fel, «prin virtutea, prin puritatea, în sfârșit prin acordul său prin acel «da» cu care răspunde la vestirea arhanghelului, Fecioara Maria a adus contribuția sa proprie, personală, în acțiunea de mîntuire. Personală, întrucît această contribuție constituie manifestarea propriei sale voințe și nepersonală, adică avînd însemnătate general umană, întrucît ea se manifestă în acest caz ca o a doua Evă, ca viitoarea mamă a întregii omeniri născute din nou prin credință». Adică, așa cum declara papa Leon al XIII-lea în Enciclica *Fidentem piumque* din 1896: «nimeni nu a contribuit și nu ar fi putut contribui la împăcarea omului cu Dumnezeu, atît cît a contribuit ea», dăruind lumii pierdute pe Mîntuitorul.

Așa se explică de ce lumea catolică privește la Preasfînta Născătoare de Dumnezeu ca la «coredemptorin» — comîntuitoare, adică pârtașă în acțiunea de mîntuire a omenirii, săvîrșită de Dumnezeiescul ei Fiu.

În legătură cu aceasta autorul scrie: «Cel mai de autoritate dogmatist, M. Schmaus (decădat de curînd), scrie (în lucrările indicate la începutul recenziei): «Problema ce se pune nu este, dacă Fecioara Maria a luat parte activă la patimile și moartea Fiului ei, dacă ea a fost devotată Lui în acțiunea Lui mîntuitoare, — întrucît aceasta este cu totul neindeoieinic. Problema se pune astfel: a fost, oare, participarea Fecioarei Maria în viața Fiului ei efectivă pentru însăși răscumpărarea, a fost ea, oare, copârtașă în chip nemijlocit la acțiunea de mîntuire, în așa fel că fără copârtașirea ei acțiunea lui Hristos ar fi rămas neplină? A fost, oare, Fecioara Maria colaboratoarea lui Iisus Hristos în acțiunea de răscumpărare, încît ea să poată fi numită «corăscumpărătoare»?»

Diferitele cuvinte de învățătură papale, vorbind în general despre participarea Preasfintei Fecioare la acțiunea Dumnezeiescului ei Fiu, nu dau un răspuns precis la întrebarea pusă și de aceea teologii catolici se diferențiază în păreri. Unii dintre ei (ca de exemplu Roschini) ajung pînă la afirmarea că Preasfînta Fecioară a fost ajutoare directă, «copârtașă în acțiune» a lui Hristos, atît trupește în acțiunea de întîmpare, cît și duhovnicește, educîndu-L sprînjindu-L și colaborînd cu El în activitatea Lui pămîntească. Alții (în special Schmaus, Billot, Lennarz, Bartmaun, Congar, etc.), întemeindu-se pe cuvintele Sfîntului Ambrozie: «Patimile lui Hristos nu necesitau ajutorul nimănui», refuză categoric o asemenea înțelegere a participării Sfintei Fecioare la acțiunea de mîntuire».

În al doilea rînd autorul evidențiază importanța deosebită acordată caracterului mariologic al textului din *Evanghelia după Luca* (cap. I), în special salutarea Elisabetei: «Binecuvîntată ești tu între femei și binecuvîntat este rodul pîntecelui tău» (I, 28), și cîntarea Fecioarei Maria: «Mărește suflete al meu pe Domnul» (I, 46—54), texte care au căpătat o largă folosire în rugăciunile Bisericii creștine — Ortodoxă și Catolică — ca o confirmare a cuvintelor: «Iată de acum mă vor ferici toate neamurile» (I, 48).

În salutarea Arhanghelului Gavriil: «Bucură-te cea plină de har» și în salutarea Elisabetei: «Binecuvîntată ești tu între femei», catolicii constată o stare deosebită de har asupra Fecioarei Maria, în care ei văd baza întregii lor concepții

mariologice. Întrucit această stare specială harică înaltă pe Preasfinta Fecioară deasupra întregului neam omenesc, așezînd-o într-o situație cu totul excepțională, în sensul că «Îngerul vorbește de zămislirea Dumnezeiescului Prunc ca despre un eveniment viitor, iar Sfînta Fecioară este numită «plină de har» și «binecuvîntată» deja în prezent; ceea ce catolicii apreciază ca dovadă că ea era deja în momentul apariției îngerului în stare deosebită harică și conchid că «Fecioara era fără de păcat și curată din momentul zămislirii», adică dogma despre imaculata concepție a Fecioarei Maria.

În al treilea rînd autorul prezintă textele mariologice: «Iată Mama Mea și frații Mei, pentru că cine împlinește voia Tatălui Meu cel ceresc, acela îmi este frate, și soră și mamă» — a zis Mîntuitorul arătînd la cei ce-L ascultau (Matei XII, 49—50) și «Fericiți cei ce ascultă cuvîntul lui Dumnezeu și-l păzesc» — a zis Mîntuitorul răspunzînd femeii care ferecea pîntecele care-L purtase și sinii care-L hrăniseră (Luca XI, 28). Aceste texte sînt privite ca «mărturie despre înălțimea maternă a Sfintei Fecioare: ea a fost Maica Domnului nu numai în chip fizic; ci ea a înfăptuit și duhovnicește maternitatea sa într-un așa de înalt grad, că este dată de El ca exemplu pentru toți credincioșii, care prin ascultarea cuvîntului lui Dumnezeu, prin păzirea și împlinirea lui, se pot înălța pînă la treapta de participare la această maternitate înaltă și fără precedent, aducînd astfel mica lor contribuție la faptul prin care Maica Domnului a participat la acțiunea făcătoare de viață a Fiului său. Pentru că — după cum spune Sfîntul Ambrozio — «dacă după trup Hristos are o singură Mamă, după credință Hristos este rodul tuturor; căci fiecare suflet dacă este nepătat, și liber de păcat, zămislește pe Cuvîntul lui Dumnezeu...».

După ce semnaleză pururea fecioria Maicii Domnului ca temei al mariologiei, autorul se oprește mai îndeaproape asupra cuvintelor: «Femeie, iată fiul Tău!» — «Iată, mama ta» (Ioan XIX, 26—27), în care teologii catolici văd, ca și ortodocșii, încredințarea de către Hristos a tuturor celor ce cred în El și se vor asemăna în credințioasă cu Sfîntul Ioan Evanghelistul ocrotirii Maicii Sale preacurate, ca reprezentantă a întregii Biserici, care în persoana Fecioarei Maria a manifestat deplinătatea credinței și a dăruirii.

Înșfîrșit, autorul semnaleză ca temei al mariologiei încredințarea teologilor catolici că Fecioara Maria a trăit fără păcat personal întreaga sa viață și că prin trăirea lingă Domnul Hristos și prin primirea harului Sfîntului Duh la Cîncizecime, ea a ajuns la cea mai înaltă treaptă a cunoașterii tainelor dumnezeieștii iconomii a mîntuirii, și pînă la cea mai înaltă treaptă cu puțință pentru om de desăvîrșire duhovnicească și de îndumnezeire.

După această prezentare a temeiurilor concepțiilor mariologice catolice, care în prelucrarea și organizarea dogmatică sistematică depășește cu mult limitele concepției mariologice și a pozițiilor teologiei ortodoxe — autorul trece la analizarea critică a acelor noi hotărîri dogmatice, care slujesc ca etape ale evoluției mariologice catolice în ultima sută de ani.

De la început autorul precizează că «teologii catolici nu socotesc în nici un fel ca noi dogme nici dogma catolică despre imaculata concepție a Sfintei Fecioare, nici dogma catolică despre înălțarea ei cu trupul și cu sufletul la cer. Ei sînt încredințați și se străduiesc să cîvingă pe toți — într-adevăr fără succes — că aceste poziții dogmatice au fost cuprinse din vechime în conștiința bisericească în chip implicit, iar la expunerea dogmatică în chip explicit s-a ajuns la un anumit moment istoric, statornicit de voia lui Dumnezeu».

În realitate, în urma celei mai obiective cercetări trebuie constatat că noile hotărîri în mariologia catolică nu pot fi întîlnite sub nici o formă în conștiința bisericească a Bisericii Vechi.

I. — Dogma despre *imaculata concepție* a Fecioarei Maria a fost promulgată de papa Pius al IX-lea, la 8 decembrie 1854, prin Enciclica *Ineffabilis Deus*, în care se spunea: «În slava Sfintei și Nedespărțitei Treimi, pentru proslăvirea și împodo-

birea Fecioarei Născătoare de Dumnezeu, pentru înălțarea credinței catolice și pentru preamărirea religiei creștine, cu puterea Domnului nostru Iisus Hristos, a Ferițiilor Apostoli Petru și Pavel și cu autoritatea noastră proprie, declarăm, proclamăm și hotărîm: învățătura că Preafericita Fecioară Maria a fost prezervată (eliberată) de orice întinare a păcatului strămoșesc, în cadrul unei acțiuni speciale a harului și a privilegiului, în virtutea meritelor lui Iisus Hristos Mîntuitorul neamului omenesc, este învățătură revelată de Dumnezeu și pentru aceasta toți credincioșii au datoria să creadă în ea cu tărie și permanent. Dacă cineva — ferească Dumnezeu — va îndrăzni să gindească în alt fel decît a fost hotărît de noi, aceluia trebuie să-i fie limpede că el s-a osîndit prin propria sa sentință, că credința lui este supusă prăbușirii și că el a căzut de la unitatea Bisericii, și că dacă se va hotări să exprime verbal sau în scris ori în orice alt chip părerea lui, el va fi supus în chip necondiționat pedepselor stabilite de lege».

Textul Enciclicii afirmă limpede caracterul natural al zămislirii și nașterii Fecioarei Maria, și lăsînd deci neatinsă latura fiziologică, statornicește doar din punct de vedere duhovnicesc eliberarea Fecioarei Maria de păcatul strămoșesc din chiar momentul zămislirii ei.

După textul Enciclicii și după interpretările teologilor izvorul acestei eliberări îl constituie jertfa răscumuărătoare pe cruce a Mîntuitorului, a cărei acțiune mîntuitoare a fost aplicată Fecioarei Maria, printr-o acțiune specială a harului Sfîntului Duh, mai înainte ca însăși jertfa de cruce să fi fost adusă, întrucît Dumnezeu este veșnic și pentru activitatea Lui nu există limitele omenești de timp.

Pornită din dorința de a vedea pe Sfînta Fecioară curată în chip ideal și înălțată mai presus de orice făptură omenească, pentru ca templul care a primit pe Dumnezeu în trup să fie în chip absolut curat, și cu neputință de întinat, dogma despre imaculata concepție a Sfintei Fecioare nu are — după cum recunosc înșiși teologii catolici — nici o bază scripturistică ori patristică. În continuarea autorul prezintă mărturiile din Sfînta Scriptură și din Sfînții Părinți despre universalitatea urmărilor păcatului strămoșesc la toți oamenii, — dintre care mariologia catolică vrea să excludă pe Fecioara Maria — și despre faptul că Fecioara Maria în viața sa a putut fi supusă păcatului personal.

Abia în veacurile al VIII-lea — al IX-lea unii Părinți apuseni (Beda Venerabilul și Pascharius Radbert), iar dintre răsăriteni Sfîntul Ioan Damaschin «au exprimat ideea că purificarea Fecioarei Maria prin acțiunea Sfîntului Duh a trebuit să preceadă zămislirea lui Iisus Hristos». Iar în veacul al XI-lea Anselm de Canterbury a vorbit despre purificarea Fecioarei Maria prin credința ei adîncă, fără a aminti măcar ceva despre imaculata concepție a ei.

Pentru prima dată părerea teologică despre purificarea firii Fecioarei Maria în chiar momentul zămislirii ei a fost exprimată de ucenicul lui Anselm de Canterbury, Fadmer (mort în 1124), în lucrarea lui *De conceptu beatæ Virginis*, și de călugărul Osbert, contemporan cu el.

Din veacul al XII-lea învățătura despre imaculata concepție a fost larg răspîndită de către călugării franciscani care făcuseră din această dogmă «un fel de steag dogmatic al ordinului lor». Împotriva acestei învățături au activat permanent călugării din ordinul dominicanilor — în special Bernard de Clairvaux —, și Toma de Aquino care scria că: «Întrucît zămislirea Preasfintei Fecioare Maria s-a produs prin unirea în căsătorie a părinților ei, de aci decurge de la sine că zămislirea ei provine din păcatul strămoșesc».

Cel mai de seamă și statornic apărător și teoretician al noii învățături s-a dovedit Duns Scotus, care, cel dintîi, a exprimat ideea că «Fecioara Maria «avea nevoie de răscumpărare», însă ea se deosebește de ceilalți oameni prin aceea că ea a primit răscumpărarea într-un grad mult mai desăvîrșit. Toți ceilalți oameni au fost eliberați de păcat, ea însă a fost prezervată de păcat».

În decursul veacurilor învățătura despre imaculata concepție s-a răspândit din ce în ce mai mult în sinul Bisericii Romano-Catolice, încît atunci cînd, în 1849 — cu cîinci ani mai înainte de proclamarea dogmei —, papa Pius al IX-lea a adresat referendum în această problemă episcopilor, aceștia s-au pronunțat aproape toți de acord cu noua dogmă.

Înceind expunerea sa în legătură cu dogma catolică despre imaculata Concepție a Fecioarei Maria, autorul face următoarele observații:

«1) Dogma contrazice însăși tendința — remarcată de noi — a teologiei catolice de a sublinia participarea curat omenească a Preasfintei Fecioare la acțiunea de mîntuire, săvîrșită de Dumnezeu-Isusul ei Fiu. Neprihănirea din chiar momentul zămislirii înseamnă nepredispoziția către păcat, absența tentațiilor lăuntrice, fapt care scade în chip considerabil vrednicia și valoarea eforturilor personale și a virtuții personale a Maicii lui Dumnezeu. Scoaterea ei din condițiile general umane și morale o îndepărtează de oameni, micșorează puterea acelor legături ale ei cu firea omenească, ce o fac deosebit de iubită și apropiată nouă.

2) Cel mai slab loc din concepția catolică (despre imaculata concepție a Fecioarei Maria) îl constituie afirmația că Dumnezeu, existînd în afară de timp, a așezat și rîscumpărarea Preasfintei Fecioare în condițiile de existență în afară de timp, extinzînd asupra ei acțiunea Patimilor rîscumpărătoare ale lui Iisus Hristos încă înainte de săvîrșirea acestora. Teologii catolici par a scăpa din vedere în acest caz că Hristos a suferit cu firea Sa omenească, au suferit sufletul și trupul Lui omenești, iar ca om Hristos a trăit pe pămînt în timp, și pentru aceasta argumentele întemeiate pe netemporalitatea lui dumnezeiască pur și simplu nu pot fi aplicate la acțiunea de rîscumpărare a Lui».

II. — Dogma despre înălțarea Fecioarei Maria cu trupul și sufletul la cer a fost promulgată — la 96 de ani după proclamarea dogmei despre imaculata concepție — de către papa Pius al XII-lea prin Enciclica *Munificentissimus Deus*, la 1 noiembrie 1950, în care se spunea: «După rugăciune îndelungată și neîncetată către Dumnezeu, și după chemarea Duhului Sfînt, pentru proslăvirea Atotputernicului Dumnezeu a Cărui specială bunăvoință s-a odihnit asupra Fecioarei Maria, pentru slava Fiului Lui, a Împăratului celui nemuritor al veșniciei, a Biruitorului păcatului și al morții, pentru înmulțirea măririi slăvitei Maice a lui Dumnezeu, spre bucuria și desfătarea întregii Biserici, cu puterea Domnului nostru Iisus Hristos, a Sfinților Apostoli Petru și Pavel și cu puterile noastre depline, noi proclamăm, facem cunoscut și hotărîm: Preacurata, Pururea Fecioara Maria Maica lui Dumnezeu, după terminarea luptei sale cu viață pămîntească, a fost trecută cu sufletul și cu trupul în slava cerească. Pentru aceasta dacă cineva — ferească Dumnezeu — va îndrăzni să respingă acest adevăr hotărît de noi și în chip conștient să-l pună la îndoială, acela să știe că a căzut cu totul de la credința dumnezeiască și catolică».

Dogma despre înălțarea cu trupul și sufletul la cer a Fecioarei Maria — asupra căreia, încă în 1946, episcopii catolici răspunseră afirmativ la referendumul papal — promulgată în 1950 a constituit «primul și unicul caz de folosire de către papa a dreptului de hotărîre infailibilă «ex cathedra».

Ca și dogma despre imaculata concepție, dogma despre înălțarea Fecioarei Maria la cer cu trupul și sufletul nu poate fi întemeiată pe nici o mărturie din Sfînta Scriptură, de aceea teologii catolici sînt siliți să se refere la înfățișarea generală pe care ne-o dă Scriptura despre învierea lui Hristos, despre atitudinea Lui față de învierea noastră și despre atitudinea Lui Hristos față de Fecioara Maria. După cum se știe învierea pentru viața veșnică și fericită este condiționată de comuniunea cu Hristos prin mijlocirea credinței și a Tainelor. «De aci se ajunge la concluzia că, întrucît credința Sfîntei Fecioare atinsese depinătatea posibilă pentru om, iar însăși întruparea Fiului lui Dumnezeu este cea mai înaltă taină prin care Dumnezeu s-a

unit cu omul, Maica Domnului nu putea să se afle o vreme cât de cât îndelungată în starea de despărțire fizică față de Hristos, și de aceea apropierea lor a fost restabilită prin înălțarea ei îndată după moartea ei».

Este interesant de observat că și în învățătura despre înălțarea Fecioarei Maria — ca și în învățătura despre imaculata concepție — teologia catolică lasă neluate în seamă povestirile apocriefe despre împrejurările morții și învierii Maicii Domnului. În cărțile apocriefe *Transitus Mariæ* (veacurile al V-lea—al VI-lea: după alții începutul veacului al XI-lea) și în reproducerea povestirii unui oarecare Leucius Carinus în cartea apocrifă a lui Pseudo-Meliton (sfârșitul veacului al IV-lea) se precizează «faptul morții Fecioarei Maria la Ierusalim și înmormintarea ei la Ghetsimani»; iar în Pseudo-Meliton se povestește de coborârea Fecioarei Maria la iad, de unde suflatul ei a fost înviat de Iisus Hristos și înălțat la cer precedat de îngeri. Aceste povestiri respinse de Biserica Veche și neluate în seamă de dogmatistii catolici au pătruns totuși larg în literatura moralizatoare și omiletică.

Între dogma despre imaculata concepție a Fecioarei Maria și între dogma despre înălțarea ei cu sufletul și trupul la cer există o legătură logică, întrucât amîndouă învățăturile constituie un singur și neîmpărțit adevăr: «extinderea plinătății harice a Fecioarei Maria la întreaga ei viață și la toate felurile posibile de manifestare a harului» (Müller, *op. cit.*, p. 68). Într-adevăr «dacă Maica Domnului a fost eliberată de păcatul strămoșesc, atunci este normală concluzia că ea a devenit liberă și de urmările lui, adică: moartea și putrezirea și, ca urmare, sfârșitul vieții ei trebuie să fie asemănător cu sfârșitul vieții Fiului și Domnului ei, adică să constea din: moartea pentru scurtă vreme, învierea și înălțarea ei.

Învățătura despre înălțarea Maicii Domnului la cer cu trupul a căpătat largă răspindire chiar în veacul al VI-lea și nu a înlinit opoziție serioasă în Apus. (Doar Bernard de Clairvaux și Pascharus Radbert se rețin să susțină efectiv această învățătură, deși nu neagă esența ei). În Răsărit învățătura despre ridicarea Preacuratei Născătoare de Dumnezeu în slava cerească a intrat în conștiința bisericească, fără a fi privită însă ca «dogmă», ci doar ca tradiție de piositate — așa cum se prezenta situația și în catolicism pînă la 1950.

Autorul încheie paragraful acesta astfel: «Amîndouă aceste dogme mariologice catolice, întemeiate pe izolare catolice:

1) Sînt lipsite de întemeierea pe Sfînta Scriptură;

2) De asemenea nu au întemeiere nici în vechea Tradiție, care posedă autoritate bisericească;

3) Dogma despre imaculata concepție a Fecioarei Maria contrazice temeliile soteriologiei general creștine și nu reflectă atitudinile Bisericii Romano-Catolice și a Bisericii Ortodoxe față de Maica lui Dumnezeu, ca față de o ființă duhovnicește apropiată de fiecare creștin, atitudini la baza cărora stă desăvîrșita ei umanitate:

4) Amîndouă dogmele conțin predică noi în legătură cu unirea creștinilor, iar caracterul lor negativ nu are nevoie de lămuriri. În chip logic, s-ar putea afirma că, în actualele condiții de efective străduințe catolice spre unitatea creștinilor, aceste două dogme (despre imaculata concepție și despre înălțarea cu trupul la cer) nu ar fi fost promulgate, ci credințele acestea ar fi continuat să trăiască în sinul Bisericii ca păreri teologice îngăduite de Biserică și nefiind obligatorii pentru nimeni.

Și totuși, în vremea noastră, în penultima sesiune a Conciliului al II-lea de la Vatican, «în evoluția mariologiei catolice s-au manifestat încă două evenimente, care deși de mai mică însemnătate în comparație cu dogmele din 1854 și din 1950», demonstrează totuși continuarea catolicismului pe drumul îndepărtării de poziția Bisericii primare.

III. — În Decretul *Despre Biserică*, adoptat la a treia sesiune a Conciliului al II-lea de la Vatican, în capitolul al VIII-lea a fost atribuit Fecioarei Maria titlul de «Mediatrice» (Mijlocitoarea).

Titlul de «Mijlocitoare» a apărut în documentele oficiale relativ tirziu — abia din vremea pontificatului papii Leon al XIII-lea —, deși în sfera pietății populare și în limba bisericească titlul acesta a fost folosit cu mult mai înainte.

În cadrul lucrărilor Conciliului al II-lea de la Vatican problema atribuirii oficiale a acestui titlu Maicii Domnului a provocat serioase obiecții și vii discuții. Unii dintre părinții conciliari s-au fixat pe poziția că titlul de «Mijlocitoare» contrazice afirmația categorică a Sfintei Scripturi că Iisus Hristos este singurul Mijlocitor între Dumnezeu și om: «Unul este Dumnezeu, unul este și Mijlocitorul între Dumnezeu și oameni, omul Iisus Hristos» (1 Tim. II, 5). De aceea susținătorii acestei poziții au cerut ca titlul «Mijlocitoare» să fie totdeauna însoțit de diferite lămuriri care să evite neînțelegerile la care ar putea da naștere acest titlu în sinul poporului simplu și între creștinii necatolici.

Alții dintre părinții conciliari au atras atenția Conciliului asupra faptului că «noțiunile și concepțiile catolice care au apărut în ultimul deceniu, în special în domeniul mariologiei, nu întăresc înțelegere în Răsărit»; că, pe de altă parte, titlul «Mijlocitoare» nu are o suficientă întemeiere în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție, care «nu cunosc — «vorbind în sens strict» — decît acțiunea mijlocitoare a lui Hristos».

În cele din urmă titlul de «Mijlocitoare» a fost păstrat, însă «a fost încadrat în textul decretului cu un întreg șir de clauze și explicații, între care termenul «Mijlocitoare» figurează ca unul din multe alte titluri date Preasfintei Fecioare».

În decretul *Despre Biserică*, capitolul al VIII-lea se spune: «Există un singur Mijlocitor-Hristos, a Cărui acțiune mijlocitoare nu este în nici un fel întunecată și nici micșorată de slujirea maternă a Mariei. Acțiunea mîntuitoare a Mariei nu se fundamentează pe necesitate, ci numai pe libera manifestare a voinței lui Dumnezeu; această slujire se întemeiază pe meritele și acțiunea mijlocitoare a lui Hristos, de Care depinde în întregime și din Care își trage întreaga sa forță și în acest fel, ea nu devine în nici un caz piedică pentru unirea directă a credincioșilor cu Hristos într-un singur Trup».

Ca roabă a Domnului, luînd parte, de la Bunăvestire pînă la Cruce, la acțiunea Lui mîntuitoare, Maria a devenit în lumea harului Mama noastră. Maternitatea aceasta, care a început cu acordul exprimat (de Fecioara Maria) la Bunăvestire, continuă acum ca maternitate a Ocrotitoarei noastre cerești. Pentru aceasta Maria este numită «Mijlocitoare» — Mediatrix, și această acțiune mijlocitoare nu diminuează în nici o măsură acțiunea mijlocitoare a lui Hristos și nici nu adaugă ceva la ea».

IV. — În ultimul pasaj citat din *Decretul Despre Biserică* este cuprinsă, în parte, și prezentarea ultimei acțiuni mariologice oficiale catolice: acordarea titlului de «Mamă a Bisericii» Fecioarei Maria.

În fapt această acțiune a început la 4 decembrie 1963, cînd Papa Paul al VI-lea, la închiderea solemnă a sesiunii a doua a Conciliului al II-lea de la Vatican, a exprimat speranța că «Conciliul va găsi cu cale să hotărască cinstirea Maicii Domnului cu titlul de «Mamă a Bisericii». La sesiunea a treia a Conciliului un grup de părinți conciliari au făcut propunerea corespunzătoare. În cursul dezbaterilor s-au precizat de asemenea sericase obiecții împotriva acestei acțiuni, care nu au putut împiedica acordarea titlului de «Mamă a Bisericii» Fecioarei Maria — așa cum reiese din textul Decretului, dar mai ales din proclamarea acordării acestui titlu făcută în chip special de către Papa Paul al VI-lea în cuvîntarea de la închiderea solemnă a lucrărilor sesiunii a treia a Conciliului.

Justificarea acestui titlu a fost următoarea: «Iisus Hristos este Capul Bisericii, care face un singur Trup cu El — în conformitate cu învățătura Bisericii Ecumenice. Mama lui Iisus Hristos este deci Mama Capului Bisericii, a Dumnezeu-Omului, noul Adam, Care a pus început omenirii născute din nou prin El. Prin urmare, Maica Domnului este în același timp și Mamă a acestei omeniri născute din nou».

În partea din urmă a articolului — pe care o vom reda mai pe larg —, autorul se oprește îndeaproape asupra problemei: «pentru ce în dezvoltarea ei dogmatica romano-catolică a luat un atât de pregnant caracter mariologic?» Și, de asemenea, «pentru ce tocmai învățături despre Maica Domnului i-au fost închinată două din cele trei dogme proclamate în cursul ultimei sute de ani, iar cea de a treia dogmă — din 1870 —, despre infailibilitatea papii în hotărârile în domeniul mărturisirii de credință «ex cathedra», în esență este de asemenea legată indirect cu mariologia, care la catolici este strâns împletită cu ecleziologia?»

În primul rând trebuie amintit că tendințele mariologice se manifestă cel mai puternic în domeniul pietății populare catolice. Iar această pietate, ca și religiozitatea personală au influențat în chip deosebit, în tot cursul istoriei, asupra tuturor celorlalte sfere ale vieții religioase din Biserica Romano-Catolică, asupra artei bisericești, asupra activității literare, ca și asupra teologiei.

Toate dogmele, atât cele general creștine, cât și cele proprii Bisericii Romano-Catolice, au trăit în Biserică cu mult înainte de dogmatizarea lor, și nu numai ca păreri teologice (adică reduse la un număr restrâns de gânditori și personalități teologice), ci ca convingere și mărturisire de credință a majorității absolute, sau cel puțin a unei însemnate părți dintre membrii Bisericii creștine. Dogmele care constituie moștenire general creștină, proclamate prin glasul Bisericii Ecumenice, și acceptate atât de Biserica Ortodoxă, cât și de cea Catolică, își au originea în Apostoli și prin ei în Însuși Iisus Hristos. Însă și învățăturile precizate mai târziu, în parte și cele mariologice, își au de asemenea preistoria lor.

După cum s-a arătat, problema despre imaculata concepție a Fecioarei Maria a tulburat mințile și inimile, în Apus, încă din veacul al XII-lea; iar problema înălțării Maicii Domnului cu trupul și sufletul la cer devenise larg răspândită, în Apus și în Răsărit, într-o epocă și mai îndepărtată. Inițiativa religioasă individuală a membrilor Bisericii este, de regulă, pe deplin pioasă și bisericească, însă uneori, fiind denaturată și superstițioasă, depășește cu mult limitele adevărilor de credință proclamate și aprobate de organele îndreptățite ale Bisericii, și totodată stimulează formarea lor în continuare. Biserica — în forma hotărârilor sinodale în Răsărit iar în Apus în forma enciclicilor și cuvântărilor papale — a aprobat și a promulgat tot ceea ce a socotit că este adevăr în pietatea populară, dacă corespundea Sfintei Scripturi și Sfintei Tradiții, și a respins și a condamnat, ca erezie sau superstiție, tot ceea ce a socotit că nu corespunde și contrazice Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție.

Influența pietății populare asupra dezvoltării dogmaticii catolice s-a dovedit a fi cu atât mai puternică, cu cât dogmatizării, părinții conciliari și înșiși papii, atât în trecut cât și în prezent, nu dețineau o poziție de arbitri, ca să cerceteze problemele de credință din afară, folosindu-se de metode raționale, ci erau ei înșiși oamenii credincioși, pentru care obiectul de credință constituie de asemenea obiect de speranță și de dragoste, adică obiect al simțirilor caracteristice pentru oricare om cucernic.

Astfel cinstirea Maicii Domnului care a căpătat în catolicism forme așa de hipertrofiate — atât în ceea ce privește conținutul celor două dogme, cât și în convingerea că Maica Domnului este copârtașă la meritele răscumpărătoare ale Mintuitorului Hristos, precum și în adresarea către ea ca și către Mijlocitoarea între Dumnezeu și omenirea păcătoasă — s-a dezvoltat mai întâi în sfera pietății populare, de unde, cu timpul a trecut și în alte sfere ale vieții bisericești catolice, în special în dogmatică.

Dacă se cercetează vechile texte liturgice apusene, conținutul rugăciunilor care se referă la, sau angajează pe Fecioara Maria este caracterizat «printr-o surprinzătoare reticență în expresii», mai mare chiar decât în conținutul rugăciunilor răsăritene; în toate locurile ea este numită: Pururea Fecioară Născătoare a Domnului și Dumnezeul nostru Iisus Hristos: Fericită și Mărită.

Abia cu mult mai târziu — începînd cu veacul al V-lea — apar în textele liturgice rugăciuni adresate Fecioarei Maria, în care apar expresii artistic-poetice laudative, înflorate și uneori exagerat pompoase. În evul mediu aceste laude exagerate pătrunzînd adînc în cult, au necesitat intervențiile papale care indicau revizuirea acestora spre o formă mai rezervată.

În încheiere autorul scrie: «Cred că nu mă înșel dacă afirm că pricina fundamentală a acestei avîntate mariologii — în special explosiva strălucire ce se observă în epoca medievală tîrzie și de asemenea în vremea noastră — o constituie pierderea de către catolicul din evul mediu a înțelegerii lui Iisus Hristos ca Mîntuitor, Învățător și Prieten, și preschimbarea acestui chip evanghelic al lui Hristos în chipul de Împărat, Judecător, Legiuitor și Răsplătitor. Această preschimbare, proprie catolicismului, a dus la îndepărtarea sufletului creștinului catolic de Dumnezeuul său, de singurul Mijlocitor între Dumnezeu și oameni, de Omul-Iisus (I Tim. II, 5); a dus la distrugerea unității lăuntrice, sufletești cu El și la schimbarea acestei unități cu conștiința responsabilității morale și s-ar putea spune, juridice, care nu e nouă în creștinism, dar nu este proprie lui, pentru că ea exista într-un grad deosebit de înalt în Biserica Vechiului Testament. Hristos nu a venit pentru ca să judecê lumea, ci ca să o mîntuiască.

Însă necesitatea psihologică de unire sufletească a continuat să existe în sufletul catolicului de rînd. Pentru aceea el așază în locul Mîntuitorului pe Maica Lui și toate rugăciunile sale el Țe adresează către ea, sau prin ea către El. Pentru că ea nu dă legi, nu judecă și nu pedesește pentru încălcarea lor. Ea doar iubește pe păcătos și se roagă pentru el. De aceea catolicul de rînd preferă să se adreseze către Preasfînta Fecioară, pe care o socotește mai aproape de sine, decît pe Dumnezeiescul ei Fiu, și în care catolicul de rînd, pe de o parte, vede un om asemenea lui, din trup și sînge, ca și el, iar, pe de altă parte, el se închină în fața puterii ei, a purității, a fecioriei veșnice și a maternității ei.

În această cinstire credinciosul ortodox stă alături de credinciosul catolic și împreună cu el își pleacă genunchii înaintea Maicii lui Dumnezeu, dar «lăuntric el trăiește această cinstire în alt fel».

În conformitate precisă cu învățătura Părinților de la Sinodul al VII-lea Eumenic, creștinul ortodox, o dată cu cinstirea Maicii Domnului cinsteste și pe Dumnezeiescul ei Fiu — Domnul nostru Iisus Hristos — nu numai în domeniul învățăturii dogmatice, ci și în cele mai tainice încăperi ale simțirii lui religioase.

Cînd credincioșii ortodocși cheamă: «Preasfîntă Născătoare de Dumnezeu mîntuiește-ne (ori: miluiește-ne) pe noi», ei cu toată ființa lor recunosc că mîntuirea vine numai de la singurul Mijlocitor, de la singurul Mîntuitor și Răscumpărător. Credincioșii ortodocși se adresează însă cu asemenea cuvinte către Preacurata Maică a Lui, întrucît știu că «mult poate rugăciunea ei către mărînimia Stăpînului»; și că rugăciunea ei puternică, maternă și iubitoare este urmată de dăruirea de către El a ajutorului și a mîntuirii.

«El, Dumnezeiescul ei Fiu, Dumnezeu întrupat, este singurul izvor al sfințeniei și a mîntuirii; El, cel născut din ea, este și pricina faptului că pe ea, Mama Lui, o fericesc toate neamurile, toate generațiile, ca instrument ales de Dumnezeu pentru mîntuirea noastră, și pentru aceea, cu dragoste și cu bucurie, credincioșii ortodocși, îi adresează împreună cu toți creștinii din lume, salutarea Arhanghelului Gavriil: «Bucură-te cea plină de har! Domnul este cu tine!»

În această perspectivă trebuie privite și înțelese expresiile întîlnite în cîntările liturgice din slujba ortodoxă de la zămislirea Sfintei Ana (9 decembrie), de la Nașterea preasfîntei Născătoare de Dumnezeu (8 septembrie) și de la Intrarea Maicii Domnului în biserică (21 noiembrie).

În acest înțeles trebuie privit faptul că luarea Maicii Domnului în slava cerească a intrat în conștiința bisericească ortodoxă «fără ca aceasta să fie privită vreodată ca dogmă, ci numai ca tradiție de evlavie creștină. De aceea Biserica Ortodoxă nu a obligat niciodată pe nimeni, sub amenințarea cu excomunicarea din Biserică, să primească această învățătură ca dogmă, ci a privit această învățătură ca pe o practică înrădăcinată, care nu contrazicea cinstirea oficial admisă față de Maica Domnului, pe care credincioșii ortodocși o socotesc și Maică a tuturor creștinilor. De aceea titlul de «Maică a Bisericii», acordat de Biserica Romano-Catolică Maicii Domnului, la a treia sesiune a Conciliului al II-lea de la Vatican, atîta vreme cît nu va avea, la catolici, un caracter și o însemnătate dogmatică, este acceptabil și pentru conștiința ortodoxă, ca părere evlavioasă teologică»

PARASCHIV V. ION

PRIVIGHERE

Ecouri de la o slujbă de privighere la
Mănăstirea Curtea de Argeș

COR

Pentru voci bărbătești, toacă și clopote (pian)

NICOLAE LUNGU

Adagio ♩ = 58

The musical score is arranged in four systems. The first system contains four vocal parts: T. I (Tenor I), T. II (Tenor II), B. I (Bass I), and B. II (Bass II). Each part begins with a treble or bass clef, a key signature of two flats (B-flat and E-flat), and a 4/4 time signature. A horizontal line with the number '16' above it spans the first 16 measures of each part. The second system contains the piano accompaniment, consisting of a right-hand part (treble clef) and a left-hand part (bass clef). The right-hand part is labeled 'Toaca' and the left-hand part is labeled 'Pian (clopot)'. Both parts have a horizontal line with the number '16' above it. The piano part includes a dynamic marking of *f* (forte) and a fermata over the final notes. The score concludes with a double bar line and a repeat sign.

*N.B. Piesa se poate executa și fără instrumente
(à Capella)*

Rec.

Musical score for the first system, featuring vocal lines and piano accompaniment. The score is in 3/4 time and includes dynamics such as *pp*, *p*, and *mf*. The vocal lines are in treble and bass clefs, and the piano accompaniment is in grand staff.

Dynamics: *pp*, *p*, *mf*, *pp*

Lyrics:

A
 A
 Bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 Bang, bang, bang, bang,

Ped.

Musical score for the second system, continuing the vocal lines and piano accompaniment. The score is in 3/4 time and includes dynamics such as *A*. The vocal lines are in treble and bass clefs, and the piano accompaniment is in grand staff.

Dynamics: *A*

Lyrics:

A
 bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 Bang, bang, bang, bang,

Ped.

Musical score for the first system, featuring vocal lines and piano accompaniment. The score is in 2/4 time and B-flat major. The vocal lines (Soprano and Alto) are marked with a forte 'A' dynamic. The piano accompaniment includes a bass line with lyrics and a grand staff with chords.

Lyrics for the first system:
bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
bang, bang, bang, bang,

The piano accompaniment consists of a bass line with notes and a grand staff with chords. The bass line includes the word *ted.* at the end of the first measure.

Musical score for the second system, continuing the vocal and piano parts. The structure and dynamics are consistent with the first system.

Lyrics for the second system:
bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
bang, bang, bang, bang,

The piano accompaniment continues with the same chordal structure and bass line, including the word *ted.* at the end of the first measure.

A
 A
 bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang,
 20.

A
 A
 A
 bing, bang, bing, bang bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang, bang, bang,
 20.

Musical score for the first system, featuring vocal lines, piano accompaniment, and lyrics. The score is in 3/4 time and includes a key signature of one flat. The lyrics are:

bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang,

Musical score for the second system, featuring vocal lines, piano accompaniment, and lyrics. The score is in 3/4 time and includes a key signature of one flat. The lyrics are:

bing, bang; bing, bang, bing, bing, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang, bang, bang,

Dynamics: *pp* (pianissimo)

Musical score for the first system. It consists of five staves. The top two staves are vocal lines in treble clef. The third staff is a bass line with lyrics. The bottom two staves are piano accompaniment in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The tempo/mood marking is *mp*. The lyrics are:

mp
 Doam - ne stri - ga - fam că - tre
 bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang
 bang, bang, bang, bang

The piano accompaniment features a steady bass line and chords in the right hand. A dynamic marking *ped.* is present at the bottom of the piano part.

Musical score for the second system, continuing the vocal and piano parts. It consists of five staves. The top two staves are vocal lines in treble clef. The third staff is a bass line with lyrics. The bottom two staves are piano accompaniment in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are:

Ti - ne u - zi -
 bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang
 bang, bang, bang, bang

The piano accompaniment continues with a steady bass line and chords in the right hand. A dynamic marking *ped.* is present at the bottom of the piano part.

mā;
 bing, bang, bing, bang, a - u
 bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang,
 bang, bang,
 bang, bang,
 led.

zi mā
 bing, bang, bing, bang, Doam
 bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang,
 bang, bang,
 bang, bang,
 led.

ne.
bing, bang, bing, bang.

Doam - ne, stri -
bing, bang, bing, bang,

bang, bang, bang, bang,

mf

ga - tam că - tre
bing, bang, bing, bang,

Ti - ne, a -
bing, bang, bing, bang,

bang, bang, bang, bang,

u - bang, zi - bang, mā;
 bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang,

Red.

ia - a - min - te gla - sul
 bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,
 bang, bang, bang, bang,

Red.

ru bing, bang, gǎ bing, bang, ciu bing, bang, nii bing, bang,
 bang, bang, bang, bang,
 leu.

me bing, bang, bing, bang, le bing, bang, bing, Cînd bang,
 bang, bang, bang, bang,
 leu.

strig   *că - tre*   *Ti*
strig   *că - tre*   *Ti*
strig   *că - tre*   *Ti*
bing, bang, bing, bang,   *bing, bang, bing, bang,*
bang, bang, bang, bang,

ped.

ne   *a*
ne   *a*
bing, bang, bing, bang,   *bing, bang, bing, bang,*
bang, bang, bang, bang,

ped.

u — zi — mǎ —
u — zi — mǎ —
u — bing, bang, bing, bang, — zi — mǎ —
bing, bang, bing, bang, — bing, bang, bing, bang, —
bang, bang, bang, bang, — bang, bang, —
Ped.

Doam — ne! —
Doam — ne! —
Doam — bing, bang, bing, bang, — ne! —
bing, bang, bing, bang, — bing, bang, bing, bang, —
bang, bang, bang, bang, — bang, bang, —
Ped.

Musical score for the first system. It consists of five staves. The top two staves are vocal lines in G major (one sharp) with lyrics: *A - u - zi - mă,*. The third staff is a piano accompaniment line with lyrics: *bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,*. The fourth and fifth staves are piano accompaniment lines with lyrics: *bang, bang, bang, bang,*. The piece is marked *p* (piano).

Musical score for the second system. It consists of five staves. The top two staves are vocal lines in G major with lyrics: *Doam - ne!*. The third staff is a piano accompaniment line with lyrics: *bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing, bang,*. The fourth and fifth staves are piano accompaniment lines with lyrics: *bang, bang, bang, bang,*. The piece is marked *p* (piano).

Musical score for the first system. It includes a vocal line with lyrics "A - u - zi - mā," and "Doam - ne!" and a piano accompaniment with rhythmic patterns labeled "bing, bang, bing, bang". The piano part features a repeating bass line of "bang, bang, bang, bang, bang, bang" and a treble part with chords. A *pp* dynamic marking is present.

Musical score for the second system. It continues the vocal line with lyrics "Doam - ne!" and "A - u - zi - mā," and the piano accompaniment. The piano part continues with the rhythmic patterns "bing, bang, bing, bang" and "bang, bang, bang, bang". A *pp* dynamic marking is present.

rit. poco a poco

Musical score for the first system, featuring vocal lines and piano accompaniment. The score is in 3/4 time and B-flat major. The tempo is marked "rit. poco a poco". The vocal lines are in treble and bass clefs. The piano accompaniment is in treble and bass clefs. The lyrics are:

Doam — ne!
 Doam bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang,
 bang, bang, bang, bang,

The piano accompaniment consists of a simple bass line in the left hand and chords in the right hand. The lyrics "Doam" and "ne!" are written above the vocal lines. The lyrics "bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang," are written below the bass line. The lyrics "bang, bang, bang, bang," are written below the piano accompaniment.

Musical score for the second system, continuing the vocal lines and piano accompaniment. The score is in 3/4 time and B-flat major. The tempo is marked "rit. poco a poco". The vocal lines are in treble and bass clefs. The piano accompaniment is in treble and bass clefs. The lyrics are:

bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang,
 bang, bang, bang, bang,

The piano accompaniment consists of a simple bass line in the left hand and chords in the right hand. The lyrics "bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang, bang," are written below the bass line. The lyrics "bang, bang, bang, bang," are written below the piano accompaniment.

Musical score for the first system, featuring vocal lines and piano accompaniment. The score is in 3/4 time and consists of two measures. The vocal lines are in the upper staves, and the piano accompaniment is in the lower staves. The lyrics are:

bing, bang, bing, bang, bing, bang, bing

bang, bang, bang, bang,

The piano accompaniment consists of chords in the right hand and a simple bass line in the left hand.

rall. perdendosi

Musical score for the second system, featuring vocal lines and piano accompaniment. The score is in 3/4 time and consists of two measures. The vocal lines are in the upper staves, and the piano accompaniment is in the lower staves. The lyrics are:

bang, bang, bang.

The piano accompaniment consists of chords in the right hand and a simple bass line in the left hand.

MĂNĂSTIREA ARGEȘULUI

Partea V a Epilog pentru cor mixt

*Baladă populară
culeasă și îndreptată
de Vasile Alecsandri*

CONSTANTIN DRĂGUȘIN

Andantino

S. *mp*
M

A. *mp*
M

T. *mp*
M

B. *mp*
M

M

First system of musical notation, consisting of four staves. The top staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). It contains a melodic line with a fermata over the first measure and a dynamic marking of *M*. The second staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a fermata over the first measure and a dynamic marking of *M*. The third staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a fermata over the first measure and a dynamic marking of *M*. The bottom staff is a bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a fermata over the first measure and a dynamic marking of *M*.

Second system of musical notation, consisting of four staves. The top staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*. The second staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*. The third staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*. The bottom staff is a bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*.

Third system of musical notation, consisting of four staves. The top staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*. The second staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*. The third staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*. The bottom staff is a bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C), containing a melodic line with a dynamic marking of *M*.

Musical score for the first system, featuring four staves with treble and bass clefs, a key signature of one sharp, and a tempo marking *M*.

Musical score for the second system, including a circled section marker **A**, lyrics *Pe ar-geș în jos* and *Pe un*, and a tempo marking *M*.

Musical score for the third system, including lyrics *mal fru - mos* and *Negru Vo-dă vi - ne, La cea mă-năs-ti - re*, and a tempo marking *M*.

Fal-ni - că zi - di-re!

Mă-nă-s-ti-re-nal-tă, Cum-na mai făt-al - tă

p Dom - nul o pri - vea   Și se-n - ve - se -

p Dom - nul o pri - vea   Și se-n - ve - se -

p Dom - nul o pri - vea   Și se-n - ve - se -

p Dom - nul o pri - vea   Și se-n - ve - se -

lea   Și ast - fel gră - ia: *M*

lea   Și ast - fel gră - ia:

lea   Și ast - fel gră - ia:

lea   Și ast - fel gră - ia:

B

„Vai, meș-teri zi-dari, Ze-ce meș-teri mari!

Spu - ne - ți-mi cu drept, Cu mî - na la piept,

De-a-veți meș-te - ri - e Ca să-mi fa - ceți mi - e

Al - tă mă - năs - fi - re Pen - tru po - me - ni - re

Mult mai lu - mi - noa - să Și mult mai fru - mea - să?"

mp Iar cei meș - teri mari, Cal - fe și zi -
mp Iar cei meș - teri mari, Cal - fe și zi -
mp Iar cei meș - teri mari, Cal - fe și zi -
mp Iar cei meș - teri mari, Cal - fe și zi -

dari Ve-seli se mîn-drea Și-a-poi răs-pun -

dari Ve-seli se mîn-drea Și-a-poi răs-pun -

dari Ve-seli se mîn-drea Și-a-poi răs-pun -

dari Ve-seli se mîn-drea Și-a-poi răs-pun -

Ⓒ

dea :

dea :

dea : „Af-lă că noi știm, Ori-cînd să - zi - dim

dea :

Al-tă mă-năs-ti-re Pen-tru po-me-ni-re

Al-tă mă-năs-ti-re Pen-tru po-me-ni-re

Al-tă mă-năs-ti-re Pen-tru po-me-ni-re

Al-tă mă-năs-ti-re Pen-tru po-me-ni-re

Mult mai lu - mi - noa - să Și mult mai fru - moa - să!"

Mult mai lu - mi - noa - să Și mult mai fru - moa - să!"

Mult mai lu - mi - noa - să Și mult mai fru - moa - să!"

Mult mai lu - mi - noa - să Și mult mai fru - moa - să!"

Dom-nu-i as - cul - ta Și pe gin - duri sta, A - poi po - run - cea

Dom-nu-i as - cul - ta Și pe gin - duri sta, A - poi po - run - cea

Dom-nu-i as - cul - ta Și pe gin - duri sta, A - poi po - run - cea

Dom-nu-i as - cul - ta Și pe gin - duri sta, A - poi po - run - cea

ⓓ

Sche-le-le să stri-ce, Scări să le ri - di - ce

Sche-le-le să stri-ce, Scări să le ri - di - ce

Sche-le-le să stri-ce, Scări să le ri - di - ce

Sche-le-le să stri-ce, Scări să le ri - di - ce

Iar pe cei zi - dări, Ze ce meșteri mari, Să mi-i pă-ră-'seas-că,

Co-lo pe grindis, Sus pe co-pe-riș.
Ca să pu - tre - zeas - că,

mp Meș - te - rii gîn - dea Și ei își fă -
mp Meș - te - rii gîn - dea Și ei își fă -
mp Meș - te - rii gîn - dea Și ei își fă -
mp Meș - te - rii gîn - dea Și ei își fă -

cea A-ripizbu-ră-toa-re De şin-drili u - şoa-re.

cea A-ripizbu-ră-toa-re De şin-drili u - şoa-re

cea A-ripizbu-ră-toa-re De şin-drili u - şoa-re

cea A-ripizbu-ră-toa-re De şin-drili u - şoa-re

F

A-poi le-n-tin-dea Şi-n văz-duh să - rea

A

A

A

Dar pe loc că-dea Şi un-de pi-ca Tru-pu-şi des-pi-ca.

Iar bie - tul Ma - no - le, Meș - te - rul Ma - no - le

Iar bie - tul Ma - no - le, Meș - te - rul Ma - no - le

Iar bie - tul Ma - no - le, Meș - te - rul Ma - no - le

Iar bie - tul Ma - no - le, Meș - te - rul Ma - no - le

Cînd se în - cer - ca — De-a se a - run - ca

Cînd se în - cer - ca — De-a se a - run - ca

Cînd se în - cer - ca — De-a se a - run - ca

Cînd se în - cer - ca — De-a se a - run - ca

F

Ia - tă c-a - u - zea — Din zid că ie - șea

Un glas nă - du - șit, ————— Un glas mult iu - bit

Ca - re greu ge - mea ————— Și me - reu zi - cea :

„Ma - no - le, Ma - no - le, Meș - te - re Ma - no - le !

Zi-dul rău mă strînge Via-ța mi se stin - ge!

Via-ța mi se stin-ge

Via-ța mi se stin-ge

Cum o a - u - zea Ma-nea se pier-dea

M

M

Și de pe grind-iș, De pe co-pe-riș

Mort bie-tul că - dea!

M

pp
fin-ti - nă

pp
fin-ti - nă

pp
fin-ti - nă

pp
fin-ti - nă

Iar un-de că-dea... Ce se mai fă-cea? O fin-ti - nă

li - nă Cu a - pă - pu - ti - nă

li - nă Cu a - pă - pu - ti - nă

li - nă Cu a - pă - pu - ti - nă

li - nă Cu a - pă - pu - ti - nă

rall.

Cu a - pă să - ra - tă Cu la - crimi u - da - tă!

Cu a - pă să - ra - tă Cu la - crimi u - da - tă!

Cu a - pă să - ra - tă Cu la - crimi u - da - tă!

Cu a - pă să - ra - tă Cu la - crimi u - da - tă!

p a tempo

First system of a musical score in G major, 4/4 time. It consists of four staves: Treble 1, Treble 2, Treble 3, and Bass. The Treble 1 staff begins with a dynamic marking of *p* and a *M* (marcato) marking. The Treble 2 and 3 staves also begin with *p*. The Bass staff begins with *p* and *M*. The music features long, flowing lines with slurs across measures, and some chords in the Treble 3 staff.

Second system of the musical score, continuing the four-staff arrangement. The dynamics and markings remain consistent with the first system, with *p* and *M* markings on the Treble 1 and Bass staves.

Third system of the musical score, continuing the four-staff arrangement. The dynamics and markings remain consistent, with *p* and *M* markings on the Treble 1 and Bass staves.

The first system of the musical score consists of four staves. The top staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with four measures, each starting with a half note and followed by a slur. The second staff is also a treble clef with a key signature of one sharp. It contains a more active melodic line with eighth and sixteenth notes, starting with a dynamic marking 'M'. The third staff is a treble clef with a key signature of one sharp, containing a melodic line with half notes and slurs. The fourth staff is a bass clef with a key signature of one sharp, containing a melodic line with half notes and slurs, ending with a dynamic marking 'M'. A 'v' marking is placed above the second measure of the second staff.

rall.

perdendosi

The second system of the musical score consists of four staves. The top staff is a treble clef with a key signature of one sharp. It begins with a dynamic marking 'pp' and contains a melodic line with eighth notes. Below the staff, the lyrics 'Pe ar - geș in jos Pe un mal fru - mos!' are written. The second staff is a treble clef with a key signature of one sharp, containing a melodic line with half notes and slurs. The third staff is a treble clef with a key signature of one sharp, containing a melodic line with half notes and slurs. The fourth staff is a bass clef with a key signature of one sharp, containing a melodic line with half notes and slurs, starting with a dynamic marking 'p'.